ครอบครัวสัมพันธ์

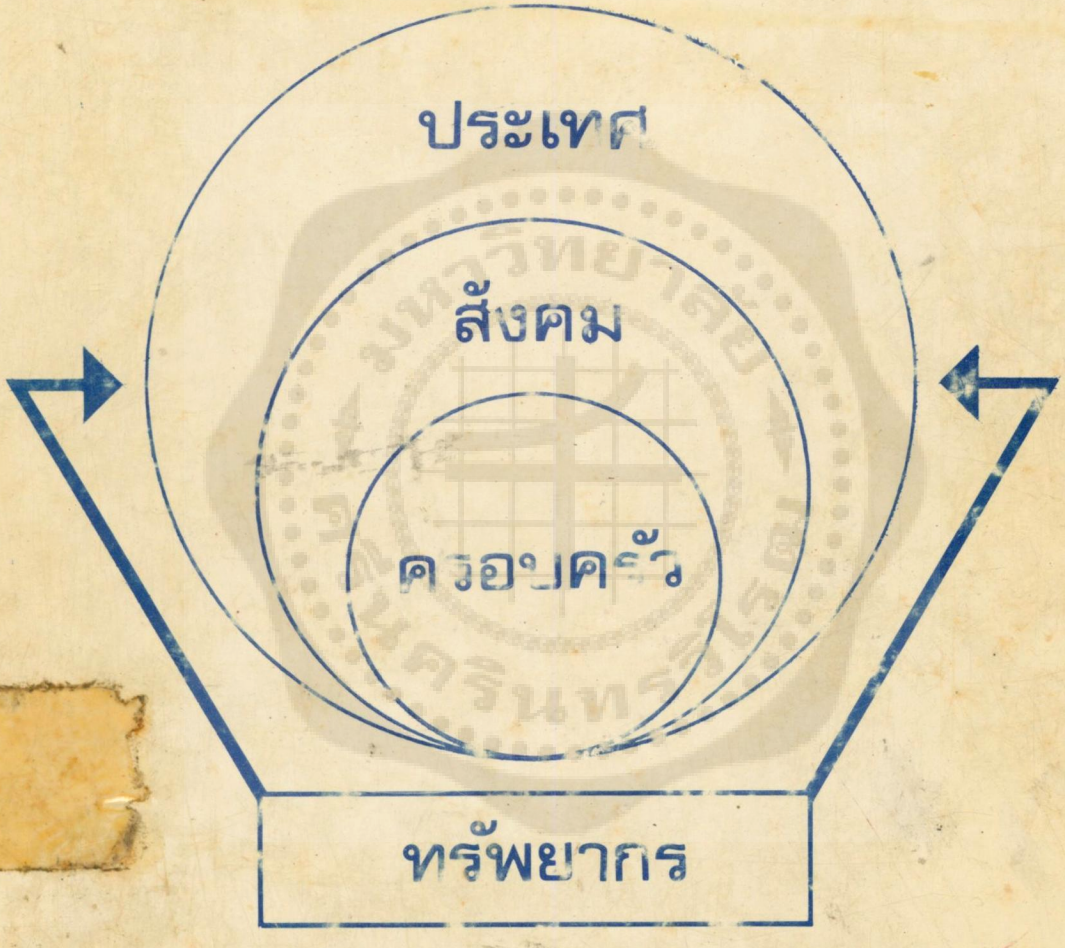

รองศาสตราจารย์ นิยม บุญมี

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

98	ครอบครัวสัมพันธ์	...ยม บุญมี	306.87 น641ค 2530 ร.11	31011100452721

306.87
น641ค
2530
ร.11

ครอบครัวสัมพันธ์

(FAMILY RELATIONS)

(ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม)

รองศาสตราจารย์ นิยม บุญมี M.Sc.(Family Resource Management & CD)

21 ส.ค. 2535

คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร

2534

350758

ด้วยกตัญญูกตเวทิตา แด่ บิดามารดาและบูรพาจารย์

และ

ขอขอบคุณ

รองศาสตราจารย์ ดร. เสนาะ บุญมี

ลูกศุภปริญญ์-ทรงรัฐ-ณัฐศักดิ์

ที่เข้าใจและให้กำลังใจแก่ผู้เขียนเสมอมา

คำนำ
(ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4)

ภายหลังจากที่ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมแล้ว หนังสือครอบครัวสัมพันธ์เล่มนี้ได้มีการจัดพิมพ์อีกเป็นครั้งที่สาม เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเองและสถาบันอุดมศึกษาอื่น ครั้งนี้เป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่สี่โดยใช้ระบบริโซ่ ผู้เขียนได้แก้ไขข้อบกพร่องจากการพิมพ์ครั้งที่สามเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย ส่วนรายละเอียดของเนื้อหายังคงความสมบูรณ์เหมือนเดิม ผู้เขียนขอขอบคุณครูอาจารย์และนิสิตนักศึกษาที่ใช้ประโยชน์ทางวิชาการจากหนังสือเล่มนี้ที่ได้กรุณาติดต่อสอบถามเพื่อนำหนังสือไปใช้ประกอบการเรียนการสอน ตลอดจนกรุณาติชมและให้กำลังใจแก่ผู้เขียนเสมอมา

นิยม บุญมี
บ้านนครินทร์ ติวานนท์ นนทบุรี
10 ธันวาคม 2534

คำนำ

(ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม)

หนังสือครอบครัวสัมพันธ์เล่มนี้ เป็นผลงานจากการศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงเพื่อใช้ประกอบการสอนในรายวิชา คหกรรม 301 ตามหลักสูตรระดับปริญญาตรี วิชาเอกคหกรรมศาสตร์ การจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มครั้งนี้เป็นฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 1 ภายหลังที่ได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2526 และครั้งที่สองเมื่อปี พ.ศ.2528 สิ่งที่ได้แก้ไขปรับปรุงในเล่มคือเนื้อหาบางตอนและข้อความสำนวนเพื่อให้กระทัดรัดสามารถอ่านเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น ส่วนรายละเอียดของเนื้อหายังคงความสมบูรณ์เหมือนเดิม

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้อ่านผลงานทางวิชาการและคณะกรรมการพิจารณาผลงานทางวิชาการของมหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการแก้ไขปรับปรุงในครั้งนี้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ใช้หนังสือนี้อีกด้วย

นิยม บุญมี
12 มีนาคม 2530
มหาสารคาม โทร.721916

คำนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมหน่วยเล็กที่สุด แต่เป็นสถาบันที่มีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในทางสายโลหิต ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันแรกในด้านวิวัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ เป็นสถาบันเดียวที่ให้กำเนิดและทำหน้าที่วางรากฐานอันสำคัญให้แก่สถาบันอื่นๆ เราจะพบว่าไม่มีสถาบันใดในสังคมจะทำหน้าที่อันสำคัญได้ดีเหมือนหรือแทนสถาบันครอบครัวได้ ครอบครัวจะเป็นแหล่งที่ให้กำเนิดทุกอย่างและยังเป็นสถาบันเดียวที่สังคมมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญหลายอย่างแก่ชีวิตมนุษยชาติ ดังนั้นการที่มนุษย์จะเสาะแสวงหาความจริงใจในรูปแบบต่างๆจากสังคมภายนอกย่อมเป็นการยาก มนุษย์จึงต้องมีที่พึ่งทางใจ สถาบันครอบครัวเป็นสังคมเดียวที่จะเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่มนุษย์ได้นับตั้งแต่เกิดไปจนตาย

หนังสือครอบครัวสัมพันธ์เล่มนี้จะเป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงความสำคัญในทุกรูปแบบของพฤติกรรมต่างๆที่คู่สามีภริยาและสมาชิกในครอบครัวพึงจะปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจ มีบรรยากาศแห่งความรักความอบอุ่นและสายสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวที่เป็นพื้นฐานอันสำคัญ นอกจากนี้ยังได้กล่าวเสนอแนะถึงกฎเกณฑ์และทฤษฎีในการเลือกคู่ครอง ตลอดจนการปรับตัวของคู่สามีภริยาในเรื่องต่างๆของชีวิตคู่ แม้กระทั่งปัญหาอันน่าจะเป็นภัยและก่อให้เกิดวิกฤตการณ์อันรุนแรงในครอบครัว ซึ่งคู่สามีภริยาควรระมัดระวัง

ดังนั้นจึงพอจะกล่าวได้ว่า หนังสือครอบครัวสัมพันธ์เล่มนี้นอกจากจะใช้เป็นตำราประกอบการเรียนการสอนในหลักสูตรระดับปริญญาของมหาวิทยาลัยแล้ว ยังพอจะเป็นประโยชน์แก่หนุ่ม-สาว สามี-ภริยา และผู้สนใจทั้งหลายที่จะศึกษาหาความรู้ในเรื่องครอบครัว เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติหรือเสริมสร้างความเข้าใจ เพื่อความราบรื่นในชีวิตสมรสของตนเองในวันนี้และวันข้างหน้า

นิยม บุญมี
19 กันยายน 2526

สารบัญ

เรื่อง		หน้า
บทที่ 1	สถาบันครอบครัว	1
	1.1 ความเบื้องต้น	1
	1.2 ความหมายของสถาบัน	2
	1.3 ความหมายและความสำคัญของครอบครัว	3
	1.4 กำเนิดของครอบครัว	7
	1.5 ประเภทของครอบครัว	9
	1.6 ลักษณะของครอบครัวไทย	10
	1.7 วัฏจักรของครอบครัว	13
	1.8 หน้าที่ของครอบครัว	21
	1.9 บรรยากาศในครอบครัว	32
	1.10 ค่านิยมของครอบครัวไทย	34
บทที่ 2	การเลือกคู่ครองและการแต่งงาน	43
	2.1 ความสำคัญของการมีคู่ครอง	43
	2.2 มูลเหตุสำคัญที่ทำให้คนเราต้องมีคู่สมรส	44
	2.3 หลักเกณฑ์และทฤษฎีในการเลือกคู่ครอง	47
	2.4 ความสัมพันธ์ก่อนการสมรส	55
	2.5 ความเป็นมาและประเพณีการแต่งงานของไทย	62
	2.6 การหมั้น	67
	2.7 ประเภทของการสมรส	69
	2.8 สาเหตุของความไม่มั่นคงของครอบครัวสมัยใหม่	72

เรื่อง		หน้า
บทที่ 3	การสร้างความสัมพันธ์อันดีและการปรับตัวของคู่สมรส	73
	3.1 ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์อันดีและการปรับตัวในระยะเริ่มแรกของคู่สมรส	73
	3.2 ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์และการปรับตัวในเรื่องเพศรสของคู่สมรสใหม่	74
	3.3 การปรับตัวในเรื่องการจัดการทรัพยากรภายในครอบครัว	77
	3.4 การปรับตัวของคู่สมรสในเรื่องบุคลิกลักษณะและการอยู่ร่วมกันโดยมีบทบาทและหน้าที่อันถูกต้อง	83
	3.5 การปรับตัวในเรื่องเพื่อนฝูงและหมู่เครือญาติของคู่สมรส	86
	3.6 ข้อเสนอแนะและหลักเกณฑ์ที่ดีในการปรับตัวของคู่สมรส	89
	3.7 การวางแผนครอบครัวของคู่สมรส	92
บทที่ 4	ความสำคัญและบทบาทของความเป็นพ่อแม่	103
	4.1 ความเป็นพ่อแม่และความสำคัญของการเป็นพ่อแม่	103
	4.2 บทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่	107
	4.3 ความสำคัญของคู่สมรสที่มีลูกและวิธีการอบรมสั่งสอนลูก	116
	4.4 ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ-แม่-ลูก	122
	4.5 การมีมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว	125
บทที่ 5	วิกฤตการณ์ในครอบครัว	131
	5.1 ความหมายและประเภทของวิกฤตการณ์ในครอบครัว	131
	5.2 ลักษณะของวิกฤตการณ์	133

เรื่อง	หน้า
บทที่ 6 กฎหมายครอบครัวที่จำเป็นสำหรับชีวิตสมรส	147
6.1 ความหมายของกฎหมายครอบครัวและประวัติความเป็นมา	147
6.2 กฎหมายครอบครัวบางลักษณะที่คู่สมรสควรรู้	149
6.3 บุตรบุญธรรม	172
6.4 มรดก	174
6.5 พินัยกรรม	176
6.6 สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตร	179
บรรณานุกรม	183

บทที่ 1

สถาบันครอบครัว

1.1 ความเบื้องต้น

วิชาครอบครัวสัมพันธ์(Family Relations) เป็นการศึกษาถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมต่างๆของสมาชิกในครอบครัวที่ควรพึงปฏิบัติต่อกัน นับตั้งแต่ชาย-หญิงเริ่มมีความสนใจ รู้จักสังเกตอุปนิสัยจนเกิดความเข้าใจ มีความรักใคร่ผูกพัน ในที่สุดทั้งคู่ก็ตกลงเข้าสู่พิธีมงคลสมรส ต่อไปก็เป็นหน้าที่ที่คู่สมรสจะต้องศึกษาเรียนรู้ มีการปรับตัวในทุกด้านให้สามารถเข้ากันได้ทั้งกับคู่สมรสเองและญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย เพื่อชีวิตสมรสจะได้อยู่ด้วยกันยืนยาวและราบรื่น การที่คนส่วนใหญ่มีความเข้าใจในชีวิตครอบครัวและสำนึกในหน้าที่ของครอบครัวอย่างถูกต้อง ก็จะเป็นการช่วยให้ชีวิตสมรสดำเนินไปอย่างราบรื่นและอยู่ร่วมกันอย่างมีเหตุผล มิใช่ว่าจะกระทำสิ่งใดๆตามอารมณ์ การปฏิบัติต่อกันอย่างมีเหตุผลนั้นทำให้ปัญหาต่างๆในครอบครัวไม่เกิดขึ้น ย่อมส่งผลไปถึงการมีชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ วิชาครอบครัวสัมพันธ์จึงเป็นเรื่องราวที่สำคัญในการเตรียมบุคคลให้มีความรู้ความเข้าใจ รู้จักรับผิดชอบในเรื่องที่สำคัญของชีวิตครอบครัว ความเจริญก้าวหน้าของสังคมจะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับการให้ความร่วมมือของครอบครัว หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ขึ้นอยู่กับครอบครัวได้เดินตามบทบาทอันสำคัญที่ตนรับผิดชอบอย่างมีประสิทธิภาพ

ตามหลักสูตรการศึกษาบัณฑิต วิชาเอกคหกรรมศาสตร์ ได้กำหนดให้ศึกษาวิชาครอบครัวสัมพันธ์ไว้ว่า "ศึกษาการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่มีอิทธิพลต่อชีวิตครอบครัวไทย อิทธิพลของความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวที่มีต่อพัฒนาการของบุคคล การหน้าที่ วัฏจักรของครอบครัว กฎหมายครอบครัว ความสัมพันธ์ก่อนและหลังการสมรส บทบาทของสมาชิกในครอบครัว แนวโน้มของโครงสร้างของครอบครัว ค่านิยมที่ควรปลูกฝังในครอบครัว"

1.2 ความหมายของ "สถาบัน"

คำว่า "สถาบัน" ใช้กันในความหมายทางด้านสังคมวิทยา ซึ่งมีนักสังคมวิทยาหลายท่านได้อธิบายความหมายไว้ต่างๆกันดังนี้

เบียร์สเต็ดท์ (Bierstedt. 1963:341) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สถาบันคือที่รวมของวิถีการกระทำบางสิ่งบางอย่าง"

เดวิส (Davis. 1969:71) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สถาบัน คือชุดวิถีประชา(folk-ways) จารีตประเพณี(mores) และกฎหมาย(laws) ที่สร้างขึ้น ซึ่งมีหน้าที่ต่างๆกัน"

เฮิร์ตซเลอร์ (Hertzler. 1961:77) ได้ให้ความหมายว่า "สถาบัน คือสิ่งสำคัญต่างๆของการสร้าง การยอมรับ และสนับสนุนวิถีทางความประพฤติในสังคม"

ฮอร์ตัน และฮันต์ (Horton and Hunt. 1976:168) ได้ให้ความหมายว่า "สถาบันคือที่รวมของความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ แสดงออกให้เห็นในรูปของค่านิยมและการปฏิบัติเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานต่างๆทางสังคม"

มัวร์ (อ้างอิงจาก ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ 2522:53) ได้ให้ความหมายว่า "สถาบันคือการรวมของกระสวนพฤติกรรม(behavior pattern) ผ่านการควบคุมทางสังคมที่ใช้ความพยายามในการสนองความต้องการพื้นฐานต่างๆ"

วิลเลี่ยมส์ (อ้างอิงจาก ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ 2522:53) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สถาบัน คือชุดของปทัสถาน(sets of norms) ต่างๆซึ่งคนทั้งหลายรู้ว่าเป็นสิ่งที่คาดหมายและต้องการ"

ยัง และ แม็ค (Young and Mack. 1959:337) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สถาบันคือรูปของปทัสถานที่รวบรวมมาจากหน้าที่ที่ปฏิบัติกันอยู่ในสังคมนั้นๆเป็นส่วนใหญ่"

สนอง บุญโยทยาน (สนอง บุญโยทยาน 2518:43) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "สถาบันคือที่รวมของปทัสถาน ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดการประพฤติในทางสังคมของมนุษย์ด้านใดด้านหนึ่ง ปทัสถานที่เป็นองค์ประกอบของสถาบันจึงมีลักษณะเป็นชุดของปทัสถานชุดใดชุดหนึ่งและการประพฤติปฏิบัติของ-

มนุษย์ในสภาวะที่ถูกกำหนดโดยปทัสถานชุดใดชุดหนึ่งเช่นนี้ ทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติแน่นอน จะสามารถคาดคะเนหรือพยากรณ์ได้ล่วงหน้า เพราะการประพฤติปฏิบัติในลักษณะนี้กลายเป็นพฤติกรรมที่ลูกตัว ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายของพฤติกรรมที่มีลักษณะเป็นสถาบัน หรือพฤติกรรมที่ดำเนินไปรอบๆ สถาบัน ได้แก่ การปฏิบัติในด้านที่เกี่ยวกับการมีครอบครัว การสมรส การเชื่อหรือนับถือศาสนา เป็นต้น"

ประสาท หลักศิลา (ประสาท หลักศิลา 2514:228) ได้ให้ความหมายว่า "สถาบันคือกระสวนพฤติกรรมที่สังคมกำหนดขึ้นสำหรับสมาชิกทั้งหลายพึงปฏิบัติอย่างนั้นและรับปฏิบัติต่อๆกันมา โดยถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันของผู้คนทั้งหลายในสังคมนั้น"

โดยสรุปแล้ว "สถาบัน หรือ *Institution* ก็คือที่รวมของความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งคนส่วนใหญ่ยอมรับและปฏิบัติกันในสังคม"

1.3 ความหมายและความสำคัญของ "ครอบครัว"

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมหน่วยเล็กที่สุด แต่เป็นสถาบันที่มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นในทางสายโลหิตระหว่างสมาชิก เป็นสถาบันแรกของวิวัฒนาการของมนุษย์ เป็นสถาบันเดียวที่ให้กำเนิดและทำหน้าที่วางรากฐานอันสำคัญให้แก่สถาบันอื่นๆ ไม่มีสถาบันใดๆในสังคมจะทำหน้าที่ให้ดีแทนสถาบันครอบครัวได้ ครอบครัวจึงได้ปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญหลายอย่างเพื่อสังคม เป็นต้นว่า เป็นผู้กำหนดบุคลิกลักษณะเฉพาะให้กับสมาชิกในครอบครัว สร้างความรู้สึกให้มีความรักความผูกพันกันในระหว่างสมาชิก ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี การนับถือศาสนา การมีค่านิยมที่เหมาะสม ความรู้สึกรับผิดชอบ รู้จักทำการงานอันเป็นพื้นฐานอาชีพ และสิ่งสำคัญอื่นๆอีกหลายอย่าง

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยา ได้ให้ความหมายของ "ครอบครัว" ไว้ต่างๆกันดังนี้

เบอร์เจส และ ลอค (อ้างอิงจาก ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ 2522:59-60) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่าจะต้องมีลักษณะสำคัญ 4 ประการคือ

(1) ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส หรือความผูกพันทาง

สายเลือด หรือการมีบุตรบุญธรรม การแต่งงานแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา เป็นความผูกพันต่อเนื่องทางสายเลือด หรือทางชีววิทยา ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ และลูกส่วนบุตรบุญธรรมนั้นมิได้เกิดจากความสัมพันธ์ทางชีววิทยา หากเกิดจากความสัมพันธ์ตามกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดขึ้น

(2) สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้อยู่รวมกันภายในครัวเรือนเดียวกัน หรือในบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก สมัยโบราณครอบครัวหนึ่งจะมีสมาชิก 3-4-5 ชั่วอายุคน ปัจจุบันขนาดของครอบครัวเล็กลงมาก จะประกอบด้วยสมาชิกคือ สามี ภรรยา และบุตรสัก 1-3 คน หรือบางครอบครัวไม่มีบุตรเลย

ขนาดของครอบครัวในสังคมปัจจุบันจะเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับนโยบายการวางแผนครอบครัวของสังคมนั้นๆ เช่น สังคมไทยมีนโยบายให้มีบุตร 2-3 คน สิงคโปร์ 2 คน และสาธารณรัฐประชาชนจีน 1 คน เป็นต้น

(3) ครอบครัวเป็นหน่วยของการติดต่อโต้ตอบระหว่างบุคคล เช่น พ่อ แม่ ลูก พี่น้อง ญาติ โดยสังคมกำหนดหน้าที่ บทบาทของสมาชิกแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับประเพณีวัฒนธรรม ของสังคมนั้นๆ ซึ่งหมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ แต่ต่างคนจะต้องมีปฏิกิริยาโต้ตอบสัมพันธ์กัน เป็นต้นว่า การเอาใจใส่ต่อกัน รักกัน จิตใจผูกพันกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน อบรมสั่งสอนกัน

(4) ครอบครัวถ่ายทอดรักษาวัฒนธรรม สมาชิกในครอบครัวจะถ่ายทอดและรักษารูปแบบของการประพฤติปฏิบัติต่อกัน ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก และญาติพี่น้อง

ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งในการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่กอปรด้วยวัฒนธรรมประจำชาตินั้นๆ มรดกของสังคมจะอยู่รอดได้ก็ต้องอาศัยพลังจากพ่อแม่ช่วยอบรมสั่งสอนลูก โดยถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจและวัตถุให้แก่สมาชิกในครอบครัว

ฮอร์ตัน และ ฮันต์ (Horton and Hunt. 1976:191) ได้ให้ความหมายของครอบครัวว่า "ครอบครัว คือระบบเครือญาติกลุ่มหนึ่งซึ่งจัดเตรียมและสนองความต้องการต่างๆของมนุษย์"

สนิท สมัครการ (สนิท สมัครการ 2519:8) ได้ให้ความหมายว่า "ครอบครัวได้แก่กลุ่มญาติสนิทกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ร่วมหลังคาบ้านเดียวกัน หรืออยู่ในบริเวณรั้วบ้านเดียวกันในกรณีที่มีบ้านมากกว่าหนึ่งหลัง ตามปกติแล้วครอบครัวย่อมทำหน้าที่เบื้องต้นที่จำเป็นต่างๆเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์"

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (ไพฑูรย์ เครือแก้ว 2518:106) ได้ให้ความหมายว่า "ครอบครัวเป็นสถาบันมูลฐานและสถาบันอันแรกในประวัติศาสตร์ของวิวัฒนาการของมนุษยชาติ กลุ่มชนที่ประกอบเป็นสมาชิกของครอบครัวนั้นมีลักษณะเป็นกลุ่มปฐมภูมิ(primary group) ซึ่งแต่ละคนมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างแน่นแฟ้น เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันประดุจสายใยแมงมุม ครอบครัวจะต้องประกอบด้วยบุคคลต่างเพศตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศซึ่งกันและกัน และมีข้อผูกพันที่จะให้ความสัมพันธ์ทางเพศที่มีต่อกันนั้นเป็นไปด้วยความแน่นอน และมีระยะเวลายาวนานพอที่จะทำให้เกิดมีบุตรธิดาด้วยกันได้ นอกจากนี้จะต้องมีข้อตกลงทางเศรษฐกิจและสังคมพอที่จะเลี้ยงดูบุตรและธิดาให้มีโอกาสเติบโตขึ้นมาได้"

สุพัตรา สุภาพ (สุพัตรา สุภาพ 2518:23) ได้ให้ความหมายว่า "ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่มีความสัมพันธ์ทางเพศด้วยการเป็นสามีภรรยา โดยมีลูกหรือไม่มีก็ได้"

ราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน 2526:165) ได้อธิบายความหมายของครอบครัวว่า "ผู้ร่วมครัวเรือน คือ สามีภรรยาและบุตร"

ถ้าพิจารณาความหมายของครอบครัวในวงกว้างออกไป อาจพิจารณาได้หลายแง่ดังนี้

(1) ในแง่ของชีววิทยา ครอบครัวหมายถึงกลุ่มคนที่เกี่ยวพันกันโดยทางสายโลหิต เช่น ชายหญิงเมื่อทำการสมรสกันก็จะเกิดบุตร โดยการปฏิสนธิระหว่างอสุจิของบิดากับไข่สุกของมารดา ความผูกพันทางสายโลหิต กรรมพันธุ์ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดต่างๆของพ่อแม่ก็จะถ่ายทอดโดยสายโลหิตหรือตัวนำกรรมพันธุ์มาสู่บุตร

(2) ในแง่ของกฎหมาย ครอบครัวหมายถึงชายหญิงเมื่อทำการสมรสกันแล้วจะต้องมีการจดทะเบียนสมรสให้ถูกต้องตามกฎหมาย และบุตรที่เกิดจากสายเลือดของพ่อแม่ก็จะเป็นบุตรที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทรัพย์สินมรดกต่างๆนั้นบุตรอันถูกต้องตามกฎหมายนี้ก็จะได้รับสิทธิอันชอบธรรม

ถ้าพ่อแม่ไม่เลี้ยงดูบุตรในขณะที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะก็จะผิดกฎหมาย

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เมื่อคู่สมรสได้จดทะเบียนสมรสถูกต้องตามกฎหมายแล้ว สังคมจะยอมรับและเคารพ ทั้งให้การสนับสนุนครอบครัวใหม่ที่เกิดขึ้น บุคคลทั้งสองจะต้องมีความผูกพันและมีหน้าที่รับผิดชอบตามกฎหมายหลายๆอย่าง เช่น มีสิทธิในเรื่องมรดก สิทธิในความเป็นสามีภรรยาซึ่งบุคคลอื่นจะมาละเมิดหรือล่วงล้ำในสิทธิและหน้าที่ของคนทั้งสองไม่ได้ สิทธิที่สำคัญซึ่งถือว่าผู้ใดจะละเมิดผู้นั้นจะผิดกฎหมายทันที นั่นคือ สิทธิของความสัมพันธ์ทางเพศ ชายใดจะล่วงล้ำไปสร้างความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน หรือภรรยาของชายหนึ่งจะไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายที่ไม่ใช่สามีของตนอันถูกต้องตามกฎหมายก็ถือว่าทำผิดกฎหมาย ถ้ามองในแง่นี้จะเห็นได้ว่าจุดเริ่มต้นของครอบครัวทำให้บุคคลมีสิทธิและหน้าที่รับผิดชอบซึ่งสังคมยอมรับอย่างมั่นคง และถ้าคู่สมรสฝ่าฝืนก็จะผิดทั้งในแง่กฎหมายและในแง่ของวัฒนธรรมประเพณีด้วย

(3) ในแง่ของเศรษฐกิจ ครอบครัวหมายถึงบุคคลที่ใช้จ่ายเงินในงบของรายได้ครอบครัวอันเดียวกัน เช่น รายได้ของพ่อแม่ในแต่ละเดือนหรือแต่ละปีจะนำมาเพื่อการใช้จ่ายในครอบครัว ในเรื่องอาหารการกิน ค่ารักษาพยาบาล ค่าการศึกษาเล่าเรียนของบุตรธิดา ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค เพื่อสนองความต้องการในด้านความเป็นอยู่ต่างๆในครอบครัว แม้กระทั่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การสันทนาการต่างๆก็จะใช้จ่ายจากเงินที่มาจากงบรายได้ของครอบครัวอันเดียวกัน

(4) ในแง่ของสังคม ครอบครัวอาจเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันภายในบ้านเดียวกัน อาจจะเกี่ยวพันกันหรือไม่เกี่ยวพันกันในทางสายโลหิตหรือเกี่ยวพันกันตามกฎหมาย แต่มีปฏิกิริยาสัมพันธ์กันในด้านความรัก ความเอื้ออารีเอาใจใส่ต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกัน เช่น คนที่มาอาศัยอยู่ในระยะหนึ่งๆ เช่น ลูกจ้าง เป็นต้น

ตามธรรมดาครอบครัวมักจะเพิ่มสมาชิกด้วยการให้กำเนิดโดยตรง ฉะนั้นหน่วยของสังคมในครอบครัวจึงมีความจำกัดในด้านของการขยายขนาด ถ้าจะนำมาเปรียบเทียบตามคำกล่าวที่ว่าครอบครัวเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม แต่เป็นสถาบันที่ขยายตัวอย่างมีขอบเขตจำกัด ตามความเหมาะสมของร่างกายของผู้ให้กำเนิด ซึ่งไม่เหมือนกับสังคมประเภทอื่น เช่น สังคมในรูปของสมาคม ในรูปของสโมสร ซึ่งความผูกพันความสัมพันธ์ของสังคมในรูปนั้นจะไม่มีการจำกัดในด้านขนาดของสังคม

ในด้านความสัมพันธ์ก็จะมีลักษณะเป็นทางการ มีพิธีการ เป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ตามระบบของหน่วยงานที่สร้างขึ้น

สำหรับความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวจะเป็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในสายเลือด อาศัยความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน ความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจ ความห่วงใยซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐาน ไม่มีการสร้างกฎเกณฑ์เป็นแบบแผน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมทั้งสภาพแวดล้อมของแต่ละครอบครัวเป็นสำคัญ

1.4 กำเนิดของครอบครัว

ครอบครัวมีกำเนิดมาจากพื้นฐานที่สำคัญดังต่อไปนี้

(1) ความต้องการพื้นฐานทางด้านสรีรวิทยาของมนุษย์ โดยธรรมชาติของมนุษย์ความต้องการจำเป็นย่อมเกิดจากความต้องการปัจจัยสี่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน นั่นคือ ความต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ทั้งสี่อย่างนี้เป็นปัจจัยที่ต้องการขั้นมูลฐานเท่านั้น แต่ในความต้องการทางร่างกายตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสรีระและถือว่าเป็นปัจจัยอันสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือความต้องการทางเพศ เพรสคอตต์ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524: 87) ได้กล่าวถึงความเครียดทางเพศว่า "กิจกรรมทางเพศเป็นพื้นฐานที่จะขาดไม่ได้ของชีวิตครอบครัว สังคมมีความห่วงใยในเรื่องนี้มาก การสืบเนื่องต่อหอดของสังคมโดยส่งเสริมกิจกรรมทางเพศให้อยู่ภายใต้สถานการณ์บางอย่าง ซึ่งต้องจำกัดและควบคุมได้ ฉะนั้นจึงมีประเพณีและตั้งข้อห้ามไว้อย่างมากมาย" ด้วยเหตุนี้ การบำบัดความใคร่หรือสนองความต้องการทางเพศจึงมิได้เป็นเรื่องทางชีวะเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของสังคม มีระเบียบประเพณี มีการสู่ขอ แต่งงานและอยู่กินด้วยกัน มีความผูกพันรักใคร่ใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นพิเศษ ครอบครัวเป็นแหล่งซึ่งทำหน้าที่เบื้องต้นในการตอบสนองความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในเรื่อง กิน อยู่ เสพย์เมถุน หลับนอน เป็นต้น เป็นสถาบันเดียวที่ได้รับความยินยอมให้กระทำและด้วยความเห็นชอบของสังคม ดังนั้นความหมายของครอบครัวในแต่ละลักษณะจึงเกิดขึ้น ครอบครัวที่ไม่สามารถมีบุตรได้ไม่นับว่าเป็นครอบครัวที่แท้จริง

ทั้งนี้เพราะการมีบุตรจะทำให้ความผูกพัน ความสัมพันธ์ต่างๆอย่างมั่นคงของครอบครัวสมบูรณ์ขึ้น วิถีทางการดำเนินชีวิตด้านต่างๆในครอบครัวก็จะเป็นขั้นตอนที่ชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าครอบครัวที่ไม่มีบุตร เนื่องจากครอบครัวที่ไม่มีบุตรเมื่อครอบครัวเริ่มต้นแล้วก็จะเข้าสู่ระยะปลายคือระยะพักผ่อน ชีวิตครอบครัวจะไม่มีโอกาสผ่านระยะครอบครัวขยายและครอบครัวที่มีระยะของความเป็นปึกแผ่นมั่นคง นั่นคือในช่วงที่มีบุตรเจริญเติบโต มีอาชีพการงานและแยกครอบครัวสร้างหลักฐานใหม่ ดังนั้นครอบครัวที่ไม่มีบุตรจึงมีลักษณะไม่สมบูรณ์ตามธรรมชาติ

(2) ความต้องการทางด้านความมั่นคง ความรัก ความปลอดภัย ซึ่งรวมเป็นความต้องการทางด้านจิตใจ ครอบครัวเป็นสังคมเดียวที่มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความบริสุทธิ์ใจอย่างยิ่งทั้งนี้ก็เพราะสมาชิกทุกคนมีความผูกพันกันโดยสายเลือด มีความผูกพันอันถูกต้องตามกฎหมายอันเป็นที่ยอมรับของทุกคนทุกฝ่าย ถึงแม้ครอบครัวเดิมจะแยกตัวออกเป็นครอบครัวเล็กๆหลายครอบครัวก็ตาม แต่ความผูกพันโดยสายโลหิตยังมีอยู่ ครอบครัวและเครือญาติทางสายโลหิตนี้จึงมีผลที่ทำให้หน่วยสังคมของครอบครัวอยู่กันเป็นกลุ่มด้วยความรักและผูกพันมากกว่าสังคมในหน่วยของสถาบันอื่น

ฮอร์ตัน และ ฮันต์ (Horton and Hunt. 1976:198) ได้กล่าวว่า "ความรักและความอบอุ่นที่สมาชิกทุกคนได้รับจะเป็นความอบอุ่นที่บริสุทธิ์ใจจากครอบครัว และเป็นแหล่งประกันได้ตลอดไปว่าจะมีคนรักอยู่เสมอในทุกสถานการณ์ อันเป็นความรักในกลุ่มปฐมภูมิ ถ้าสมาชิกคนใดพบกับความผิดหวังจากสังคม ครอบครัวจะเป็นแหล่งที่ให้กำลังใจและปลอบใจให้เกิดความมุมานะ อดทนต่อสู้ เพื่อให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆไปได้ด้วยดี"

ดังนั้นการที่มนุษย์จะเสาะแสวงหาความจริงใจในรูปแบบต่างๆจากสังคมภายนอกย่อมเป็นการยาก มนุษย์จึงต้องมีที่พึ่งทางใจ สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยสังคมเดียวที่จะเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่มนุษย์ได้นับตั้งแต่เกิดไปจนตาย โดยสังคมได้กำหนดหน้าที่ บทบาทของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวไว้โดยยึดหลักขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเป็นกฎบังคับในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน พฤติกรรมที่สมาชิกแต่ละคนปฏิบัติต่อกันนั้น ไม่ใช่แต่เพียงต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ แต่พฤติกรรมนั้นๆจะต้องมีปฏิกิริยาโต้ตอบสัมพันธ์กันไปในแนวทางที่เกื้อหนุนแก่กัน เช่น การเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน จิตใจห่วงใยผูกพันรักใคร่ซึ่งกันและกัน เอาเป็นธุระในเรื่องที่ต้องอาศัยความร่วมมือกัน แนะนำให้เกิดขวัญเกิด

กำลังใจ ให้การอบรมสั่งสอนในสิ่งที่ถูกที่ควรตามบทบาทที่แต่ละคนจะพึงมี พฤติกรรมเช่นนี้จะหาได้ไม่ง่ายนักในสังคมอื่น จึงเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติแห่งความห่วงใยและเป็นแบบแผนที่เฉพาะภายในครอบครัวเท่านั้น

1.5 ประเภทของครอบครัว

ครอบครัวในสังคมต่างๆย่อมมีโครงสร้างและลักษณะแตกต่างกันไป การจำแนกประเภทของครอบครัวจึงต้องอาศัย ขนาด องค์ประกอบ และลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวมาเป็นเกณฑ์ โดยทั่วไปมักจำแนกครอบครัวออกเป็น 2 ประเภทคือ ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย แต่ เมอร์ดอค (อ้างอิงจาก ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ 2522:64-65) ได้แบ่งครอบครัวออกตามลักษณะโครงสร้างและความสัมพันธ์ของสมาชิกออกเป็น 3 ประเภทคือ ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยายและครอบครัวรวม ครอบครัวแต่ละประเภทจะมีลักษณะเด่นที่สำคัญๆดังต่อไปนี้

(1) ครอบครัวเดี่ยว(Nuclear family) เป็นครอบครัวที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด คือมีเฉพาะสามีภรรยาและบุตรเท่านั้น ส่วนคนอื่น เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย น้า อา หลาน คนใช้ คนอาศัยไม่จัดอยู่ในครอบครัวเดี่ยว เป็นลักษณะครอบครัวของสังคมชาวตะวันตก ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวแต่ละคนจะมีอิสระในการดำเนินชีวิตของตนเอง ไม่หวังพึ่งพาอาศัยกันและกัน

(2) ครอบครัวขยาย(Extended family) เป็นครอบครัวที่มีครอบครัวเดี่ยวหลายๆครอบครัวอยู่ด้วยกัน หรือมีสมาชิกที่มีความสัมพันธ์ตั้งแต่ 3 ชั่วอายุคนขึ้นไป เช่น สามี ภรรยา บุตร ปู่ ย่า ตา ยาย หลาน ลุง ป้า น้า อา และญาติพี่น้องอื่นๆอาศัยอยู่รวมในครัวเรือนเดียวกัน หรือในอาณาบริเวณรั้วเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวนั้นจะมีผู้อาวุโสที่สุดเป็นหัวหน้าครอบครัว ดูแลความทุกข์สุข ดูแลความประพฤติ และควบคุมด้านเศรษฐกิจ ลักษณะของสมาชิกจะไม่มีความอิสระเหมือนอย่างครอบครัวเดี่ยว

(3) ครอบครัวรวม(Compound family or Polygamous family) ลักษณะของครอบครัวรวมเกิดจากชายคนเดียวสมรสกับหญิงหลายคน และภรรยาแต่ละคนจะมีบุตรด้วยกันกับสามีคนเดียวกันนั้น ทำให้ลักษณะครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวของภรรยาแต่ละคน บางสังคมสมาชิกแต่ละครอบครัวเดี่ยวดังกล่าวจะอยู่รวมในชายคาเรือนเดียวกัน แต่บางสังคมจะแยกกันอยู่คนละบ้าน อำนาจในการปกครองจะขึ้นอยู่กับสามีทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว

ในสังคมครอบครัวไทยก่อนปี พ.ศ.2478 ชายคนเดียวมีภรรยาได้หลายคนและอาศัยรวมกันอยู่ภายในชายคาเรือนเดียวกัน แต่ในปัจจุบัน กฎหมายอนุญาตให้ชายไทยมีภรรยาที่สามารถจดทะเบียนสมรสอันถูกต้องตามกฎหมายได้เพียงคนเดียว ในสังคมมุสลิมมีวัฒนธรรมที่อนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้ 4 คน แต่ต้องเลี้ยงดูและให้ความรักความยุติธรรมเสมอหน้ากัน มีการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจและอื่นๆ มีผู้ชายเพียงคนเดียวเป็นหัวหน้าครอบครัว

1.6 ลักษณะของครอบครัวไทย

ในสมัยก่อนครอบครัวไทยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย คือมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีพ่อแม่ลูกหลายๆครอบครัวอยู่ในบริเวณที่ปลูกสร้างบ้านเรือนเดียวกัน ทั้งนี้เพราะอาชีพและแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคมคนไทยในสมัยก่อนอาศัยการเกษตรกรรมเป็นหลัก ต้องอาศัยพึ่งพาแรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นหลักสำคัญ ต่อมาเมื่อลักษณะสังคมเปลี่ยนไปตามความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ ทำให้ชีวิตมนุษย์ในสังคมปัจจุบันต้องสับสนวุ่นวายในทางที่จะปรับตัวให้ทันกับเหตุการณ์และสภาพความก้าวหน้าทางสังคม อันมีผลให้ลักษณะโครงสร้างและความสัมพันธ์ภายในครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงมาก ลักษณะของครอบครัวก็ต้องเปลี่ยนไปอย่างมากด้วย บางทีอาจเกิดปัญหาเพราะครอบครัวไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญๆ หลายอย่างให้สมบูรณ์ได้ และหากครอบครัวนั้นๆไม่ยึนอยู่บนรากฐานของความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ หรือสำนึกในหน้าที่อันสำคัญที่สมาชิกครอบครัวพึงปฏิบัติต่อกัน ปัญหาความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ขัดแย้งอาจมีมากยิ่งขึ้นก็เป็นได้

จากความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าของสังคมปัจจุบันด้วยผลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงตามเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมอันใหม่ ลักษณะของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นได้แก่

(1) ลักษณะโครงสร้างและขนาดของครอบครัว ครอบครัวไทยสมัยก่อนเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวหลายๆครอบครัวอยู่อาศัยภายในอาณาบริเวณบ้านเรือนเดียวกัน มีความผูกพันรักใคร่ระหว่างสมาชิกทั้งหลายอย่างแน่นแฟ้น มีความเคารพนับถือกันตามลำดับอาวุโส ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน มีทุกข์สุขร่วมกัน แต่ลักษณะของครอบครัวไทยปัจจุบันมีขนาดครอบครัวเล็ก มีสมาชิกภายในครอบครัวน้อย จะอยู่ในลักษณะครอบครัวเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมแบบเมือง สมาชิกครอบครัวมีความเป็นอิสระในการเลือกดำเนินชีวิตเองและเอาอย่างค่านิยมของสังคมชาวตะวันตก ความสัมพันธ์ ความผูกพันไม่ค่อยแน่นแฟ้นเพราะทุกคนต้องดำเนินชีวิตแบบมุ่งผลประโยชน์หรือแบบธุรกิจมากขึ้น จึงทำให้ขาดความอบอุ่น ขาดการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

(2) ความผูกพันความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ที่เป็นกิจนอกบ้านของสมาชิกในครอบครัวมีเพิ่มมากขึ้น เวลาที่จะแบ่งปันเพื่อคนในครอบครัวก็ลดน้อยลง เช่น เช้าตื่นขึ้นมาทุกคนต้องมีภาระหน้าที่ที่จะรับผิดชอบของตนเองโดยตรง เป็นต้นว่า ลูกๆไปโรงเรียนแต่เช้าเพื่อหลีกเลี่ยงการจราจรที่หนาแน่นหรือระยะทางไกล บางทีพ่อจะต้องรีบไปทำงานก่อนลูกๆจะตื่นนอน แม่บ้านที่ทำงานนอกบ้านก็ต้องรีบร้อนในการเตรียมอาหารเช้าเพื่อตนเองจะได้มีเวลาเตรียมตัวไปทำงานได้ทันตามเวลา ในช่วงเวลากลางวันต่างคนต่างอยู่นอกบ้านในที่ทำงานหรือที่โรงเรียน เมื่อถึงเวลาอาหารมื้อเย็น ลูกๆอาจต้องรับประทานอาหารกันเองตามลำพัง เพราะพ่อแม่อาจติดงานเลี้ยงงานสังคมนอกบ้าน พ่อบ้านยังติดประชุม วันหยุดอาจต้องไปติดต่อธุรกิจต่างจังหวัด ไปประชุมสัมมนา ไปดูงาน ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวที่เคยมีต่อกันถึงแม้จะแน่นแฟ้นอยู่ก็อาจเสื่อมคลายลงได้

(3) ในบทบาทความเป็นสามีภรรยาจะมีสิทธิความเสมอภาคมากขึ้นกว่าลักษณะของครอบครัวสมัยก่อน กล่าวคือ สังคมปัจจุบันจะถือว่าสามีภรรยามีศักดิ์มีสิทธิเท่าเทียมกัน แต่อำนาจในการเป็นผู้นำหรือหัวหน้าครอบครัวยังคงนิยมให้เป็นหน้าที่ของสามีอยู่ และในกรณีที่คู่สามีภรรยามีรายได้นอกบ้าน

เหมือนกัน ความเสมอภาคของสามีภรรยาคู่นั้นก็จะมากขึ้น ความเสมอภาคย่อมเป็นสิ่งที่ดี แต่สิทธิและเสรีภาพของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวควรขึ้นอยู่กับหน้าที่ความรับผิดชอบในงานที่ตนกระทำด้วย แต่ถ้าสมาชิกไม่เข้าใจไม่สำนึกในหน้าที่ที่ตนมีบทบาทแล้ว การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคก็จะกลายเป็นปัญหาในด้านความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้ และอาจเป็นการยากที่จะแก้ไขในที่สุด

(4) บทบาทของความเป็นพ่อแม่เปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะของครอบครัวแบบเดิม เกิดจากการออกไปประกอบภาระกิจเพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวทำให้พ่อแม่มีเวลาในการแสดงบทบาทของความเป็นพ่อเป็นแม่ลดน้อยลงด้วย ถ้าพ่อแม่ขาดความสำนึกในหน้าที่อันสำคัญและขาดความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับการใช้เวลาให้เป็น กล่าวคือ การรู้จักแบ่งเวลาเพื่อความสุขความสัมพันธ์อันดีให้แก่สมาชิกในครอบครัวบ้าง ลักษณะข้อนี้เป็นปัญหาในครอบครัวปัจจุบันมากขึ้น ยิ่งในระยะชีวิตที่พ่อบ้านกำลังมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน หรือเป็นผู้มีชื่อเสียงในวงการต่างๆของสังคมด้วยแล้ว ยิ่งจะทำให้ต้องเหินห่างบ้านมากขึ้น เวลาส่วนใหญ่จะต้องทุ่มเทเพื่องานและมักเป็นช่วงจังหวะเดียวกันที่ลูกๆต้องการความเอาใจใส่ ความอบอุ่น ความเข้าใจจากผู้เป็นพ่อ และถ้าผู้เป็นแม่ก็ต้องออกไปทำงานนอกบ้านอีกคน และมีภาระนอกบ้านมากเช่นเดียวกับผู้เป็นพ่อ ลูกๆก็จะเกิดความรู้สึกทันทีว่าถูกทอดทิ้ง ขาดความสำคัญสำหรับพ่อแม่ บางครั้งเกิดความว้าเหว่และหาทางออกด้วยการคบเพื่อนเป็นการชดเชย หรือออกไปหาสิ่งแวดล้อมนอกบ้าน หากเป็นเช่นนี้ติดต่อกันนานๆ ในที่สุดก็จะเกิดเป็นปัญหาในด้านความประพฤติของลูกๆก็เป็นได้ และโยงไปถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างพ่อแม่ลูกที่เคยราบรื่นกลายเป็นไม่ราบรื่นได้

(5) ลักษณะบรรยากาศในครอบครัวปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากครอบครัวสมัยก่อน ด้านความเชื่อฟัง การอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวสมัยก่อนผู้เป็นแม่จะใกล้ชิดคอยเอาใจใส่ติดตามดูแลลูก คอยให้ความช่วยเหลือทุกโอกาสทุกสถานการณ์ แม้ลูกจะสมรสแยกไปมีครอบครัวใหม่แล้วก็ตาม ยังคงติดตามอุปการะสม่ำเสมอ ถึงกับกล่าวกันว่า ลักษณะครอบครัวไทยเลี้ยงลูกไม่รู้จักโต บรรยากาศความเป็นอยู่ ความมีอำนาจในการปกครองเลี้ยงดู ให้คำแนะนำสั่งสอนเป็นของพ่อแม่และลูกๆก็เชื่อถือ พ่อแม่จะกำหนดอนาคต กำหนดแนวทางอาชีพ แม้กระทั่งการเลือกคู่ครอง แต่บรรยากาศปัจจุบันลูกๆมีอิสระมากขึ้น บทบาทของพ่อแม่ลดลงไป

1.7 วัฏจักรของครอบครัว

จุดเริ่มต้นของครอบครัวได้กำเนิดขึ้นเมื่อชายหญิงเกิดความรักใคร่ชอบพอซึ่งกันและกัน ในที่สุดก็มาใช้ชีวิตร่วมกันอย่างถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎหมายครอบครัวของบ้านเมือง หากชายหญิงคู่ใดจะตกลงอยู่กินร่วมกันโดยธรรมชาติ ไม่มีผู้รับรองความผูกพันระหว่างความเป็นสามีภรรยาของชายหญิงคู่นั้น สังคมก็ไม่รับรองสิทธิความเป็นสามีภรรยาอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เพราะไม่มีหลักประกันอันใดที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและรับรองสิทธิของการอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยาอย่างไม่มีแบบมีแผนได้ ดังนั้นการสร้างครอบครัวจึงเริ่มต้นด้วย "การแต่งงาน" สังคมแต่ละแห่งย่อมวางกฎเกณฑ์ในการแต่งงานเป็นแบบแผนและมีธรรมเนียมที่แตกต่างกันไปตามค่านิยมของสังคมนั้นๆ

นักสังคมวิทยาและนักวิชาการได้ให้ความหมายของการแต่งงานไว้ดังนี้

อัลเฟรด แม็คคลุง ลี (อ้างอิงจาก ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ 2522:73) ได้ให้ความหมายว่า "การแต่งงานเป็นการประกาศสัญญาของชายหญิงที่จะอยู่ร่วมกัน เป็นสามีภรรยากันตามกฎของสังคม"

หม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล (อ้างอิงจาก ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ 2522:74) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การแต่งงานคือการตั้งวงศ์ตระกูลให้เป็นที่รุ่งเรืองต่อไปภายหน้า"

ในความเห็นของผู้เขียนเองอาจสรุปความหมายของการแต่งงานได้ว่า "การแต่งงานคือการที่คู่ชายหญิงซึ่งรักใคร่ชอบพอถูกอุปนิสัยใจคอของกันและกัน พร้อมใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันตามธรรมชาติของพฤติกรรมทางเพศ และประกาศให้สังคมประจักษ์ว่าได้ปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามขนบ-ธรรมเนียมประเพณี ตามกฎของสังคมที่กำหนดไว้ในกฎหมายครอบครัว"

เมื่อครอบครัวเริ่มต้นขึ้นแล้วด้วยการที่ชายหญิงมาแต่งงานกัน ต่อจากนั้นครอบครัวก็จะค่อยขยายและเจริญเติบโตด้วยการมีสมาชิกสืบสายโลหิตเกิดขึ้น สภาวะของครอบครัวก็จะเปลี่ยนไปตามกาลเวลา และในบั้นปลายครอบครัวก็จะอยู่ในสภาพหดตัวเล็กลง เนื่องด้วยสมาชิกของครอบครัวเดิมผู้สืบสายโลหิตได้แยกออกไปแต่งงานและสร้างครอบครัวใหม่ เป็นการสืบทอดสกุลในรุ่นใหม่ต่อไป หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เช่นนี้ จึงเรียกว่า "วัฏจักรของครอบครัว" (family life cycle)

นิคเคล, ไรซ์ และ ทัคเคอร์ (Nickell, Rice and Tucker. 1976:19-25) กล่าวว่า ครอบครัวและสมาชิกส่วนใหญ่จะมีวิถีทางการดำเนินชีวิตตามวัฏจักรของครอบครัว ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะใหญ่ๆคือ ระยะเริ่มต้นครอบครัว ระยะครอบครัวขยาย และระยะครอบครัวเป็นปึกแผ่นมั่นคง ในแต่ละระยะอาจแบ่งแยกออกเป็นระยะย่อยๆได้อีกตามแผนผังที่แสดงไว้ในหน้า 15 ลักษณะในวัฏจักรของครอบครัวแต่ละระยะจะดำเนินไปดังนี้

(1) ระยะเริ่มต้นครอบครัว (The beginning stage) เป็นระยะสร้างครอบครัวเริ่มแรกด้วยชายหญิงที่รักใคร่ชอบพอและตกลงแต่งงานอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยาอย่างถูกต้องตามกฎหมายครอบครัวที่สังคมกำหนดไว้ การดำเนินชีวิตคู่ของสามีภรรยาระยะนี้จะเป็นช่วงที่ทั้งคู่จะต้องพยายามศึกษาถึงอุปนิสัยใจคอที่แท้จริงของกันและกัน เพื่อหาทางปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ครอบครัวในระยะเริ่มต้นนี้ผู้ใหญ่มักจะเรียกว่า "ระยะข้าวใหม่ ปลามัน" ทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิตแต่งงานยังอยู่ในระยะเพ้อฝันตามจินตนาการของคู่สมรส ทั้งคู่จะเรียนรู้ในพฤติกรรมของแต่ละฝ่ายด้วยความจริง และจะต้องพยายามปรับตัวเองให้เข้ากับพฤติกรรมที่แสดงออกอย่างแท้จริงให้ได้ ในระยะนี้ไม่ควรมีบุคคลที่สามเข้าไปเกี่ยวข้องเด็ดขาด เพราะอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดและเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวต่อไปได้ คู่สมรสควรจะได้อยู่กินกันด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัย ค่อยเป็นค่อยไป ควรศึกษาหาวิถีทางการมีชีวิตคู่ที่ดี เรียนรู้การวางแผนครอบครัว การใช้ทรัพยากรครอบครัวเพื่อให้ดำเนินไปบรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณภาพ รู้จักแบ่งเวลาเพื่องาน เพื่อตนเอง เพื่อครอบครัว เพื่อสังคม ต้องเรียนรู้ในเรื่องการจัดงบประมาณรายได้รายจ่ายในครอบครัว รู้จักเก็บออมเพื่อสมาชิกที่จะเพิ่มขึ้นมาในอนาคตอันใกล้ คู่สมรสควรจะต้องตกลงวางแผนร่วมกันว่าจะมีลูกกี่คนจึงจะเหมาะกับกำลังความสามารถทางเศรษฐกิจและสุขภาพของผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ซึ่งนโยบายโครงสร้างของครอบครัวไทยนิยมมีลูก 2-3 คน ดังนั้นในระยะเริ่มต้นครอบครัวนี้ ถ้าคู่สมรสสามารถที่จะปรับตนเองให้เข้ากันได้ รู้จักวางแผนชีวิตครอบครัวที่ดีร่วมกัน รู้จักคุณค่าของการใช้ทรัพยากรในครอบครัวอย่างมีคุณภาพ ปัญหาต่างๆในครอบครัวก็จะไม่เกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เกิดขึ้นก็จะเป็นที่พอใจและมีความยินดีอย่างยิ่งสำหรับคู่สมรส ภาวะการเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว

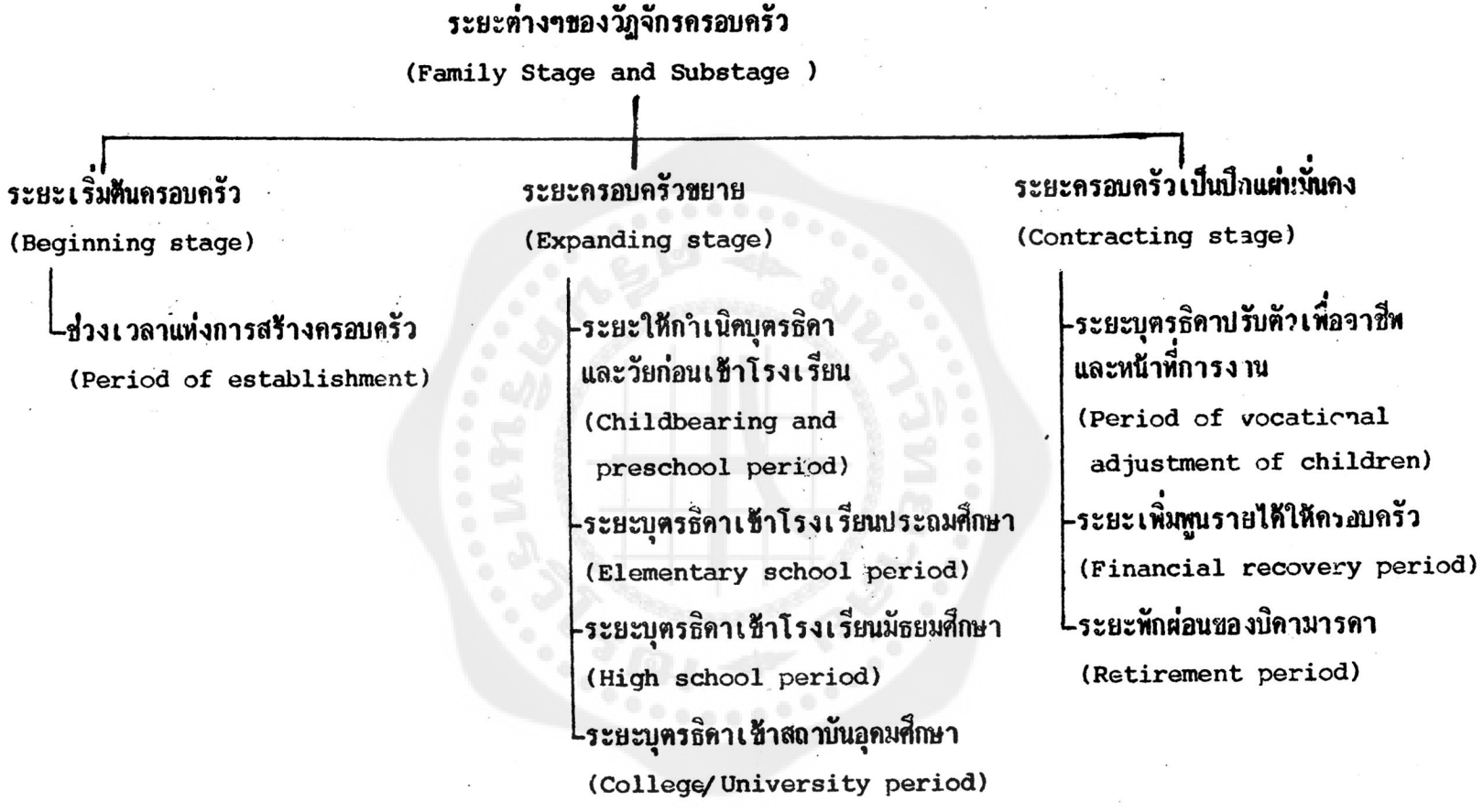

แผนภาพที่ 1 แสดงระยะต่างๆของวัฏจักรครอบครัว

(2) ระยะครอบครัวขยาย (The expanding stage) ครอบครัวในระยะนี้คู่สามีภรรยาจะมีภาระกิจที่ต้องรับผิดชอบอยู่ในช่วงที่ยาวนานและมีภาระกิจมากมาย ความผูกพัน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวที่ดำเนินไปนี้จะต้องผ่านขั้นตอนของกิจกรรมที่สำคัญสำหรับชีวิตของการครองเรือนที่แต่ละครอบครัวจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยกเว้นครอบครัวที่ไม่มีลูกที่ถือกำเนิดจากสายโลหิตโดยตรงชีวิตครองเรือนจึงจะข้ามขั้นตอนครอบครัวขยายไปได้ ดังนั้นถ้าคู่สามีภรรยาได้เริ่มต้นชีวิตครอบครัวในระยะแรกไว้อย่างมีระบบ มีกระบวนการของการวางแผนครอบครัวที่ดี ยืนอยู่บนรากฐานของความรักความเข้าใจ เอื้อเฟื้อถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันแล้ว ถึงแม้ว่าการดำเนินชีวิตครอบ-ครัวในระยะครอบครัวขยายจะต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรค อาทิเช่น ภาระกิจการสร้างอนาคตเพื่อความก้าวหน้า สร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้ครอบครัว ประกอบกับหน้าที่ในการให้ความเจริญเติบ-โตที่มีคุณค่าแก่บุตรด้วยการเอาใจใส่อบรมสั่งสอนเลี้ยงดู แนะนำให้รู้จักปรับตัวเข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมใหม่ในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิผล สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่อันสำคัญที่พ่อแม่จะต้องดำเนินควบคู่ไปกับความรับผิดชอบด้านอื่นๆ แล้วความสัมฤทธิผลของการครองเรือนในระยะครอบครัวขยายก็จะบังเกิดขึ้น แต่ถ้าคู่สามีภรรยาใดไม่ได้วางแผนชีวิตครอบครัวที่ดีในระยะแรกๆเอาไว้ อาจจะต้องเผชิญกับมรสุมชีวิตในระยะครอบครัวขยายก็เป็นได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวก็จะตามมา หากคู่สมรสทนต่อสภาพความกดดันไม่ไหว ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาครอบครัวแตกแยกก็อาจเกิดขึ้น หรือมิฉะนั้นก็ทนอยู่ร่วมกันอย่างไม่มีความสุข

วัฏจักรครอบครัวในระยะครอบครัวขยายจะเริ่มต้นเมื่อคู่สามีภรรยาให้กำเนิดบุตรหรือธิดาคนแรกจนกระทั่งถึงคนสุดท้อง ภาระกิจของสามีภรรยาในฐานะผู้เป็นพ่อเป็นแม่ก็จะระคนกันทั้งความตื่นเต้นดีใจกับสมาชิกใหม่คนแรกและความสับสนวุ่นวายในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรเพราะยังไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน ทั้งคู่จะต้องศึกษาเรียนรู้การเลี้ยงดูเด็ก จะปล่อยให้เป็นภาระของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งข้างเดียวไม่ได้ ทั้งคู่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่จากที่เคยอยู่ด้วยกันสองคน มาเป็นสภาพที่มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 3-4-5 คนให้ได้ ยิ่งถ้าครอบครัวมีขนาดใหญ่ขึ้น มีสมาชิกหลายคน ภาระกิจที่จะต้องรับผิดชอบก็จะมากขึ้นเป็นเงาตามตัว วัฏจักรของครอบครัวในระยะครอบครัวขยายจะยาวนานจนกระทั่งบุตรคนสุดท้องได้ศึกษาเล่าเรียนจบ มีอาชีพและมีครอบครัวแล้ว

ระยะครอบครัวขยายแบ่งเป็นระยะย่อยๆได้อีก 4 ระยะดังนี้

ก. ระยะให้กำเนิดบุตรธิดาและวัยก่อนเข้าโรงเรียน (Childbearing and - preschool period) นับตั้งแต่ภรรยาเริ่มตั้งครรภ์เพื่อให้กำเนิดบุตรหรือธิดาคนแรกและคนถัดๆไป ผู้เป็นแม่จะต้องประคับประคองระมัดระวังทุกอย่างเพื่อให้ทารกในครรภ์แข็งแรงและปลอดภัย ผู้เป็นพ่อต้องคอยให้กำลังใจ ให้ความอบอุ่นแก่ครอบครัว เป็นที่ปรึกษาในทุกเรื่องเพื่อลดความเครียดที่อาจเกิดขึ้นได้ คอยสร้างให้บรรยากาศของครอบครัวมีความสุขกายสบายใจ เมื่อได้สมาชิกใหม่มาแล้วก็ต้องช่วยกันเลี้ยงดู เอาใจใส่ในเรื่องสุขภาพอนามัย สนใจในเรื่องพัฒนาการของเด็ก ปฏิบัติตามที่แพทย์และพยาบาลแนะนำในด้านการบริบาลทารก ทั้งนี้เพื่อให้ทารกเติบโตขึ้นมามีความสมบูรณ์แข็ง-แรง มีพัฒนาการดีทั้งทางร่างกาย จิตใจและสติปัญญา ช่วงนี้เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ เป็นช่วงของการทำงานที่หนักยิ่งช่วงหนึ่งของพ่อแม่ เวลาพักผ่อนจะมีน้อยมากหากไม่มีพี่เลี้ยงคอยดูแลช่วยเหลือ การรู้จักแบ่งเบาภาระในการดูแลทั้งในช่วงเวลากลางวันและกลางคืนนับว่ามีความสำคัญยิ่ง หากคนใดคนหนึ่งเหนื่อยมากเกินไปอาจทำให้เกิดความเบื่อหน่ายและนำมาสู่ความขัดแย้งซึ่งกันและกันได้ ครอบครัวที่วางแผนไว้ดีก่อนมีบุตรธิดาคนแรกมักจะไม่ค่อยเกิดปัญหา ช่วงเวลาในวัฏจักรครอบครัวระยะให้กำเนิดบุตรธิดาและวัยก่อนเข้าโรงเรียนกินเวลานับตั้งแต่บุตรธิดาอายุ 0-5 ขวบ

ข. ระยะบุตรธิดาเข้าโรงเรียนประถมศึกษา (Elementary school period) อยู่ในช่วงอายุของบุตรธิดาประมาณ 6-12 ขวบ นับเป็นการเริ่มต้นการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนซึ่งแตกต่างไปจากสภาพแวดล้อมที่เคยพบภายในบ้าน ทำให้บุตรธิดาได้มีโอกาสสัมผัสกับโลกภายนอกด้วยตนเอง เป็นประสบการณ์ตรง การศึกษาในระบบโรงเรียนนี้ต้องอาศัยพ่อแม่คอยให้คำปรึกษาแนะนำให้กำลังใจ การดูแลเอาใจใส่ในเรื่องสุขภาพอนามัย ตลอดทั้งด้านอาหารการกินให้ถูกหลักและเหมาะสมกับวัย สอดคล้องกับความต้องการของร่างกาย ดูแลในเรื่องเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้พอดีกับขนาดของร่างกาย การรักษาความสะอาดของร่างกายและเสื้อผ้า การจัดหาบริเวณภายในบ้านเพื่อกิจกรรมการเรียนและสันทนาการที่เหมาะสมและมีอิสระปลอดภัย ดูแลฝึกฝนให้รู้จักทำงานเป็นระเบียบ รู้จักรับผิด-ชอบ นอกจากนั้นบุตรธิดาในวัยนี้เหมาะที่จะเริ่มต้นสอนให้รู้จักประหยัด เรียนรู้เกี่ยวกับการการทำงาน การจัดการรายได้ในครอบครัว รู้จักแสดงออกในการร่วมตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาเอง

เพื่อเป็นการสอนให้รู้จักความมีเหตุผล เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน อันเป็นพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย เป็นการเตรียมตัวที่ดีสำหรับออกไปเป็นสมาชิกในสังคมประชาธิปไตย การอบรมสั่งสอนบุตรธิดาในเรื่องต่างๆตั้งแต่ในบ้านนับเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกครอบครัวควรปฏิบัติ เพราะ "วินัยเกิดในบ้าน สอนลูกหลานให้มีระเบียบ"

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวระหว่างพ่อแม่ลูกในระยะนี้หากทุกสิ่งทุกอย่างราบรื่นก็จะเต็มไปด้วยความสุขมีชีวิตชีวา เปี่ยมไปด้วยความหวัง การประกอบอาชีพของพ่อแม่ก็จะมีความมั่นใจและมีกำลังใจที่จะทำงานเพื่อครอบครัว เพื่อสมาชิกใหม่ เพราะการที่ครอบครัวให้กำเนิดบุตรธิดาได้เป็นการสร้างอนาคต สร้างความหวังอย่างมากให้แก่ครอบครัว ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวระยะนี้จัดว่ามีความสุขที่สุดระยะหนึ่ง ความเพลิดเพลินที่เกิดขึ้นจากพัฒนาการในด้านต่างๆของบุตรธิดาย่อมนำความสุขมาให้พ่อแม่เป็นอย่างยิ่ง

ค. ระยะบุตรธิดาเข้าโรงเรียนมัธยมศึกษา (High school period) ตามปกติวัยเรียนของเด็กที่จะจบชั้นประถมศึกษาอายุก็จะอยู่ในราว 11-12 ขวบ และวัยเรียนในระดับมัธยมศึกษาก็จะอยู่ในช่วงอายุ 12-18 ปี เป็นช่วงที่เข้าสู่วัยรุ่น เป็นวัยที่เริ่มมีความสนใจกับกิจกรรมนอกบ้านมากขึ้น ธรรมชาติของเด็กในวัยนี้ชอบคบค้าสมาคมกับเพื่อนรุ่นเดียวกัน เป็นวัยมีเพื่อน รักเพื่อนและตามเพื่อน มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น มีความอยากรู้อยากเห็น ชอบลอง ชอบเสี่ยงอันตราย พฤติกรรมบางอย่างอาจเกิดขึ้นชั่วคราวตามธรรมชาติของวัยรุ่นเท่านั้น พอเติบโตขึ้น เรียนรู้มากขึ้นก็จะปรับตัวได้ คำแนะนำอย่างมีเหตุผลและการแสดงบทบาทของพ่อแม่ที่ให้ความอบอุ่นให้ความช่วยเหลือในด้านการเรียนและการปรับตัว รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้บุตรธิดางอกงามในทางที่ถูกที่ควร ตรงตามความสนใจ ความถนัดและบุคลิกภาพ ก็จะเป็นการเตรียมตัวให้ลูกออกสู่สังคมภายนอกในอนาคตได้อย่างไม่เกิดปัญหา

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่บุตรธิดาศึกษาเล่าเรียนในระดับมัธยมศึกษานั้น ก็จะเป็นช่วงที่พ่อแม่มีภาระกิจเกี่ยวกับอาชีพการงานนอกบ้านเพิ่มขึ้นเช่นกัน จึงมักทำให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดภายในบ้านห่างเหินไป ในขณะเดียวกันความสนใจนอกบ้านของเด็กวัยรุ่นก็มากขึ้น ช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ของพ่อแม่ลูกขยายกว้างขึ้น ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวจึงเน้นว่าระยะนี้เป็นระยะอันตรายที่สุด

ของวัฏจักรครอบครัว ดังนั้นทุกคนจึงควรทำความเข้าใจในบทบาทของตนให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องอารมณ์และพฤติกรรมของวัยรุ่น ถ้าผ่านพ้นช่วงนี้ไปได้ ภาระกิจข้างหน้าก็จะเบาบางลง ชีวิตครอบครัวและอนาคตของบุตรธิดาก็มีแนวโน้มที่จะราบรื่น

ง. ระยะบุตรธิดาศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา (The college phase) เนื่องจากการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นการเตรียมอาชีพที่เหมาะสมในอนาคต หน้าที่ของพ่อแม่คือให้คำแนะนำให้เลือกเรียนในสายที่เหมาะสมกับความสนใจ ความถนัดและความต้องการของตลาดแรงงานในช่วงนั้นๆ รวมทั้งภาระหน้าที่ในการหาเงินสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนซึ่งสูงขึ้น หากครอบครัวใดมีบุตรธิดาอยู่ในวัยศึกษาในระดับอุดมศึกษาหลายคน ความจำเป็นในเรื่องหาเงินสำรองก็มีมากขึ้นเพื่อให้พอเพียงกับค่าใช้จ่าย การแนะนำให้รู้จักใช้เงินให้ถูกทาง รู้จักประหยัด ไม่ฟุ่งเฟือตามเพื่อนเป็นสิ่งจำเป็น การให้คำแนะนำและช่วยแก้ปัญหาที่บุตรธิดาของตนประสบอยู่ เช่น การคบเพื่อนต่างเพศ การปรับตัว การเข้าสมาคมกับบุคคลภายนอก ล้วนเป็นเรื่องที่พ่อแม่จะต้องคอยสอดส่องดูแลทั้งสิ้น

(3) ระยะครอบครัวเป็นปึกแผ่นมั่นคง (The contracting stage) หมายถึงระยะที่บุตรธิดาสำเร็จการศึกษาออกประกอบอาชีพเป็นปึกแผ่นมั่นคง อาจออกไปประกอบอาชีพในท้องที่ซึ่งห่างไกลกับภูมิลำเนาเดิม และต่อจากนั้นก็จะแต่งงานแยกครอบครัวออกไปอยู่เป็นอิสระต่างหาก จึงทำให้ครอบครัวเดิมมีขนาดเล็กลง อาจเหลือแต่พ่อแม่กับลูกคนเล็กหรือลูกคนที่ไม่ได้แต่งงานก็ได้ บางทีจึงเรียกครอบครัวในระยะนี้ว่า "ระยะครอบครัวหดตัว" ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวระยะนี้จึงเน้นไปในทางการให้ความช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ ช่วยสนับสนุนด้านการเงินเพื่อการลงทุนในโอกาสที่จำเป็น ความสำเร็จในอาชีพการงานของลูกจะนำความชื่นชมยินดีมาสู่พ่อแม่เป็นอย่างมาก หน้าที่ของลูกที่ดีก็คือการตอบแทนสนองคุณพ่อแม่ตามความเหมาะสม

ความห่วงใยของพ่อแม่นอกจากเรื่องอาชีพการงานของลูกๆแล้ว ความห่วงใยในเรื่องการเลือกคู่ครองก็เป็นอีกภาระหนึ่งของพ่อแม่ การที่ลูกๆมีคู่ครองที่ดี เป็นที่ยอมรับในสังคมและของญาติพี่น้องย่อมเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา การให้คำแนะนำในเรื่องการเลือกคู่ครองไม่ควรใช้วิธีบังคับแต่ให้ลูกๆได้พิจารณาตัดสินใจเองภายใต้ความเห็นชอบของพ่อแม่ที่มั่นใจได้ว่าอนาคตครอบครัวของลูกๆคงไม่เกิดปัญหา

ลักษณะของครอบครัวไทย ภาระกิจและหน้าที่ในการรับผิดชอบตามระยะต่างๆของวัฏจักรครอบครัวจะไปสิ้นสุดเมื่อลูกคนสุดท้องมีงานทำ มีอาชีพช่วยเหลือตนเองได้ หรือแยกออกไปสร้างหลักฐานมีครอบครัว แต่ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเดิมมิได้หมดภาระหน้าที่เกี้อกูลกันไปเลยทีเดียว บางครอบครัวพ่อแม่ยังต้องมีความผูกพันคอยช่วยเลี้ยงดูเอาใจใส่ต่อหลานๆที่เกิดมาใหม่ด้วยความรักความสมัครใจ เพราะหลานที่เป็นสมาชิกใหม่นี้เกิดขึ้นมาในช่วงที่วัฏจักรของครอบครัวเดิมหดตัวลง ขณะที่ลูกๆแยกตัวไปสร้างครอบครัวใหม่แล้ว พ่อแม่ก็เงียบเหงาว่างเว้นจากการเลี้ยงลูกเล็กเหมือนในระยะเริ่มต้นครอบครัวมานาน ดังนั้นการเอาหลานมาเลี้ยงดูจึงทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีความตื่นเต้นไม่เงียบเหงาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ถ้าเป็นครอบครัวในสังคมชาวตะวันตกความสัมพันธ์ภายในครอบครัวระหว่างพ่อแม่ลูกช่วงนี้จะห่างไกลกันออกไป ลูกๆมีงานทำ มีครอบครัวแล้วจะแยกตัวออกไปอยู่อิสระตามลำพัง ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับครอบครัวเดิม ครอบครัวของพ่อแม่ก็จะอยู่กันตามลำพัง สภาพของครอบครัวจะเงียบ ความรู้สึกของพ่อแม่จะไม่อบอุ่นเหมือนอย่างครอบครัวไทย

เมื่อลูกๆแยกครอบครัวออกไปหมดแล้ว มีอาชีพการงานทำเป็นหลักแหล่งกันแล้ว วัฏจักรของครอบครัวก็จะเข้าสู่ช่วงสุดท้าย นั่นคือ "ระยะพักผ่อน" (retirement period) เป็นช่วงที่พ่อแม่ย่างเข้าสู่วัยชรา ภาระหน้าที่สำคัญๆที่จะต้องรับผิดชอบมีน้อยลง ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวช่วงสุดท้ายของวัฏจักรชีวิตนี้จะแตกต่างกันไปตามลักษณะของครอบครัวในแต่ละท้องถิ่นแต่ละสังคม ลูกหลานจะปฏิบัติตนต่อพ่อแม่ ปู่ย่าตายายแตกต่างกันไปตามค่านิยม ตามสภาพแวดล้อมและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ในประเทศจีนคนชรามีสถานภาพสูงมั่นคงมาก คนชรามีอำนาจและอิทธิพลเหนือสมาชิกในครอบครัวที่มีอายุน้อยกว่า ชาวจีนจะเชื่อฟังและเคารพผู้อาวุโส(คนชรา)มาก ครอบครัวไทยก็เช่นเดียวกัน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมได้มีบทบาทกำหนดให้ลูกหลานมีความเชื่อฟังและเคารพผู้ใหญ่ผู้อาวุโสกว่า การเชื่อฟังความคิด เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ที่ให้ความอุปการะเลี้ยงดูถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่ง "ความกตัญญู" จะได้รับคำยกย่องสรรเสริญจากสังคม ส่วนสังคมชาวตะวันตก สังคมของชาวยุโรปอเมริกานั้น สมิธ (อ้างอิงจาก สุพัตรา สุภาพ 2515:43) กล่าวว่า คนชราจะไม่ได้รับการยกย่องเพราะถือว่าเป็นคนที่ไม่ทันต่อเหตุการณ์(behind the time) และเด็กๆมักจะคิดว่าคนชราก็-

ควรอยู่ตามลำพังของคนชรา ส่วนคนหนุ่มสาวก็ควรอยู่ตามทางของคนหนุ่มสาว ชานาส (อ้างอิงจาก สุพัตรา สุภาพ 2515:43-44) กล่าวว่า ปัญหาการเลี้ยงดูคนชราขึ้นอยู่กับค่านิยมของแต่ละสังคม ถ้าในครอบครัวที่ให้ความเคารพเลี้ยงดูพ่อแม่ ถ้าไม่ได้เลี้ยงดูก็จะรู้สึกผิดอยู่ในใจ แต่ส่วนมากในสังคมที่เป็นแบบอุตสาหกรรมที่มีขนาดครอบครัวเล็กลง และครอบครัวต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้ต้องการมีเครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งของ การศึกษา และฐานะทางสังคมมากกว่าความต้องการในเรื่องญาติหรือพ่อแม่ คนชราจึงถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร บางครั้งลูกหลานก็เข้ากันไม่ได้ ทำให้คนชราคิดมาก ซึ่งอาจจะมีผลกระทบกระเทือนทั้งทางร่ายกายและจิตใจ ปัญหาข้อนี้จะพบมากในสังคมแบบเมืองมากกว่าในชนบท คนชราที่ยากจนจะมีปัญหามากกว่าคนชราที่ฐานะดี มีเงินมีทองลูกหลานก็ต้องเอาใจใส่ ส่วนคนชราที่ยากจนมักจะต้องพึ่งพาอาศัยลูกหลาน ความเกรงใจของลูกหลานจึงไม่ค่อยมี ส่วนมากลูกหลานมักจะเลี้ยงเพื่อให้ช่วยดูแลบ้าน ดูแลหลานมากกว่าอย่างอื่น คนชราที่ยากจนมักจะรู้ตัวว่าเป็นภาระ จึงพยายามช่วยงานต่างๆเท่าที่จะช่วยได้

1.8 หน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัวได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมมาตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัย หน้าที่อันสำคัญของครอบครัวก็ผันแปรเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมตามยุคตามสมัย เช่นเดียวกัน เดวิส (Davis. 1969:394-395) ได้อธิบายหน้าที่ทางสังคมของครอบครัวที่ปฏิบัติกันอยู่ทุกสังคมดังนี้คือ สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ เลี้ยงดูผู้เยาว์ กำหนดสถานภาพ และอบรมสั่งสอน-ระเบียบของสังคม ส่วนฮอร์ตันและฮันต์(Horton and Hunt. 1976:196-199) ได้อธิบายหน้าที่ของครอบครัวไว้กว้างขวางกว่าดังนี้

(1) หน้าที่ควบคุมบำบัดความต้องการทางเพศ (The sexual regulation function) ครอบครัวเป็นสถาบันหลักของสังคมที่จะช่วยควบคุมและตอบสนองความพึงพอใจทางเพศ การสมรสจะช่วยลดปัญหาทางเพศในเรื่องการข่มขืนกระทำชำเรา เพราะการสมรสเป็นวิธีการหนึ่งที่สังคมเข้ามามีบทบาทในการควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศให้อยู่ในขอบเขตตามปทัสถานของสังคมนั้นๆ

350758

(2) หน้าที่สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ (The reproductive function) สังคมจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องมีสมาชิกใหม่แทนที่สมาชิกเดิมที่ตายจากไป ถ้าปราศจากสมาชิกใหม่แล้วสังคมนั้นๆจะค่อยๆสลายตัวไป สมาชิกใหม่ที่มาแทนที่จะต้องสมดุลกับทรัพยากรของสังคม หากมีสมาชิกมากเกินไปจะทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น การว่างงาน ความยากจน อาชญากรรม ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและอาหารการกิน เป็นต้น และหากสมาชิกน้อยเกินไปก็จะทำให้เกิดการขาดแคลนกำลังคนเพื่อพัฒนาสังคมพัฒนาประเทศชาติ

(3) หน้าที่อบรมสั่งสอนระเบียบของสังคม (The socialization function) ครอบครัวทำหน้าที่เป็นแหล่งอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด เพื่อให้เด็กรู้จักค่านิยม ปทัสถาน วัฒนธรรม และพัฒนาบุคลิกภาพ จะทำให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคม การอบรมนั้นกระทำได้ทั้งในทางตรงและทางอ้อมตั้งแต่เล็กจนโต ในปัจจุบันนี้ การอบรมสั่งสอนระเบียบของสังคมตกเป็นหน้าที่ของสถานรับเลี้ยงเด็กและโรงเรียน เพราะต้องใช้แรงงานมารดาในระบบการผลิตเช่น สหภาพโซเวียต และกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ ตลอดจนถึงประเทศอิสราเอล พ่อแม่จะอยู่ร่วมกับเด็กๆที่บ้านเพียงวันละ 2-3 ชั่วโมง และตลอดวันของวันอาทิตย์เท่านั้น การเรียนรู้ระเบียบของสังคมของเด็กๆจะเกิดขึ้นภายในบ้านโดยอาศัยการลอกเลียนรูปแบบจากผู้ใหญ่ จากผู้เป็นพ่อแม่และเครือญาติในเรื่องการเตรียมตัวเป็นพ่อบ้านแม่เรือนและการปฏิบัติต่อสังคมในด้านอื่นๆ

(4) หน้าที่ให้ความรักและความอบอุ่น (The affectional function) สมาชิกทุกคนได้รับความรักความอบอุ่นอย่างบริสุทธิ์ใจจากครอบครัว และเป็นแหล่งประกันได้ว่าจะมีคนรักคนเข้าใจอยู่เสมอ เป็นความรักในกลุ่มปฐมภูมิ ถ้ามีสมาชิกคนใดได้รับความผิดหวังไม่ว่าทางด้านใดๆ ครอบครัวจะเป็นแหล่งให้กำลังใจและปลุกปลอบเพื่อให้เกิดความอดทนฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆไปได้

(5) หน้าที่กำหนดสถานภาพ (The status function) เด็กที่เกิดมาจะได้รับสถานภาพทางสังคมโดยกำเนิด(ascribed status) ทันที ไม่ต้องแสดงความสามารถใดๆ สถานภาพทางสังคมโดยกำเนิดได้แก่ เพศ เชื้อชาติ สัญชาติ ลำดับการเกิดในครอบครัวว่าเป็นลูกคนโต คนกลาง หรือคนสุดท้อง เป็นต้น คนไทยก็ได้รับเชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ใช้ชื่อสกุลตามบิดา เป็นลูกคนรวย ลูกคนจน ลูกชาวนา ลูกพ่อค้า ลูกข้าราชการ ลูกรัฐมนตรี หากเป็นเชื้อพระวงศ์ก็จะได้รับสถานภาพเป็น

หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง เป็นต้นส่วนชายหญิงที่สมรสกันแล้วจะได้รับสถานภาพทางสังคม เป็นพ่อ แม่ สามี ภรรยา พ่อตา แม่ยาย เหล่านี้เป็นสถานภาพทางสังคมประเภทสถานภาพความสัมฤทธิ์(acheived status) อันเป็นผลที่เกิดจากการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งทางสังคม

(6) หน้าที่ปกป้องคุ้มครองหรือเลี้ยงดูผู้เยาว์ (The protective function)พ่อแม่ย่อมมีความรักลูก ทะนุถนอมประคับประคองเลี้ยงดูลูกของตนเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะยากดีมีจน ครอบครัวจะทำหน้าที่ปกป้องเลี้ยงดูลูกตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตเป็นอย่างดีในทุกด้านอย่างสุดความสามารถที่จะทำได้ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ การศึกษาอบรมและฐานะทางเศรษฐกิจ

(7) หน้าที่ทางเศรษฐกิจ (The economic function) ในสังคมดั้งเดิมถือว่าครอบครัวเป็นหน่วยผลิตที่สำคัญ สมาชิกทุกคนจะรวมกลุ่มกันทำงานและแบ่งผลผลิตซึ่งกันและกัน ในสังคมสมัยใหม่ครอบครัวก็ยังคงทำหน้าที่เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ โดยพ่อแม่ทำงานหาเงินมาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับการดำรงชีวิต การศึกษา การพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อสุขภาพอนามัยและอื่นๆ เมื่อเด็กโตขึ้นก็ออกไปทำงานหารายได้มาช่วยเหลือเจือจุนครอบครัวต่อไป ดังนั้นครอบครัวจึงทำหน้าที่เป็นหน่วยผลิตทางเศรษฐกิจที่สำคัญมาทุกยุคทุกสมัยไม่เปลี่ยนแปลง

หน้าที่แต่ละอย่างของครอบครัวมีผลอันสำคัญต่อความเป็นอยู่ความเจริญเติบโต ความเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและศักยภาพในฐานะทรัพยากรอันมีค่ายิ่งของครอบครัว หากจะพิจารณาหน้าที่ของครอบครัวอีกนัยหนึ่ง ในแง่หน้าที่หลักที่ครอบครัวจะต้องรับผิดชอบโดยตรง และหน้าที่รองที่บางครอบครัวอาจจะถือว่าไม่จำเป็นไม่ต้องรับผิดชอบ แต่ในบางครอบครัวย่างถือว่าจำเป็นและควรปฏิบัติในลักษณะที่มีความสำคัญเป็นอันดับรองลงไปก็ได้

หน้าที่หลักที่ครอบครัวต้องรับผิดชอบโดยตรง แบ่งตามความสำคัญและความจำเป็นได้ดังต่อไปนี้

(1) หน้าที่ในการให้กำเนิดหรือหน้าที่ตามหลักทางชีววิทยา คู่สมรสที่อยู่กินร่วมกันโดยถูกต้องตามกฎหมายและประเพณีนิยมย่อมจะให้กำเนิดสมาชิกใหม่ที่สังคมยกย่องและยอมรับได้โดยอาศัยกิจกรรมทางเพศซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางชีววิทยา หรือกล่าวตามหลักชีววิทยาได้ว่า ชายหญิงเมื่อกระทำกิจกรรมทางเพศร่วมกัน ฝ่ายหญิงก็จะตั้งครรภ์ทำหน้าที่เป็นผู้ให้กำเนิดบุตร

ถ้าสุขภาพของผู้ที่จะเป็นมารดามีความแข็งแรงสมบูรณ์ดี ทารกในครรภ์ก็จะเจริญเติบโตแข็งแรง ซึ่งหมายถึงผู้เป็นมารดาได้ทำหน้าที่ให้กำเนิดชีวิตใหม่แก่ครอบครัวที่มั่นใจว่าจะเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพ สังคมถือว่าการให้กำเนิดสมาชิกใหม่แก่ครอบครัวเป็นหน้าที่ที่คู่สมรสจะต้องปฏิบัติให้ได้ เพื่อบุตรธิดาที่เกิดมาจะได้เป็นตัวแทนของครอบครัวในการรับมรดกอันสำคัญของสังคมสืบทอดต่อจากผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ครอบครัวที่มีบุตรธิดาจึงถือกันว่าเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์

ภาวะทางสังคมในปัจจุบันเสมือนหนึ่งบีบบังคับให้ครอบครัวมีบุตรธิดาในจำนวนจำกัดเพียง 2 หรือ 3 คน ทั้งนี้เพราะอัตราการเพิ่มของประชากรเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก จึงเกรงว่าประชากรจะเพิ่มมากกว่าทรัพยากรที่มีอยู่ ตามสถิติในปี พ.ศ.2453 ประชากรทั่วประเทศไทยมีเพียง 8,264,408 คน และต่อมาได้มีการสำรวจทุกๆ 10 ปี ปรากฏว่าประชากรไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ จากการสำรวจขององค์การพัฒนาระหว่างประเทศ หรือ AID (อ้างอิงจาก กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2521:57-58) เมื่อ พ.ศ.2517 รายงานว่า อัตราการเพิ่มของประชากรไทยเท่ากับ 2.5 เปอร์เซนต์ ซึ่งนับว่าสูงกว่าอัตราการเพิ่มเฉลี่ยของประชากรโลกซึ่งเพิ่มเฉลี่ยเท่ากับ 2 เปอร์เซนต์ ถ้าพิจารณากันคร่าวๆ ประเทศไทยมีประชากร 8 ล้านคนแรกในปี พ.ศ. 2453 โดยใช้เวลาประมาณ 700 ปี หลังจากนั้นอีก 32 ปี(พ.ศ.2485) ประชากรเพิ่มอีก 8 ล้านคน เป็น 16 ล้านคน ต่อมาอีก 15 ปี(พ.ศ.2500) ประชากรเพิ่มอีก 8 ล้านคน เป็น 24 ล้านคน ต่อมาอีก 9 ปี(พ.ศ.2509) ประชากรเพิ่มอีก 8 ล้านคน เป็น 32 ล้านคน และในปี พ.ศ.2517 มีประชากร 40 ล้านคน ซึ่ง 8 ล้านคนหลังนี้ใช้เวลาในการเพิ่มเพียง 7-8 ปีเท่านั้น ต่อมาในระยะ 5 ปีหลัง คือจากปี พ.ศ.2518-2522 ประชากรเพิ่มเพียงปีละ 1 ล้านคนเศษ ในปัจจุบัน ปี พ.ศ.2530 ประเทศไทยมีประชากรประมาณ 51 ล้านคน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า อัตราการเพิ่มของประชากรเท่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นประมาณสัปดาห์ละ 22,000 คน หรือวันละ 3,000 คน ชั่วโมงละ 125 คน

ประเทศไทยได้มีการประมาณหรือคาดคะเนจำนวนประชากรครั้งหลังสุด โดยความร่วมมือของหน่วยราชการ 3 แห่งคือ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กองวางแผนกำลังคนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ซึ่งประมาณไว้ถึงปี พ.ศ.2543 ผลจากการประมาณจำนวนประชากรไทยปรากฏว่า จำนวนประชากรไทยจะเพิ่มจาก 36.2 ล้านคนในปี พ.ศ.2513 เป็น 88 ล้านคนในปี พ.ศ.2543 โดยมีอัตราการเพิ่ม 2.8 เปอร์เซนต์ต่อปี ในช่วงเวลาจาก พ.ศ.2538-2543 ถ้าอัตราการเกิดยังอยู่ในระดับสูง หากอัตราการเกิดอยู่ในระดับปานกลาง ประชากรจะมีจำนวน 76.6 ล้านคนในปี พ.ศ.2543 อัตราการเพิ่ม 1.9 เปอร์เซนต์ ในระยะจากปี พ.ศ.2538-2543 แต่ถ้าอัตราการเกิดอยู่ในระดับต่ำ ประชากรไทยจะมีจำนวน 70.6 ล้านคน และอัตราการเพิ่มจะลดลงเป็น 1.8 เปอร์เซนต์ ในระยะเวลาดังกล่าว

ฉะนั้นจากอัตราการเพิ่มประชากรที่เป็นอยู่ในช่วงที่ผ่านมาคือประมาณ 2.0-2.1 เปอร์-เซนต์ (อัมพร วิจิตรพันธ์ 2525:320) อาจก่อให้เกิดปัญหาต่างๆในอนาคตอันใกล้นี้ได้ เนื่องจากจำนวนคนไม่สมดุลกับทรัพยากรและผลผลิตที่จะเกิดขึ้นจากครอบครัว เพราะอัตราการเพิ่มประชากรในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ประเทศไทยมีพลเมืองในอีก 10 ปีข้างหน้าประมาณ 80 ล้านคน ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของครอบครัวที่จะต้องคิดวางแผนในการมีบุตรในอัตราที่พอเหมาะ เพราะจะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของครอบครัวที่จะเลี้ยงดูอุปการะให้เติบใหญ่ขึ้นมาโดยไม่ให้เป็นภาระแก่สังคม

(2) หน้าที่ในการให้ความรักความอบอุ่น เป็นหน้าที่หลักโดยตรงของทุกๆครอบครัวที่จะต้องรับผิดชอบ ไม่มีสถาบันใดจะทำหน้าที่นี้แทนได้ ความรักที่ลูกได้รับจากพ่อแม่หรือครอบครัวเป็นความรักที่ต่อเนื่อง เป็นสายใยผูกพันไม่มีที่สิ้นสุด เป็นความรักที่บริสุทธิ์โดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทน

การที่ครอบครัวมีบุตรธิดาเป็นการตอบสนองความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ บุตรธิดาที่เกิดมาท่ามกลางความรักความเข้าใจและความพึงพอใจที่ตรงกันของพ่อแม่ ย่อมได้รับการดูแลเอาใจใส่ด้วยความห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่แม่ให้นมให้อาหารแก่ลูกอย่างทะนุถนอม ให้ความรักความเอาใจใส่ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งขณะที่ลูกอยู่ในวัยทารก ความซาบซึ้งจากการได้กอดได้สัมผัส จะทำให้ทารกเกิดความอบอุ่นไม่อ้างว้างตกใจ และเกิดความไว้วางใจต่อสิ่งที่อยู่รอบๆตัว จากประสบการณ์ที่ลูกได้รับจากพ่อแม่ในด้านความรักความอบอุ่น จะทำให้ลูกเกิดความรู้สึกมั่นใจและปลอดภัย เมื่อเติบโตขึ้นมาก็จะกลายเป็นผู้มีสุขภาพจิตดีมีเหตุผล ไม่เป็นภัยต่อสังคม ซึ่งจะตรงกันข้ามกับเด็กที่ขาดความรักความเอาใจใส่จากครอบครัว เมื่อเติบโตขึ้นมามักจะกลายเป็นคน

มีปัญหา ใช้วิธีเรียกร้องความสนใจจากคนอื่นด้วยวิธีการที่ผิดๆ จิตใจอาจเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา ไม่รักใครจริงใจ ชอบมองโลกในแง่ร้าย มีปัญหาในการปรับตัวเข้ากับผู้อื่น เมื่อแต่งงานก็อาจเกิดปัญหาในการปรับตัวเข้ากับคู่สมรส

(3) หน้าที่ในการให้การอบรมสั่งสอน พ่อแม่ทุกคนต้องถือเป็นหน้าที่หลักในการให้การอบรมสั่งสอนให้ลูกๆเข้าใจและยอมรับระเบียบแบบแผนและพฤติกรรมอันถูกต้องของสังคม เพื่อที่ตนจะอยู่ในสังคมได้โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม การอบรมสั่งสอนนั้นพ่อแม่อาจเริ่มต้นเป็นระยะๆคือ

ก. ในระยะเด็กแรกเกิดใหม่ (วัยทารก) พ่อแม่จะต้องเป็นผู้ใกล้ชิด คอยสอนและฝึกให้มีระเบียบในการขับถ่าย การบริโภคอาหารดีและเป็นเวลา พฤติกรรมที่พ่อแม่ฝึกฝนให้ทารกมีระเบียบก็จะช่วยให้เกิดพัฒนาการในทางที่ดี เมื่อเติบโตขึ้นมาจะได้เป็นคนมีระเบียบ รู้จักกาละและเทศะในการที่กระทำหรือไม่กระทำในสิ่งใดๆ

ข. ในระยะเด็กพูดได้ เด็กจะเริ่มเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมอย่างรวดเร็ว มีความสามารถทางภาษาซึ่งเด็กจะเรียนรู้การใช้ถ้อยคำพูดจากพ่อแม่หรือผู้ใกล้ชิด พ่อแม่ควรจะถือโอกาสนี้อบรมสั่งสอนให้เด็กรับรู้ว่าอะไรควรทำหรือไม่ควรทำ อะไรผิดอะไรถูก ผู้ใหญ่มีอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของเด็กในวัยนี้อยู่มาก ฉะนั้นถ้าผู้ใหญ่ให้การอบรมสั่งสอนอย่างมีเหตุผลมีกฎเกณฑ์ เด็กจะจดจำได้ง่ายและเป็นเวลานาน จะทำให้ได้รับผลดี

ค. ในระยะเด็กเข้าโรงเรียน สมาชิกของสังคมสมัยใหม่จำเป็นต้องเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่าง ความรู้ความสามารถด้านอื่นที่เด็กต้องการนอกเหนือไปจากการเรียนรู้พฤติกรรมของสังคม ครอบครัวไม่มีโอกาสหรือมีขีดความสามารถที่จะอบรมสั่งสอนได้หมด ถึงแม้ว่าพ่อแม่จะมีความรู้สูงๆ แต่มักติดขัดด้วยเวลา จึงต้องมีสถาบันใหม่ที่สังคมสร้างขึ้นมาแบ่งเบาภาระของสถาบันครอบครัว นั่นคือ โรงเรียน

ถึงแม้ว่าครอบครัวจะส่งลูกๆไปโรงเรียนแล้ว ก็มิได้หมายความว่าครอบครัวจะพ้นภาระทั้งหมดในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตน อย่างน้อยที่สุดครอบครัวจะต้องให้ความร่วมมือแก่โรงเรียนในการควบคุมดูแลพฤติกรรมขณะที่เด็กอยู่ที่บ้านหรือนอกโรงเรียน เช่น ควบคุมดูแลบุตรให้รู้จักหน้าที่ในการเรียน ไปโรงเรียนสม่ำเสมอ จัดหาเครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเรียน

ควบคุมความประพฤติ อบรมสั่งสอนให้เชื่อฟังและอยู่ในวินัยของโรงเรียน ดูแลให้ความช่วยเหลือเพื่อเพิ่มความสามารถให้เกิดความสัมฤทธิ์ทางด้านการเรียน ช่วยกวดขันให้หมั่นเอาใจใส่ในบทเรียน รู้จักรับผิดชอบในสิ่งที่โรงเรียนมอบหมายให้ทำ ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในทุกโอกาสที่จะช่วยได้

(4) หน้าที่ในการให้ความปลอดภัย เป็นหน้าที่โดยตรงของครอบครัวที่จะต้องปกป้องและให้ความปลอดภัยแก่ลูกตั้งแต่แรกเกิดจนเติบใหญ่สามารถจะออกไปประกอบอาชีพและมีครอบครัวใหม่ได้ ปัจจุบันวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ได้เจริญก้าวหน้ามากพอที่จะช่วยเหลือครอบครัวในการปกป้องให้ความคุ้มครองแก่ทารกให้พ้นจากโรคสำคัญๆ เช่น คอตีบ ไอกรน โปลิโอ รวมทั้งการสร้างภูมิต้านทานให้กับทารกด้วย นอกจากนี้ความรู้ทางด้านโภชนาการสมัยใหม่ยังช่วยให้พ่อแม่ที่สนใจช่วยเสริมสร้างสภาวะโภชนาการในทารกให้ดีขึ้น ทำให้เด็กเติบโตขึ้นมามีร่างกายแข็งแรง มีสมองดี ครอบครัวได้ให้ความห่วงใยอย่างใกล้ชิดในทุกๆด้านแก่บุตร เป็นการสร้างความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย ทำให้เกิดความรู้สึกไว้วางใจและเติบโตขึ้นมาเป็นผู้มีเจตคติที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เรื่องเหล่านี้มีความสำคัญมากต่อสุขภาพจิตและบุคลิกภาพของเด็กในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมต่อไปภายหน้า เมื่อเด็กเข้าโรงเรียนและได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมภายนอกมากขึ้น โดยทางสื่อมวลชน ทางการ - โฆษณาที่ขาดระบบการควบคุมที่ดี จากเพื่อนไม่ดีที่โรงเรียนชักชวนให้ริเริ่มในเรื่องยาเสพย์ติด เที่ยวสถานเริงรมย์ สิ่งแวดล้อมดังกล่าวมีส่วนชักจูงให้เด็กเสียในวัยเรียน ดังนั้นถ้าเด็กได้รับการเลี้ยงดู ได้รับการปลูกฝังอบรมในทางที่ดีมีเหตุผลจากทางครอบครัว จะเป็นทางหนึ่งที่ช่วยให้เด็กรู้จักเอาตัวรอดจากสิ่งแวดล้อมนั้นได้

เด็กที่ถูกครอบครัวทอดทิ้งเพราะไม่สามารถจะรับภาระในการเลี้ยงดูที่ดีได้ หรือเนื่องจากสาเหตุอื่นๆของครอบครัว ย่อมทำให้เด็กเกิดความอ้างว้าง โดดเดี่ยวและต้องผจญภัยกับสิ่งแวดล้อมนอกบ้านด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในที่สุดอาจทำให้เกิดปัญหาที่จะอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขไม่ได้ ฉะนั้นครอบครัวจะต้องทำหน้าที่เป็นแหล่งแรกและแหล่งสุดท้ายที่จะให้ความมั่นคงความอบอุ่นปลอดภัยได้ในทุกเวลา เมื่อใดที่ลูกๆต้องเผชิญกับปัญหาเผชิญอันตรายในสังคม ครอบครัวก็จะต้องไม่ทอดทิ้ง คอยให้ความช่วยเหลือ ช่วยหาหนทางป้องกันแก้ไขในทางที่จะให้เกิดผลดีที่สุด

(5) หน้าที่ในการให้การศึกษา การศึกษามิได้หมายเฉพาะถึงการเรียนรู้ให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปรับตัวเข้าสิ่งแวดล้อม สามารถทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมได้ ครอบครัวเป็นแหล่งให้กำเนิดชีวิต เป็นที่เริ่มต้นของชีวิตจนกระทั่งชีวิตนั้นจะดับไป คงไม่มีใครปฏิเสธว่า ก่อนเด็กๆจะถึงเกณฑ์บังคับเข้าโรงเรียน เด็กได้เรียนรู้เรื่องราวต่างๆ เช่น รู้จักพูด รู้จักการกินอาหาร เรียนรู้มารยาทในการกิน การเลือกใช้คำพูดที่ไพเราะ-สุภาพ รู้จักความมีระเบียบในด้านต่างๆ การรู้จักใช้เวลา การรู้จักมีเพื่อนฝูงและการเข้าสังคม ฉะนั้นเมื่อเด็กไปโรงเรียนก็สามารถปรับตัวในสิ่งที่เคยเรียนรู้จากบ้านมาแล้วได้ง่ายขึ้น

ถ้าครอบครัวจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่เด็ก การให้การศึกษาที่โรงเรียนก็จะได้รับผลดีมีคุณภาพ การศึกษาที่โรงเรียนจะเกิดผลดีเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับแรงเสริมที่ครอบครัวให้แก่เด็กอีกด้วย เด็กที่ได้รับการฝึกหัดให้ช่วยเหลืองานบ้าน ช่วยตนเอง ก็จะเป็นคนทำงานเป็นอดทนต่อการทำงาน ความมีระเบียบวินัยที่ครอบครัวฝึกย่อมจะช่วยสร้างให้เด็กเป็นคนรักระเบียบวินัยของสังคมด้วย ในภาวะที่สังคมวุ่นวายสับสนขาดระเบียบ ครอบครัวจะต้องถือเป็นหน้าที่หลักที่จะต้องช่วยกันให้การศึกษา ให้การอบรมสั่งสอนเด็กในความดูแลของตนเป็นคนรักเคารพความมีระเบียบวินัย มีเหตุ-ผล ให้รู้จักช่วยตนเองให้มากที่สุด ให้สมกับที่ครอบครัวคือโรงเรียนแห่งแรกของชีวิตหวังเอาไว้

(6) หน้าที่ในการจัดหาอาชีพที่เหมาะสมให้แก่บุตร พ่อแม่จะเป็นผู้ใกล้ชิดรู้เห็นในด้านความเป็นอยู่ของลูกๆได้ดีกว่าใครอื่น ได้สังเกตถึงความพร้อม ความถนัด ความมีฝีมือในการทำงาน รู้ถึงความพึงพอใจสนใจในอาชีพของลูก และจากอาชีพดั้งเดิมของครอบครัวมีส่วนช่วยในการอบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพแก่ลูกๆได้โดยตรง และมีอิทธิพลต่ออาชีพของลูกๆอยู่มาก เช่น ถ้าครอบครัวดั้งเดิมเป็นชาวสวน ชาวนา เป็นพ่อค้า เป็นข้าราชการ อิทธิพลจากการประกอบอาชีพของพ่อแม่จะมีแนวโน้มในการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพให้แก่ลูกโดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้เป็นเพราะความคุ้นเคย ยิ่งถ้าเป็นการประกอบอาชีพส่วนตัวด้วยแล้ว การให้ลูกๆได้มีส่วนช่วยเหลือ ก็คือการสอนอาชีพให้แก่ลูกนั่นเอง

หน้าที่รองของครอบครัว หมายถึงหน้าที่ที่บางครอบครัวอาจมองเห็นเป็นความสำคัญแต่บางครอบครัวอาจไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญก็ได้ อย่างไรก็ตามควรถือเป็นภาระกิจหนึ่งที่ครอบครัวน่าจะได้พิจารณาให้ความสำคัญบ้าง หน้าที่เหล่านั้นคือ

(1) หน้าที่ทางศาสนา การนับถือศาสนาเป็นมรดกที่สมาชิกครอบครัวได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ถ้าบรรพบุรุษนับถือพุทธสาสนา สมาชิกส่วนใหญ่หรือทั้งหมดในครอบครัวก็จะนับถือศาสนาพุทธตามไปด้วย แต่ก็มีไม่น้อยในสังคมสมัยใหม่ที่พ่อแม่บรรพบุรุษนับถือศาสนาหนึ่ง ส่วนลูกๆกลับไปนับถืออีกศาสนาหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ที่ได้สัมผัสพบเห็นและได้รับการชักนำจากสังคมภายนอก อย่างไรก็ตามแก่นแท้ของศาสนาทุกศาสนาก็มีจุดมุ่งหมายให้คนปฏิบัติตนประพฤติตนในสิ่งที่ดีและละเว้นความชั่ว

ภาวะการณ์บ้านเมืองในสังคมไทยปัจจุบันค่อนข้างสับสนวุ่นวาย มีปัญหาต่างๆหลายอย่าง เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม ปัญหาความเห็นแก่ได้เห็นแก่ตัว ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงในวงราชการ ปัญหาการขาดความรู้สึกที่ละอายต่อบาป สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากความไม่สนใจความไม่เอาใจใส่เป็นพื้นฐานมาจากครอบครัวต่อพฤติกรรมที่สมาชิกปฏิบัติ ทั้งๆที่ครอบครัวต้องเป็นสถาบันแรกที่จะต้องสอนแนะนำและชี้ทางปฏิบัติในด้านศาสนกิจที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ครอบครัวควรจะต้องสอนให้สมาชิกเรียนรู้และยึดถือหลักธรรมง่ายๆ คือสอนให้สมาชิกรู้จักการทำใจให้บริสุทธิ์ทำใจให้สะอาดผ่องใส ตั้งมั่นอยู่ในพรหมวิหารสี่ คือ มีเมตตา ด้วยการอยากให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา ด้วยการอยากให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา ด้วยการยินดีในความดีความสุขของผู้อื่น และ อุเบกขา ด้วยการวางเฉยทำใจให้เป็นกลางไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด การทำใจให้บริสุทธิ์นั้นหมายถึง การเว้นจาก ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ คือเว้นจากความอยาก ความโลภ ความโกรธ และความหลง ตามลำดับ

ศาสนาเป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตใจ เป็นเครื่องผ่อนคลายความกดดันในชีวิตประจำวัน ความกดดันต่างๆนั้นเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดโรคประสาท โรคจิต ผู้ที่มีหลักศาสนาประจำใจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมอาทิ ด้วยพรหมวิหารธรรมสี่ คือ สัจจะ ด้วยการมีความจริงใจ ทมะ มีการข่มใจ จาคะ มีการให้ และ ขันติ คืออดทนด้วยประการทั้งปวง หลักธรรมเหล่านี้หากปฏิบัติ-

ก็จะทำให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ทำให้เกิดความรู้สึกสบาย ดังนั้นครอบครัวในฐานะเป็นสถาบันที่มีความใกล้ชิดกับสมาชิกมาตั้งแต่แรกเกิด ย่อมจะสามารถปลูกฝังอุปนิสัยให้เด็กได้เข้าใจในหลักและแก่นแท้ทางศาสนา การนับถือศาสนาได้ดีกว่าสถาบันอื่น ซึ่งวัยเด็กเล็กๆจะเป็นวัยที่ปลูกฝังได้ง่าย เรียนรู้จดจำในสิ่งที่ได้เห็นเป็นแบบอย่างที่ดีและจะติดตัวไปเป็นเวลานานที่สุด

(2) หน้าที่ในทางด้านสันทนาการ คือการจัดให้สมาชิกครอบครัวได้มีการพักผ่อน มีความสนุกสนานรื่นเริง เปลี่ยนบรรยากาศที่จำเจภายในครอบครัวเพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด ภาระกิจด้านนี้บางครอบครัวอาจจะมองข้ามไป แต่บางครอบครัวถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นมีความสำคัญที่จะจัดให้สมาชิกของครอบครัวได้มีโอกาสพักผ่อน ได้จัดกิจกรรมรื่นเริงสนุกสนานร่วมกันเป็นเรื่องเป็นราว เป็นเรื่องที่หัวหน้าครอบครัวควรดำนึงถึง โดยปกติตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วจำเป็นต้องมีการพักผ่อน ลดความตึงเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะสมาชิกเด็กๆภายในบ้าน การได้พักผ่อนและเล่นสนุกสนานจะส่งเสริมให้เกิดพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ สติ-ปัญญาและอารมณ์อย่างดียิ่งทางหนึ่ง ดังนั้นจึงควรเป็นภาระกิจที่ครอบครัวจะต้องตอบสนองความต้องการของสมาชิก เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการและความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว

(3) หน้าที่ในการดูแลเอาใจใส่คนชรา ในแง่กฎหมายครอบครัวแล้วได้ระบุชัดเจนว่าบิดามารดาต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดูบุตรตามอัตภาพของตน แต่ไม่ได้บัญญัติว่า บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาในยามแก่ชรา จึงปรากฏว่าในบางสังคมคนชรามักจะถูกทอดทิ้งจากบุตรหลาน ปล่อยให้เป็นภาระของสังคมที่จะต้องรับผิดชอบ ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับค่านิยมของแต่ละสังคม อย่างไรก็ตามโดย-ธรรมชาติของมนุษย์แล้วไม่ว่าจะอยู่ในวัยใดย่อมต้องการให้มีคนมารักมาเอาใจใส่และให้ความสนใจด้วยกันทั้งนั้น พอลลัค (อ้างอิงจาก สุพัตรา สุภาพ 2515:46) กล่าวสนับสนุนว่า "ความต้องการความรัก ความอบอุ่น ความเคารพ ความเอาใจใส่ เป็นสิ่งที่คนทุกวัยใฝ่หา ยิ่งคนในวัยชราด้วยแล้วความต้องการในลักษณะนี้จะมีมากขึ้น" สุพัตรา สุภาพ (สุพัตรา สุภาพ 2515:46) กล่าวเสริมในทำนองเดียวกันว่า "คนชราเปรียบเหมือนต้นไม้ที่ต้องการน้ำ ต้องการแสงแดดและปุ๋ย อันเหมือนความรักความเอาใจใส่ เป็นสิ่งที่ช่วยให้ชีวิตคนชรามีความหมาย คนชราไม่ต้องการมีชีวิตที่ได้อาหาร

กินไปวันๆหนึ่ง แต่ต้องการความรักจากลูกหลาน โดยการแสดงความเอาใจใส่บ้าง โดยเฉพาะในครอบครัวตะวันตกมักจะขาดความรักความอบอุ่น แม้ว่าในทางเศรษฐกิจจะพออยู่ได้ เช่น รับเงิน-ประกันความมั่นคงทางสังคม หรือประชาสงเคราะห์ ซึ่งก็ไม่เพียงพอ เพราะความต้องการทางด้านจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ คนชราเป็นวัยที่เรียกว่าเป็นไม้ใกล้ฝั่ง ความตายอยู่ใกล้เข้ามาทุกที ถ้าคนชรามีแต่ความเปล่าเปลี่ยวอ้างว้าง คนชรานั้นจะอายุสั้นเร็วขึ้น"

ตามที่กล่าวถึงวัฏจักรของชีวิตครอบครัวในแต่ละระยะๆแล้วจะเห็นว่า ชีวิตในเบื้องต้นก่อนที่จะเข้าสู่วัยชรานั้น การดำเนินชีวิตครอบครัวได้ต่อสู้ดิ้นรน ต้องพบกับอุปสรรค พบกับความยากลำบากในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เลี้ยงลูกเลี้ยงครอบครัว ส่งเสียให้ลูกได้เรียนหนังสือเพื่ออนาคตที่ดี ให้ความรักความอบอุ่นและความปลอดภัยแก่ลูกๆอย่างสุดชีวิต ดังนั้นเมื่อตนเองได้ดำเนินชีวิตล่วงเข้าสู่วัยชราแล้ว ความรู้สึกนึกคิดที่ต้องการให้ลูกหลานได้นึกถึงและเอาใจใส่ตนบ้างย่อมเป็นสิ่งธรรมดา แม้แต่คำพูดที่ปลอบประโลมใจจากลูกหลานที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกว่า "ชีวิตของตนในวัยชรานี้ยังมีความหมายและมีความสำคัญอยู่เป็นอย่างมากสำหรับลูกหลาน" ก็เป็นการให้กำลังใจที่จำเป็น

อนึ่ง ถ้าหากจะพิจารณากันตามความเป็นจริง หากมีกฎหมายที่จะวางเป็นกฎเกณฑ์ให้บุตรต้องรับภาระเลี้ยงดูบิดามารดาย่อมจะเป็นการยาก เพราะพ่อแม่อาจจะมีบุตรหลายคน อาจไม่สามารถที่จะกำหนดได้ว่า เมื่อบิดามารดาแก่แล้วบุตรคนที่หนึ่งจะต้องเป็นภาระรับเลี้ยงดู หรือว่าควรจะเป็นบุตรคนที่สอง-สาม-สี่ หรือบุตรคนสุดท้อง เหล่านี้เป็นต้น เพราะบุตรแต่ละคนมีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบในการสร้างฐานะและความมั่นคงให้แก่ครอบครัวของตนเอง การบังคับให้บุตรต้องมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวเดิมเต็มที่นั้น แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ดีในด้านศีลธรรม แต่ก็เป็นการยากที่จะปฏิบัติจริงได้ เพราะภาระในครอบครัวใหม่ของบุตรหลานก็เป็นที่จำเป็นอันดับแรกที่จะต้องรับผิดชอบอยู่เต็มที่แล้ว แต่ถ้าหากลูกคนใดสามารถปฏิบัติได้ด้วยใจรับผิดชอบของตนเอง สังคมย่อมยกย่องว่าเป็นผู้มี "ความกตัญญูกตเวทิตา" คือรู้จักตอบแทนต่อบิดามารดาผู้มีพระคุณ สังคมไทยยกย่องนับถือคนที่มีความกตัญญูมาแต่โบราณกาล แต่สังคมก็มิได้บังคับหรือกำหนดเป็นหน้าที่หลักให้ต้องปฏิบัติตามด้วยกันทั้งหมด เป็นค่านิยมเฉพาะของแต่ละสังคม

1.9 บรรยากาศในครอบครัว

ครอบครัวจะทำหน้าที่ได้ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับบรรยากาศในการเลี้ยงดูอย่างมีระเบียบแบบแผน ความผูกพัน ความห่วงใย ความจริงใจต่อกัน ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆที่สมาชิกประพฤติปฏิบัติต่อกัน รวมกันเข้าเรียกว่า "บรรยากาศภายในครอบครัว"(home climate) ซึ่งแต่ละครอบครัวย่อมมีบรรยากาศ มีความผูกพัน ความใกล้ชิดสนิทสนม รวมทั้งวิธีการปกครอง อบรมเลี้ยงดูที่แตกต่างกันไป บรรยากาศภายในครอบครัวอาจจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ

(1) บรรยากาศแบบอัตตาธิปไตย (Authoritarian) บรรยากาศแบบนี้พ่อแม่จะให้การเลี้ยงดูลูกๆแบบออกคำสั่งให้ลูกปฏิบัติตาม พ่อซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้หาเลี้ยง มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองภายในบ้าน เป็นผู้วางเป้าหมาย วางกฎเกณฑ์ของครอบครัว ถือเอาความคิดเห็นของตนเป็นสำคัญ ส่วนเรื่องการอบรมเลี้ยงดูบุตร การทำงานภายในบ้านทุกชนิด ตลอดจนการปฏิบัติตอบสนองความต้องการของสามีก็จะเป็นภาระหน้าที่รับผิดชอบของฝ่ายแม่บ้านคนเดียว อำนาจการตัดสินใจส่วนใหญ่ผู้เป็นพ่อจะเป็นฝ่ายตัดสินใจ หรือบางครั้งเป็นการตัดสินใจร่วมกันของพ่อและแม่เท่านั้น ลูกๆไม่มีสิทธิ์ในการตัดสินใจหรือร่วมแสดงความคิดเห็นภายในบ้าน สมาชิกทุกคนภายในบ้านปฏิบัติงานไปตามที่ได้รับมอบหมาย มากกว่าที่จะทำงานด้วยความเห็นใจ ความเข้าใจ และความรัก

ผลของการเลี้ยงดูอบรมของครอบครัวที่มีบรรยากาศแบบอัตตาธิปไตยนั้น เด็กๆจะขาดความใกล้ชิด ขาดความอบอุ่น ความมั่นคง ความปลอดภัยทางอารมณ์และจิตใจ และการทำงานที่ต้องคอยปฏิบัติตามคำสั่ง จะทำให้ขาดความคิดริเริ่ม ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง แต่อย่างไรก็ตามเด็กๆที่เติบโตมาจากครอบครัวที่มีบรรยากาศแบบนี้มักจะเป็นเด็กที่มีระเบียบ อ่อนน้อม และเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่

(2) บรรยากาศแบบตามสบาย (Laissez-faire) บรรยากาศแบบนี้พฤติกรรมของพ่อแม่จะไปคนละทางสองทางตามความรับชอบของตน ไม่สนใจซึ่งกันและกัน รวมทั้งความสนใจในตัวบุตรด้วย เมื่อบุตรช่วยตัวเองได้ก็ปล่อยตามสบาย หน้าที่ในการดูแลบุตรมักจะมอบหมายให้เป็นภาระ

รับผิดชอบของบุคคลอื่น บรรยากาศของครอบครัวแบบตามสบายนั้น พ่อแม่มักจะเชื่อว่า "เด็กจะดีก็ดีเอง เด็กจะชั่วก็ชั่วเอง" จะไม่สนใจเรื่องอบรมสั่งสอนมากนัก ไม่ได้เอาใจใส่แนะนำว่าอะไรควรหรือไม่ควรทำ มักปล่อยปละละเลยให้ประพฤติกันตามสบาย เมื่อลงโทษก็มักจะทำรุนแรง บางครั้งเด็กจึงไม่รู้ว่าตัวเองผิดและถูกลงโทษเพราะเหตุใด ถ้าเป็นครอบครัวที่เศรษฐกิจไม่ดี เด็กๆ ก็จะเกิดปัญหาและบางครั้งจะเกิดความรู้สึกว่าบ้านไม่มีความหมาย เด็กๆจะเชื่อถือความคิดเห็นของเพื่อนฝูงมากกว่าเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อเติบโตขึ้นจึงเป็นภาระให้กับสังคม มักเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ไม่ไว้ใจผู้อื่น ไม่เชื่อถือว่าจะมีความยุติธรรม จะมีความรู้สึกว่าตนเองขาดความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่ ไม่ค่อยมีโอกาสที่จะได้ฝึกฝนเรียนรู้ในเรื่องคุณธรรมและความดีต่างๆ จะเป็นคนที่ขาดระเบียบวินัย ไม่มีความขยันหมั่นเพียร ขาดความซื่อสัตย์ แต่ถ้าเป็นครอบครัวที่มีฐานะดี เป็นสังคมชั้นสูง เด็กจะกลายเป็นคนทำอะไรตามใจตนเอง เจ้าอารมณ์ ชอบเที่ยวเตร่ เป็นคนหยิบโหย่งไม่สนใจอะไรจริงจัง

(3) บรรยากาศแบบเสรีประชาธิปไตย (Democratic) บรรยากาศในครอบครัวแบบนี้จะพบว่าพฤติกรรมต่างๆที่พ่อแม่ปฏิบัติตนต่อสมาชิกจะเป็นไปในด้านความรัก ความเข้าใจ ความเห็นใจซึ่งกันและกัน หรือที่เรียกว่า "เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน" การตัดสินใจใดๆในครอบครัวเกิดจากความเห็นชอบของสมาชิกส่วนใหญ่ในครอบครัว โดยถือความสุขของส่วนรวมเป็นใหญ่ บุตรมีโอกาสใช้ความสามารถอย่างเต็มที่และมีส่วนร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆของครอบครัว มีโอกาสที่จะใช้ความคิดริเริ่มและร่วมตัดสินใจในเรื่องบางอย่าง พ่อแม่สนองความต้องการพื้นฐานของบุตรด้วยความรักความเข้าใจและด้วยความเอาใจใส่ บุตรมีอิสระในการคบเพื่อนโดยอยู่ในสายตาความดูแลของพ่อแม่ เมื่อมีปัญหาพ่อแม่ก็ช่วยเหลือแก้ไข บุตรที่เติบโตมาจากครอบครัวที่มีบรรยากาศแบบเสรีประชาธิปไตยจะเป็นคนที่มีใจกว้าง มีเหตุผล เคารพสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น มีลักษณะเป็นนักประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยที่ดีย่อมเกิดจากพื้นฐานภายในครอบครัว ดังคำว่า "ประชาธิปไตยเกิดในบ้าน สอนลูกหลานให้มีระเบียบ"

1.10 ค่านิยมของครอบครัวไทย

ค่านิยม(values) คือสิ่งที่คนนิยมยึดถือประจำใจ สิ่งที่ช่วยตัดสินใจในการเลือก สิ่งที่กลุ่มสังคมหนึ่งๆเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาหรือเป็นที่ยกย่องของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นๆ ค่านิยมจึงเป็น "วิถีของการจัดรูปแบบความประพฤติ" ที่มีความหมายต่อบุคคลและเป็นแบบฉบับความคิดที่ฝังแน่นสำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม

ค่านิยมมีความเกี่ยวพันกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ค่านิยมบางอย่างได้สร้างแกนของวัฒนธรรม ค่านิยมมีความสำคัญและมีผลกระทบกระเทือนถึงความเจริญและความเสื่อมของสังคม ตลอดจนความมั่นคงของชาติ เพราะค่านิยมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม สังคมที่มีการสร้างค่านิยมที่เหมาะสม เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคีกลมเกลียว ความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มีความสำนึกรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นค่านิยมที่ควรแก่การปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับบุคคลในชาติอย่างยิ่ง การประพฤติปฏิบัติบางอย่างไม่มีคุณค่าควรแก่การกระทำ เป็นค่านิยมที่ผิด แต่บางครั้งก็นิยมทำตามๆกันจนเป็นรูปแบบเหมือนเป็นค่านิยมที่ถูกต้อง จำเป็นต้องมีการแก้ไข ครอบครัวควรเป็นแกนนำและเป็นแบบอย่างที่ดีในการเริ่มต้นปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องเหมาะสมให้แก่สมาชิกของครอบครัวซึ่งเป็นสมบัติโดยส่วนรวมและมีค่ายิ่งของชาติ

ค่านิยมเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้เพราะค่านิยมบางอย่างขึ้นอยู่กับลักษณะและสภาพแวดล้อมทางสังคม เมื่อสภาพแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนไป ค่านิยมเก่าบางอย่างก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย และจะมีค่านิยมใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ตามยุคตามสมัยของสังคม โดยมากค่านิยมของสังคมไทยมีอิทธิพลมาจากศาสนา ความเชื่อ ระบบเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ลักษณะค่านิยมบางประการของครอบครัวในสังคมไทยเป็นดังนี้

(1) ค่านิยมในเรื่องความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ ตลอดจนเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องที่ทุรกันดาร พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เพื่อช่วยเหลือราษฎร ทรงเป็นกำลังอัน-

สำคัญในการสร้างความสามัคคีของคนในชาติเพื่อรักษาเอกราชของชาติไทยไว้ แม้ว่าสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศไม่น่าไว้วางใจและไม่เป็นผลดีแก่ประเทศชาติ แต่ชาวไทยทุกคนต่างก็มีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ พร้อมที่จะยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ค่านิยมในเรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นี้สมควรส่งเสริมให้คงไว้ตลอดไป

(2) ค่านิยมในเรื่องเงิน สมัยที่คนเราชื่นชมกับวัตถุนิยมและเงินเป็นสื่อกลางสำหรับใช้ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่างๆได้ทุกชนิด ทำให้ค่านิยมของการนับถือเงินตราเป็นใหญ่และมีความแพร่หลายถึงกับกล่าวว่า "เงินเป็นพระเจ้า" บ้าง "มีเงินมีทองเขานับเป็นน้องเป็นพี่" บ้าง และบางครั้งเงินมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนได้ เงินมีอิทธิพลถึงกับทำให้ในบางครั้งความจริงและความเที่ยงธรรมต้องเสียไป ดังที่กล่าวกันว่า "เมื่อเงินพูดความจริงก็เงียบ"

ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันแก้ค่านิยมทางด้านวัตถุ หันไปสู่ค่านิยมทางด้านจิตใจ ช่วยกันส่งเสริมและฝึกอบรมจิตใจของสมาชิกครอบครัวให้รู้จักเสียสละ ไม่ถือเงินเป็นสิ่งตอบแทนที่สำคัญ ค่าของน้ำใจคนเป็นสิ่งที่หาได้ยากมากขึ้นทุกวัน ดังนั้นจึงต้องรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีบุคคลอื่นบ้าง บางครั้งเงินไม่สามารถซื้อความรักความซื่อสัตย์ได้เสมอไป บางคนมีเงินมีทองมีทรัพย์สมบัติมากมาย แต่หาความสุขทางใจไม่ได้เลย จึงไม่ควรที่จะลุ่มหลงอยู่กับค่านิยมของเงินมากจนเกินไป

(3) ค่านิยมในเรื่องอำนาจ ทุกสังคมมักยกย่องในเรื่องอำนาจ ทั้งนี้เพราะอำนาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมสังคม นอกจากนั้นอำนาจยังบันดาลให้ได้มาซึ่งเงิน เกียรติและสิ่งอื่นๆ อำนาจจึงเป็นค่านิยมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยปรารถนา สังคมไทยมีอดีตที่ผูกพันกับระบบศักดินาที่มีการยกย่องอำนาจมาเป็นเวลานาน บางทีจึงทำให้คนไทยหลงยึดติดอยู่กับอำนาจ

ค่านิยมในเรื่องอำนาจควรจะได้รับการแก้ไข กล่าวคือ ผู้มีอำนาจควรจะได้รู้จักใช้อำนาจของตนตามหน้าที่ให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จริงอยู่คนมีอำนาจจะบันดาลให้มีเงินมีเกียรติ แต่ทางที่ถูกผู้มีอำนาจควรจะคิดถึงเกียรติมากกว่าค่าของเงิน และยอมรับว่าการกระจายอำนาจให้แก่ผู้อื่นเป็นวิถีทางของการบริหารงานแบบประชาธิปไตย มีความจริงใจที่จะประเมินผลตนเองว่ามีความดีและ-

ความสามารถพอที่จะครองอำนาจนั้นหรือไม่ ควรมีการเตรียมฝึกอบรมคนรุ่นใหม่ให้มีสำนึกรับผิดชอบและขึ้นมารับอำนาจหน้าที่สืบทอดต่อไป โดยไม่คิดผูกอำนาจไว้เด็ดขาดเสียแต่ผู้เดียว

(4) ค่านิยมในเรื่องการทำบุญกุศล คำสอนจากพระพุทธศาสนามีอิทธิพลทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีค่านิยมในการทำบุญกุศลกันมาก ชาวพุทธมีความเชื่อในกฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด เชื่อว่าการทำบุญกุศลนั้นเป็นกรรมดีที่สะสมสร้างไว้แล้วจะส่งผลความดีถึงอนาคตทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังนั้นชาวไทยทั้งที่ร่ำรวยและยากจนต่างก็นิยมทำบุญกุศลกันทั่วหน้า จัดเป็นค่านิยมที่ดี

(5) ค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน คนไทยรักความสนุก กิจกรรมต่างๆจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสนุกสนาน การทำบุญ การจัดงานพิธีต่างๆ ตลอดถึงการทำงานจะมีความสนุกสนานสอดแทรกอยู่เสมอ ไม่ว่างานวันเกิด โกนจุก บวชนาค สมรส ตรุษ สงกรานต์ กฐิน งานรื่นเริงประจำปีและงานรัฐพิธีต่างๆ ค่านิยมในเรื่องความสนุกสนานบางครั้งมีผลกระทบกระเทือนต่อสังคมอยู่หลายประการ เช่น ทำให้เกิดความประมาท ขาดความจริงจังในการทำงาน ฟุ่มเฟือยเกินขอบเขต กระทบกระเทือนต่อภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว ก่อภาวะหนี้สิน นำไปสู่ปัญหาส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคมต่อเนื่องกัน ฉะนั้นค่านิยมในเรื่องความสนุกสนานจึงจำเป็นจะต้องแก้ไขให้รู้จักสนุกสนานและสันทนาการแต่พอควร สร้างค่านิยมในเรื่องความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ สร้างค่านิยมในการประหยัดอดออมเพื่อการอยู่ดีกินดีของครอบครัวแทนความฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อในการสนุกสนาน

(6) ค่านิยมในเรื่องการบริโภค บริโภคนิยมเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทย นั่นคือคนไทยโดยเฉพาะในสังคมแบบเมืองชอบเสาะแสวงหาแหล่งรับประทานอาหารเป็นพิเศษ ทั้งในรูปของอาหารแปลกๆ อาหารสด อาหารหายาก อาหารป่า อาหารทะเล และอาหารรสจัดเป็นต้น ด้วยเหตุนี้กิจกรรมต่างๆจึงเกี่ยวพันกับค่านิยมในการบริโภคอาหารตลอดเวลา เช่น การเลี้ยงฉลองสมรส การเลี้ยงฉลองยศและตำแหน่ง การเลี้ยงฉลองเพื่อนร่วมรุ่น การเลี้ยงฉลองวันคล้ายวันเกิด การเลี้ยงฉลองวันขึ้นปีใหม่ และงานเลี้ยงในโอกาสพิเศษอื่นๆอีกหลายอย่าง ค่านิยมในเรื่องนี้สมควรได้รับการเปลี่ยนแปลงและปลูกฝังเสียใหม่ โดยให้รู้จักบริโภคอาหารที่มีคุณค่า หาง่ายและประหยัด พยายามปลูกฝังค่านิยมให้บริโภคอาหารที่ปรุงภายในครอบครัวมากกว่าการนิยมออกไปรับประทานอาหารนอกบ้าน

ลดการเลี้ยงฉลองที่ฟุ่มเฟือยเกินขอบเขต ลดสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่การบริโภค ลดปริมาณเครื่องดื่มประเภทมึนเมาลงไป ซึ่งการประหยัดดังกล่าวจะช่วยให้เศรษฐกิจของบุคคลและครอบครัวดีขึ้น นำไปสู่การพัฒนาบุคคล สังคมและประเทศชาติ

(7) ค่านิยมในเรื่องความหรูหรา คนไทยนิยมการแสดงออกซึ่งความหรูหรา เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าสถานภาพทางสังคมของตนสูง เป็นคนชั้นสูง มีเงินมีทอง เป็นต้นว่า แสดงออกด้วยการแต่งกายด้วยของมีค่าแพรวพราว มีเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น รถยนต์ราคาแพงๆและนิยมการเปลี่ยนยี่ห้อใหม่อยู่เรื่อยๆ มีเครื่องอำนวยความสะดวกและให้ความเพลิดเพลินภายในบ้านราคาแพงๆรุ่นใหม่ทันสมัยเสมอ เช่น ทีวีสี วีดิโอ เครื่องสเตอริโอ นิยมจัดงานพิธีใหญ่โตและจัดตามสถานที่หรูหรา ตามโรงแรมชั้นนำราคาแพง เป็นต้น ค่านิยมในเรื่องความหรูหรานี้จำเป็นต้องช่วยกันแก้ไขอย่างรีบด่วน เพราะนำมาซึ่งความเสียดุลทางการค้า เป็นการฟุ่มเฟือยบั่นทอนรายได้ของครอบครัว ตามปกติคนที่รวยจริงๆไม่ค่อยแสดงออก มักมีค่านิยมในลักษณะที่เรียกว่า "ผ้าขี้ริ้วห่อทอง" คือไม่โอ่อวด นิยมการเก็บออม รู้จักใช้รู้จักแต่งแต่พอควร ไม่ฟุ่งเฟือมากเกินไป

(8) ค่านิยมในเรื่องการจัดงานพิธีต่างๆ คนไทยส่วนใหญ่นิยมจัดงานพิธีในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิต เช่น งานวันเกิด โกนจุก บวชนาค มงคลสมรส จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของชีวิตคืองานศพ โดยมากมักมีค่านิยมที่จะจัดงานกันอย่างใหญ่โต เพื่อความมุ่งหมายที่จะแสดงออกถึงความมีหน้ามีตาของตน ทั้งๆที่ไม่มีเงินก็มักไปกู้หนี้ยืมสินมา เป็นการจัดงานที่สิ้นเปลืองมาก เลี้ยงฉลองกันสามวันสามคืน มีเท่าไหร่เลี้ยงกันหมด เข้าทำนอง "ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ" ในบางรายหลังจากจัดงานมงคลสมรสแล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาใช้หนี้กันอีกเป็นเวลานาน จนกระทั่งมีลูกแล้วบางทีก็ยังใช้หนี้สินสมรสไม่หมด ค่านิยมดังกล่าวมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปลูกฝังเสียใหม่ ควรจัดงานต่างๆให้พอเหมาะพอสมกับฐานะทางเศรษฐกิจ เพียงยึดถือให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามเอาไว้เป็นหลัก ลดความเห่อเหิมฟุ่งเฟือและลดการที่จะอวดความร่ำรวยออกไป

(9) ค่านิยมในเรื่องความเป็นไทในตัวเอง นั่นคือคนไทยส่วนใหญ่นิยมความเป็นตัวของตัวเอง แสดงถึงความมีอิสระเสรีภาพในการประกอบกิจกรรมต่างๆตามความคิดของตนเองโดยไม่ขึ้น

กับใคร ชอบตามใจตัวเองและทำอะไรตามความสะดวกสบาย ซึ่งหากมีความเป็นไทในส่วนนี้มากจนเกินไป จะทำให้ขาดความรู้สึกด้านความผูกพันกับกลุ่มคนในสังคม ทำให้ขาดการรวมกลุ่ม ขาดการทำงานเป็นหมู่คณะ ยังผลเสียหายแก่สังคมได้ ค่านิยมในความเป็นไทและรักอิสระเสรีภาพเป็นสิ่งที่ดีควรแก่การปลูกฝังให้คงอยู่ต่อไป แต่ขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงความสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่มเป็นหมู่เป็นคณะ ซึ่งจะก่อให้เกิดพลังในทุกๆทาง และจะเป็นผลดีแก่ประเทศชาติโดยส่วนรวม

(10) ค่านิยมในเรื่องตัวใครตัวมัน ในภาวะที่เศรษฐกิจฝืดเคือง สิ่งแวดล้อมสับสนทุกคนต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อตัวเอง บางครั้งทำให้คนไทยแม้เคยเป็นผู้โอบอ้อมเอื้อเฟื้อ กลายมาเป็นผู้ที่นึกถึงตัวเองมากกว่าคนอื่น มุ่งที่จะเอาตัวรอดเอาแต่ความสะดวกสบายของตัวเอง ขาดการเอื้อเฟื้อเสียสละ ค่านิยมตัวใครตัวมันในลักษณะยึดถือคำพังเพยที่ว่า "รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี" บางครั้งก็เป็นอันตรายต่อเอกภาพของสังคม มักเกิดในสังคมเมืองมากกว่าสังคมชนบท ซึ่งมักจะพบเห็นได้ง่ายๆ เช่นเวลาผู้ชายนั่งรถเมล์ แม้เห็นคนชรา เด็ก คนพิการ หญิงมีครรภ์ หรือผู้หญิงยืนอุ้มลูกก็ยังไม่ยอมเสียสละลุกให้นั่งเพื่อแสดงน้ำใจต่อบุคคลเหล่านั้น การปฏิบัติในกรณีเช่นนี้ควรต้องปลูกฝังค่านิยมเสียใหม่ ให้รู้จักเสียสละ บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นบ้างตามสมควร ควรปลูกฝังอบรมให้เยาวชนไทยปฏิบัติตนตามนัยแห่งพระราชดำรัสดังต่อไปนี้

"ขอให้ถือประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่สอง ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์เป็นกิจหนึ่ง
ลาภทรัพย์และเกียรติยศจะตกแก่ท่านเอง ถ้าท่านทรงธรรมะแห่งอาชีพไว้ให้บริสุทธิ์"

มหิดล

(11) ค่านิยมในเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยอุปนิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยแล้ว อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาสอนให้คนไทยมีความเอื้ออารี เว้นแต่ในสังคมบางสังคม สถานการณ์และภาวะแวดล้อมบางกรณีเท่านั้นที่อยู่ในลักษณะตัวใครตัวมัน ค่านิยมในเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนไทยนั้น โดยเฉพาะการต้อนรับแขกที่ไปมาหาสู่จะให้การต้อนรับเป็นอย่างดี โดยถือว่า "เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ" ค่านิยมนี้ควรแก่การส่งเสริมให้คงอยู่ตลอดไป เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย แต่ควรจะปรับปรุงแก้ไขให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่-

เพียงพอเหมาะกับอัตภาพ ไม่เป็นไปเพื่อการเอาหน้าเอาตาจนกระทบกระเทือนเศรษฐกิจของครอบครัว

(12) ค่านิยมในเรื่องการขาดระเบียบวินัย ด้วยเหตุที่คนไทยชอบทำอะไรตามใจตัวเอง บางครั้งก็ไม่คำนึงถึงระเบียบวินัยหรือแม้แต่กฎหมายบ้านเมือง ไม่คำนึงถึงผลต่อส่วนรวมที่บุคคลอื่นจะได้รับ กิจกรรมที่แสดงออกถึงการขาดระเบียบวินัยของคนไทย เช่น การแย่งกันซื้อของ การแย่งกันขึ้นรถเมล์ แย่งกันเข้าหรือออกจากโรงมหรสพ ที่สำคัญมากคือการขับรถบนผิวถนนแซงซ้าย แซงขวา จอดรถในที่ห้ามจอด ไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร ข้ามถนนตามใจชอบ ทิ้งขยะตามถนนหนทางและที่สาธารณะ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาการจราจร ปัญหาความสะอาดของบ้านเมืองตามมา หรือบางครั้งก็ก่อให้เกิดอุบัติเหตุ ค่านิยมในเรื่องการขาดระเบียบวินัยต้องแก้ไขโดยรีบด่วน เพราะก่อให้เกิดความเสื่อมในสังคม เกิดภาวะสังคมพิการ เพราะคนในสังคมขาดระเบียบวินัย ผู้ใหญ่ควรจะต้องจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่เยาวชน

(13) ค่านิยมในเรื่องการพนัน คนไทยนิยมเล่นการพนันกันตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ การพนันที่นิยมเล่นกันมากได้แก่ การเล่นสลากกินแบ่งรัฐบาล การเล่นสลากกินรวบหรือหวยใต้ดิน การเล่นพนันแข่งม้า กัดปลา ชนไก่ การเล่นไพ่ ถั่ว โป เผ รัมมี่ ไฮโล ต่อแต้ม ตีแตก ไพ่นกกระจอก เป็นต้น ชาวชนบทและชาวเมืองที่มีเวลาว่างมาก หรือไม่มีอาชีพเป็นล่ำสัน มักใช้เวลาว่างเล่นการพนัน โดยหวังเสี่ยงโชคหวังร่ำรวยโดยไม่ต้องทำงานหนัก ค่านิยมในเรื่องการพนันเป็นค่านิยมที่ผิด ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันแก้ไข เพราะการพนันเป็นสิ่งชั่วร้าย เป็นพฤติกรรมที่ผิดศีลธรรม ก่อให้เกิดการทุจริตคดโกง เป็นต้นเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท และทำให้เกิดการลักขโมยทรัพย์สิน และก่อปัญหาอาชญากรรม

(14) ค่านิยมในเรื่องไทยมุงและชอบสอดรู้สอดเห็น คนไทยส่วนใหญ่ชอบสนใจต่อเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น เช่น ไฟไหม้ รถชนกัน คนทะเลาะวิวาทกัน การถ่ายทำภาพยนตร์ เป็นต้น คนมักจะพากันมามุงดูด้วยความสนใจ จนเรียกกันติดปากว่า "ไทยมุง" เป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ควรแก้ไขเพราะบางครั้งการพากันมามุงดูเหตุการณ์ต่างๆก่อให้เกิดปัญหา เช่น การไม่สะดวกต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ที่จะแก้ไขปัญหาจากเหตุการณ์เหล่านั้น บางครั้งก่อให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวงทั้งต่อชีวิตและ

ทรัพย์สิน อีกประการหนึ่งคนไทยนิยมสอดรู้สอดเห็นเรื่องราวของบุคคลอื่น เมื่อรู้แล้วชอบนำมาซุบซิบนินทา ทำให้เสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ แทนที่จะใช้เวลาไปเพื่อปฏิบัติงานอื่นที่เป็นประโยชน์กว่า บางครั้งก็นำมาซึ่งเหตุทะเลาะวิวาทบาดหมางใจกันในระหว่างมิตรสหาย จึงสมควรเลิกค่านิยมผิดๆเหล่านี้เสีย

(15) ค่านิยมในเรื่องโหราศาสตร์ เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในปัจจุบันมีการดิ้นรนแข่งขันกันมาก ทำให้เกิดความตึงเครียด บุคคลมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับโชคชะตาชีวิต จึงต้องเสาะแสวงหาที่พึ่งเพื่อที่จะคาดคะเนว่าชะตาชีวิตในอนาคตจะเป็นเช่นไรโดยมากเพื่อปลอบใจตนเอง โหราศาสตร์จึงได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมากทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง ค่านิยมในเรื่องโหราศาสตร์ไม่ถึงกับเสียหายแต่อย่าถึงกับหลงงมงาย

(16) ค่านิยมในเรื่องระบบอาวุโส คนไทยเคารพนับถือผู้อาวุโสมาตั้งแต่โบราณกาล บุคคลที่อายุมากกว่าก็จะถูกเรียกว่า ลุง ป้า น้า อา และพี่ ทั้งๆที่บางทีไม่ได้เกี่ยวโยงในระบบเครือญาติกันแต่อย่างใด ค่านิยมอันนี้ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นญาติพี่น้องกัน มีความเป็นกันเอง นำไปสู่ความรักความสามัคคีภายในชาติ ระบบอาวุโสอีกแบบหนึ่งก็คือ การทำงานนานกว่า การที่อยู่นานกว่า หรือแก่พรรษากว่าก็จะได้รับการยกย่องด้วย อย่างไรก็ตามบุคคลบางคนบางสังคมใช้ค่านิยมเกี่ยวกับระบบอาวุโสไม่ถูกต้อง นำไปปฏิบัติในหน่วยราชการ ในหน่วยงานเอกชน รัฐวิสาหกิจ และองค์การต่างๆ กล่าวคือ ไม่ยอมเป็นผู้ตามหรือเชื่อในเหตุผลของผู้อ่อนวัยแต่มีวุฒิทางการศึกษาและได้รับการฝึกฝนอบรมมาสูงกว่า มีการหวงตำแหน่งของตน ไม่คัดเลือกบุคคลที่มีความสามารถสูงแต่อ่อนวัยวุฒิมาทำงานในตำแหน่งหน้าที่สูงๆ กลับไปคัดเลือกตามระบบอาวุโส บางครั้งทำให้เป็นผลเสียต่องานนั้นๆ ฉะนั้นค่านิยมในระบบอาวุโสจำเป็นต้องแก้ไขให้เหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อส่วนรวม

(17) ค่านิยมในเรื่องชาตินิยม คนไทยมีความสำนึกในด้านชาตินิยมยังไม่ถึงขั้นสุดยอดเหมือนอย่างจีน ญี่ปุ่น ยิว และ เยอรมัน คนไทยบางคนทำอะไรไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ไม่คำนึง

ถึงชาติบ้านเมือง เป็นต้นว่า สมคบต่างชาติเพื่อเอาผลประโยชน์เข้าตนเอง แม้ว่าจะก่อให้เกิดผลเสียทางเศรษฐกิจแก่ประเทศชาติโดยส่วนรวม การปลอมแปลงบัตรประจำตัวประชาชนให้แก่คนต่างชาติ ยอมเป็นเครื่องมือให้แก่ฝ่ายตรงกันข้ามในการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อยุแยกให้แตกสามัคคี ลักษณะคนประเภทนี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่าเป็นคนไม่รักชาติ ขาดความจงรักภักดีต่อมาตุภูมิของตน เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสังคม จำเป็นอย่างมากที่จะต้องปลูกฝังอบรมสั่งสอนเด็กๆและเยาวชนทั้งหลายให้เกิดความรู้สึกภูมิใจในเอกราชความเป็นชาติไทยและมาตุภูมิของคนไทย มีความซาบซึ้งในวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ วีรบุรุษ วีรสตรี ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ช่วยกันป้องกันรักษาความมั่นคงภายในชาติ โดยการรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อชาติ ยอมอุทิศทรัพย์สิน ร่างกาย เลือดเนื้อและจิตใจเพื่อธำรงไว้ซึ่งชาติ คนไทยทุกคนควรจะต้องยึดถือความนิยมไทย ส่งเสริมไทยในทุกกรณี พยายามถือปฏิบัติตามคำขวัญที่ว่า "ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ" เราต้องช่วยกันรณรงค์เพื่อความนิยมไทย ซื้อสินค้าไทย ส่งเสริมผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นภายในประเทศให้มากขึ้น เพื่อลดการเสียดุลทางการค้าและเศรษฐกิจแก่ต่างประเทศ ปัจจุบันนี้ผลิตภัณฑ์ภายในประเทศก็ได้รับการปรับปรุงให้มีมาตรฐานมีคุณภาพดีทัดเทียมสินค้าต่างประเทศแล้วเป็นอันมาก สื่อสารมวลชนต่างๆควรจะต้องร่วมมือกันเผยแพร่ชักชวนให้คนไทยนิยมสินค้าไทย มีความจงรักภักดีสูงต่อมาตุภูมิ อันเป็นการแสดงออกซึ่งการมีค่านิยมในเรื่องชาตินิยมสูงด้วย

(18) ค่านิยมในเรื่องการศึกษา คนไทยนิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาระดับต่างๆเท่าที่สภาวะเศรษฐกิจของตนจะอำนวยให้ ค่านิยมแต่เดิมต้องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษาสูงๆเพื่อเข้ารับราชการเป็นเจ้านายคน แต่ในปัจจุบันนี้ค่านิยมในเรื่องการศึกษาเพื่อเป็นเจ้าคนนายคนเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและอาชีพ การศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาคนและประเทศชาติ จำเป็นต้องส่งเสริมให้คงไว้และสนับสนุนให้เกิดความรักที่จะศึกษาเล่าเรียนทั้งในหรือนอกระบบโรงเรียนตามแต่โอกาสของแต่ละคนจะอำนวยให้ แต่มีสิ่งที่จะต้องพิจารณาแก้ไขกันบางประการเกี่ยวกับค่านิยมทางการศึกษา คือคนไทยจำนวนไม่น้อยนิยมในเรื่องวุฒิการศึกษามากกว่าประสบการณ์และความชำนาญ การรับสมัครงานทั่วไปจึงพิจารณาในเรื่องคุณวุฒิการศึกษาหรือปริญญาบัตรเป็นอันดับแรก ขาดการพิจารณาในเรื่องประสบการณ์

(19) ค่านิยมในเรื่องขนาดของครอบครัว ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมจึงมีขนาดครอบครัวใหญ่กว่าประเทศอุตสาหกรรม เพราะมีความจำเป็นต้องใช้กำลังแรงงานไว้ช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นพ่อแม่มักปรารถนาได้บุตรชายไว้เพื่อเป็นผู้สืบสกุลและบวชเพื่อเป็นบุญแก่พ่อแม่ และดูแลในยามชราตามความเชื่อถือที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ดังนั้นถ้าครอบครัวใดยังไม่มีบุตรชายก็จะยอมให้มีลูกหลายคนจนกว่าจะได้บุตรชายตามปรารถนา อัตราเฉลี่ยของขนาดครอบครัวไทยประมาณ 5.6 คน และในอดีตคนไทยจำเป็นต้องมีครอบครัวใหญ่เพราะขาดแคลนคนประกอบกับมีความเชื่อว่าผู้คนพลเมืองเป็นทรัพยากรที่นำความสมบูรณ์พูนสุขและอำนาจมาสู่ประเทศสมัยหนึ่งจึงมีการให้รางวัลแก่คนที่มีลูกมาก แต่ในปัจจุบันค่านิยมในเรื่องขนาดของครอบครัวได้เปลี่ยนไปมาก เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้นว่า การขยายตัวและการเจริญเติบโตของตัวเมืองในด้านอุตสาหกรรม การใช้แรงงานในการผลิตน้อยลง มีการนำเครื่องจักรกลมาใช้แทนแรงคนในการผลิต ระบบชีวิตในครอบครัวเปลี่ยนไป ทำให้พ่อแม่เกิดความคิดใหม่ว่า การมีบุตรมากเป็นภาระในการเลี้ยงดู ทั้งพ่อและแม่จำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้านไม่ค่อยมีเวลาสำหรับเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองมากนัก ปัญหาในเรื่องการศึกษา อาชีพและที่อยู่อาศัยก็จะตามมาเป็นเงาตามตัวถ้าหากครอบครัวมีขนาดใหญ่ นอกจากนั้นพ่อแม่ยังมีความคิดเป็นอิสระจากประเพณีดั้งเดิม ทำให้เปลี่ยนค่านิยมในเรื่องการมีบุตร และรัฐบาลเองก็ยังรณรงค์ในเรื่องการวางแผนครอบครัวให้มีขนาดพอดีพอเหมาะกับสถานภาพทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว การเปลี่ยนค่านิยมในเรื่องนี้นับว่ามีความจำเป็นสำหรับภาวะปัจจุบัน

บทที่ 2

การเลือกคู่ครองและการแต่งงาน

2.1 ความสำคัญของการมีคู่ครอง

โดยธรรมชาติของมนุษย์จะอยู่โดดเดี่ยวโดยขาดคู่คิดคู่ปรึกษาย่อมเป็นไปไม่ได้ จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆมีส่วนผลักดันให้เกิดสถาบันครอบครัวขึ้น บุคคลโดยทั่วไปจะมีความเชื่อมั่นในสถาบันครอบครัวสูง เพราะสมาชิกที่ประกอบกันขึ้นเป็นครอบครัวนั้น จะมีความผูกพันกันทางสายโลหิตเป็นพื้นฐานสำคัญ ความรักใคร่กลมเกลียวสนิทสนม ความเข้าใจซึ่งกันและกันมีความเห็นอกเห็นใจและพร้อมที่จะเผชิญปัญหาต่างๆร่วมกันอย่างจริงใจ ความคิดความต้องการที่จะมีเพื่อนคู่คิดหรือมีคู่ครองจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะวัยของคนหนุ่มคนสาวที่มีความพร้อมในการที่จะมีคู่ครองเป็นผั่งเป็นฝา ก็ย่อมจะคิดถึงการมีครอบครัวในอนาคต คนหนุ่มสาวทั้งหลายจึงมีการคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศ จุดมุ่งหมายที่สำคัญในหลายๆประการจากการคบหาสมาคมกันนั้นก็คือ "ความต้องการที่จะมีคู่ครองอันแท้จริงในชีวิตครอบครัว"

การเลือกคู่ครองนั้นมีความสำคัญต่อการสร้างชีวิตครอบครัวเป็นอย่างมาก เพราะคู่ครองที่ดีมีคุณสมบัติเหมาะสมจะเป็นการวางรากฐานชีวิตครอบครัวที่มั่นคงและมีความสุข คู่สมรสจะได้อยู่กันยั่งยืนไม่เกิดปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวในภายหลัง มีผู้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญในการเลือกคู่ครองตามทัศนะและประสบการณ์ของตนว่า "ความต้องการเรื่องเพศรส(sex drive) เป็นปัจจัยสำคัญข้อหนึ่งในหลายๆข้อที่ทำให้ความสัมพันธ์ของคู่สามีภรรยาจะอยู่กันราบรื่นและมีความสุข" ซึ่งก็ไม่มีใครจะปฏิเสธความจริงข้อนี้ได้ แต่องค์ประกอบอื่นๆก็ย่อมมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความสัมพันธ์ทางเพศ เช่น ความต้องการที่จะมีคู่คิดคู่ปรึกษาที่มีความเข้าใจกัน ความต้องการที่จะมีฐานะความเป็นอยู่ที่มั่นคง ปลอดภัยและดีกว่าสถานภาพเดิมของตน เป็นที่ยอมรับของสังคม

การเลือกคู่ครองในสังคมไทยสมัยก่อนนั้น พ่อแม่ผู้ปกครองทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเป็นผู้เสาะแสวงหาคู่ครองให้แก่บุตรและธิดาของตน ด้วยการใช้หลักพิจารณากว้างๆจากประสบการณ์ชีวิต

ของตนเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ซึ่งส่วนใหญ่ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายมีอิสระในการไปสืบเสาะดูตัวหรือฟังคำแนะนำจากผู้ใหญ่ที่ครอบครัวเคารพนับถือ โดยมากมักจะเลือกคนที่มีฐานะเท่าเทียมกัน ฝ่ายผู้หญิงก็จะเลือกชายที่ได้รับการบวชเรียนมาแล้ว มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพอย่างสุจริต ส่วนผู้ชายที่จะเลือกหญิงมาเป็นคู่ครองก็จะพิจารณาถึงความมีมารยาท มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย รู้จักทำงานบ้านงานเรือน ขยันขันแข็ง มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ เมื่อฝ่ายชายพิจารณาหญิงที่ตนสนใจแล้วก็จะปรึกษาหารือพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เพื่อแสดงความปรารถนาว่าตนได้พบหญิงที่ตนรักและพอใจจะเลือกมาเป็นคู่ครองแล้ว พ่อแม่ก็จะดำเนินการตามขั้นตอนประเพณีนิยมและวัฒนธรรมของสังคมต่อไป แต่ถ้าเป็นฝ่ายหญิงในสมัยก่อนจะไม่มีสิทธิเสรีภาพในการเลือกคู่ครองเอง จะยกเรื่องการเลือกคู่ครองนี้ให้เป็นภาระหน้าที่ของพ่อแม่เป็นคนตัดสินใจ แต่ในสังคมปัจจุบันหญิงไทยมีการศึกษาเท่าเทียมกับชาย ประกอบกับการยอมรับวัฒนธรรมอารยธรรมของชาวตะวันตกมาใช้ในการดำเนินชีวิตมากขึ้น หญิงไทยจึงมีอิสระเสรีภาพในการตัดสินใจที่จะเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเองมากขึ้นกว่าสมัยก่อน แต่ก็ยังคงอาศัยความเห็นชอบของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ในฐานะที่มีประสบการณ์มามากกว่า เนื่องจากคู่ครองจะต้องอยู่กินกันจนถึงวัยชรา ดังนั้นความสำคัญอีกประการหนึ่งของการมีคู่ครองก็คือการป้องกันความเงียบเหงาและรู้สึกว้าเหว่ในบั้นปลายของชีวิต

2.2 มูลเหตุสำคัญที่ทำให้คนเราต้องมีคู่สมรส

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าธรรมชาติในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นมีความต้องการจำเป็นขั้นมูลฐานอยู่หลายประการ การตอบสนองความต้องการทางเพศเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญ คนเราจึงต้องมีคู่สมรส ตลอดจนความต้องการที่จะมีคนรักคนห่วงใยและเป็นคู่คิดคู่ปรึกษาในบั้นปลายของชีวิต ดังนั้นมูลเหตุที่สำคัญของการมีคู่สมรสอาจพิจารณาได้ในเรื่องต่อไปนี้

(1) ความต้องการทางเพศและความรักอันมั่นคง คนในสมัยปัจจุบันให้ความสำคัญในเรื่องความรักอยู่ในความรู้สึกที่สูงมาก ซึ่งก็เป็นความคิดที่ถูกต้อง เพราะชีวิตครอบครัวหรือชีวิตสมรสถ้าไม่ได้เกิดขึ้นบนรากฐานของความรักอันแท้จริงแล้วก็ยากแก่การที่จะเข้าใจและมีความสัมพันธ์อันดี

แก่กันและกันได้ แต่อีกหลายๆคนก็ยังมีความเข้าใจที่ผิด และก็มักจะทึกทักเอาว่า ความรักที่เกิดขึ้นในชีวิตสมรสนั้นเป็นความต้องการทางเพศก่อนความต้องการอื่นๆ ถึงแม้ความรักระหว่างหนุ่มสาวจะมีความต้องการทางเพศอยู่ในระดับสูงก็ตาม แต่ถ้าแยกความรักออกเป็นสัดส่วนให้ชัดเจนไม่ได้ก็จะเป็นปัญหาในการปรับตัวของคู่สามีภรรยา เพราะการเอาความรักไปแปลความหมายว่าเป็นความต้องการทางเพศเพียงอย่างเดียวก็จะทำให้หญิงชายที่ไม่มีเสน่ห์ทางเพศหมดโอกาสที่จะมีคู่ครอง ดังนั้นความต้องการความรักอันเป็นรากฐานสำคัญของการมีคู่ครองจึงต้องมีความหมายและขอบเขตกว้างขวางกว่าความต้องการทางเพศมากนัก และในขณะเดียวกันไม่ว่าจะเป็นสังคมใดๆก็ตามจะถือว่าการร่วมเพศที่ถูกต้องตามกฎหมาย ตามประเพณีและวัฒนธรรมก็คือการร่วมเพศระหว่างสามีภรรยาเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อคนมีความต้องการทางเพศโดยไม่ได้แต่งงานให้ถูกต้องตามกฎหมาย ตามวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ก็อาจสนองความต้องการทางเพศได้ด้วยวิธีอื่นที่ไม่เปิดเผย ซึ่งก็ไม่ได้รับความสะดวกและการยอมรับจากสังคมเหมือนอย่างการร่วมเพศของผู้เป็นสามีภรรยากัน

(2) ความต้องการส่วนบุคคล โดยทั่วไปแต่ละบุคคลย่อมมีความชอบ ความสนใจ ความต้องการในกิจกรรมต่างๆไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน แต่จะมีหลักที่ตรงกันในเรื่องของความสะดวกสบายแก่ตนเอง เช่น เมื่อบุคคลเห็นว่าการมีคู่ครองมีครอบครัวจะเป็นการสนองความต้องการบางอย่างได้ดีกว่า ก็ย่อมจะต้องเต็มใจเลือกการแต่งงานดีกว่าที่จะต้องยอมอยู่อย่างโดดเดี่ยว เพราะการแต่งงานนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนฐานะความเป็นอยู่หลายด้านในสังคมให้ดีขึ้นแล้ว ก็ยังจะทำให้เกิดความสุขสะดวกสบายและมีอิสระอย่างเปิดเผยอีกด้วย

(3) การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคม การดำรงชีวิตของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามหลักเกณฑ์และขอบข่ายของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่สังคมนั้นๆได้กำหนดไว้ บุคคลที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่และมีความพร้อมที่จะมีครอบครัวสร้างหลักฐานให้มั่นคงเป็นปึกแผ่นในวันข้างหน้า ก็จะมีการเลือกคู่ครองและแต่งงานในที่สุด แต่บางคนอาจจะไม่ประสงค์ที่จะมีคู่ครองก็ได้ เป็นความต้องการและพึงพอใจเฉพาะบุคคล ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมก็ไม่สามารถบังคับใจฝืนใจได้ แต่โดยทั่วๆไปอิทธิพลทางขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่เคยถือปฏิบัติมาจะมีผลทำให้บุคคลคิดแต่งงานสร้างฐานะครอบครัวมากกว่าที่จะอยู่โดดเดี่ยว

(4) ความต้องการที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับครอบครัว การตัดสินใจแต่งงานมีคู่ครองของบุคคลบางคนจึงพิจารณาในด้านที่จะยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้ดีขึ้น การมองหาคู่ครองจึงดูที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจของครอบครัวเดิมเป็นสำคัญ และอาจมองข้ามในเรื่องความรัก ความเข้าใจ ความมีน้ำใจ กิริยามารยาท และพื้นฐานทางการศึกษา การเลือกคู่ครองโดยพิจารณาเฉพาะพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวมีแนวโน้มที่จะทำให้ชีวิตสมรสเกิดปัญหาในภายหลังได้ หากทั้งคู่เกิดการขัดแย้งและไม่พยายามปรับตัวเข้าหากัน จริงอยู่ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวเป็นสิ่งที่สำคัญ แต่การเลือกคู่ครองไม่ควรมองข้ามคุณลักษณะที่สำคัญประการอื่นๆด้วย

(5) การยอมรับและความคาดหวังทางสังคม หลายๆคนมีความเชื่อและมีแนวโน้มที่เป็นความจริงว่า สถาบันทางสังคมจะตั้งอยู่อย่างมั่นคงได้ก็ด้วยการที่ชายหญิงแต่งงานมีครอบครัวเป็นหลักฐาน สังคมมักจะมองคนที่ไม่มีคู่ครองไม่ได้แต่งงานด้วยความสงสัย หรือมองด้วยความไม่มั่นใจในความเป็นปกติของบุคคลนั้นๆ แม้กระทั่งพฤติกรรมส่วนตัวอันเป็นธรรมชาตินิสัยที่บุคคลนั้นแสดงออกมาสู่สายตาของสังคม ก็ยังไม่สามารถสร้างความมั่นใจหรือเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นอย่างดีเหมือนสภาพของบุคคลที่มีคู่สมรสได้ งานบางตำแหน่งบางอาชีพ บุคคลที่มีครอบครัวจะได้รับการพิจารณาคัดเลือกก่อน เพราะความคาดหวังของสังคมมีอยู่ว่าบุคคลนั้นจะมีความพร้อมความมั่นคงทางอารมณ์ที่ดีกว่า ในบางประเทศบุคคลที่ไม่แต่งงานจะต้องเสียภาษีให้รัฐมากกว่าคนที่แต่งงานแล้ว สำหรับหญิงสาวที่อยู่ในวัยอันควรจะมีคู่ครองแล้ว หากยังไม่ได้แต่งงานจะถูกสังคมมองว่าผิดปกติด้วยเหตุผลต่างๆตามแต่พฤติกรรมของผู้นั้นได้แสดงออกมา ถ้าเป็นคนที่มีอุปนิสัยเห็นแก่ตัว จู้จี้ ไม่เอื้อเฟื้อด้วยแล้ว มักจะถูกสังคมนินทาในทำนองว่า "เพราะอุปนิสัยอย่างนี้เองจึงไม่มีชายใดยอมมาเป็นคู่ครอง" หรืออาจถูกมองไปว่าคงมีบุคลิกเฉพาะตัวที่ไม่สามารถสร้างความสนใจดึงดูดใจผู้ชายได้ ด้วยค่านิยมของสังคมที่ให้ความคาดหวังและยอมรับการมีคู่ครองของหญิงสาวเช่นนี้ หญิงโสดหลายๆคนจึงตัดสินใจแต่งงาน ในบางสังคมหญิงม่ายยังเป็นที่ยอมรับมากกว่าหญิงโสดเสียอีก กรณีเป็นผู้ชายที่ถึงวัยอันควรแต่ยังไม่มีคู่ครอง ถึงแม้ว่าจะได้เปรียบทางสังคมกว่าผู้หญิง แต่ก็ไม่พ้นข้อสงสัยในสายตาของคนอื่นว่า "บุคคลนั้นอาจมีลักษณะบางประการที่ผิดปกติ" จนไม่มีหญิงใดที่จะยอมเป็นคู่ครองด้วย อาทิเช่น อาจเป็นคนที่หยาบคาย ชั่วร้ายกักขฬะ เอาแต่ใจตนเอง

เป็นคนเอารัดเอาเปรียบ ขาดความรับผิดชอบ สำมะเลเทเมา เหล่านี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ผู้-ชายโดยทั่วไปก็ย่อมหนีกฎธรรมชาติในเรื่องการมีคู่ครองไปไม่ได้ ผู้ชายส่วนใหญ่จึงแต่งงานมีคู่ครองมากกว่าที่จะอยู่เป็นโสด

การเลือกคู่ครองตามความรู้สึกที่ต้องการให้เกิดการยอมรับและเป็นไปตามความคาดหวังทางสังคมโดยขาดพื้นฐานของความรักที่แท้จริง ขาดความเข้าใจและเห็นใจกันย่อมมีแนวโน้มที่จะทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเกิดเป็นปัญหาในภายหลังได้เช่นกัน เพราะชายหญิงที่คิดจะแต่งงานเพื่อหนีคำว่า "สาวแก่ สาวทึนทึก หรือ ชายขี้นคาน" นั้นอาจทำให้เกิดปัญหาครอบครัวอันเนื่องมาจากพื้นฐานที่ขาดความรักความจริงใจ จึงหมดความอดทนที่จะอยู่กินด้วยกันอย่างยืนยาว

2.3 หลักเกณฑ์และทฤษฎีในการเลือกคู่ครอง

การเลือกคู่ครอง หมายถึงการที่ชายหนุ่มหญิงสาวได้ศึกษาพิจารณาในเรื่องบุคลิกลักษณะและอุปนิสัยใจคอของกันและกัน รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันก่อนที่จะตัดสินใจแต่งงานอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภรรยา แต่ละบุคคลย่อมมีเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกคู่ครองซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิ-พลและการถ่ายทอดมาจากครอบครัวเดิม(family orientation) การเลือกคู่ครองเป็นกระบวนการอันดับแรกของการสมรส และถือว่าเป็นการตัดสินใจครั้งสำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิต ในประเทศทางยุโรปและสหรัฐอเมริกาจะมีองค์กร มีสถาบันที่จะให้คำแนะนำให้คำปรึกษาแก่หนุ่มสาวเกี่ยวกับการสมรส การสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ตลอดจนวิธีป้องกันและการแก้ปัญหาอันอาจเกิดขึ้นได้จากการสมรส ซึ่งเรียกว่า "Institute of Family Relations" บุคลากรของสถาบันจะประกอบด้วยบุคคลหลายอาชีพ เช่น แพทย์ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และผู้มีประสบการณ์ มีความเชี่ยวชาญด้านครอบครัวคอยให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง การจัดระบบความเป็นอยู่ การจัดทรัพยา-กรครอบครัว เป็นต้น

ผู้เชี่ยวชาญและนักวิจัยเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวได้ศึกษาและวางหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่-ครองไว้หลายประการดังต่อไปนี้

(1) ควรเลือกบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะมีอุปนิสัยใจคอที่สอดคล้องต้องกัน คำว่าบุคลิก-ลักษณะและอุปนิสัยใจคอที่สอดคล้องกัน มิได้หมายความว่าเป็นคนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทุกอย่างแล้วจะไปกันได้ยืดยาวภายหลังการแต่งงาน คนที่มีบุคลิกภาพแบบเดียวกันอาจมีการขัดแย้งกันได้ง่ายก็มี เช่น ลักษณะการเป็นคนร้อนรนวู่วาม มุทลุชาดความยั้งคิด เจ้าแง่แสนงอน คู่ครองที่มีบุคลิกลักษณะคล้ายกันในทำนองนี้เมื่อแต่งงานกันปัญหาในครอบครัวก็คงเกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ แต่คนที่อารมณ์เยือกเย็นมีเหตุมีผลเหมือนๆกันย่อมทำความเข้าใจกันได้ง่าย คู่ครองที่มีอุปนิสัยคล้ายกัน มีระดับการศึกษาพอๆกันย่อมอยู่ร่วมกันได้ราบรื่นและยืนยาวกว่า

ในการพิจารณาถึงบุคลิกลักษณะอุปนิสัยใจคอของคนจำเป็นต้องใช้เวลานานพอสมควร จะต้องอาศัยการสังเกตเปรียบเทียบในหลายๆสถานการณ์จึงจะสามารถเข้าใจได้ เพราะบางครั้งในช่วงระยะเวลาอันสั้นอาจเรียนรู้ได้เพียงบุคลิกลักษณะที่ผิวเผิน คุณสมบัติที่ดีบางอย่างถ้าคู่แต่งงานมีคล้ายกัน ย่อมเป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน บุคลิกลักษณะบางอย่างอาจไม่คล้ายกันแต่ก็มีส่วนที่จะมาเสริมและชดเชยกันก็กลายเป็นลักษณะที่ดี เช่น ถ้าฝ่ายชายเป็นคนเงียบขรึม ไม่ช่างพูดจา สนใจแต่งาน รับผิดชอบและเอาจริงเอาจัง ส่วนผู้หญิงเป็นคนช่างพูดช่างคุย มีอุปนิสัยยิ้มแย้ม รู้จักเอาใจใส่อีกฝ่ายหนึ่ง บุคลิกลักษณะเช่นนี้ถือว่าสอดคล้องไปด้วยกันได้

(2) มีความสนใจและรสนิยมที่ตรงกัน สำหรับความสนใจและรสนิยมนี้ต้องเน้นคำว่า "ตรงกัน" กล่าวคือ คนที่มีความสนใจและรสนิยมต่างกัน ถ้าขัดกันมากๆก็จะทำให้บุคคลคู่นั้นเหินห่างกันมากกว่าที่จะอยู่ใกล้ชิดกัน ส่วนความสนใจและรสนิยมที่ตรงกันย่อมจะทำให้บุคคลเข้าใกล้ชิดกัน ทำอะไรก็ทำด้วยกันได้โดยสะดวก ข้อที่พึงระมัดระวังมีอยู่เพียงว่า อย่าให้ความสนใจที่ตรงกันทำให้เกิดการแข่งขันและชิงดีชิงเด่นกันเท่านั้น ถ้าความสนใจที่ตรงกันทำให้ต่างฝ่ายต่างช่วยเหลือกันและมีใจปรารถนาดีต่อกัน ก็จะอยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น

การดูความสนใจและรสนิยมของบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดย่อมดูได้ง่าย อาจจะใช้วิธีพูดคุยและสอบถามความสนใจก็ทำได้ ไม่เป็นสิ่งที่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี รสนิยมและความสนใจเป็นสิ่งที่คู่สมรสสามารถปรับเข้าหากันได้โดยไม่ยากนักและเป็นสิ่งที่ควรกระทำ

(3) มีฐานะเท่าเทียมกัน คู่สมรสที่มีฐานะแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นฐานะทางเศรษฐกิจหรือทางสังคม อาจจะมีปัญหาในการอยู่ร่วมกันไม่มากก็น้อย อุปสรรคเบื้องต้นก็คือคนที่รู้จักฐานะของทั้งสองฝ่ายมักไม่เห็นชอบด้วย บางทีก็แสดงความคิดเห็นตรงๆโดยไม่เกรงใจว่า คนคู่นั้นไม่เหมาะสมที่จะแต่งงานกัน อุปสรรคขั้นต่อไปก็คือ ถ้าแต่งงานกันแล้ว ความเคยชินหรือนิสัยของอีกฝ่ายหนึ่งมักจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งหนักอกหนักใจ นอกจากนั้นเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องของแต่ละฝ่ายมักคบหาสมาคมด้วยกันได้ยาก ถึงแม้จะเป็นส่วนประกอบภายนอก แต่ก็ทำให้คู่สมรสเกิดความอึดอัดใจได้

การเลือกคู่ครองซึ่งมีฐานะใกล้เคียงกันจึงถือว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่ควรจะพิจารณาอย่างมาก ความรักของคนที่มีฐานะแตกต่างกันมากๆ ตามแบบที่นักเขียนนวนิยายเรียกว่า "รักอมตะ" นั้น หากนำมาปฏิบัติในชีวิตที่เป็นจริง มักจะไม่หวานชื่นเหมือนดังที่นักประพันธ์เขียนบรรยายไว้

(4) มีสุขภาพสมบูรณ์ การเลือกคู่ครองที่มีสุขภาพแข็งแรงมีความสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางจิตย่อมจะช่วยป้องกันมิให้เกิดปัญหาในชีวิตสมรส สุขภาพทางกายอาจสังเกตเห็นได้ ส่วนสุขภาพจิตนั้นเป็นปัญหาอยู่มาก คนที่ไม่มีความรู้เฉพาะย่อมไม่สามารถที่จะวินิจฉัยสุขภาพจิตของคนอื่นได้อาจต้องอาศัยจิตแพทย์ ตามปกติคนเราเมื่อเริ่มสนใจและมีไมตรีต่อกันแล้วก็มักมองข้ามหรือมองไม่เห็นข้อบกพร่องของอีกฝ่ายหนึ่ง แม้ว่าบางทีทราบก็ยังอภัยเพราะเหตุผลของความสนใจด้านอื่นมีมากกว่า ถ้าใส่ใจความคิดเห็นของผู้อื่นประกอบบ้าง คงทำให้ตนเองได้รู้เรื่องและเข้าใจในอีกฝ่ายหนึ่งได้มากขึ้น

(5) มีอารมณ์มั่นคง การสังเกตสุขภาพจิต พิจารณาได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกมาคือความมั่นคงทางอารมณ์ การพิจารณาเรื่องอารมณ์นั้นอาจพิจารณาใน ๒ ประการ กล่าวคือ ประการแรกต้องพิจารณาถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดอารมณ์ หากเกิดอารมณ์เพราะต้นเหตุอันสมควรก็อาจสันนิษฐานไว้ก่อนว่ามีอารมณ์ในเกณฑ์ที่มั่นคง แต่หากเกิดอารมณ์ต่างๆได้ง่ายแม้ว่าต้นเหตุนั้นไม่น่าจะก่อให้เกิดอารมณ์ได้ ก็พอจะลงความเห็นว่าเป็นคนที่มีอารมณ์ไม่ค่อยมั่นคง ประการที่สอง ต้องดูการแสดงออกของอารมณ์ คนที่แสดงอารมณ์รุนแรงเกินกว่าเหตุอาจถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีอารมณ์ไม่มั่นคง และในทางที่ตรงกันข้ามคนที่ไม่แสดงอารมณ์เลยก็มีความบกพร่องอยู่ไม่น้อย การแสดงอารมณ์ด้วยความเหมาะสมเป็นสิ่งที่อภัยกันได้ ประการสุดท้ายต้องดูวิธีการระงับอารมณ์ของบุคคล ถ้าเกิดอารมณ์มากเกินไปและนานเกินไป โดยไม่พยายามระงับอารมณ์ของตนเอง ก็ถือว่ามีอารมณ์ไม่มั่นคง สุขภาพจิตที่บกพร่องนั้น

จิตแพทย์และนักจิตวิทยาอาจช่วยให้คำปรึกษาและแก้ไขได้

(6) มีระดับการศึกษาและความสามารถทางสติปัญญาใกล้เคียงกัน คนที่ได้รับการศึกษาแตกต่างกันมากๆย่อมมีความสนใจและรสนิยมที่แตกต่างกัน ระดับความคิดและการกระทำก็จะแตกต่างกันไปด้วย คู่ครองที่มีลักษณะดังกล่าวมักจะเกิดปัญหา ระดับการศึกษาสูงมิได้หมายความเฉพาะการเรียนที่สำเร็จชั้นสูงกว่าเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการมีประสบการณ์ชีวิตที่ได้จากการปฏิบัติและเรียนรู้ด้วยตนเอง ถึงแม้ไม่ได้เรียนมาสูงนักแต่การศึกษาด้วยตนเองก็อาจทำให้มีระดับความรู้ที่เทียบเท่ากันได้

ความสามารถทางสติปัญญาเป็นสิ่งที่มนุษย์ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด คนที่มีความเฉลียวฉลาดแตกต่างกันมากย่อมดำรงชีวิตด้วยกันฉันท์สามีภรรยาได้ยาก แม้ว่าฝ่ายที่มีสติปัญญาต้ำกว่าจะยอมทำตามอีกฝ่ายหนึ่งแทบทุกอย่าง อีกฝ่ายหนึ่งก็อยากมีความภูมิใจและพึ่งพาอาศัยคู่สมรสในด้านความคิดอยู่บ้าง ถ้าช่วยเหลือกันไม่ได้เลยก็ยากที่จะทำให้ชีวิตสมรสราบรื่น

(7) มีวัยที่ใกล้เคียงกัน คู่สมรสที่มีวัยแตกต่างกันย่อมมีภูมิหลังและความสนใจที่แตกต่างกัน เพื่อนของแต่ละฝ่ายก็มีวัยแตกต่างกันด้วย ถึงแม้ว่าทั้งคู่จะรักกันแต่ความแตกต่างกันในหลายๆสิ่งรวมทั้งมีช่องว่างระหว่างวัยอาจทำให้ทั้งคู่เกิดความอึดอัดใจ จิตแพทย์ได้ชี้ให้เห็นว่าความต้องการทางเพศก็แตกต่างกันไปตามวัย ความไม่เหมาะสมกันในเรื่องความต้องการทางเพศอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชีวิตสมรสไม่ราบรื่น โดยมากวัยของคู่สมรสที่เหมาะสมกันนั้น ผู้ชายควรมีอายุแก่กว่าผู้หญิงไม่ควรเกิน 5 ปี

(8) มีการประเมินผลซึ่งเกิดจากการสังเกตเป็นเวลานาน ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับครอบครัวและผู้ใหญ่ซึ่งมีประสบการณ์มามากมีความเห็นตรงกันว่า การได้สังเกตกันเป็นเวลานานพอสมควรจะทำให้มีโอกาสเลือกคู่ครองได้รอบคอบขึ้น หลักเกณฑ์ข้อนี้ย่อมชัดเจนอยู่ในตัวของมันแล้ว แต่อย่างไรก็ตามมีผู้ให้ข้อคิดเห็นว่า การดูกันนานๆบางทีก็ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายได้เหมือนกัน คนใจร้อนอาจไม่ยอมใช้เวลาสังเกตนาน มักตัดสินใจด้วยความคิดเห็นจากการแรกพบ ความประทับใจครั้งแรกอาจทำให้มองข้ามสิ่งอื่น การตัดสินที่ขาดการพิจารณาในเวลาอันสมควรอาจทำให้ชีวิตคู่พลาดพลั้งได้

หลักเกณฑ์ทั้ง 8 ประการดังกล่าวเป็นสิ่งที่ดีถ้าสามารถนำมาใช้เป็นแนวในการเลือกคู่ครองโดยยึดเกณฑ์ทั้งหมด แต่ในทางปฏิบัติตามชีวิตจริงย่อมทำได้ยาก เพราะมนุษย์ย่อมมีข้อบกพร่องมีข้อดีข้อเสียที่แตกต่างกัน คงไม่มีใครที่สมบูรณ์พร้อมหมดในทุกเรื่อง ดังนั้นจึงควรเลือกใช้เกณฑ์ที่เห็นว่าสำคัญตามความเหมาะสม และเมื่อตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งไปแล้ว ก็ต้องยอมรับกันว่าข้อบกพร่องส่วนอื่นคงปรับเข้าหากันได้และต้องพยายาม หากใครถือเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองเคร่งครัดจนเกินไปในทุกเรื่องทุกด้าน บางครั้งก็อาจทำให้พลาดโอกาสที่จะมีคู่ครองตลอดชีวิตก็เป็นได้ หากไม่สามารถจะใช้หลักเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดได้ ก็ควรตั้งข้อสังเกตในการพิจารณาเลือกคู่ครองที่อาจเป็นไปได้ไม่ยากนักดังต่อไปนี้

(1) หนุ่มสาวควรมีความซื่อสัตย์ต่อกัน คนที่รู้จักกันและคบหาสมาคมกันไม่ว่าสถานใดมักไม่เปิดเผยความจริงส่วนตัวให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้ทั้งหมด การปิดบังความจริงบางประการถือว่าเป็นพฤติกรรมปกติของคนทั่วไป แต่การหลอกลวงอีกฝ่ายหนึ่งให้หลงผิดถือว่าเป็นการผิดศีลธรรม ถึงแม้จะเอาชนะจิตใจของอีกฝ่ายหนึ่งได้ ถ้าแต่งงานกันแล้ว ความไม่ซื่อสัตย์ของฝ่ายหนึ่งจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความทุกข์และเกิดความหวาดระแวง การแสดงความซื่อสัตย์ต่อกันจะเป็นประโยชน์ต่อการเลือกคู่ครองเป็นอันมาก

(2) ควรตั้งความมุ่งหมายให้สมเหตุสมผล หนุ่มสาวบางคนอาจตั้งความมุ่งหมายไว้สูงเกินไป เมื่อไม่พบคนที่มีลักษณะตามอุดมคติก็เลยเลือกคู่ไม่ได้ บางคนตั้งความมุ่งหมายไว้ต่ำเกินไปหรือไม่ได้ตั้งความมุ่งหมายไว้เลย จึงเลือกคู่ได้ง่าย แต่คู่ที่เลือกได้นั้นอาจขาดคุณสมบัติที่จำเป็นไปหลายอย่าง เป็นการยากที่จะกล่าวว่า ความมุ่งหมายประเภทใดมีเหตุมีผลเพียงพอหรือไม่ ถ้าได้มีการปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่ บางทีหนุ่มสาวอาจตั้งความมุ่งหมายที่มีเหตุผลอันสมควรได้สะดวกขึ้น

(3) ควรยอมรับความจริงว่ามนุษย์เรามีข้อบกพร่อง ในระหว่างรักกันความรักอาจทำให้แต่ละฝ่ายมองข้ามข้อบกพร่องของกันและกันได้มาก เมื่อได้อยู่กินร่วมกันแล้วจึงมองเห็นส่วนที่เป็นข้อบกพร่องเหล่านั้น ในกรณีเช่นนี้คงไม่มีทางใดดีไปกว่าการยอมรับความจริงว่า "แต่ละบุคคลย่อมมีข้อบกพร่อง" ในเมื่อข้อบกพร่องนั้นเป็นของคนที่ตนรักกันจะทนได้ และถ้าสิ่งใดสามารถแก้ไขปรับปรุง

ได้ก็ควรพยายาม สิ่งใดปรับปรุงแก้ไขได้ยากก็ต้องมีความอดทน และไม่ควรมองแต่ข้อบกพร่องอย่างเดียว ควรมองหาส่วนที่ดีเพื่อเป็นการชดเชยและจะทำให้จิตใจแจ่มใสมีความสุขขึ้น

นักวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวได้ศึกษาและสรุปเป็นทฤษฎีการเลือกคู่ครอง โดยพิจารณาใน 2 ด้าน คือด้านจิตวิทยาและด้านสังคมวิทยา ในด้านจิตวิทยานั้นอาศัยเหตุผลส่วนตัวและอารมณ์ของผู้เลือกคู่ครองเป็นหลัก ส่วนในด้านสังคมวิทยานั้น เชื่อว่าบุคคลเลือกคู่ครองโดยมีปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนด จากการพิจารณาประกอบกันทั้งสองด้านดังกล่าว สามารถสรุปเป็นทฤษฎีการเลือกคู่ครองได้ดังต่อไปนี้

(1) ทฤษฎีทางจิตวิทยา มีทฤษฎี 2 ทฤษฎีที่นักวิจัยนิยมอ้างถึงมากในการอธิบายถึงพฤติกรรมการเลือกคู่ครองของมนุษย์ ซึ่งได้แก่

(1.1) ทฤษฎีแรกกล่าวว่า "มนุษย์จะเลือกแต่งงานกับผู้ที่มีคุณสมบัติคล้ายกับตนเป็นคู่ครอง" (homogamy or like marry like) ซึ่ง เบอร์เจส และ ลอค (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:129-130) ได้สรุปผลการวิจัยโดยการขยายความว่า คุณสมบัติที่คล้ายคลึงหรือเหมือนกันนี้ประกอบด้วยคุณสมบัติส่วนบุคคลดังต่อไปนี้

ก. ระดับของสติปัญญา เช่น คนฉลาดแต่งงานกับคนที่มีปัญญาทันกัน

ข. ลักษณะทางกาย เช่น คนสูงเลือกแต่งงานกับคนสูง ส่วนความสวยนั้นจะกล่าวว่า หญิงสวยแต่งกับชายรูปงามก็ได้ เพราะว่าความงามนั้นเป็นความรู้สึกของทั้งสังคมและส่วนบุคคล คนงามจึงมีหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของแต่ละสังคมและบุคคลด้วย

ค. ลักษณะของคู่สมรสในอุดมคติ มนุษย์มักมีมโนภาพของคนที่ตนประสงค์จะเลือกไว้เป็นคู่ครอง โดยได้จากประสบการณ์ในชีวิตตั้งแต่เกิด พ่อแม่มีอิทธิพลต่อมโนภาพนี้ยิ่งกว่าประสบการณ์ใดๆ ตัวอย่างเช่น ลูกชายมักแต่งงานกับหญิงที่มีลักษณะคล้ายแม่ของตน แต่มีข้อสังเกตอยู่ว่าสัมพันธภาพระหว่างแม่กับลูกชายต้องเป็นสัมพันธภาพที่ดีต่อกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยเด็ก หากเป็นสัมพันธภาพที่ไม่ดี อาจเกิดผลตรงกันข้าม เช่น ลูกสาวที่ต้องทนรำคาญสภาพพ่อดื่มเหล้าเมามายเป็นประจำ หรือสูบบุหรี่พ่นควันเหม็นตลอดเวลา ไม่ยอมแต่งงานกับชายที่ดื่มเหล้าและสูบบุหรี่

(1.2) ทฤษฎีของคูมส์ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:130) ชื่อ "ทฤษฎีค่านิยมในการเลือกคู่ครอง" (Value Theory of Mate Selection) สนับสนุนการเลือกคู่ครองที่มีคุณสมบัติคล้ายกันโดยมีใจความว่า คู่สมรสส่วนใหญ่มีค่านิยมเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน ทฤษฎีนี้สนับสนุนการที่มนุษย์แต่งงานกับคนในกลุ่มเดียวกัน ในแง่ที่ได้อธิบายแล้วว่า คนที่อยู่ในสังคมหรือชุมชนเดียวกันมักมีค่านิยมในส่วนรวมคล้ายกัน และเมื่อพิจารณาแคบลงมาถึงระดับเอกัตบุคคล ก็จะพบว่ามนุษย์แต่ละคนจะเลือกสรรคนที่มีอุดมคติและค่านิยมใกล้เคียงกับตนเองมากที่สุด เพราะคุณสมบัตินี้ไม่เพียงแต่ทำให้คนเลือกแต่งงานกัน แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในชีวิตแต่งงานที่ผาสุก

ทฤษฎีการเลือกคู่จากคนในกลุ่มเดียวกันและคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกันนี้ชี้ให้เห็นความจริงที่เลี่ยงไม่ได้อีกเรื่องหนึ่งว่า การเลือกแต่งงานกับบุคคลที่อยู่นอกกลุ่ม หรือมีคุณสมบัติที่แตกต่างกันมากนั้นอาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากความไม่เหมือนกัน และทำให้ชีวิตสมรสไม่เป็นสุข

(2) ทฤษฎีทางสังคมวิทยา ซึ่งกล่าวว่า "มนุษย์ส่วนใหญ่แต่งงานกับคนที่อยู่ในกลุ่มหรือสังคมเดียวกัน" กลุ่มที่นักวิจัยระบุได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาชีพการงาน เชื้อชาติศาสนา วัย การศึกษา และชั้นของสังคม

บอสสาร์ด (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:129) เป็นคนแรกที่รวบรวมข้อมูลและสรุปทฤษฎีการเลือกคู่ครองที่เรียกว่า "ทฤษฎีบ้านใกล้เรือนเคียง" (Theory of Residential Propinquity) บอสสาร์ดได้สำรวจพบว่า คู่สมรสที่ได้ศึกษาส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกัน นักวิจัยเรื่องครอบครัวคนต่อๆมาขยายขอบเขตทฤษฎีของบอสสาร์ดออกไป โดยสรุปว่า "หากคู่สมรสไม่ได้มีที่อยู่อาศัยใกล้กัน ก็มักจะมีอาชีพการงาน เชื้อชาติ วัย ศาสนา ระดับการศึกษา และชั้นของสังคมเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน"

หากพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะพบว่า การที่ผู้มีลักษณะดังกล่าวเลือกแต่งงานกับคนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ก็เพราะการที่ชายหญิงอยู่ในกลุ่มเดียวกันได้มีโอกาสพบปะสมาคม ได้รู้จักและเข้าใจกันมากขึ้น พอที่จะพบว่าต่างฝ่ายต่างมีค่านิยม รสนิยม ความสนใจ และพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกัน เพราะผู้ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น มีเชื้อชาติ ศาสนา หรืออยู่บ้านใกล้เคียงละแวกเดียวกัน มักจะมีค่านิยม รสนิยม และลักษณะอื่นๆไปในแนวเดียวกัน

(3) ทฤษฎีความต้องการที่ตรงกันข้าม เป็นทฤษฎีแห่งความต้องการส่วนเสริมแต่งหรือ "Complementary Needs Theory" ซึ่ง วินช์ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:130-131)ไม่เห็นด้วยกับการเลือกคู่จากคนที่เหมือนกันตามข้อสังเกตของเบอร์เจสและลอคที่กล่าวมาแล้ว ผลการวิจัยของวินช์สรุปว่า "มนุษย์จะเลือกแต่งงานกับคนที่มีคุณสมบัติที่จะสนองความต้องการจำเป็นของตนได้ และคนที่จะสนองความต้องการของตนได้ดีที่สุด จะต้องมีความต้องการหรือคุณสมบัติที่ตรงกันข้ามกับตนมากกว่าที่จะคล้ายคลึงกัน" วินช์ได้ยกตัวอย่างประกอบทฤษฎีว่า

ก. ผู้มีนิสัยต้องการเอาชนะผู้อื่นจะต้องการและแต่งงานกับผู้ที่ยอมคล้อยตามผู้อื่นและมีความอดทน

ข. ผู้ที่ต้องการให้ผู้อื่นยกย่องยอมรับตนจะแต่งงานกับคนที่ชอบสรรเสริญคนอื่น

ค. ผู้ที่ชอบเอาใจและดูแลผู้อื่นจะแต่งงานกับผู้ที่ต้องการให้คนอื่นเอาใจใส่และดูแลตน

ทฤษฎีของวินช์ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ไปในทางไม่เชื่อถือมากกว่าทฤษฎีของเบอร์เจสและของคูมส์ เพราะสาเหตุหลายประการ เช่น นักวิจัยหลายคนอ้างว่า ข้อมูลที่วินช์ศึกษามีขนาดเล็กเกินไป คือเพียง 25 คน ไม่ควรถือเป็นตัวแทนที่ดี และเมื่อนักวิจัยอื่นๆศึกษาเพื่อทดสอบทฤษฎีของวินช์ก็มักได้ผลไปในทางตรงกันข้าม ซึ่งเท่ากับสนับสนุนทฤษฎีของเบอร์เจส อย่างไรก็ตาม ยังมีนักวิจัยอีกหลายคนที่สนับสนุนทฤษฎีของวินช์ และได้พยายามหาเหตุผลมาขยายใจความของทฤษฎีความต้องการที่ตรงกันข้าม เช่น

ก. ความต้องการหรือคุณสมบัติที่ต่างกันนั้น อาจพิจารณาได้ทั้งชนิดของความต้องการและความรุนแรงของความต้องการ เป็นต้นว่า คนที่ช่างพูดช่างคุยอาจเลือกแต่งงานกับคนที่เงียบขรึม หรือไม่ก็แต่งงานกับคนที่ช่างคุยน้อยกว่าตน

ข. คนมักเลือกแต่งงานกับผู้ที่มีคุณสมบัติที่ตนเองขาด แต่ต้องเป็นคุณสมบัติที่ตนต้องการด้วย เป็นต้นว่า คนที่ช่างพูดอาจขาดคุณสมบัติการเป็นผู้ฟัง จึงมักเลือกแต่งงานกับคนที่รู้จักฟังและสามารถสนทนาโต้ตอบเข้ากับตนได้

ค. เมื่อครั้งที่หนุ่มสาวเลือกคู่ครองนั้น จะเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติหรือค่านิยมที่คล้ายคลึงกัน แต่เมื่ออยู่ด้วยกันแล้ว ฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายจะค่อยปรับตัวหรือเปลี่ยนคุณสมบัติที่เหมือนกันให้เป็นคุณสมบัติที่ตรงกันข้าม แต่เป็นที่ต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง

ทฤษฎีการเลือกคู่ครองทั้งสามทฤษฎีคือ ทฤษฎีทางจิตวิทยา ทฤษฎีทางสังคมวิทยา และทฤษฎีความต้องการที่ตรงกันข้ามดังกล่าวมาแล้วนั้น เบลล์ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:132) ได้สรุปรวมเข้าเป็นทฤษฎีเดียวกัน โดยให้คำจำกัดความของการเลือกคู่ครองว่า การเลือกคู่ครองเป็นกระบวนการต่อเนื่องในการกำจัดคนเผื่อเลือกทิ้งหลายออก โดยเริ่มพิจารณาแต่เฉพาะคนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน(endogamy) คนที่มีคุณสมบัติคล้ายกัน(homogamy) และคนที่มีบุคลิกที่ผู้เลือกต้องการ (personality needs)

สิ่งสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจเลือกคู่ครองขั้นสุดท้ายคือ ความรัก หมายความว่า ผู้เลือกตกหลุมรักคนที่มีบุคลิกภาพที่ตนต้องการเพียง 1 คน แล้วผู้นั้นก็รักตอบ กระบวนการเลือกคู่ครองก็สิ้นสุดลงที่จุดนั้น

การที่คนส่วนมากรู้สึกว่า การเลือกคู่ครองเริ่มต้นด้วยการตกหลุมรักใครสักคนหนึ่งก่อนแล้วจึงทำความเข้าใจและเรียนรู้กันภายหลัง ซึ่งเป็นกระบวนการย้อนกลับของทฤษฎีที่กล่าวแล้ว อาจอธิบายได้ว่า มนุษย์ไม่ได้ตระหนักในอิทธิพลของสังคมที่มีต่อการเลือกคู่และไม่เคยวิจัยวิจารณ์ความต้องการของตนออกมาให้ถ่องแท้ ว่าต้องการแต่งงานกับคนที่มีคุณสมบัติเช่นไร แท้ที่จริงภาพของคนที่ตนต้องการเป็นคู่ครองมีอยู่แล้วในจิตสำนึก และแสดงออกในรูปของความรักและความสนใจเพศตรงกันข้ามซึ่งมีคุณสมบัติตามที่ตนปรารถนา

2.4 ความสัมพันธ์ก่อนการสมรส

ความสัมพันธ์ก่อนการสมรส หมายถึง การที่ชายหนุ่มหญิงสาวได้พยายามเลือกบุคคลที่มีบุคลิกภาพและคุณสมบัติต่างๆตรงตามเป้าหมายที่ตนตั้งไว้แล้ว ในขั้นต่อไปทั้งคู่ก็จะมีความสนิทสนมเอาอกเอาใจ มีถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งบางคู่จะมีกิริยาท่าทางที่ตกอยู่ในสภาวะที่เรียกได้ว่า

"ไม่เห็นหน้าเจ้ากินข้าวไม่ลง" เป็นต้น ขั้นตอนของการเป็นคู่รักกันในระยะนี้เป็นวัยที่ทุกคนต้องการมิตรภาพ ต้องการความรัก ต้องการคนเอาอกเอาใจเป็นพิเศษ และโดยธรรมชาติของผู้หญิงด้วยแล้วจะเป็นคนเจ้าแง่แสนงอนต่อชายที่รัก ต้องการให้ผู้ที่ตนรักเอาใจมาพะเน้าพะนอ นั่นหมายถึง เริ่มเกิดมีอารมณ์ความต้องใจทางเพศ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกก่อนที่จะถึงความสัมพันธ์ทางเพศ ซึ่งชายหญิงควรได้มีการศึกษาในเรื่องเพศแต่ละเพศว่าควรจะปฏิบัติตนอย่างไร จึงไม่เป็นการน่ารังเกียจ หรือเป็นที่ดูถูกเหยียดหยามในสายตาของสังคม

ชายหญิงในระยะนี้ควรมีโอกาสได้ไปเที่ยวกันตามลำพังบ้าง ไปเป็นกลุ่มเป็นพวกบ้าง แต่ไม่ควรอยู่ในที่ลับตา ระยะนี้เป็นระยะที่ฝ่ายหญิงจะได้ศึกษาถึงบทบาทของชายที่ตนรักและหมายเป็นคู่ครองว่า เป็นสุภาพบุรุษมากน้อยเพียงใด เป็นคนเห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบหรือไม่ สำหรับบทบาทของพ่อแม่ในระยะนี้จะคอยดูแลอยู่อย่างใกล้ชิดและพร้อมที่จะให้คำปรึกษาหารือเมื่อเกิดปัญหา

นักวิชาการได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ของชายหญิงในขณะที่เป็นคู่รักกันจนกระทั่งได้สมรสกันว่าทั้งสองฝ่ายมีพฤติกรรมที่สอดคล้องตามความปรารถนากันหรือไม่ ดังนี้

(1) ความสนใจในความแตกต่างทางเพศ เมื่อชายหญิงอยู่ในฐานะที่เป็นคู่รักกัน คู่หมายปองกันแล้ว ย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติที่ความรู้สึกนึกคิดในเรื่องเพศย่อมบังเกิดขึ้นตามความแตกต่างทางด้านร่างกาย จิตใจตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ผู้หญิงและผู้ชายมีการเจริญเติบโต มีพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ ที่แตกต่างกันไปตามธรรมชาติของเพศ ผู้หญิงโดยปกติมีความรู้สึกไวต่อการสัมผัส แต่จะซ่อนเร้นความอดทนอดกลั้นได้ดีกว่าชาย ประกอบกับขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยยังเป็นเครื่องกำหนดให้หญิงไม่กล้าแสดงความรู้สึกนึกคิดในเรื่องเพศอย่างเปิดเผย ผู้หญิงจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบชายที่ตนรัก ถ้าหากขาดคุณสมบัติของความเป็นสุภาพบุรุษและไม่ยกย่องให้เกียรติหญิงที่ตนรักแล้ว ฝ่ายชายก็จะกลายเป็นคนเห็นแก่ตัว รุกเร้าและทำให้ขาดสติได้ จนทำให้ถึงขั้น "ชิงสุกก่อนห่าม" ไป ในขั้นนี้ถ้าฝ่ายชายหญิงได้ศึกษาถึงบทบาทของกันและกันอย่างถ่องแท้ จะเป็นการเปิดประตูวิมานรักให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจและแสดงความรักที่นิ่มนวลต่อกันในโอกาสต่อไป

(2) ความต้องใจกันระหว่างเพศตรงกันข้าม ความต้องใจกันระหว่างเพศตรงกันข้ามโดยธรรมชาติแล้วแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 คือระยะอยากเป็นเพื่อน จะเกิดขึ้นในช่วงวัยรุ่น เด็กผู้ชายเริ่มสนใจเด็กผู้หญิงเมื่ออายุ 14 ปีไปแล้ว เด็กผู้หญิงอายุ 14 ปีก็สนใจผู้ชายที่โตกว่า ทั้งนี้เนื่องจากวุฒิภาวะทางเพศเร็วกว่าเด็กผู้ชายนั่นเอง การสังคมของเด็กชายหญิงในวัยนี้จะมีความสัมพันธ์กันอย่างกว้างขวาง และจากการคบค้าสมาคมกันในฐานะเพื่อนก็จะค่อยๆกลายมาเป็นความรัก เพราะต่างฝ่ายต่างก็จะให้ความสำคัญและแสดงออกในการเป็นเจ้าของของกันและกัน

ระยะที่ 2 คือระยะที่มีความรัก ฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายที่เก็บความรู้สึกและจะไม่แสดงออกให้ฝ่ายชายรู้ตัวก่อนว่าตนมีความคิดความรู้สึกเช่นไร แต่ภายในความรู้สึกที่ซ่อนเร้นนั้นจะศึกษาและสังเกตพฤติกรรมของคนที่ตนรักว่ามีลักษณะอย่างไร แต่ฝ่ายชายมักจะประกาศอย่างเปิดเผยว่าตนมีความรักและจะแสดงความเป็นเจ้าของทันที พฤติกรรมที่แสดงออกของฝ่ายชายระยะนี้จะเป็นในลักษณะละมุนละไม หรือมีมารยาทเป็นสุภาพบุรุษเพียงใดก็จะเป็นที่ประจักษ์ได้

ระยะที่ 3 คือระยะความสัมพันธ์ทางเพศ หญิงกับชายมีข้อแตกต่างกันในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก และมีหญิงหลายๆคนเกิดความเข้าใจผิดว่า การแสดงออกภายนอกของชายที่ปฏิบัติต่อตนเป็นความรัก ความสนใจความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศของผู้หญิงนั้นมักค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับขั้นคือ จากคำว่า "เพื่อน" แล้วไปเป็น "คนรัก" และจากคนรักจึงจะก้าวไปสู่ "การสมรส" ส่วนผู้ชายมักไม่ค่อยมีความอดทนและไม่เป็นไปตามจังหวะขั้นตอน พอใจที่จะข้ามความสัมพันธ์ในขั้นที่ 1 และที่ 2 ไปสู่ความสัมพันธ์ทางเพศเลย พฤติกรรมที่ผู้ชายแสดงออกจึงจะเป็นไปในทางเร่งเร้า รุกเพื่อจุดไฟความรักด้วยการสัมผัสทางผิวกาย การกอดรัด การจูบ การโอ้โลมปฏิโลมนานาประการ และในที่สุดก็จะทำให้ทั้งสองฝ่ายตกเข้าไปอยู่ในเรื่องเพศสัมพันธ์ ซึ่งความสัมพันธ์ก่อนการสมรสในลักษณะนี้ ถ้าทั้งสองฝ่ายเข้าใจและพร้อมที่จะศึกษาไปตามครรลองของธรรมชาติก็จะเป็นการเข้าใจเรียนรู้เรื่องเพศรสไปในขณะเดียวกัน แต่ไม่เหมาะสำหรับวัฒนธรรมไทย

มีผู้หญิงหลายคนเข้าใจและมองพฤติกรรมของผู้ชายผิดไปว่า การที่ผู้ชายกอดจูบตนและแสดงการโอ้โลมปฏิโลมตนนั้นเพราะความรักแท้ จริงๆแล้วธรรมชาติของความต้องการของผู้ชายกระทำไปเพื่อสนองความต้องการ ความพอใจของตนเองโดยปราศจากพื้นฐานของความรักและการยกย่องให้เกียรติ ผู้หญิงจึงควรพึงสังวรณ์และใส่ใจให้จงหนัก จงระมัดระวังในเรื่องความรู้สึกที่ไว-

แตกต่างกันในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศให้มาก เพื่อป้องกันความผิดหวังผิดพลาดในชีวิตครอบครัวในโอกาสต่อไปได้ ควรสังเกตและพิจารณาถึงพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้ชายที่จะมาเป็นคู่ครอง จะต้องเป็นฝ่ายที่ยกย่องให้เกียรติและไม่ก้าวร้าว กระทำในลักษณะที่เป็นการประจานให้ฝ่ายหญิงได้รับความเสื่อมเสียได้ ให้นึกถึงคำโบราณที่สอนว่า "ควรอดเปรี้ยวไว้กินหวานสำราญใจ"

(3) การนัดเที่ยวกับเพื่อนต่างเพศ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทยในสมัยก่อนนั้น ชายหญิงจะไม่มีอิสระในการไปเที่ยวพบปะกันสองต่อสองหรือตามลำพัง ชายหนุ่มหญิงสาวจะมีโอกาสพบปะสังสรรค์รู้จักพูดจาคุยกันก็เฉพาะในโอกาสเทศกาลพิเศษเท่านั้น เช่น พิธีงานวันสารทตรุษ สงกรานต์ และพิธีทำบุญตามประเพณีที่วัด หลังจากพบปะกันในเทศกาลนั้นแล้ว บางทีการพูดจาเกี้ยวพาราสีและไปมาหาสู่กันก็จะเกิดขึ้น

การเกี้ยวพาราสี(courtship) เป็นกระบวนการหนึ่งตามสัญชาตญาณแห่งการสืบพันธุ์ ลักษณะหรือพฤติกรรมของการเกี้ยวพาราสีคือ การเริ่มสนใจในความรักใคร่ เริ่มพอใจสนใจในรูป รส กลิ่น เสียง โดยเกิดจากพื้นฐานของคนที่เกิดความรักความต้องการเพศตรงกันข้าม มิได้หมายความว่า เป็นความใคร่ ความกำหนัด ความต้องการทางกามารมณ์ ซึ่งพฤติกรรมการเกี้ยวพาราสีนี้จะมีลักษณะพิเศษตรงที่ว่า เป็นพฤติกรรมที่เป็นสัญชาตญาณอันเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ความต้องการทางเพศมาตั้งแต่กำเนิด สามารถรู้ได้ประพฤติปฏิบัติได้โดยไม่ต้องมีครูไม่ต้องมีใครสอน ตามหลักจิต-วิทยาพัฒนาการทางร่างกายของมนุษย์ เมื่อร่างกายเจริญเติบโตเข้าสู่วัยรุ่นหรือวัยหนุ่มสาว ก็จะเกิดความรู้สึกทางเพศขึ้นมาเอง ถ้าจะกล่าวให้แน่ชัดแล้ว การเกี้ยวพาราสีเป็นพฤติกรรมทุกรูปที่มนุษย์ได้แสดงต่อกัน (all forms of behavior) เพื่อเรียกร้องและเร่งเร้าความสนใจความพอใจให้เกิดกิจกรรมทางเพศขึ้น การเกี้ยวพาราสีอาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากแรงขับโดยธรรมชาติที่ไม่ขัดต่อขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมและระเบียบประเพณีของสังคม มนุษย์แต่ละชาติแต่ละภาษาจะมีพฤติกรรมการเกี้ยวพาราสีที่ไม่เหมือนกัน ในบางสังคมชายหญิงมีโอกาสเกี้ยวพาราสีกันน้อยมาก โดยเฉพาะสังคมดั้งเดิมของไทย จีน และคนในภาคพื้นเอเชีย แต่วัฒนธรรมของบางสังคมและโดยเฉพาะสังคมสมัยใหม่ได้เปิดโอกาสให้มีการเกี้ยวพาราสีกันอย่างเสรี และอาจจะถึงขั้นทดลองอยู่กินนอนร่วมกันก่อนที่จะทำการสมรสกันอย่างแท้จริง

ความต้องตาต้องใจกันระหว่างชายหญิง ประกอบกับความต้องการทางร่างกายตามธรรม-ชาติจะเป็นแรงผลักดันให้ชายหญิงพยายามนัดหมายสถานที่ที่จะพบปะพูดคุยกันถึงความรัก และโอกาสถัดไปก็จะเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ฝ่ายชายจะต้องขอดูตัวหญิงสาวผู้ที่จะมาเป็นลูกสะใภ้เสียก่อน เมื่อเป็นที่พอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายชายก็จะส่งเถ้าแก่มาสู่ขอและหมั้นหมาย เพื่อตกลงนัดฤกษ์งามยามดีที่จะจัดให้มีการแต่งงาน แต่ในสมัยปัจจุบันผู้หญิงได้รับการศึกษาสูงขึ้น ตลอดจนการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาเผยแพร่ในสังคมไทย ทำให้หญิงไทยมีอิสระในการนัดพบผู้ชายมากขึ้น หนุ่มสาวสมัยนี้จึงมีโอกาสนัดพบที่เรียกว่า "Dating" กันมาก พ่อแม่ที่มีความคิดสมัยใหม่ก็จะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พูดคุยและพลอดรักกันอย่างอิสระเสรีพอสมควร หรืออาจจะใช้วิธีนัดเลี้ยงสังสรรค์กันขึ้นภายในบ้านโดยให้เพื่อนชายของลูกสาวได้เข้ามาร่วมงานเลี้ยงเพื่อความคุ้นเคยกันอีกด้วย แต่ถ้าพ่อแม่ผู้ปกครองที่เคร่งครัดและหวงแหนลูกสาว ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมอยู่ ก็จะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกันบ้างแต่จะต้องไม่เกินขอบเขตจนถึงขั้นกอดจูบหรือทดลองร่วมเพศกันก่อนที่จะถึงเวลาแห่งการแต่งงาน ฝ่ายชายอาจจะขออนุญาตต่อพ่อแม่ผู้ปกครองฝ่ายหญิงเพื่อพาออกไปเที่ยวนอกบ้านในงานเทศกาลต่างๆ หรือตามสถานที่สาธารณะ เช่น การไปดูภาพยนตร์ การไปซื้อของและรับประทานอาหารนอกบ้าน ไปเที่ยวเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงเป็นการส่วนตัวได้

การที่ชายหญิงวัยรุ่นหนุ่มสาวได้มีการพบปะกัน ไม่ว่าจะอยู่ในขอบข่ายของประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ก็ตาม ในความหมายขั้นสุดท้ายของความสัมพันธ์ทางเพศก็คือ หนทางที่ชักนำและเกี่ยวพันไปสู่จุดหมายของการเลือกคู่ครองและการสมรสนั่นเอง สภาพวัฒนธรรมของไทยในสมัยปัจจุบันก็เอื้อต่อการให้ชายหญิงมีอิสระในความสัมพันธ์ทางเพศก่อนการสมรสอยู่มาก มีโอกาสที่จะเลือกคู่ครองเอง มีโอกาสที่จะพบปะกันอย่างอิสระตามสถานศึกษา สถานที่ทำงาน สถานที่มีมหรสพและงานสังคมต่างๆในระหว่างเพื่อนฝูงได้มากขึ้น เมื่อสถานการณ์เป็นอย่างนี้ โอกาสที่จะคบเพื่อนต่างเพศนัดเพื่อต่างเพศไปเที่ยวกันตามลำพังและมีการตัดสินใจในการเลือกคู่ครองด้วยตนเองก็จะมีมากขึ้นกว่าสมัยก่อน แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการทางด้านครอบครัวสัมพันธ์บางท่าน เช่น แลนดิส (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:153) ได้ให้ความเห็นถึงการที่ชายหนุ่มหญิงสาวมีการนัดพบกัน และได้

เสนอความเห็นถึงข้อแตกต่างระหว่างการนัดเที่ยวกับการติดพันว่า การติดพันนั้นนับตั้งแต่บุคคลเริ่มเบนศูนย์ของความรัก ซึ่งเคยอยู่ที่บิดามารดาของตนไปยังเพศตรงกันข้ามซึ่งอยู่ในอีกครอบครัวหนึ่ง กระบวนการติดพันเริ่มตั้งแต่นัดเที่ยวกับเพศตรงกันข้าม และจบลงด้วยการแต่งงาน เมื่อหนุ่มสาวเริ่มนัดเที่ยวนั้นความจริงอาจจะไม่ได้คิดว่าการเที่ยวจะยุติลงด้วยการแต่งงาน แต่สำหรับผู้ที่อายุมากขึ้น ผ่านวัยรุ่นและเริ่มเข้าสู่วัยผู้ใหญ่แล้ว การนัดเที่ยวมักจะเป็นขั้นแรกที่จะพาไปสู่การแต่งงาน การนัดเที่ยวแตกต่างจากการติดพันตรงที่ว่า การนัดเที่ยวหมายถึงการคบหาสมาคม มีเป้าหมายที่จะทำความคุ้นเคยกับเพื่อนต่างเพศ ไม่ใช่เพื่อแต่งงาน เพราะผู้ที่คบกันนั้นอายุยังน้อยเกินไป ยังไม่สำเร็จการศึกษา ยังตั้งตัวในทางเศรษฐกิจไม่ได้ การนัดเที่ยวเป็นกิจกรรมเพื่อความสนุกสนาน เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการทางด้านสังคมเท่านั้น ส่วนการติดพันหรือเกี้ยวพาราสีมีวัตถุประสงค์ที่จะลงเอยด้วยการแต่งงาน

ในด้านจิตวิทยากล่าวว่า ความต้องการที่จำเป็นของมนุษย์อันจะขาดไม่ได้ในการดำรงชีวิตคือ ความรู้สึกมีพวกพ้อง มีเจ้าของหรือความเป็นเจ้าของ การที่คนเรามีเพื่อนไปเที่ยวด้วยกัน กินด้วยกัน ทำอะไรก็ถูกอัธยาศัยใจคอกัน แบ่งปันความทุกข์สุขด้วยกัน จะทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่อ้างว้างว้าเหว่ จะเป็นบุคคลที่สังคมให้การยอมรับ รู้สึกว่าตนเองเด่นและมีคุณค่า ชายหนุ่มหญิงสาวที่มีเพื่อนและมีอิสระเสรีภาพในการไปไหนมาไหนด้วยกันตามลำพัง จะรู้สึกว่าชีวิตมีความสุข การนัดเที่ยวและการติดพันบางครั้งจะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ชายได้แสดงและฝึกตนเองให้เป็นสุภาพบุรุษ เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์และเป็นที่จูงใจสำหรับหญิงคนรักอีกด้วย

ระยะความสัมพันธ์ก่อนการสมรสของชาวตะวันตก เช่น วัฒนธรรมของคนอเมริกันจะแบ่งช่วงความสัมพันธ์ออกเป็น 5 ระยะ และบางระยะก็จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับของไทย ดังต่อไปนี้

(1) นัดเที่ยว (Date) หมายถึงชายหญิงเริ่มนัดเที่ยวด้วยกัน ซึ่งอาจจะรู้จักกันมาก่อนหรือยังไม่เคยรู้จักกันมาก่อนก็ได้ แต่อาจจะมาจากการนัดแนะของกลุ่มเพื่อนฝูงในวัยเดียวกัน หรือจากเพื่อนซึ่งทำงานอยู่ในที่เดียวกันก็ได้ บางทีอาศัยการนัดเที่ยวกันทางโทรศัพท์โดยที่ทั้งสองฝ่ายไม่เคยรู้จักไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อนก็ได้ ซึ่งเรียกว่า "Blind date"

(2) เพื่อนถูกใจ (Keep company) หมายถึงชายหญิงที่เคยนัดเที่ยวด้วยกันแล้วเกิดมีความสนใจ มีรสนิยมไปในทางเดียวกัน มีความต้องตาต้องใจกัน ดังนั้นจึงไปไหนมาไหนด้วยกันมากขึ้น

เกิดความสนิทสนมใกล้ชิด ไปมาหาสู่บ่อยครั้ง และเริ่มมีความสัมพันธ์ทางใจระชับมั่นขึ้น

(3) ใฝ่ใจรัก (Going steady) เป็นระยะที่เข้าขั้นมีความสัมพันธ์ทางเพศที่เป็นจริงเป็นจัง จะนัดเฉพาะคนและเลิกติดต่อนัดเที่ยวกับเพื่อนคนอื่น ในระยะนี้ โรส (อ้างอิงจาก อุทัย หิรัญโต 2519:244) นักสังคมวิทยากล่าวว่า เป็นระยะที่ชายหญิงมีเป้าหมายแน่นอนที่จะวางแผนเพื่อการสมรสกัน มีการศึกษาสภาพการณ์และประวัติของอีกฝ่ายหนึ่ง และมักจะสนใจกันเป็นพิเศษเรียกว่า "เกิดความเสน่หาทั้งทางกายและทางใจอย่างรุนแรง"

(4) ดูกันให้ชัด (Private understanding) เป็นระยะที่ชายหญิงซึ่งสนใจกันต้องดูกันให้ชัด วัฒนธรรมของชาวตะวันตกจะแตกต่างกันเป็นอย่างมากกับวัฒนธรรมประเพณีของไทยตรงที่ว่ายินยอมให้หนุ่มสาวมีการทดลองเรื่องเพศรส ทดลองอยู่กินด้วยกัน ร่วมเพศด้วยกันก่อนที่จะทำการสมรส เพื่อทดสอบดูว่ารสนิยมทางเพศตรงกันหรือไม่ ถ้าทั้งสองฝ่ายถูกใจพอใจในเพศรสที่ได้ทดลองกันแล้ว สามารถสนองความต้องการของกันและกันได้แล้ว ทั้งคู่จึงจะตกลงแต่งงานกัน แต่วัฒนธรรมไทย ชายหนุ่มหญิงสาวจะปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวกันก่อนมิได้ หากเกิดขึ้นก็จะเป็นการขัดต่อวัฒนธรรมจารีตประเพณีอันดีงาม และจะเป็นที่ดูถูกเหยียดหยามว่าประพฤติชั่ว

(5) การหมั้น (Engagement) เป็นระยะสุดท้ายของความสัมพันธ์ก่อนการสมรส เป็นระยะที่ชายหญิงตกลงเตรียมตัวเตรียมใจและวางแผนที่จะเข้าสู่พิธีสมรสด้วยกัน พร้อมที่จะเป็นสามีภรรยาอยู่กินร่วมกันเป็นครอบครัวถูกต้องตามกฎหมายและตามระเบียบประเพณีของสังคม

ตามปกติในระยะที่ลูกๆเริ่มรู้จักเพื่อนต่างเพศและเริ่มมีการนัดเที่ยวกัน บทบาทของพ่อแม่ควรจะต้องให้ความสนใจและพร้อมที่จะสนับสนุน ไม่ควรคัดค้านหรือยึดถือวัฒนธรรมแบบโบราณมากเกินไป ทั้งนี้ต้องดูสภาพแวดล้อมของสังคมปัจจุบันที่วัฒนธรรมตะวันแพร่เข้ามาแต่พอเหมาะพอควร พ่อแม่ควรเป็นที่ปรึกษาที่ดี ให้คำตักเตือนแนะนำสั่งสอน ชี้ให้เห็นพฤติกรรมของเพื่อนต่างเพศที่เข้ามามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับลูกว่า พฤติกรรมอย่างไรดีหรือไม่ดี เหมาะสมที่จะคบค้าสมาคมด้วยหรือไม่ โดยเฉพาะพ่อแม่ที่มีลูกสาว ควรสอนให้ลูกรู้จักหยิ่งและทรนงในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของผู้หญิง มากกว่าการวางท่าทีหยิ่งยโสหรือแสดงอาการดูถูกเหยียดหยามเพื่อนต่างเพศในกรณีที่คนไม่สนใจ เพราะโดยธรรมชาติของผู้ชายไทยจะไม่ยอมให้ใครมาดูถูกเหยียดหยามในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของตนอย่างเด็ด-

ขาด มีหลายคู่ที่รักใคร่กันมากแต่ไม่สามารถจะแต่งงานกันได้ก็ด้วยถ้อยคำกิริยาท่าทางที่ก้าวร้าว หรือดูถูกเหยียดหยามในเกียรติภูมิของตน

การคบค้าสมาคม การไปเที่ยวกันตามลำพังสองต่อสอง โดยเฉพาะฝ่ายหญิงถ้าใจคอไม่หนักแน่นพอ จะเป็นหนทางชักนำไปสู่ชั้นเสียตัวก่อนการแต่งงานได้ และในที่สุดเหตุแห่งการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็จะทำให้มีการตั้งครรภ์โดยฝ่ายชายอาจจะไม่ยอมรับผิด หรือถูกกล่าวว่าเป็นหญิงใจง่ายไม่มีค่าแห่งความเป็นหญิงที่สมควรจะแต่งงานด้วย

2.5 ความเป็นมาและประเพณีการแต่งงานของไทย

1) ความเป็นมาของการแต่งงานของไทย การแต่งงานเป็นระยะเริ่มต้นแห่งชีวิตครอบครัว ซึ่งมักจะมีผู้กล่าวเสมอว่า "ชีวิตที่แท้จริงและสมบูรณ์จะเริ่มต้นเมื่อแต่งงานมีครอบครัว" การแต่งงานเป็นการแสวงหาความสุขทางโลกอย่างหนึ่งของมนุษย์ และนับว่าเป็นการสืบทอดมรดกมนุษยชาติมิให้สูญสิ้นไปจากโลก

การสมรส หรือ การแต่งงาน ถ้าอธิบายตามรูปศัพท์ของคำว่า แต่งงาน โดยแยกพยางค์ออกแล้ว จะเห็นว่า แต่ง หมายถึง การจัด การทำให้เกิดความงาม การทำให้ดีอย่างมีระเบียบและมีระบบที่งดงาม ส่วน งาน หมายถึง สิ่งที่ต้องทำต้องปฏิบัติ ต้องรับผิดชอบตามบทบาทและหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เมื่อนำสองคำมาประสมกันจะได้คำใหม่คือ แต่งงาน ซึ่งหมายถึง ภาระหน้าที่ที่ต้องทำ ต้องจัดอย่างมีระบบแบบแผน เพื่อให้เกิดความงาม ตามบทบาทและหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบอย่างดีที่สุด

ส่วนคำว่า สมรส พระยาอนุมานราชธน (อนุมานราชธน 2515:3) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ ประเพณีเรื่องการแต่งงานบ่าวสาวของไทย กล่าวว่า สมรส เป็นคำที่ตัดย่อมาจาก "เสก-สมรส" ซึ่งใช้เรียกสำหรับการแต่งงานของเจ้านายของไทย ซึ่งมีคำว่า "เสก" นำหน้า หมายถึง "การหลั่งน้ำเพื่อยกให้" ในสมัยก่อนไม่มีพิธีแต่งงาน เจ้านายทรงหาหม่อมได้ตามชอบใจ และเพิ่งจะเริ่มมีพิธีแต่งงานขึ้นสำหรับเจ้านายในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นครั้งแรก แล้วก็ถือเป็นราชประเพณีสืบต่อกันมา จนถึงรัชกาลที่ 6 จึงทรงบัญญัติคำว่า "เสกสมรส" ขึ้น สามัญชนจึงใช้ตาม แต่ตัดคำย่อให้สั้นลง

หรือตัดคำหน้าหายไป เหลือเพียง "สมรส" ด้วยเหตุนี้หากจะพิจารณาใช้คำว่า "แต่งงาน" ก็อาจจะเหมาะสมและถูกต้องกับกิจกรรมตามหน้าที่และบทบาทของสามีภรรยาที่ต้องทำร่วมกัน

การแต่งงานจะเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น แต่ละถิ่นไม่เหมือนกัน เช่น ภาคพายัพจะเรียกการแต่งงานว่า "กินแขก" ภาคอีสานจะเรียกว่า "การกินดอง" ทางภาคกลางจะเรียกว่า "กินสามถ้วย" และภาคใต้จะเรียกว่า "กินงาน"

ความหมายเดิมของการแต่งงานก็เพื่อแสดงตนให้ประจักษ์แน่ชัดว่า บ่าวสาวได้ตกลงยินยอม หรือประกาศตนออกมาอย่างเปิดเผยว่า ทั้งคู่จะอยู่กินร่วมกันฉันท์สามีภรรยา ยอมปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในสังคมนั้น จากผลตามกฎหมายจะทำให้ทั้งคู่เกิดสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องร่วมรับผิดชอบ ร่วมทุกข์ร่วมสุข จะอยู่ครองรักกันในขอบเขตของความเป็นสามีภรรยา ในบทบาทอันถูกต้องตามประเพณีนิยม อันเป็นเครื่องพันธนาการอย่างยุติธรรม ผู้หลักผู้ใหญ่ที่ไปเป็นเกียรติในพิธีแต่งงานก็มักจะอำนวยพรให้ "ทั้งคู่อยู่ครองรักกันจนแก่เฒ่า ถือไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร อย่าได้มีอุปสรรคใดๆมาทำให้ต้องพลัดพรากจากกันเลย" สำหรับประเพณีจีนนั้นจะถือว่าเมื่อบ่าวสาวแต่งงานแล้วควรจะมีลูกเร็วๆเพื่อลูกจะได้โตทันใช้ให้ช่วยงาน จึงมักให้คำอวยพรว่า "ให้มีลูกถึงพันมีหลานถึงหมื่น" หรือ "ให้มีลูกเต็มบ้าน มีหลานเต็มเมือง" ดังนั้นลูกที่เกิดมาจากสามีภรรยาที่แต่งงานกันอย่างถูกต้องตามประเพณีก็จะเป็นที่ยอมรับและได้รับการสนับสนุนจากสังคม ฉะนั้นการเป็นสามีภรรยากันอย่างถูกต้องตามประเพณีนิยมของสังคมต้องมีการแต่งงาน ลูกที่เกิดมาจะเรียกฝ่ายชายว่า "พ่อ" ซึ่งในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า "บิดา" แปลว่า "ผู้คุ้มครองป้องกัน" และจะเรียกฝ่ายหญิงว่า "แม่" ซึ่งในภาษาสันสกฤตจะใช้คำว่า "มารดา" แปลว่า "ผู้สร้าง ผู้ให้กำเนิด"

2) ลักษณะของคู่สมรสไทย การที่ชายหญิงจะมาเป็นคู่สมรสหรือเป็นสามีภรรยากันนั้น จะมีประเพณีที่ถือปฏิบัติแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น แต่ที่นิยมปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายก็คือ จะต้องมีลักษณะเป็น ผัวเดียว-เมียเดียว การที่สังคมไทยยอมรับคู่สามีภรรยาแบบ ผัวเดียว-เมียเดียว นั้นก็เป็นไปตามกฎหมายที่ว่าด้วยครอบครัวและยังเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของสังคม โดยสังคมจะสรรเสริญยกย่องบุคคลที่แต่งงานอยู่กินกันในลักษณะผัวเดียวเมียเดียวตลอดชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องของรักแท้ และมีความรังเกียจการมีมากผัวหลายเมีย ถือเป็นเรื่องของคุณธรรมที่ควรปฏิบัติ สำหรับผู้หญิงถ้ามีการเลิกร้างกับสามีแม้

เพียงครั้งเดียวก็จะถูกประณามว่าเป็นคนชั่ว ถึงแม้จะไม่เป็นการยุติธรรมนัก แต่สังคมไทยต้องการให้คู่สามีภรรยาได้ตระหนักในคุณค่าของการแต่งงาน ไม่สนับสนุนให้มีการเลิกราหย่าร้างและแต่งงานใหม่ ดังคำพังเพยที่ว่า "ชายสามโบสถ์ หญิงสามผัว" ไม่ควรคบค้าสมาคมด้วย

เหตุผลพื้นฐานที่ทำให้ชายหญิงนิยมการแต่งงานแบบผัวเดียว-เมียเดียว นอกเหนือจากในแง่กฎหมายและค่านิยมตามประเพณีของไทยแล้ว น่าจะมีเหตุผลพื้นฐานอื่นๆอีกดังต่อไปนี้

(1) รากฐานของความต้องการทางด้านสรีรวิทยา เป็นความต้องการซึ่งเป็นกฎธรรมชาติในกิจกรรมทางเพศของมนุษย์ที่ควรมีปริมาณและขอบเขตจำกัด เพื่อไม่ให้เกิดผลร้ายทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ การมักมากในกิจกรรมทางเพศที่ก่อให้เกิดสภาพการมากผัวหลายเมียเป็นสิ่งที่ไม่นิยมในสังคมไทย

(2) รากฐานทางด้านเศรษฐกิจ จากคำพังเพยโบราณที่ว่า "คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย" หรือ "สองหัวดีกว่าหัวเดียว" ซึ่งหมายถึงว่า การอยู่เพียงลำพังโดดเดี่ยวโดยขาดคู่คิดคู่ปรึกษา บางครั้งอาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาบางอย่างได้ และในแง่ของการแต่งงานเพื่อเป็นการยกระดับฐานะความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจนั้น ย่อมเป็นความจริงที่สองคนจะต้องสามารถช่วยเหลือเจือจุนหารายได้มาสร้างหลักฐานอันมั่นคงของครอบครัวได้ แต่หากมีคู่หลายคนในคราวเดียวกัน ย่อมเป็นการยากที่ผู้ชายคนเดียวจะสามารถเลี้ยงดูให้ความสุขอย่างแท้จริงแก่ภรรยาได้เสมอเหมือนทุกคน

(3) รากฐานของความต้องการเป็นเจ้าของ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการแสดงตนเป็นเจ้าของในสิ่งที่ตนรักหวงแหนโดยถือครองเป็นกรรมสิทธิ์แต่เพียงผู้เดียว ไม่อยากให้ใครเข้ามามีส่วนเป็นเจ้าของด้วย ยิ่งในเรื่องของความเป็นสามีภรรยาด้วยแล้วจะไม่ยอมเป็นอันขาด นักสังคมวิทยาบางท่านยังให้ข้อคิดเห็นสนับสนุนว่า "ธรรมชาติของมนุษย์จะมีความรังเกียจอิจฉาริษยาบุคคลอื่นๆที่เข้ามามีสิทธิ์หรือมีส่วนเกี่ยวพันในความรักของคู่สมรสของตน จึงทำให้มีการรักษาและหวงแหนสิทธิที่ตนเองได้ยึดครองอย่างถูกต้องตามกฎหมายและประเพณีของสังคม" คำพังเพยโบราณก็ยังกล่าวถึงการหวงแหนในตัวสามีของหญิงว่า "เสียทองเท่าหัวไม่ยอมเสียผัวให้ใคร" ด้วยเหตุผลทางธรรมชาติและโดยอุปนิสัยของมนุษย์ จึงทำให้นิยมการมีผัวเดียว-เมียเดียว และจะไม่ยอมให้ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงมีคู่สมรสได้หลายๆคนในเวลาเดียวกัน

การที่สังคมไทยนิยมการมีคู่สมรสเพียงคนเดียวก็เป็นการสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมแบบไทยมาก ถ้าหากมาพิจารณากันในแง่ของความดีแล้วอาจสรุปได้ดังนี้

(1) ความสัมพันธ์ฉันท์สามีภรรยาจะมีความรักใคร่กลมเกลียว มีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด มีความบริสุทธิ์ใจ จะไม่มีการหวาดระแวงในความไม่มั่นคงต่อกัน ซึ่งจะเป็นการสร้างหลักประกันถึงชีวิตครอบครัวได้อย่างเหนียวแน่น มากกว่าการมีคู่สมรสหลายคน

(2) ความมั่นคงในทางด้านเศรษฐกิจจะดี ทรัพย์สินจะไม่กระจัดกระจาย เพราะต่างฝ่ายจะช่วยกันประกอบอาชีพเพื่อหาทางสร้างฐานะให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ทั้งคู่จะมีเป้าหมายครอบครัวที่แน่นอน ดังนั้นความเป็นปึกแผ่นทางด้านเศรษฐกิจจะมั่นคงเหนียวแน่นกว่าการมีคู่สมรสหลายคน

(3) การมีคู่สมรสเพียงคนเดียวจะเป็นการป้องกันความสำส่อนทางเพศและขจัดความไม่ไว้เนื้อเชื่อใจ ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัวมีระเบียบ และยังเป็นการป้องกันการติดต่อของโรคที่สังคมรังเกียจอีกด้วย

(4) เป็นผลดีในการอบรมสั่งสอนบุตรให้ยึดมั่นในประเพณีอันดีงาม พ่อแม่มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดลูกและเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตครอบครัวของลูกๆในโอกาสต่อไป

(5) การมีคู่สมรสเพียงคนเดียวจะได้รับการยกย่องและให้เกียรติอย่างสูงจากสังคมไทย โดยเฉพาะถ้าคู่สมรสอยู่กันจนแก่เฒ่าด้วยแล้ว จะเป็นที่ยกย่องนับถือของชุมชน เมื่อมีงานพิธีเกี่ยวกับการหมั้น การแต่งงานในชุมชนนั้นๆ เจ้าภาพมักจะมองหาคู่สามีภรรยาที่มีคู่สมรสเพียงคนเดียว มีชีวิตครอบครัวมาอย่างราบรื่น มีลูกหลานไว้สืบสกุล มีฐานะมั่นคง มาเป็นเจ้าแก่ มาเป็นประธานในพิธีสำคัญเหล่านั้น จะไม่มีใครเลือกคนที่มีคู่ครองหลายคนมาเป็นผู้ดำเนินการ แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีเกียรติมีฐานะอย่างอื่นๆดีพร้อมก็ตาม แสดงว่าสังคมยกย่องนับถือคนที่มีคู่ครองคนเดียว

3) ประเพณีการแต่งงานของไทย พิธีการแต่งงานของไทยจะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายชายจัดเจ้าแก่เป็นตัวแทนไปพูดจาสู่ขอหญิงสาวด้วยถ้อยคำวาจาที่ไพเราะ มีความหมายไปในทางความรักความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพื่อมาเป็นคู่แต่งงานกับฝ่ายชาย ทางฝ่ายหญิงถ้าเต็มใจและยินดียกลูกสาวให้ หรือพร้อมที่จะเป็นพ่อดองแม่ดองกัน ก็จะสอบถามถึงประวัติของฝ่ายชาย เพื่อที่จะรู้ว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใคร มีหลักแหล่งอยู่ที่ไหน มีอาชีพการงานอะไร อุปนิสัยใจคอและรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร เคยบวชเรียนหรือยัง

และบางทีก็อาจซักซ้ามด้วยว่า เคยมีลูกมีเมียมาแล้วหรือยัง ในวรรณคดีชุนช้างชุนแผนก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการสู่ขอและฝ่ายเจ้าสาวสอบถามเพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับชายที่มาสู่ขอว่า

"ไม่เล่นเบี้ยกินเหล้าเมากัญชา ฝิ่นฝามันสูบบ้างหรือไม่
จะสูงต่ำดำขาวสักกราวใคร ตูยังไม่เห็นกับตาว่าตามจริง"

ผู้ที่ทำหน้าที่ไปเจรจาทาบทามในตอนแรก ถ้าเป็นผู้ชายจะเรียกว่า "พ่อสื่อ" ถ้าเป็นหญิงก็จะเรียกว่า "แม่สื่อ" หากการเจรจาในขั้นแรกฝ่ายหญิงไม่ตั้งข้อรังเกียจ ในขั้นที่สอง ฝ่ายชายก็จะจัดหาผู้ใหญ่ที่มีเกียรติมีฐานะเป็นที่ยกย่องนับถือในสังคม ทำหน้าที่ไปพูดจาสู่ขอตกลงกันเป็นหลักฐานให้เชื่อถือได้อย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง ผู้ใหญ่ซึ่งทำหน้าที่นี้จะเรียกว่า "เถ้าแก่ทาบทาม" การไปพูดจาคราวนี้ ตามประเพณีไทยจะต้องมีการดูฤกษ์ยามเป็นการเอาโชคเอาชัย ทั้งสองฝ่ายก็จะเจรจาเรื่องขันหมากหมั้น ซึ่งฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายเรียกร้อง เมื่อเป็นที่ตกลงด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้วจึงกำหนดนัดหมายวันดีที่จะส่งขันหมากไปสู่ขอตามธรรมเนียมที่ถูกต้องจริงๆอีกครั้งหนึ่ง ในปัจจุบันการสู่ขอเพื่อจัดการแต่งงานนั้น เนื่องจากเวลาและภาระกิจมีมาก ไม่สะดวกที่จะดำเนินหลายครั้งหลายคราวเป็นขั้นตอนดังแต่ก่อน พิธีต่างๆจึงสรุปรวบรัดให้ทันตามกาลสมัย คงเหลือแต่พิธีหลักจริงๆ คือมีการสู่ขอและตกลงหมั้นภายในวันเดียวกันเลย หรืออาจรวบรัดกว่านั้น โดยหาฤกษ์ยามที่ดีในวันใดวันหนึ่ง แล้วจะประกอบพิธีหมั้นและแต่งงานในวันเดียวกันเลย อาจจะเป็นพิธีหมั้นในตอนเช้าแล้วทำพิธีรดน้ำแต่งงานในตอนเย็น หรือติดต่อในช่วงเวลาเดียวกันเลยก็ได้ นับว่าเป็นการสะดวก ประหยัดกระทัดรัดดี ไม่ต้องเสียทรัพยากรเวลา แรงงาน และทุนทรัพย์กันหลายครั้ง

ตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย พิธีแต่งงานจะจัดกันในเดือนคู่ ซึ่งได้แก่ เดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหก เป็นต้น สำหรับเดือนคี่จะนิยมใช้เพียงเดือนเดียวคือ เดือนเก้า ซึ่งหมายถึงความเจริญก้าวหน้าของคู่สมรส การที่นิยมถือเอาเดือนคู่นั้นเป็นเคล็ดมาแต่โบราณของความเป็น "คู่" ของสามีภรรยา สำหรับเดือนคู่ที่ไม่นิยมก็มีเดือนแปด เดือนสิบ และเดือนสิบสอง เพราะเดือนแปดเป็นเดือนที่มีเทศกาลพระสงฆ์เข้าปุริมพรรษา เดือนสิบและเดือนสิบสองเป็นฤดูผสมพันธุ์ของสุนัข นอกจากนี้ยังมีประเพณีห้ามสมรสในวันพฤหัสบดี เพราะถือว่าเป็นวันครู สำหรับการสร้างเรือนหอจะลงมือสร้างก่อนกำหนดวันเข้าสู่พิธีมงคลสมรสไม่ได้ และเมื่อสร้างเสร็จแล้วใครจะเข้าอยู่ก่อนไม่ได้เช่นเดียวกัน

2.6 การหมั้น

การหมั้น หมายถึงการที่ชายหญิงได้ตกลงใจอย่างแน่นอนแล้วว่า ตนเลือกคู่ครองได้เหมาะสมดีแล้ว และด้วยความยินดีเห็นชอบของพ่อแม่หรือผู้ปกครองของทั้งสองฝ่าย ดังนั้นก็จะมีการหมั้นหมายเอาไว้ก่อน ทั้งนี้เพื่อประกาศให้บุคคลทั่วไปได้รับทราบในระยะต้นของการแต่งงานว่า หญิงชายคู่นี้จะตกลงแต่งงานกันอย่างถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่อไปภายหลังจากการหมั้นนี้แล้ว และเป็นการป้องกันบุคคลอื่นจะเข้ามายุ่งเกี่ยวหรือมีสัมพันธ์ฉันท์ชู้สาวกับคู่หมั้นของตน

การหมั้นจะกระทำได้เมื่อชายหญิงอายุครบ 17 ปีบริบูรณ์แล้ว และต้องเป็นความยินยอมด้วยกันของทั้งสองฝ่าย บิดามารดาหรือผู้ปกครองก็จะต้องให้คำอนุญาตด้วย ตามประเพณีไทย การหมั้น หรือ พิธีหมั้น เป็นการที่ฝ่ายชายต้องนำทรัพย์สินไว้ให้แก่ฝ่ายหญิงเพื่อเป็นหลักฐานและประกันถึงความแน่นอนว่าฝ่ายชายจะมาเข้าสู่พิธีมงคลสมรสต่อไป ไม่กลับคืนถ้อยคำ หากฝ่ายชายผิดสัญญาไม่ได้ทำพิธีมงคลสมรสด้วย ฝ่ายชายจะเรียกขันหมากหมั้นคืนไม่ได้ ต้องเสียทรัพย์สินสิ่งของที่ใช้หมั้นให้แก่ฝ่ายหญิงไป เพราะผู้หญิงจะถูกเรียกว่า "หม้ายขันหมาก" ซึ่งนับว่าเสียหายต่อชื่อเสียงและจิตใจมาก แต่ถ้าฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายผิดสัญญา จะเป็นด้วยเพราะเหตุใดก็แล้วแต่ จะต้องคืนขันหมากและของหมั้นให้แก่ฝ่ายชายจนครบ ดังนั้นก่อนจะมีการหมั้นทั้งสองฝ่ายจึงต้องคิดให้รอบคอบ ตามประเพณีไทย การหมั้นถือว่าเป็น "สัญญาผู้ดี" (gentleman' s agreement) ไม่ใช่ "สัญญาตามกฎหมาย" (legal - agreement) เหมือนอย่างในปัจจุบัน ดังนั้นกรณีหม้ายขันหมากจึงไม่ค่อยมี เพราะแต่ละฝ่ายจะรักษาศักดิ์ศรีไว้อย่างดีมาก ไม่เหมือนปัจจุบันซึ่งมักจะเกิดปัญหาหม้ายขันหมากกันบ้าง หนีขันหมากกันบ้างจนทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องยึดของหมั้นหรือคืนของหมั้นให้อีกฝ่ายหนึ่งไป

ลักษณะของหมั้นไม่ได้กำหนดแน่นอนว่าจะต้องเป็นทรัพย์สิน สิ่งของ เงิน ทอง หรือเพชรนิลจินดาที่มีราคาแพง ในสมัยก่อนมีข้าวของสิ่งใดที่ถือว่าดีงามก็จะนำเอาไปเป็นของหมั้น แต่ต่อมาสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมของคนก็เปลี่ยนไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมในเรื่องเงินและวัตถุสิ่งของ ของหมั้นจึงเปลี่ยนแปลงไปตามฐานะของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง อาจจะเป็นเงิน ซึ่งเรียกว่า "เงินหมั้น" หรือเป็นทอง เรียกว่า "ทองหมั้น" หรืออาจ

เป็นแหวน ซึ่งเรียกว่า "แหวนหมั้น" ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการตกลงในตอนไปสู่ขอหาบหาม

ถ้าหากว่ากันด้วยของหมั้นที่แท้จริงนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นแหวนหมั้นหรือทองหมั้นที่มีราคาแพง อาจจะมีเพียง หมากพลูและผ้าขาวหนึ่งห่อ มีผู้ใหญ่มาพูดสู่ขอทำพิธีหมั้นและนัดวันแต่งงาน ก็ถือว่ามีการหมั้นเกิดขึ้นแล้ว การที่ต้องใช้หมากพลูเพราะถือว่า หมากพลูเป็นเครื่องหมายแห่งความซื่อตรง ในแง่กฎหมายก็มิได้บังคับว่าก่อนสมรสต้องทำการหมั้น ชายหญิงจะทำการสมรสกันโดยมิต้องมีการหมั้นก็ได้ แต่ถ้าตกลงจะสมรสกันโดยมิได้มอบของให้และไม่มีการหมั้น เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดสัญญาไม่ได้เข้าสู่พิธีมงคลสมรสกัน อีกฝ่ายหนึ่งจะเรียกค่าทดแทนไม่ได้

ในการเตรียมขันหมากของหมั้นนั้น ผู้ใหญ่ที่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีจะเป็นผู้เตรียม ปกติจะประกอบด้วย ขันที่บรรจุของหมั้น มักจะใช้ขันขนาดเล็ก หากจะบรรจุแต่ของหมั้นอย่างเดียวก็จะดูว่าขันว่างเกินไป จึงนิยมใช้สิ่งของอื่นบรรจุลงเป็นเครื่องประกอบด้วย ได้แก่ถุงผ้าเล็กๆบรรจุถั่วเขียว ข้าวเปลือก ข้าวตอก งาดำ อย่างละชุด ซึ่งแสดงถึงความงอกงามสืบต่อไปได้ และใช้ใบเงินใบทอง ใบนาครองกันขัน หรือบางทีใช้ช่อดอกรักยอดรักใส่ลงไปด้วย อันหมายถึงมอบสิ่งของที่ดีมีค่าให้กับบุคคลที่เป็นยอดรัก

นอกจากจะมีทองหมั้น แหวนหมั้นแล้ว ยังมี "สินสอด" ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการทำพิธีหมั้น สินสอด หมายถึง ทรัพย์สินที่ฝ่ายชายมอบให้แก่พ่อแม่ หรือผู้ปกครองฝ่ายหญิง เพื่อเป็นการตอบแทนหญิงที่ยอมทำการสมรสด้วย และตอบแทนผู้ที่เลี้ยงดูหญิงให้เติบโตมาจนได้ทำการสมรส จึงมีผู้เรียกสินสอดกันว่า "ค่านมน้ำนม" ซึ่งหมายถึงค่าเลี้ยงดูบุตรสาวจนเติบใหญ่ให้มาทำการสมรสกับตนได้ ถ้าหากไม่มีการสมรสเกิดขึ้นฝ่ายชายสามารถเรียกสินสอดคืนได้

ชายหญิงที่มีฐานะดีจะทำการแต่งงานกัน บางทีจะมี "เงินกองทุน" ซึ่งหมายถึง ทรัพย์สินที่ดิน ไร่นา ที่ทั้งสองฝ่ายตกลงและยินดีที่จะมอบให้เป็นทุนเบื้องต้นสำหรับคู่บ่าวสาวจะนำไปตั้งหลักค้าขายหรือเตรียมประกอบอาชีพให้เป็นปึกแผ่น เมื่อได้ทำการสมรสกันอย่างถูกต้องแล้ว เงินกองทุนนี้จะเป็นเงินรวมกันโดยมีข้อตกลงที่จะยกให้ลูกสาวลูกชายจากฝ่ายละเท่าๆกัน เช่น ถ้าฝ่ายเจ้าสาวจะเรียกกองทุนด้วยที่นา 200 ไร่ ฝ่ายชายที่ต้องการได้ลูกสาวมาเป็นสะใภ้ก็จะตกลงยกที่นาเป็นกองทุน 200 ไร่เหมือนกัน หรืออาจตกลงใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างอื่นเป็นกองทุนก็ได้

ในสมัยก่อนมีการถือเคล็ดกันมากในเรื่องเศษของเงินกองทุนที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องเติมเงินเศษลงไปในขันเงินทุน แล้วแต่ว่าใครจะใส่เติมเท่าไร เมื่อถึงพิธีเถ้าแก่ฝ่ายเจ้าสาวยกขันเงินทุนออกมานับตรวจสอบพร้อมกับเงินทุนเจ้าบ่าว เพื่อตรวจนับเงินทุนว่าครบจำนวนตามข้อตกลงของทั้งสองฝ่าย ต่อจากนั้นก็จะนับเศษของเงินทุนที่ใส่มา โดยนำเงินเศษของทั้งสองฝ่ายมาบรรจบรวมกันให้ครบ บางคู่เงินเศษที่ใส่มาทั้งสองฝ่ายรวมกันแล้ว ครบบาท พอดี บางคู่รวมกันแล้ว ไม่ครบบาทก็มี หรือบางคู่รวมกันแล้ว เกินบาท ก็มี ดังนั้นถือว่า การนับเงินเศษในขันเงินทุนเป็นการเสี่ยงทายการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน ความก้าวหน้าในอนาคต ความสัมพันธ์ต่างๆในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคู่บ่าวสาวด้วยว่า ถ้าเงินเศษรวมกันแล้วครบถ้วนเต็มบาทพอดีก็ถือว่าเป็นสวัสดิมงคลแก่คู่บ่าวสาวเป็นอย่างยิ่ง

ภายหลังการหมั้น ถ้ามีฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้นจนไม่มีการสมรสเกิดขึ้น อีกฝ่ายหนึ่งจะฟ้องให้ศาลบังคับให้มีการสมรสนั้นมิได้ เพราะกฎหมายถือว่า การสมรสเป็นเอกสิทธิ์เฉพาะตัวบุคคล เมื่อฝ่ายหนึ่งไม่ประสงค์แล้วจะไปบังคับใจกันไม่ถูกต้อง นอกจากให้ฝ่ายที่มิได้ผิดสัญญาหมั้นมีสิทธิที่จะเรียกค่าทดแทนได้ ค่าทดแทนเป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายผิดสัญญาหมั้นชดใช้ให้แก่ฝ่ายที่มิได้ผิดสัญญาหมั้น

2.7 ประเภทของการสมรส

สังคมแต่ละสังคมย่อมมีค่านิยม ปทัสถาน และวัฒนธรรมแตกต่างกันไป จึงมีผลทำให้แต่ละสังคมมีลักษณะของการสมรสที่แตกต่างกันไปด้วย อาศัยลักษณะความสัมพันธ์ของคู่สมรสทำให้แบ่งประเภทของการสมรสได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ และแต่ละประเภทก็มีลักษณะปลีกย่อยที่ต่างกันออกไปอีกดังต่อไปนี้

ประเภทที่ 1 โดยนับจำนวนคู่สมรสเป็นหลัก จำแนกเป็น 4 แบบคือ

(1) แบบที่กำหนดว่า สามี 1 คนมีภรรยา 1 คน หรือที่เรียกว่า ผัวเดียว-เมียเดียว (monogamy) เป็นลักษณะของสามีภรรยาที่ถือเป็นแบบฉบับตามวัฒนธรรมและถูกต้องตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามกฎหมายและขนบธรรมเนียมของไทยยังมีช่องโหว่ที่จะให้สามีมีภรรยาได้หลายคน

ผู้ชายที่มีเงินมีอำนาจมักนิยมมีเมียน้อยอยู่ตามที่ต่างๆหลายคนในเวลาเดียวกัน บางทีก็เป็นที่เปิดเผยรู้กันดีในวงสังคม แม้แต่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ปพพ.) ว่าด้วยครอบครัวและมรดกก็ยังยอมรับสิทธิในมรดกของลูกเมียน้อยด้วย

(2) ลักษณะสามี 1 คนมีภรรยาได้หลายคนในเวลาเดียวกัน หรือ ผัวหนึ่งเมียมาก (polygamy) ซึ่งสังคมก็ยอมรับอย่างออกหน้าออกตา ในสังคมที่มีปัญหาผู้ชายมีจำนวนน้อยกว่าผู้หญิงก็มีผลผลักดันให้สามีมีภรรยาได้หลายคน ในสังคมไทยมุสลิม ผู้ชาย 1 คนมีภรรยาได้ 4 คนโดยถือว่าถูกต้องตามกฎหมาย

(3) ลักษณะภรรยา 1 คนมีสามีได้หลายคน หรือ เมียเดียวหลายผัว (polyandry) ในเวลาเดียวกัน อยู่กินด้วยกัน ลักษณะคู่สมรสเช่นนี้ภรรยามักเป็นฝ่ายหาเลี้ยงดูสามี จะยังคงมีถือปฏิบัติกัน เผ่าต่างๆหลายเผ่าในอาฟริกา ภรรยาจะเป็นผู้ทำงานหนัก และสามีจะผลัดเวรกันเลี้ยงดูลูกและบริการความสุขให้กับภรรยา

(4) ลักษณะแบบมากผัวมากเมีย(promiscuity) มีลักษณะเป็นคู่สมรสหมู่ หญิงและชายหลายคนซึ่งอยู่ในกลุ่มการแต่งงานกลุ่มเดียวกัน(group marriage) จะมีความสัมพันธ์ทางเพศคือมีสิทธิจะร่วมเพศกับชายใดหญิงใดที่ไม่ใช่คู่ของตนภายในกลุ่มเดียวกันได้ ลักษณะครอบครัวเช่นนี้จะสูญหายไปเกือบหมดแล้ว จะยังคงเหลืออยู่ในระหว่างคนป่าบางกลุ่มเท่านั้น เช่น เผ่าอะบอริจินิสในประเทศออสเตรเลีย

ประเภทที่ 2 ใช้เรือนหอหรือที่อยู่อาศัยเป็นหลัก ถ้าดูตามลักษณะพิธีแต่งงานของไทยก็อาจจะมีพิธีที่กระทำกันอยู่ 3 แบบด้วยกันคือ

(1) โดยการที่ฝ่ายหญิงหรือภรรยาได้เข้าไปอยู่อาศัยในบ้านฝ่ายชาย หรือสร้างเรือนหอตั้งหลักฐานอยู่ในที่ดินของฝ่ายชาย (patrilocal residence) นั่นคือ ภายหลังการแต่งงานแล้วเจ้าสาวจะไปอยู่บ้านเจ้าบ่าว ตามประเพณีไทยเรียกการแต่งงานแบบนี้ว่า "วิวาหมงคล"

(2) โดยการที่ฝ่ายชายหรือสามีไปอยู่อาศัยหรือปลูกเรือนหออยู่ในบริเวณบ้านหรือในที่ดินของฝ่ายหญิง (matrilocal residence) นั่นคือ เมื่อแต่งงานแล้วเจ้าบ่าวจะไปอยู่กินที่บ้านเจ้าสาว ตามประเพณีไทยเรียกการแต่งงานแบบนี้ว่า "อาวาหมงคล"

ในหนังสือประเพณีเรื่องการแต่งงานบ่าวสาวของไทย พระยาอนุมานราชธน (อนุมาน-ราชธน 2515:5) กล่าวไว้ว่า เมื่อคู่บ่าวสาวประกอบพิธีแต่งงานแล้ว เจ้าสาวจะต้องไปอยู่บ้านเจ้า-บ่าว หรือเจ้าบ่าวจะต้องไปอยู่บ้านเจ้าสาว จะยังคงยึดถือกันอยู่แต่ในกรุงในเมืองเท่านั้น แต่ถ้าเป็นท้องที่ซึ่งอยู่นอกกรุงนอกเมืองออกไป ยังคงเหลือเค้าให้เห็นอยู่ว่าเจ้าบ่าวต้องไปอยู่บ้านเจ้าสาว ที่เจ้าสาวจะไปอยู่บ้านเจ้าบ่าวไม่ใคร่มี เพราะถือว่าเป็นที่อับอายขายหน้าแก่เจ้าสาว ทางภาคอีสานมีภาษิตว่า "เอาลูกเขยมาเลี้ยงพ่อเฒ่า ปานได้ข้าวมาใส่เล้าใส่เยีย" คือชายไปอยู่บ้านหญิงจะดีกว่า เพราะถ้า "เอาลูกสะใภ้มาเลี้ยงปู่เลี้ยงย่า ปานเอาผีเอาห่ามาใส่เรือนใส่ชาน" คือหญิงไปอยู่บ้านชายไม่ดี ทั้งนี้เพราะตามประเพณีไทยแต่เดิมมา การแต่งงานต้องมีปลูกเรือนหอ เพื่อจะได้ประกอบพิธีแต่งงานและทำพิธีขึ้นเรือนใหม่ควบกันไป เมื่อเสร็จแล้วก็ใช้เป็นที่อยู่ของคู่แต่งงานต่อไป

(3) การตั้งถิ่นฐานใหม่ (neolocal residence) คือคู่สมรสต้องการความเป็นอิสระ ไม่ต้องการที่จะอยู่อาศัยกับครอบครัวฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง บางทีในสภาพการณ์ปัจจุบันลักษณะอาชีพการหาเลี้ยงชีพมีส่วนบีบบังคับให้คู่สมรสต้องแยกตัวออกไปตั้งครอบครัวต่างหาก และบางทีก็ไกลจากถิ่นฐานบ้านเดิมอีกด้วย

ประเภทที่ 3 ใช้ตระกูลหรือวงศ์วานเป็นหลัก แบ่งออกได้เป็น 2 แบบคือ

(1) แต่งงานภายในโคตรหรือภายในวงศ์ในสกุลเดียวกัน(endogamy) หมายถึงสมรสกันเฉพาะคนในวงศ์ในตระกูลเดียวกัน ตลอดจนชั้น วรรณะ ศาสนา และอาชีพเดียวกัน เพื่อเหตุผลที่จะรักษาเอกลักษณ์หรือรักษาสถานภาพเดิมเอาไว้

(2) แต่งงานนอกโคตรนอกวงศ์สกุล(exogamy) หมายถึงการสมรสกันนอกตระกูลนอกวงศ์วาน ต่างชั้น ต่างวรรณะ ต่างศาสนา ต่างอาชีพ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจราจรภาพทางสังคม(social mobility) สังคมสมัยใหม่นิยมการแต่งงานนอกโคตรนอกวงศ์วานมากกว่าสังคมแบบดั้งเดิม

ถ้าพิจารณาโดยสรุปแล้วจะเห็นว่าการแต่งงานของคนไทยเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียว แต่งงานกันนอกโคตรนอกสกุล ฝ่ายชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงมากกว่าหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย พ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว แม่ช่วยเหลือในการปกครองดูแลบ้าน ลูกๆใช้นามสกุลฝ่ายพ่ออย่างเป็นทางการ

2.8 สาเหตุของความไม่มั่นคงของครอบครัวสมัยใหม่

ครอบครัวของคู่สมรสสมัยใหม่บางทีพบว่าไม่ค่อยมีความแน่นอนมั่นคง มีสาเหตุดังต่อไปนี้

(1) ความต้องการเกียรติและความมั่นคงจากนามสกุลลดลง กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับความพอใจ หากพอใจที่จะหย่าร้างกันก็ทำได้โดยไม่ยาก ไม่มีความมั่นคงในทางนามสกุลเท่าใดนัก

(2) เน้นหนักในเรื่องความรักความพอใจของตนเอง มากกว่าความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกันระหว่างคู่สมรส

(3) การป้องกันจากครอบครัว ประเพณี และศาสนาลดลง ทำให้หนุ่มสาวปฏิบัติตนตามความคิดความต้องการของตนเอง มากกว่าที่จะเคร่งครัดตามขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้ชีวิตนอกบ้านมากกว่าในบ้าน ห่างไกลจากพ่อแม่ และไม่สนใจในเรื่องศาสนาและศีลธรรม

(4) ชีวิตมีอิสระและสลับซับซ้อนมากขึ้น ต่างคนต่างรู้เห็นมาก มีรสนิยมต่างๆกัน ลักษณะอาชีพของคู่สมรสเข้ากันไม่ได้ ความคิดเห็นของแต่ละฝ่ายไม่ตรงกัน มีทิฐิมานะส่วนตัวมากเกินไป

(5) มีการคบหาสมาคมติดต่อกับภายนอกมากขึ้น นิยมหาความสำราญนอกบ้านมากกว่าความสุขภายในบ้าน ให้ความสำคัญกับครอบครัวน้อยลง

สิ่งต่างๆดังกล่าวมาแล้วน่าจะพิจารณาเป็นเครื่องเตือนใจและพึงสังวรณ์ไว้สำหรับผู้ที่จะทำการสมรสมีครอบครัวอย่างเป็นสุขมั่นคงต่อไป

บทที่ 3

การสร้างความสัมพันธ์อันดีและการปรับตัวของคู่สมรส

3.1 ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์อันดีและการปรับตัวในระยะเริ่มแรกของคู่สมรส

ชีวิตสมรสที่ประสบความสำเร็จนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเอง หากแต่ต้องอาศัยทั้งสองฝ่ายที่จะต้องพยายามช่วยกันสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น สร้างความรักใคร่กลมเกลียวด้วยกัน คู่สมรสที่ปราศจากความยั้งคิด ขาดความอดทนและขาดความพยายามที่จะโอนอ่อนผ่อนตามในการปรับตัวเข้าหากัน ไม่ยึดมั่นในขันติธรรม สามัคคีธรรม เมตตาธรรม สร้างความดีและมีคุณธรรมเป็นหลักประจำใจแล้ว ก็ย่อมจะเกิดอุปสรรคและเป็นการยากที่จะมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันและกันได้

ถึงแม้ว่าก่อนที่ชายหญิงจะทำการสมรสกัน ได้พิจารณาและใช้กฎเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองมาเป็นอย่างดีแล้วก็ตาม แต่จะต้องไม่ลืมว่าทั้งสองฝ่ายที่มาใช้ชีวิตคู่ร่วมกันนี้ แต่ละคนมีภูมิหลังมาในสภาพที่แตกต่างกัน มีบุคลิกลักษณะเฉพาะตัว ตลอดจนอุปนิสัยใจคอที่แท้จริงบางอย่างซึ่งซ่อนเร้นอยู่ภายใน ยังคงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอยู่ ฉะนั้นในระยะรอบปีแรกของการแต่งงาน จึงเป็นช่วงระยะเวลาที่คู่สามีภรรยาใหม่จะต้องพยายามปรับตัวเข้าหากัน ถึงแม้จะมีอุปสรรคและปัญหาใดเกิดขึ้น ถ้าต่างก็ปรับตัวเข้าหากันและพร้อมที่จะเสียสละให้แก่กัน แก้ปัญหาด้วยความมีเหตุผล ก็ย่อมจะช่วยให้ชีวิตสมรสราบรื่นได้ แต่หากไม่พยายามปรับตัวเข้าหากัน ก็จะได้รับความลำบากใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย บางทีอาจทำให้เกิดปัญหาใหญ่ตามมาถึงกับหย่าร้างและแยกทางกันตลอดชีวิตก็ได้

ระยะเวลาแห่งการสร้างความสัมพันธ์และการปรับตัวเข้าหากันของคู่สมรสแต่ละคู่จะมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพของสิ่งแวดล้อม พื้นฐานการศึกษา ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ จิตใจ และฐานะทางเศรษฐกิจ สามีภรรยาบางคู่อาจจะสร้างความเข้าใจ ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในเวลาอันรวดเร็ว แต่บางคู่อาจจะต้องใช้เวลานาน

ผู้มีประสบการณ์ในชีวิตครอบครัวกล่าวว่า ในระยะแรกของการแต่งงานนั้นแต่ละคู่จะมีความรักอันหวานชื่น เรียกว่า ระยะข้าวใหม่ปลามัน หรือ ระยะดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์(honey moon)

ตามธรรมเนียมของชาวตะวันตก คู่สมรสใหม่มักจะนิยมเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ต่างๆที่จะทำให้เกิดความสุขกายสบายใจ เพื่อทั้งคู่จะได้ปรับตัวเข้าหากัน เรียนรู้ถึงอุปนิสัยใจคอของกันและกันเป็นการเริ่มต้นชีวิตคู่ที่มีความสุขดูดดื่ม วัฒนธรรมดังกล่าวได้แพร่หลายเข้าสู่เมืองไทย คู่สมรสที่มีฐานะทาง-เศรษฐกิจและสังคมดีก็นิยมเดินทางเพื่อดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์เช่นเดียวกัน นับว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะทั้งคู่จะได้ใช้เวลาในช่วงแรกของชีวิตสมรสเรียนรู้และเข้าใจถึงอุปนิสัยใจคอ รสนิยมของกันและกันได้เร็วขึ้น ง่ายต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในชีวิตครอบครัวต่อไปข้างหน้า

3.2 ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์และการปรับตัวในเรื่องเพศรสของคู่สมรสใหม่

นอกจากการเรียนรู้ถึงอุปนิสัยใจคอ รสนิยมและบุคลิกลักษณะด้านอื่นๆของคู่สมรสใหม่แล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญและเป็นสิ่งดึงดูดชักนำให้มีการสมรสก็คือ ความต้องการและความปรารถนาในเรื่องเพศรส มีผู้เปรียบว่า ความต้องการและความปรารถนาในเรื่องเพศรสเสมือนความหิวกระหาย ดังนั้นผู้ที่ปรารถนาจะต้องได้รับการตอบสนองและต้องได้รับความร่วมมือความเข้าใจอันละเอียดอ่อนละมุนละไมซึ่งกันและกัน อันความหิวกระหายนั้นเมื่อได้รับการตอบสนองแล้วความอิ่มเอิบเบิกบานย่อมเกิดขึ้น แต่หากไม่ได้รับการตอบสนอง ความเครียดและอารมณ์ตกค้างก็ย่อมเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน คู่สมรสบางคู่อาจจะทำเป็นไม่สนใจ หรือไม่พยายามทำความเข้าใจให้ตรงกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะความสัมพันธ์ทางเพศและรสนิยมในเรื่องเพศรสเป็นสิ่งที่สามารถปรับได้ คู่สมรสจะต้องไม่ปิดบังกัน จะต้องสังเกตรสนิยมของกันและกัน เพราะเรื่องเพศรสจำเป็นที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องได้รับความสุขและมีความพึงพอใจพอๆกัน และเป็นเรื่องสำคัญที่ช่วยจรรโลงให้ชีวิตสมรสเป็นสุขที่สุดได้

การร่วมเพศระหว่างสามีภรรยาที่ถูกต้องกันตามกฎหมายนั้น เป็นกิจกรรมที่สังคมยอมรับให้การสนับสนุน แต่การร่วมเพศอาจสร้างปัญหาใหญ่ให้แก่คู่สมรสใหม่ได้หลายประการ เช่น ความต้องการ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการร่วมเพศ และระบบศีลธรรมเกี่ยวกับการร่วมเพศอย่างเหมาะสมตามธรรมชาติ ซึ่งจะมีอยู่ในตัวของคู่สมรสทั้งสองฝ่าย บางครั้งอาจจะกลมกลืนกันได้ แต่บางครั้งอาจเกิดความขัดแย้งไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการนำมาซึ่งความไม่ร่วมมือและก่อให้เกิดความเครียดทางเพศ

ในกรณีนี้คู่สามีภรรยาเท่านั้นที่จะต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากันได้ ถ้าสามารถทำได้ ความขัดแย้งก็จะลดน้อยลง ความจริงแล้วไม่มีอะไรดีไปกว่าการรู้ใจกัน การโอนอ่อนผ่อนตามกัน ความละเอียดอ่อนละมุนละไมนับเป็นศิลปะในการสร้างเพศรสให้สดชื่น

จิตแพทย์และนักจิตวิทยาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศไว้เป็นอันมาก นักวิชาการทั้งสองสาขาได้ให้ความเห็นว่า สุขภาพจิตของคนมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางเพศอย่างแน่นแฟ้น มีปัญหาของคนไข้ที่มีสุขภาพจิตไม่ดีเป็นจำนวนมากที่มีสาเหตุมาจากความกดดัน ความต้องการทางเพศ และการหักห้ามจิตใจที่ต้องการการตอบสนองความต้องการทางเพศอันไม่สมบูรณ์ หรือไม่เป็นที่พึงพอใจของตน

เทอร์แมน และ โอลสัน (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:166-167) ได้ศึกษาและพบว่าคู่สมรสที่สามารถปรับตัวเข้าหากันได้ ควรยึดหลัก 9 ประการของการปรับตัวเรื่องเพศรสดังนี้

(1) มีความปรารถนาเสมอกัน

(2) สามารถตกลงและออมชอมกันได้ในเรื่องความถี่ของการร่วมเพศตามความต้องการ

(3) ภรรยาบรรลุถึงจุดสุดยอดซึ่งเป็นสิ่งที่สามีพึงพอใจและปรารถนาเป็นที่สุด

(4) คู่สมรสมีความพอใจที่จะร่วมเพศซึ่งกันและกันอย่างไม่นึกรังเกียจ

(5) สามีหรือภรรยาไม่ปรารถนาที่จะต้องการร่วมเพศกับบุคคลอื่นอันไม่ใช่คู่สมรสของตน

(6) ไม่มีการขัดขืนหรือน้อยครั้งที่จะแสดงท่าทีขัดขืนเมื่อรู้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งพึงปรารถนา

(7) จะมีความเข้าใจและเห็นใจในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เกิดความรู้สึกไม่พอใจจะร่วมเพศหรือขอร้องที่จะปฏิเสธในการร่วมเพศ

(8) ทั้งสองฝ่ายไม่เคยแสดงพฤติกรรมที่ไม่พอใจเมื่อได้ร่วมเพศกับคู่สมรสของตน

(9) มีความบริสุทธิ์ทางเพศก่อนที่จะมาทำการสมรสกับตน

ในฐานะสามีควรให้ความสุขแก่ภรรยาในเรื่องเพศรสอย่างเป็นที่พึงพอใจ ผู้ชายบางคนไม่รู้จักให้ความสุขแก่ภรรยาในขณะร่วมประเวณี ความใคร่และความต้องการทางเพศของชายและหญิงต่างกัน ชายมีความรู้สึกในทางเพศรวดเร็วกว่าหญิง และเมื่อได้สำเร็จความต้องการแล้วก็หมดความรู้สึกรวดเร็วทันที ความต้องการทางเพศของหญิงเกิดขึ้นช้ากว่าชาย และเมื่อสำเร็จแล้วความรู้สึก-

ยังมีอยู่อีก การถึงจุดสุดยอดในการร่วมเพศของชายหญิงเกิดขึ้นไม่พร้อมกัน บางทีชายสำเร็จก่อน บางทีหญิงก็สำเร็จก่อน แต่ส่วนมากชายสำเร็จถึงจุดสุดยอดเร็วกว่าหญิง เมื่อเป็นเช่นนี้หากชายหยุดกิจกรรมเสียก่อนที่หญิงจะถึงจุดสุดยอดและมีความสุขอิ่มเอิบ จะทำให้ฝ่ายหญิงไม่พอใจและเก็บกดในด้านความรู้สึกความต้องการทางเพศ และถ้าสามีภรรยาไม่พูดกันถึงความต้องการของตนอย่างเปิดเผย ผู้หญิงมักจะมีอารมณ์ค้าง หงุดหงิดฉุนเฉียว ใจน้อย กลายเป็นคนช่างบ่น เห็นแก่ตัว ถ้าเหตุการณ์เกิดขึ้นบ่อยครั้ง อารมณ์เก็บกดทางเพศก็จะสะสม บางทีอาจนอกใจไปเลยก็เป็นได้ เพราะเหตุที่ไม่ได้รับการตอบสนองจากสามีอย่างอิ่มเอิบใจ ดังนั้นสามีภรรยาจึงไม่ควรมีการปิดบังซึ่งกันและกันในเรื่องความปรารถนาทางเพศ เพื่อให้ได้มีการปรับตัวสนองตอบให้บรรลุจุดสุดยอดที่ต้องการ การรู้จักสังเกตอากัปกิริยาของกันและกัน การรอจังหวะและโอกาสของกันและกัน การรู้จักโอ้โลมปฏิโลมก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรม เป็นเรื่องที่สำคัญมากและเป็นศิลปะส่วนบุคคลที่สามารถเรียนรู้และปรับปรุงได้ หากคู่สมรสไม่รู้จักสังเกตในเรื่องดังกล่าว ความผิดหวังในชีวิตสมรสอาจเกิดขึ้นได้

อย่างไรก็ตามมีผู้เชี่ยวชาญทางด้านครอบครัวสัมพันธ์หลายท่านกล่าวว่า คู่สมรสส่วนใหญ่จะอยู่กันราบรื่นและมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นอย่างดีเพียงใดนั้น มิได้เกิดจากปัญหาเรื่องเพศรสเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมีปัจจัยอื่นๆที่มีส่วนมาสนับสนุนส่งเสริมให้มีรากฐานความมั่นคงของชีวิตสมรสได้ เช่น มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างพ่อ-แม่-ลูก มีอาชีพและหน้าที่การงานที่มั่นคงและได้รับการยกย่องจากสังคม มีฐานะความเป็นอยู่และภาวะการเงินดี มีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่เข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นต้น

คู่สมรสที่เคยได้รับความรักความอบอุ่นและมีความสัมพันธ์อันดีมาจากครอบครัวเดิมตั้งแต่ยังเล็ก จะเติบโตขึ้นมาอย่างมีอารมณ์ทางเพศที่เป็นปกติ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าคู่สมรสมาจากครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น พ่อแม่ขาดความเข้าใจกัน มีการทะเลาะโต้แย้งกันอย่างรุนแรงบ่อยครั้ง หรือมาจากครอบครัวที่พ่อแม่ทอดทิ้งปล่อยปละละเลยไม่เอาใจใส่ จึงเติบโตขึ้นมาด้วยการสะสมความรู้สึกกดดันทางอารมณ์ ซึ่งจะชักนำไปสู่ความกดดันทางเพศ หรือบางทีก็เกิดกามวิปริตได้ บางทีก็เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมที่ก่ออาชญากรรมทางเพศและภาวะกามวิตถาน เป็นต้น คู่สมรสที่มีลักษณะดังประการหลังที่กล่าวแล้ว มีโอกาสเกิดปัญหาความสัมพันธ์ทางเพศภายในครอบครัวได้

มีผู้วิเคราะห์ว่า ลักษณะและบุคลิกภาพของคู่สมรสที่จะช่วยให้การครองชีวิตคู่มีความสุขและอยู่ร่วมกันได้ตลอดยืดยาว ดังลักษณะต่อไปนี้

(1) เป็นผู้ให้ความร่วมมือกับบุคคลอื่นเป็นอย่างดี

(2) มีมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆเป็นอย่างดี

(3) มีความเกรงใจและรู้จักยกย่องให้เกียรติผู้อื่น

(4) รู้จักสังเกตและเข้าใจในปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมที่ผู้อื่นแสดงออกมา และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้นๆได้เป็นอย่างดี

(5) รู้จักมีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อแบ่งปันสิ่งของที่ตนต้องการให้บุคคลอื่นเช่นเดียวกับความต้องการของตน มิใช่ว่าจะเป็นผู้เสาะแสวงหา หรืออยากได้ทุกสิ่งทุกอย่างจากบุคคลอื่นจนขาดความละอาย รู้จักละในเรื่อง "โลภะ" สร้างนิสัยในเรื่อง "จาคะ" ให้บังเกิดขึ้น

(6) ต้องเป็นบุคคลที่อดทนและสามารถข่มใจตนเองได้เมื่อเกิดสถานการณ์รุนแรงโดยไม่คาดฝัน

(7) จะต้องเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบในหน้าที่และขยันหมั่นเพียรในกิจการงานเป็นอย่างดีโดยสม่ำเสมอ

(8) ต้องมีบุคลิกลักษณะที่เปิดเผยและมีความซื่อสัตย์ซึ่งกันและกัน

(9) ต้องเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตดีและมีอารมณ์อันมั่นคง

3.3 การปรับตัวในเรื่องการจัดการทรัพยากรภายในครอบครัว

เมื่อคู่สมรสเริ่มต้นชีวิตครอบครัวใหม่ๆ ทั้งคู่จะต้องปรับตัวเข้าหากันและร่วมมือกันในการวางแผนการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นต่างๆภายในครอบครัวอย่างมีระบบมีกระบวนการที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด สนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัวอย่างดีที่สุด คู่สมรสควรวางแผนการจัดการทรัพยากรครอบครัวในเรื่องต่อไปนี้

(1) การจัดทรัพยากรที่เกี่ยวกับการเศรษฐกิจของครอบครัว การเงินเป็นปัญหาที่สำคัญเรื่องหนึ่งของชีวิตสมรสที่เริ่มต้นใหม่ โดยทั่วไปคู่สมรสที่เริ่มต้นใหม่มักมีรายได้ต่ำและจำกัด เว้นแต่คู่สมรสที่ได้รับมรดกจากครอบครัวเดิมมามาก เพื่อให้การจัดทรัพยากรการเงินมีประสิทธิภาพ คู่สมรสจะต้องวางแผนร่วมกัน ตกลงให้เข้าใจกันในเรื่องรายรับรายจ่าย นำรายได้ของทั้งสองฝ่ายมารวมกันแล้วจัดสรรแบ่งปันออกเป็นส่วนๆ มีทั้งส่วนที่ต้องใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตประจำวันของทั้งครอบครัว ที่ต้องใช้จ่ายส่วนตัวเฉพาะสามีภรรยา ส่วนที่จะต้องเก็บออมเพื่อวันข้างหน้า บกติการจัดสรรรายได้เพื่อการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมและสนองความต้องการจำเป็นมักจะแบ่งออกเป็นเปอร์เซนต์ เช่น ค่าอาหารและค่าใช้จ่ายทั่วไปเพื่อบริการความสะดวกในครอบครัวประมาณ 50 เปอร์เซนต์ 10 เปอร์เซนต์เพื่อการเก็บออม 10 เปอร์เซนต์เพื่อการแต่งตัวเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม 20 เปอร์เซนต์เพื่อค่าเช่าที่อยู่อาศัย และการเสียภาษี 5 เปอร์เซนต์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และอีก 5 เปอร์เซนต์เพื่อการรักษาพยาบาล ถ้าคู่สมรสสามารถทำความเข้าใจและยอมรับงบค่าใช้จ่ายในครอบครัวให้เกิดระบบที่ดี ปัญหาต่างๆที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจก็จะไม่เกิดขึ้น

เศรษฐกิจของครอบครัวเป็นปัญหาใหญ่อันสำคัญที่จะส่งผลให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอยู่ในลักษณะที่ดีหรือไม่ดีได้ ถ้ารายได้ของครอบครัวมีจำกัดจนไม่สามารถจะสนองตอบความต้องการที่จำเป็นต่างๆแก่สมาชิกได้เพียงพอ ทำให้เกิดความอัตคัดฝืดเคือง มีความอึดอัดใจและความไม่คล่องตัวทางการเงินเกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นชนวนนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นได้ จริงอยู่ครอบครัวที่เป็นสุขไม่จำเป็นต้องร่ำรวยมีเงินทองมากมาย แต่ความสำคัญอยู่ที่การรู้จักใช้รู้จักการจัดการทรัพยากรที่ได้มาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เหมาะสมตามอัตภาพของครอบครัว

ที่มาของรายได้ในแต่ละครอบครัวย่อมไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน แตกต่างกันตามลักษณะอาชีพที่ประกอบ คนที่มีรายได้มากก็จะมีฐานะทางเศรษฐกิจดี คนที่มีรายได้น้อยฐานะทางเศรษฐกิจก็ต่ำ ฐานะของครอบครัวโดยมากขึ้นอยู่กับรายได้ของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ถ้าหากมีรายได้พิเศษนอกเหนือจากรายได้ประจำ เช่น จากค่าเช่าที่ดิน ค่าเช่าอาคารที่อยู่อาศัย อาคารพาณิชย์ ดอกเบี้ยเงินฝาก เงินปันผลจากหุ้นส่วนและกิจการที่ลงทุน หรือจากการรับจ้างทำงานพิเศษ จากการช่วยทำงานของสมาชิกคนอื่นๆ แหล่งรายได้เหล่านี้ก็จะช่วยเสริมให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น

ปริมาณและความสม่ำเสมอของรายได้ย่อมแตกต่างกันไปตามอาชีพที่ประกอบ ผู้ประกอบอาชีพที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถสูง ต้องรับผิดชอบในตำแหน่งหน้าที่การงานสูง มีพื้นฐานการศึกษาสูง ย่อมมีโอกาสที่จะได้รับผลตอบแทนในปริมาณสูงกว่าบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและรับผิดชอบในหน้าที่ต่ำ แต่บางทีในเรื่องของปริมาณรายได้ที่สูงนี้ สังคมจะเป็นผู้กำหนดว่าอาชีพนั้นๆเป็นที่ยอมรับเหมาะสมด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยหรือไม่ เช่น ถ้าผู้หญิงที่มีอาชีพเป็นหมอนวด โสเภณี เมียเช่า ทำงานตามสถานเริงรมย์ สถานอาบอบนวด บาร์ ไนท์คลับ ถึงแม้ว่าจะมีรายได้ที่สูงกว่าหญิงที่มีอาชีพเป็นลูกจ้าง เป็นกรรมกรก็ตาม สังคมจะไม่ยอมรับ ไม่สนับสนุนและยังเป็นที่ดูหมิ่นดูแคลนในสายตาของสังคมอีกด้วย จึงทำให้หญิงไทยเคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่มาก

อาชีพที่มีรายได้สม่ำเสมอและมีปริมาณรายได้สูงย่อมนำความอบอุ่นใจ ความสบายใจและรู้สึกมั่นคงให้แก่ครอบครัว ซึ่งจะเป็นผลต่อเนื่องถึงสภาพความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัวอีกด้วยเมื่อมีรายได้แล้วคู่สมรสที่ฉลาดจะต้องวางแผนการใช้จ่ายให้เหมาะสม รู้จักเลือกซื้อสิ่งของที่จำเป็น รวมทั้งการรู้จักเก็บออม คู่สมรสใหม่ควรจะตกลงให้เป็นที่เข้าใจว่าใครจะมีหน้าที่ในการควบคุมเงินรายได้ ซึ่งก็ไม่มีกฎเกณฑ์ที่กำหนดแน่นอน แต่ปกติแล้วผู้ชายมักจะเป็นฝ่ายให้เกียรติภรรยาทำหน้าที่ดูแลจัดการเงินรายได้ ประกอบกับภาระกิจส่วนใหญ่ในครอบครัวอยู่ในความรับผิดชอบของภรรยาอยู่แล้ว ดังนั้นภรรยาจึงมักเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการใช้จ่ายเงินเพื่อความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตในครอบครัว และธรรมชาติของผู้หญิงมีความละเอียดรอบคอบ มีอุปนิสัยที่จะทำงานในสิ่งที่เป็นเรื่องจุกจิกได้ ภาระดูแลการใช้จ่ายจึงเหมาะที่จะเป็นหน้าที่ของภรรยา ส่วนสามีนั้นก็มีหน้าที่ให้คำปรึกษาและร่วมตัดสินใจในสิ่งควรตัดสินใจร่วมกัน

เมื่อคู่สมรสสามารถวางแผนตกลงเรื่องการใช้จ่าย รู้จักการจัดทำแบ่งปันงบประมาณรายได้จนเป็นที่พอใจแล้ว ในตอนต้องใช้จ่ายจริงๆก็ไม่ควรวางข้อกำหนดเคร่งครัดนักจนทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดปัญหาความอึดอัดใจที่จะใช้จ่ายเงินอย่างอิสระด้วยตนเองได้ เช่น สามีภรรยาบางคู่จะไม่มีการยืดหยุ่นเรื่องการใช้จ่ายเงินเกินงบที่กำหนดไว้ในแต่ละเดือนหรือแต่ละวัน หรือภรรยาบางคนชอบถืออำนาจควบคุมการใช้จ่ายเงินของสามีโดยตนเองจะเก็บเงินรายได้ของสามีทั้งหมดและจะจ่ายให้เป็นรายวัน เป็นค่ารถ ค่าบุหรี่ ค่าอาหารกลางวัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะนอก-

จากจะเป็นการไม่ยกย่องให้เกียรติสามีแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาในด้านความรู้สึกและอาจจะเกิดความคิดที่ไม่ไว้วางใจกัน ในที่สุดกลายเป็นปัญหาขาดความสัมพันธ์อันดีระหว่างสามีภรรยาได้อีกด้วย

(2) การจัดทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับเวลาของคู่สมรสที่มีกิจกรรมร่วมกันในชีวิตครอบครัว เวลาเป็นทรัพยากรครอบครัวที่สำคัญอย่างหนึ่งของคู่สมรส ก่อนที่ชายหญิงจะทำการสมรสกัน ต่างฝ่ายต่างมีเวลาเป็นอิสระแก่ตนเองอย่างมาก แต่เมื่อทำการสมรสกันแล้ว เวลาที่ทั้งสองฝ่ายเคยเป็นอิสระนั้นก็จะต้องถูกควบคุม เพื่อใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกิจกรรมต่างๆที่เป็นภาระกิจของครอบครัวที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน ดังนั้นคู่สมรสควรจะรู้จักการปรับตัวในเรื่องการใช้เวลาอย่างมีกระบวนการอันถูกต้อง เวลาที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับชีวิตคู่สมรสนั้น จำเป็นต้องมีเวลาส่วนหนึ่งเพื่อกิจกรรมอันช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้กระชับแน่นแฟ้น ทั้งยังป้องกันช่องว่างอันอาจจะเกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้

ภาวะเศรษฐกิจและลักษณะงานอาชีพของคู่สมรสในสังคมปัจจุบันบีบบังคับให้ทั้งคู่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้มาสร้างความมั่นคง สร้างฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัวให้ดีขึ้นให้พอเพียงกับอัตราการเพิ่มขึ้นของค่าครองชีพในยุคที่ข้าวของแพง จึงทำให้ไม่มีเวลาว่างเพื่อกันและกันมากเท่าที่ควร เวลาที่สำคัญสำหรับการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสามีภรรยาและสมาชิกในครอบครัวนั้น เช่น สามีภรรยารู้จักแบ่งเวลาจากการรับผิดชอบในหน้าที่การงานประจำวัน โดยให้มีเวลาว่างสำหรับครอบครัวบ้าง แม้ว่าอาชีพบางอาชีพจะไม่ค่อยมีเวลาว่างมากนักก็ตาม แต่คู่สมรสต้องมีความพยายามและจงใจจัดช่วงเวลาให้ว่างบ้าง ก่อนที่ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจะสายจนเกิดปัญหา สามีภรรยาที่มีอาชีพต่างกันมักจะมีเวลาว่างไม่ค่อยตรงกัน แต่ก็ควรจะมีวันหยุดที่ตรงกันและทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน เพื่อความอบอุ่น เพื่อความเข้าใจอันดี และเพื่อลดช่องว่างระหว่างสมาชิกในครอบครัว

เวลาที่คู่สมรสและสมาชิกภายในครอบครัวควรคำนึงถึงเพื่อการสร้างบรรยากาศภายในครอบครัวให้ดีและมีความหมายต่อกันมากขึ้นคือ เวลาของอาหารมื้อเย็น สมาชิกทุกคนควรมีการร่วมรับประทานอาหารเย็นด้วยกัน ปกติอาหารเช้าและอาหารกลางวัน อาจเป็นการยากที่สมาชิกจะรับ-ประทานพร้อมกันได้ เพราะเป็นช่วงเวลาที่ต้องรีบเร่งเพื่อออกไปทำงานนอกบ้าน พ่อแม่ต้องไปทำงาน

แต่เช้า ลูกๆรีบไปโรงเรียน เวลาที่จะพูดคุยกันจึงไม่ค่อยอำนวย ในช่วงเวลากลางวันต่างคนต่างก็อยู่ที่ทำงานหรือที่โรงเรียน ไม่มีโอกาสที่จะรับประทานอาหารร่วมกัน ดังนั้นเวลาอาหารมื้อเย็นจึงเป็นเวลาที่เหมาะและจัดเป็นอาหารมื้อสำคัญที่สมาชิกทุกคนภายในบ้านควรจะได้รับประทานอาหารพร้อมกัน สมาชิกทุกคนควรจะต้องเอาใจจดจ่อและพยายามกลับมารับประทานอาหารเย็นที่บ้านหากมิฉะนั้นแล้วสมาชิกที่บ้านจะรอคอย สำหรับสามีก็ควรจะนึกถึงว่าอาหารมื้อเย็นเป็นมื้อที่ภรรยาได้ใช้ความประณีตบรรจงจัดเตรียมอาหารรออยู่ที่บ้าน หากไม่รีบกลับก็จะทำให้ผู้ที่รอคอยเกิดความผิดหวัง เวลาอาหารเย็นจะเป็นช่วงเวลาหนึ่งของการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว จะเป็นช่วงเวลาที่บรรยากาศภายในครอบครัวมีความอบอุ่น การแนะนำสั่งสอนบางสิ่งบางอย่างอาจทำได้ในช่วงเวลานี้ เป็นช่วงที่พ่อแม่จะได้ใกล้ชิดและมีความเข้าใจกับลูกๆได้ดี การรับประทานอาหารมื้อเย็นนั้นทางภาคอีสานจะเรียกว่า "ฮ่วมพาแลง" ซึ่งมีความหมายว่า "มาร่วมรับประทานอาหารในมื้อเย็นด้วยความร่าเริงเบิกบาน"

นอกจากเวลาในมื้ออาหารเย็นแล้ว เวลาที่สำคัญสำหรับการสร้างบรรยากาศที่ดี สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัวอีกช่วงเวลาหนึ่งก็คือ ช่วงเวลาพักผ่อนภายในบ้าน เช่น ช่วงเวลาดูรายการทีวี เพราะในขณะนั้นจะได้มีเวลาพูดจาหยอกล้อเล่นหัวใกล้ชิดกันอย่างไม่เป็นทางการ พ่อแม่ได้มีโอกาสได่ถามลูกๆถึงเรื่องการเรียน ได้สังเกตความสนใจ ได้ดูแลสุขภาพ ได้สังเกตพฤติกรรมด้านต่างๆ ทำให้เกิดความอบอุ่น ความรักความเข้าใจที่ผูกพันต่อกัน

ปัญหาครอบครัวในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นมากถ้าคู่สมรสไม่รู้จักจัดการเรื่องเวลาที่จะแบ่งเพื่อครอบครัว เพื่องานอาชีพ เพื่อสังคม เพื่อการพักผ่อน เพื่อการออกกำลังกายและงานอดิเรก การรู้จักจัดการเรื่องเวลาที่เหมาะสมเพื่อกิจกรรมที่จำเป็นหลายๆด้านให้พอเหมาะพอควร ปัญหาก็จะไม่เกิด ในสังคมปัจจุบันมีหลายๆครอบครัวที่ภรรยามีเวลามากสำหรับงานนอกบ้าน งานสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติตนเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น จนลืมเวลาที่ตนเองจะต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวในหน้าที่สำคัญด้านการดูแลเอาใจใส่ อบรมบุตรธิดาให้เป็นคนดี รู้จักปฏิบัติในสิ่งที่ถูกที่งามเพื่อชีวิตที่ดีในอนาคต

บางคนอาจลืมไปว่า การวางรากฐานแห่งความเจริญของชีวิตในสังคมนั้นจะต้องเริ่มตรงจุดที่ว่า "บ้านดี" คำว่า "บ้านดี" หมายถึง ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวดี พ่อ-แม่-ลูก มีความรัก ความ-

เข้าใจ มีความอบอุ่นห่วงใยซึ่งกันและกันนั่นเอง ฉะนั้นการที่คู่สมรสรู้จักการแบ่งเวลาที่เหมาะสมเพื่อการสร้างบรรยากาศ สร้างความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว จึงเป็นหนทางที่จะช่วยลดปัญหาสังคมในเรื่องต่างๆได้เป็นอย่างมาก

(3) การจัดทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงงาน การใช้แรงงานหรือพลังงานที่คู่สามีภรรยาควรคำนึงถึงก็คือ การมอบหมายและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบงานภายในบ้านให้เหมาะสมกับบุคคล เหมาะสมกับบุคลิกลักษณะและสุขภาพของสมาชิกแต่ละคนภายในครอบครัวได้อย่างถูกต้อง งานบ้านที่แม่บ้านต้องรับผิดชอบจะมีปริมาณมาก ถ้าแม่บ้านไม่รู้จักการแบ่งงานให้แก่สมาชิกทุกคนภายในบ้านได้ช่วยกันแบ่งเบาแล้ว ภาระหนักก็จะตกอยู่กับแม่บ้านเพียงคนเดียว การแบ่งงานบ้านให้สมาชิกได้ช่วยกันรับผิดชอบนั้น นอกจากจะได้ผลงานเป็นการแบ่งเบาภาระของแม่บ้านแล้ว ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิกได้รู้จักวิธีทำงาน รู้จักรับผิดชอบ รู้จักคิดรู้จักวางแผนในการทำงานให้รวดเร็วได้ผลงานดี ได้มีโอกาสให้ความร่วมมือช่วยเหลือกัน เป็นการสร้างเจตคติที่ดีต่องาน และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวอีกด้วย

มีครอบครัวหลายๆครอบครัวในปัจจุบันที่คู่สามีภรรยาต้องช่วยกันทำงานบ้าน เพราะไม่มีลูกจ้าง หรือขาดสมาชิกในครอบครัวจะช่วยเหลือแบ่งเบา การช่วยกันทำงานบ้านของสามีภรรยานั้นเป็นสิ่งที่ดี จะทำให้คู่สมรสมีความเข้าใจ มองเห็นคุณค่าของกันและกันมากยิ่งขึ้น จะเกิดความเห็นใจที่ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขทำงานกันเหน็ดเหนื่อย ครอบครัวที่มีบรรยากาศร่วมมือกันทำงานระหว่างพ่อแม่และลูกๆมักจะไม่ค่อยพบปัญหาการหย่าร้าง ไม่เหมือนกับครอบครัวที่คู่สามีภรรยาต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างไปตามรสนิยมเฉพาะตัว ไม่สนใจ ไม่ปรึกษา ไม่ร่วมมือกันทำงาน ไม่มีความผูกพันที่เป็นเยื่อใยต่อกัน มีลูกก็ปล่อยให้ลูกทำกันไปเอง พ่อหรือแม่ไม่มาเกี่ยวข้องด้วย หรือเวลาพ่อทำงานแม่ก็ไม่สนใจ เวลาแม่ทำงานพ่อก็ไม่สนใจ หากเป็นดังนี้แล้ว ความอบอุ่น ความเข้าอันดีจะไม่เกิดขึ้น ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาเรื่องลูกๆเติบโตขึ้นแล้วทำงานไม่เป็น เป็นคนเห็นแก่ตัว เอาตัวไม่รอด และอื่นๆอีกที่จะเป็นปัญหาแก่สังคมต่อไป

บางครอบครัวมีความเข้าใจผิด ไม่แบ่งเบาภาระงานบ้านให้ลูกๆได้ช่วยทำบ้าง เพราะเกรงว่าลูกๆจะเหน็ดเหนื่อยได้รับความยากลำบาก พ่อแม่สู้ทำเสียเองจนหมด เพราะใจรักและห่วง-

ใยลูก ไม่อยากให้ลูกเหน็ดเหนื่อย ความคิดเช่นนี้ นอกจากแม่บ้านจะต้องแบกภาระงานหนักไว้เพียงคนเดียวแล้ว ยังเป็นการเพาะนิสัยให้ลูกเป็นคนขี้เกียจ ทำงานไม่เป็น ไม่รู้จักเสียสละ ไม่รู้จักรับผิดชอบ เป็นความหวังดีที่ไม่เกิดผลดีกับลูก เป็นการสร้างกรรมสร้างปัญหาให้กับอนาคตของลูกๆ จะเป็นความลำบากมากกว่าความเหน็ดเหนื่อยที่ต้องช่วยงานบ้านเสียอีก เป็นเรื่องของความรักที่ผิด จะต้องพึงระมัดระวัง และจำเป็นต้องแก้ไขโดยด่วนหากครอบครัวใดมีความคิดเช่นนี้

3.4 การปรับตัวของคู่สมรสในเรื่องบุคลิกลักษณะและการอยู่ร่วมกันโดยมีบทบาทและหน้าที่อันถูกต้อง

ในระยะแรกของการแต่งงาน จะเป็นช่วงเวลาที่คู่สมรสมีการปรับตัวเข้าหากัน โดยเฉพาะในเรื่องบุคลิกลักษณะบางอย่างที่ตนเองเคยคาดหวังไว้ ซึ่งความคาดหวังของแต่ละฝ่ายเมื่อยังไม่ได้มาใช้ชีวิตร่วมครอบครัวเดียวกัน อาจจะวางไว้ในความรู้สึกหรือจินตนาการที่สูงก็ได้ ผิดกับความเป็นอยู่ในชีวิตจริง ซึ่งจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่อาจทำให้เกิดความคับข้องใจ และยากแก่การปรับตัวเข้าหากันได้ คอตเทรล (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:169) ได้กล่าวสนับสนุนในเรื่องนี้ว่า "ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ความสัมฤทธิ์ผลและความประสบผลสำเร็จของการปรับตัว จะขึ้นอยู่กับบทบาทของคู่สามีภรรยาที่ยึดถือปฏิบัติและตั้งความคาดหวังของทั้งสองฝ่ายว่า มีความคาดหวังที่ตรงหรือใกล้เคียงกันกับความจริงที่พบในปัจจุบันมากน้อยเพียงใด" ซึ่งปัญหาการปรับตัวในเรื่องบุคลิกลักษณะที่จะอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นนั้น คู่สมรสจะต้องใจกว้างพร้อมที่จะแก้ไขข้อบกพร่องและต้องรู้จักปรับปรุงตนเอง ต้องรู้จักใจเขาใจเรา รู้จักการเสียสละ รู้จักการถนอมน้ำใจกัน มีพื้นฐานทางอารมณ์ที่มั่นคง ก็ย่อมจะไม่เป็นการยากที่จะทำความเข้าใจต่อกันได้ ซึ่งข้อบกพร่องต่างๆในตัวบุคคลแต่ละคนนั้น ตนเองมักไม่รู้สึกว่าเป็นการบกพร่องที่ทำให้คนอื่นเกิดความรู้สึกไม่พอใจไม่สบายใจ เช่น เป็นคนชอบพูดคุยเสียงดัง มีกลิ่นตัว กลิ่นปาก ชอบทำเสียงครืดคราดในลำคอในขณะพูดคุยหรือในขณะรับประทานอาหาร เคี้ยว-อาหารเสียงดัง หรือชอบพูดคุยอวดตัวยกตนข่มท่าน เหล่านี้เป็นต้น ข้อบกพร่องที่กล่าวนี้พอจะแก้ไขได้ แต่บุคลิกลักษณะเฉพาะตัวบางประการที่เป็นมาโดยธรรมชาติ และขัดต่อความคาดหวังของคู่สมรสมา-

ตั้งแต่แรก ก็อาจเกิดปัญหาในภายหลังได้ หากคู่สมรสมาอยู่ด้วยกันแล้วแต่ไม่ยอมทำความเข้าใจและยอมรับสภาพความจริง เช่น การแต่งกาย กิริยาท่าทาง อุปนิสัยใจคอ วิธีการพูดจา เหล่านี้เป็นต้น

ภาพพจน์และความคาดหวังที่คู่สามีภรรยาส่วนมากจะยึดถือหลังจากที่ได้ใช้ชีวิตร่วมกันแล้ว ตามบทบาทและหน้าที่ที่ตนควรรับผิดชอบมีดังต่อไปนี้

ก. บทบาทและหน้าที่ของสามี

(1) ต้องยกย่องและให้เกียรติหญิงที่เป็นภรรยาให้ถูกต้องตามกฎหมายและแบบแผนของสังคม เช่น จะต้องจดทะเบียนสมรส

(2) ต้องมีใจเมตตากรุณา ไม่โหดร้ายทารุณจนทำให้เป็นที่ดูถูกเหยียดหยามในสังคม

(3) ต้องวางตนเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี เป็นคนขยันหมั่นเพียร และพยายามสร้างฐานะความมั่นคงให้แก่ครอบครัวด้วยอาชีพที่สุจริต

(4) ต้องมีความซื่อสัตย์ ไม่ประพฤตินอกใจ หรือยกย่องให้เกียรติหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

(5) ต้องให้ความอุปการะเลี้ยงดู แสดงความเอาใจใส่ในสาระทุกข์สุกดิบต่างๆ ตลอดเวลาที่ใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน

(6) ต้องมอบความไว้วางใจในการจัดการบ้านเรือนและพร้อมที่จะเป็นที่ปรึกษา

(7) ต้องพยายามปรับตัวและเข้ากับญาติพี่น้องของฝ่ายภรรยาได้ตามกาละเทศะอันเหมาะสม

ข. บทบาทและหน้าที่ของภรรยา

(1) ต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการจัดการบ้านเรือน จัดให้เหมาะสมในรูปแบบต่างๆเพื่อตอบสนองความสุขให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

(2) ต้องเป็นคนขยันหมั่นเพียรและรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้และมอบหมายให้รับผิดชอบ ใช้จ่ายภายในบ้านด้วยความระมัดระวังรอบคอบ นอกจากนี้ควรเป็นผู้ที่รู้จักเก็บออมทรัพย์สินนั้น เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว

(3) ต้องซื่อสัตย์และไม่ประพฤตินอกใจสามี หรือทำให้สามีได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากสังคม

(4) ต้องมีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อและเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามีตามฐานะอันสมควรแก่อัตภาพของครอบครัว

(5) ต้องให้การสนับสนุนและให้กำลังใจพร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษาที่ดีในหน้าที่การงานของสามีในเวลาที่เกิดปัญหาต้องช่วยกันหาหนทางเพื่อแก้ปัญหานั้นร่วมกันโดยถือเอาเป็นธุระยิ่งกว่าของตัวเอง

(6) ต้องรู้จักรักษาความสะอาดของร่างกาย และรู้จักสำรวจบุคลิกภาพของตนตลอดจนรู้จักการแต่งกายให้เหมาะสมกับฐานะและโอกาส

(7) ต้องเป็นคนเฉลียวฉลาด พยายามศึกษาหาความรู้ใส่ตน เพื่อเตรียมพร้อมที่จะรับสภาพการณ์อันเปลี่ยนแปลงของสังคมทุกรูปแบบ เป็นผู้มีไหวพริบปรับตัวได้ทันต่อเหตุการณ์และทันสมัยอยู่เสมอ

คู่สมรสที่สามารถปรับตัวเข้าหากันได้และมีความคาดหวังตรงกันตามหน้าที่อันพึงปฏิบัติระหว่างกันและกันแล้ว การปรับตัวในแง่ต่างๆก็ดูจะง่ายขึ้น แต่ถ้าสิ่งแวดล้อมไม่อำนวยและความคาดหวังในบทบาท รวมทั้งการปฏิบัติตัวตามบทบาทของสามีภรรยาไม่กลมกลืนกัน ปัญหาความไม่ราบรื่น ความไม่เข้าใจกันก็จะเกิดขึ้น ในปัจจุบันสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป กิจกรรมในเรื่องการปรับตัวของคู่สมรสจึงต้องพยายามปรับปรุงให้ทันต่อเหตุการณ์ตลอดเวลา ความขัดแย้งและความไม่ยอมรับในบทบาทของตนเองมักจะมีมากขึ้น การศึกษาของผู้หญิงก็สูงขึ้น โอกาสที่ผู้หญิงจะต้องทำงานนอกบ้านก็มากขึ้นด้วย บทบาทที่จะต้องรับผิดชอบภายในบ้านก็ลดน้อยลงหรือมีข้อบกพร่อง ไม่เหมือนแม่บ้านสมัยก่อนที่ทำเฉพาะงานภายในบ้าน เวลาที่จะเอาใจใส่รับผิดชอบมีมากกว่า และถ้าเจตคติของคู่สามีภรรยายังคงเหมือนเดิม กล่าวคือ ฝ่ายสามียังคงยึดถือว่า ภาระงานภายในบ้านเป็นของแม่บ้านฝ่ายเดียว การให้บริการแก่สามีก็ควรกระทำอย่างสมัยก่อนแล้วละก็ สามีจะรู้สึกผิดหวังในตัวภรรยาทันที และจะเป็นชนวนนำไปสู่ความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน มีโอกาสขาดความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้

3.5 การปรับตัวในเรื่องเพื่อนฝูงและหมู่เครือญาติของคู่สมรส

คู่สมรสจำเป็นต้องปรับตัวในหลายด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากร บุคลิกลักษณะ บทบาทและหน้าที่ตามความคาดหวัง นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องปรับตัวในเรื่องเพื่อนและหมู่เครือญาติ เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและเสียมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนฝูงญาติมิตรของแต่ละฝ่าย ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมใกล้ชิดกับตัวคู่สมรส หากเกิดปัญหาขัดแย้งในระหว่างเพื่อนและญาติมิตรของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแล้ว อาจเป็นสาเหตุลุกลามไปถึงความสัมพันธ์และบรรยากาศอันดีระหว่างสามีภรรยาได้ ซึ่งเคยมีตัวอย่างมาบ้างแล้วโดยเฉพาะในเรื่องของเครือญาติเป็นเหตุให้ผิดใจกันได้ง่าย เพราะว่าการที่คู่สมรสได้แยกตัวออกมาใช้ชีวิตครอบครัวใหม่ มิได้หมายความว่า ความมีเพื่อนฝูง ความมีญาติพี่น้องจะหมดไป หรือต้องตัดขาดความสัมพันธ์ที่เคยมีก่อนที่คู่สมรสจะมาอยู่ร่วมกันก็หาได้ไม่

ลักษณะของครอบครัวไทยที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้นๆนั้นแสดงให้เห็นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทยมีความเป็นเอกลักษณ์ โดยอยู่ร่วมกันในระบบที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมเคารพนับถือผู้มีอาวุโสกว่า ซึ่งสมาชิกของครอบครัวแต่ละครอบครัวจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวดองกับคนในครอบครัวอื่นๆในระบบเครือญาติ(kinship system) การนับถือเป็นญาติพี่น้องของครอบครัวไทยอาจแบ่งโดยอาศัยลักษณะของความเกี่ยวพันในหลายๆอย่างดังนี้ เช่น เป็นเครือญาติกันด้วยความเกี่ยวพันทางสายเลือด(consanquineous kinship) ต่อกัน เช่น มีความเป็น พี่ ป้า น้า อา ลุง หลาน อันเกี่ยวข้องทางสายเลือดฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่ เมื่อตนเองได้แต่งงานแล้ว ญาติข้างฝ่ายคู่สมรสก็จะมีความสัมพันธ์ที่ตัวเองจะต้องเข้ามาเกี่ยวดองด้วยในฐานะ พี่เขย พี่สะใภ้ น้องเขย น้องสะใภ้ พ่อตา แม่ยาย พ่อผัว แม่ผัว ซึ่งจะกลายเป็นเครือญาติใหม่ที่เกิดจากคู่สมรสได้แต่งงานกัน(conjugal kinship) ลักษณะเครือญาติที่เกิดจากการเกี่ยวพันของการสมรสกันนี้ หากคู่สมรสไม่สามารถตกลงทำความเข้าใจระหว่างกันและกัน หรือไม่สามารถจะแยกความรับผิดชอบตามบทบาทและหน้าที่ที่คู่สมรสจะพึงปฏิบัติไปตามปกติแล้ว ก็จะก่อให้เกิดความขัดแย้งเพราะญาติพี่น้องอาจจะมายุ่งเกี่ยวมากเกินไป ดังนั้นความสัมพันธ์ตามระบบเครือญาติของคู่สมรสก็มีสิ่งที่ต้องพึงระวัง เพื่อป้องกันความขัดแย้งอันอาจเกิดขึ้นได้และไม่เป็นผลดีต่อคู่สมรส

ลักษณะความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติของคู่สมรสที่สำคัญบางประการคือ

(1) ความสัมพันธ์ทางการเงิน ครอบครัวเดิมที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี อาจหวังพึ่งครอบครัวใหม่เป็นบางประการ เช่น บิดามารดาซึ่งช่วยตัวเองไม่ได้แล้วอาจขอร้องให้บุตรของตนช่วยส่งเสียเงินทองให้ใช้บ้าง บางรายก็อาจมาขออาศัยอยู่ด้วย ซึ่งก็จะทำให้เกิดภาระทางการเงินแก่ครอบครัวใหม่ขึ้นได้ แต่สำหรับครอบครัวเดิมที่มั่งคั่งอาจทำให้เกิดปัญหาในทางที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ ครอบครัวเดิมอาจยกทรัพย์สมบัติให้จำนวนหนึ่ง หากทั้งสองฝ่ายมั่งคั่งเหมือนกัน ก็มักแข่งขันกันและนินทาว่ากันในเรื่องนี้ ถึงแม้จะเป็นเรื่องเล็กๆน้อยๆ การเกี่ยงกัน การนินทาว่ากัน ก็อาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสใหม่มีปัญหาขึ้นได้

ปัญหาทางการเงินของคู่สมรสใหม่ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายในการจัดพิธีแต่งงาน ก่อนแต่งงานบางทีก็ไม่ได้ตกลงกันให้แน่นอนว่า ฝ่ายใดจะออกค่าใช้จ่ายในส่วนใด ถึงแม้จะยึดถือกันตามประเพณี แต่ก็อาจมีปัญหาเกี่ยงงอนกันได้ภายหลัง บางกรณีครอบครัวเดิมของทั้งสองฝ่ายแทนที่จะเป็นดองเหมือนทองแผ่นเดียวกัน กลับมีความกินแหนงแคลงใจกันตั้งแต่ตอนต้น ความสัมพันธ์ของคู่สมรสก็เลยพลอยได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย

(2) ความสัมพันธ์กับแบบแผนของครอบครัวเดิม ครอบครัวแต่ละแห่งย่อมมีแบบแผนในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน และแต่ละบุคคลก็ย่อมจะเคยชินกับแบบแผนที่เคยถือปฏิบัติมาจากครอบครัวเดิมเป็นธรรมดา ถ้าคู่สมรสมาจากครอบครัวของชนชั้นเดียวกัน จากภาคเดียวกัน จากศาสนาเดียวกัน ก็จะไม่ประสบปัญหาที่เคยปฏิบัติมาในลักษณะที่แตกต่างกันนัก ส่วนคู่สมรสที่มาจากครอบครัวซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน มักจะเกิดปัญหาเนื่องจากวัฒนธรรมเกี่ยวกับการกินอยู่ ภาษาที่ใช้ การสมาคมและเพื่อนของครอบครัว ซึ่งล้วนแต่แตกต่างกันทั้งสิ้น ในกรณีเช่นนี้คู่สามีภรรยาจะต้องทำความเข้าใจและปรับให้ตรงกันให้สามารถเข้ากันให้ได้ ถ้าไม่ทำหรือไม่ยอมทำ ครอบครัวใหม่ก็มีปัญหากับครอบครัวเดิม บางทีความเคยชินกับแบบแผนของครอบครัวเดิมอาจทำให้สามีหรือภรรยาเรียกร้องให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมรับวิธีการตามแบบแผนที่เห็นว่าเหมาะสมกว่า ถ้าตกลงกันได้ ผลดีย่อมเกิดขึ้นกับครอบครัวใหม่ ถ้าไม่โอนอ่อนเข้าหากันความขัดแย้งก็ย่อมจะเกิดขึ้นทำให้ความสัมพันธ์ไม่ราบรื่นนัก

การสมรสระหว่างคนในเมืองกับคนชนบท ระหว่างคนที่นับถือศาสนาต่างกัน ระหว่างคนที่มาจากคนละภาค ย่อมมีข้อแตกต่างซึ่งแต่ละฝ่ายจะต้องเรียนรู้และปรับตัวเข้าหากัน ส่วนใหญ่ก็ไม่มีความลำบากมากนัก ชีวิตสมรสของบุคคลทั่วไปจึงราบรื่น ปัญหามักจะเกิดขึ้นในเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับ หรือรังเกียจพื้นเพทางวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น

(3) ปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับญาติผู้ใหญ่ บิดามารดาของคู่สมรสทั้งสองฝ่ายย่อมเป็นห่วงในอนาคตของบุตรธิดาของตนเป็นธรรมดา บิดามารดาส่วนใหญ่ก็ให้ความช่วยเหลือและอบรมสั่งสอนเท่าที่จำเป็น ถ้ามีอุปสรรคก็ช่วยแก้ไข แต่ญาติผู้ใหญ่บางคนชอบเข้าไปแทรกแซงในชีวิตของคู่สมรสมากเกินควร บางทีก็วางเงื่อนไขให้ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง การกระทำของญาติผู้ใหญ่ในลักษณะนี้ย่อมทำให้ความสัมพันธ์ของคู่สมรสเกิดเป็นปัญหาได้ และหากอีกฝ่ายหนึ่งทนไม่ได้ ก็อาจเกิดปัญหาถึงขั้นแยกทางหย่าร้างกัน

ในกรณีที่คู่สมรสอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิม บางทีความสัมพันธ์ระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้ หรือพ่อตากับลูกเขยอาจไม่ราบรื่นนัก สาเหตุจากความคาดหวังบางประการอาจไม่สมดังที่ตั้งใจไว้ จะเห็นว่าวรรณคดีและนวนิยายไทยจะนำเรื่องนี้มากล่าวอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นข้อเตือนใจให้พึงระมัดระวังที่ดี ความสัมพันธ์ที่บกพร่องระหว่างคู่สมรสกับญาติผู้ใหญ่ เป็นเรื่องที่ทำให้คู่สมรสมีความอึดอัดใจเป็นอันมาก เพราะแต่ละฝ่ายก็มีความผูกพันและรักใคร่บิดามารดาของตนอยู่ไม่น้อย แต่ด้วยความรักกันของคู่สมรสจึงจำเป็นต้องอดทนและพยายามวางตัวให้เหมาะสมกับเหตุการณ์เป็นอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

(4) การปรับตัวให้เข้ากับญาติอื่น นอกจากบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ของคู่สมรสแล้ว พี่น้องของคู่สมรสบางทีก็อาจทำให้เกิดปัญหาได้บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องของการว่ากล่าวค่อนขอดหรืออิจฉาริษยา สิ่งเหล่านี้คู่สมรสต้องวางตนเป็นกลางและไม่นำมาคิดให้เป็นอารมณ์มากนัก ก็จะเป็นการผ่อนคลายที่ดี

นอกจากการปรับตัวในระหว่างเครือญาติของคู่สมรสแล้ว การมีเพื่อนฝูงในวงสังคมก็เป็นสิ่งจำเป็น เพราะก่อนแต่งงานแต่ละฝ่ายย่อมมีเพื่อนฝูงที่คุ้นเคยรักใคร่ชอบพอกัน การคบค้าสมาคมภายหลังการแต่งงานแล้วก็ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา มีหลายครอบครัวที่ชีวิตสมรสไม่ราบรื่นนักอันเนื่องมาจาก

ฝ่ายสามีหรือภรรยาไม่ยอมอนุญาตให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งออกไปคบค้าสมาคมกับเพื่อนฝูง ส่วนมากมักเป็นฝ่ายภรรยาที่ไม่ค่อยยอมเข้าใจและให้เกียรติความเป็นเพื่อนของฝ่ายสามี บางทีคอยกีดกันไม่ให้สามีและเพื่อนฝูงได้พบปะสังสรรค์กัน ซึ่งทำให้สามีเกิดความอึดอัดใจจนบางครั้งถึงกับต้องเสียเพื่อนไปเพราะไม่อยากให้เกิดความรำคาญกับภรรยา หรือในบางคู่มีบ่อยครั้งที่เกิดทะเลาะมีปากเสียงกันด้วยเหตุเรื่องเพื่อนฝูง ยิ่งถ้าคู่สามีภรรยามีระดับการศึกษาแตกต่างกันมาก ปัญหาเรื่องเพื่อนฝูงมักจะเกิดขึ้นมากโดยเฉพาะถ้าภรรยาไม่ค่อยมีความรู้ ในเรื่องนี้ภรรยาจะต้องปรับตัวและยอมรับธรรมชาติของผู้ชายซึ่งมักจะเป็นผู้มีใจกว้างและมีเพื่อนฝูงมากมาตั้งแต่ยังไม่ได้แต่งงาน ฝ่ายสามีก็เช่นเดียวกันต้องรู้จักแบ่งเวลาให้เหมาะ ว่าเวลาใดควรเป็นเรื่องเพื่อนฝูง เวลาใดควรเป็นของญาติพี่น้อง แต่ต้องมีเวลาส่วนใหญ่เพื่อครอบครัวและงานอาชีพ คู่สมรสที่ฉลาดบางครั้งอาจจะต้องสนับสนุนและสร้างความกระชับแน่นในบรรยากาศแห่งความเป็นเพื่อนของฝ่ายสามีภรรยาให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลดีสองชั้น กล่าวคือ จะยิ่งเพิ่มความรักความเข้าใจความเกรงใจและยกย่องในน้ำใจของสามีภรรยาด้วยกันเอง เพิ่มความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และเพิ่มความรู้สึกที่ดี เจตคติที่ดีในระหว่างหมู่เพื่อนฝูงของทั้งสองฝ่ายอีกด้วย

3.6 ข้อเสนอแนะและหลักเกณฑ์ที่ดีในการปรับตัวของคู่สมรส

การปรับตัวเข้าหากันอย่างไรจึงเหมาะสำหรับคู่สมรสนั้นย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมทางสังคมของแต่ละคู่ แนวทางทั่วไปที่คู่สมรสสามารถใช้เป็นหลักในการปรับตัวเข้าหากันมีดังต่อไปนี้

(1) การสร้างน้ำใจอันดีต่อกันระหว่างคู่สมรส สามีภรรยาย่อมทราบดีว่าการแต่งงานทำให้เกิดความสุขและความอบอุ่นแก่ตนอย่างไรบ้าง ในการแสวงหาความสุขนั้น แต่ละฝ่ายต้องเสียสละประโยชน์หรือความสะดวกส่วนตัวเพื่อทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความสุข ในขณะเดียวกันแต่ละฝ่ายก็มีสิทธิเรียกร้องให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียสละบางสิ่งบางอย่างเพื่อความสุขร่วมกันได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างปฏิบัติต่อกันในขอบเขตอันสมควร สามีภรรยาก็มักไม่มีปัญหาถึงขั้นขัดใจกัน

การเรียกร้องและการเสียสละเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะทำให้ชีวิตสมรสเป็นสุข ขอให้พิจารณาการเรียกร้องเสียก่อน สามีภรรยาย่อมเรียกร้องจากกันได้แทบทุกกรณี ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความรักความเอาใจใส่ การใช้จ่ายเงินทอง การทำงานให้ หรือการไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ สามีภรรยาย่อมมีสิทธิเรียกร้องอีกฝ่ายหนึ่งให้ทำได้ทั้งสิ้น แม้แต่จะเรียกร้องไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งทำอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นได้ การเรียกร้องของสามีภรรยาให้อีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติให้ถูกใจตนจึงเป็นสิทธิที่ทั้งคู่จะพึงมีต่อกันได้

ปัญหาของการเรียกร้องมักเกิดจากวิธีการและอัตราของการเรียกร้อง กล่าวคือ ถ้าคู่สมรสใช้วิธีเรียกร้องที่นิ่มนวลอ่อนหวาน ชวนให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ และไม่เรียกร้องกันบ่อยครั้งเกินไป ก็ย่อมอยู่ในวิสัยที่จะตอบสนองกันได้ แต่ถ้าเรียกร้องบ่อยครั้งมากเกินไป และใช้วิธีบังคับออกคำสั่ง หรือแสดงอารมณ์ บางทีก็ทำให้การตอบสนองออกมาในรูปแบบที่ตรงกันข้าม วิธีที่อ่อนหวานและสุภาพนิ่มนวลย่อมเป็นที่ได้เปรียบกว่าอยู่เสมอ

ในเรื่องของการเสียสละ สามีภรรยาย่อมเต็มใจเสียสละความสุขและความสะดวกส่วนตัวให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งได้เสมอ คนที่รักกันย่อมเสียสละให้กันได้ทุกอย่าง แม้บางครั้งต้องเสี่ยงอันตรายเสี่ยงชีวิตก็ยังยอมได้ คนใจแคบเท่านั้นที่ไม่ยอมเสียสละให้แก่กันแม้กับคนอันเป็นที่รัก

(2) การใช้วิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ปัญหาในครอบครัวถึงแม้จะมีลักษณะแตกต่างกับปัญหาอื่นตรงที่ปัญหาครอบครัวมักมีอารมณ์เจือปนอยู่มากกว่าปัญหาประเภทอื่น แต่ก็สามารถนำวิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้องมาใช้ประโยชน์ได้มากเหมือนกัน วิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้องมีขั้นตอนที่ควรปฏิบัติดังนี้

ก. การยอมรับปัญหาและวิเคราะห์ปัญหา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น บางคนอาจเลี่ยงปัญหาหรือกลบเกลื่อนปัญหาเอาไว้ก่อนโดยคิดเอาง่ายๆว่า เหตุการณ์คงจะดีขึ้นเองในอนาคต บางปัญหาอาจใช้เวลาเป็นเครื่องผ่อนคลายได้ แต่บางปัญหาอาจรีรอเวลาไม่ได้ จำเป็นต้องเผชิญด้วยการยอมรับปัญหาและหาทางวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันด้วยน้ำใจเป็นกลางระหว่างสามีภรรยา การวิเคราะห์ด้วยใจเป็นกลาง ไม่เอาอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง จะช่วยให้หาเหตุแห่งปัญหาได้ง่ายขึ้น

ข. ตั้งสมมุติฐานเพื่อแก้ปัญหาหลายอย่าง เมื่อวิเคราะห์ปัญหาอย่างถี่ถ้วนแล้ว สามีภรรยาอาจคิดหาวิธีแก้ปัญหาไว้หลายอย่าง วิธีซึ่งคิดขึ้นนี้เป็นเพียงข้อสมมุติว่าจะเป็นวิธีซึ่งสามารถใช้

แก้ปัญหาได้ สมมุติฐานที่ตั้งขึ้นนั้น ยิ่งมีหลายอย่างยิ่งทำให้มีทางเลือกได้มากขึ้น

ค. ประเมินคุณค่าของสมมุติฐานแต่ละข้อแล้วเลือกเอาวิธีที่ดีที่สุดมาใช้ เมื่อตั้งสมมุติฐานแล้ว ควรพิจารณาว่าแต่ละข้อมีข้อดีข้อเสียอย่างไร ถ้าสามารถประเมินคุณค่าได้ครบถ้วนก็จะช่วยให้เลือกสมมุติฐานที่ดีที่สุด หรืออย่างน้อยก็เลือกสมมุติฐานอันเหมาะสมกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้

ง. ใช้สมมุติฐานที่เลือกแล้วและประเมินผลการใช้ ถ้าเลือกสมมุติฐานอย่างรอบคอบ สมมุติฐานนั้นควรจะใช้แก้ปัญหาได้ เพื่อให้ทราบว่าการแก้ปัญหาแบบนั้นมีผลต่อเนื่องอย่างไรจึงควรประเมินผลวิธีแก้ปัญหานั้นดู ถ้าการแก้ปัญหาด้วยวิธีนั้นมีผลต่อเนื่องที่ดี ก็อาจใช้วิธีนั้นแก้ปัญหาที่เป็นอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป ถ้ามีผลต่อเนื่องในทางที่ไม่พึงประสงค์ ก็ควรแก้ไขวิธีการให้ดีขึ้นในภายหลังหรือเลือกใช้วิธีใหม่

วิธีแก้ปัญหาดังกล่าวแล้วเป็นการแก้ปัญหาแบบนักวิทยาศาสตร์ ถ้าทำใจให้เป็นกลางได้ก็จะสามารถวิเคราะห์ปัญหา ตั้งสมมุติฐานเพื่อแก้ปัญหา และเลือกสมมุติฐานที่ดีได้โดยไม่ยากนัก แต่ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยามักมีอารมณ์เข้ามาเจือปนอยู่เป็นอันมาก บางทีอาจใช้วิธีการของนักวิทยาศาสตร์แก้ปัญหาไม่ได้ผล แต่อย่างไรก็ตามขอให้คู่สมรสพึงระลึกว่า ปัญหาในครอบครัวที่เกิดขึ้นย่อมสามารถแก้ไขได้ ถ้าทั้งคู่ไม่ใช้อารมณ์และถือทิฐิมานะตามใจตนเองมากจนเกินไป

(3) การแก้ปัญหาโดยอาศัยคนกลาง ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยานั้น ถ้าเกิดขัดแย้งกันขึ้นบางทีแต่ละฝ่ายก็จะมีอารมณ์กันมากทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จได้โดยลำพัง ในกรณีเช่นนี้การใช้คนกลางให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ยย่อมจะบังเกิดผลดีกว่า ซึ่งปกติคู่สมรสใหม่ก็มักใช้วิธีนี้อยู่บ่อยๆ เช่น บางคู่เมื่อเกิดปัญหา ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจเล่าให้บิดามารดาหรือผู้ใหญ่ซึ่งทั้งสองฝ่ายนับถือ ผู้ใหญ่ย่อมเข้าใจปัญหาของคู่สมรสดีและย่อมมีวิธีการไกล่เกลี่ยให้คู่สมรสกลับมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้ แต่วิธีแก้ปัญหาโดยอาศัยคนกลางนั้น คงใช้ได้เพียงบางโอกาส ทางที่ดีที่สุดก็คือคู่สมรสจะต้องทำความเข้าใจปัญหาด้วยกันเองและร่วมมือกันยุติปัญหานั้น

(4) วิธีดูตัวอย่างจากคู่สมรสอื่น การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสามีภรรยาอาจเกิดขึ้นได้จากการดูตัวอย่างที่ดี ซึ่งอาจจะสังเกตได้จากพฤติกรรมของคู่สามีภรรยาในครอบครัวที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขความราบรื่น จุดสำคัญอยู่ที่ว่าคู่สามีภรรยานั้นจะต้องมีความเห็นตรงกันว่าครอบครัว-

ใดจะเป็นตัวอย่างที่ดีได้ ถ้าความเห็นไม่ตรงกัน ก็ต้องเลือกครอบครัวตัวอย่างเสียใหม่ เหตุที่ต้องพิจารณาในเรื่องนี้ให้ตรงกันก็เพราะว่า สามีภรรยาบางคู่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันเพราะสามีเป็นผู้ยอมตามภรรยาทุกอย่าง ซึ่งภรรยาของคู่สมรสใหม่อาจเลือกตัวอย่างนี้เป็นแบบฉบับ และพยายามผลักดันความคิดของตนให้สามียอมรับ ตัวอย่างลักษณะนี้อาจจะไม่เป็นผลดีสำหรับคู่สมรสใหม่ในโอกาสต่อๆ ไป เมื่อเลือกครอบครัวตัวอย่างได้แล้วทั้งคู่ต้องศึกษาด้วยกัน จะปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งศึกษาแล้วนำไปบอกอีกฝ่ายหนึ่งย่อมไม่ได้ข้อมูลและแนวคิดที่ชัดเจนที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เหมาะสมได้

(5) การศึกษาจากหนังสือหรือคำแนะนำจากแหล่งอื่น ปัจจุบันนี้นักวิชาการหลายฝ่ายมองเห็นความสำคัญของครอบครัวมากขึ้น จึงได้ศึกษาค้นคว้าวิจัยและเขียนหนังสือ เขียนบทความออกเผยแพร่เป็นการให้คำแนะนำในเรื่องการปรับตัวของคู่สมรส การครองเรือนและมนุษยสัมพันธ์ไว้เป็นจำนวนมาก บทความในนิตยสารและหนังสือพิมพ์หลายฉบับก็เป็นประโยชน์สำหรับคู่สมรสที่จะได้ค้นหามาอ่านและนำมาเป็นแนวปฏิบัติ นอกจากนั้น การจัดอภิปราย การบรรยาย การประชุมสัมมนาและแสดงปาฐกถาที่เกี่ยวกับครอบครัวและการครองเรือนก็เป็นแหล่งความรู้ที่จะให้ประโยชน์แก่คู่สมรสเป็นอย่างยิ่ง สมควรที่จะได้แสวงหาโอกาสที่ดีเหล่านั้นเพื่อชีวิตครอบครัวที่ดี

โดยสรุป สามีภรรยาที่แต่งงานใหม่ย่อมต้องใช้เวลาสำหรับเรียนรู้ชีวิตใหม่ หาวิธีสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ร่วมมือกันขจัดปัญหาต่างๆที่จะเกิดขึ้นด้วยความรอบคอบ มีเหตุมีผล และใช้วิธีการที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา ก็เป็นที่เชื่อมั่นได้ว่าชีวิตแต่งงาน ชีวิตครอบครัวคงมีความสุข มีแต่ความราบรื่นตลอดไป

3.7 การวางแผนครอบครัวของคู่สมรส

การวางแผนครอบครัว คือการใช้วิธีการต่างๆควบคุมการเกิด เพื่อช่วยให้แต่ละครอบครัวสามารถมีบุตรได้ตามจำนวนที่ต้องการ สอดคล้องกับขีดความสามารถในทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว เหมาะกับสุขภาพของมารดา ป้องกันเด็กที่อาจเกิดจากความผิดปกติทางการถ่ายทอดกรรมพันธุ์ การวางแผนครอบครัวมีองค์ประกอบหลายอย่าง ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือกันทั้งในส่วนตัวบุคคล

คู่สามีภรรยา ตลอดจนนโยบายของรัฐ การวางแผนครอบครัวมิได้เป็นเรื่องราวเฉพาะของกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง ไม่จำเพาะแต่ครอบครัวที่ยากจน หรือมีอาชีพใช้แรงงานและครอบครัวที่มีลูกดก แต่เป็นสิ่งจำเป็นและเกี่ยวข้องกับทุกครอบครัว ทุกอาชีพและทุกระดับชั้นของสังคม เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติโดยส่วนรวม เพราะการวางแผนครอบครัวช่วยให้สามารถกำหนดขนาดของครอบครัวได้ ประเทศชาติสามารถลดอัตราการเพิ่มประชากร ช่วยเสริมฐานะความเป็นอยู่ในครอบครัวให้ดีขึ้น การศึกษาและสุขภาพอนามัยของสมาชิกในครอบครัวดีขึ้น อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาประเทศ

การวางแผนครอบครัวอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้

(1) การวางแผนครอบครัวทางเจตคติ การวางแผนครอบครัวมิใช่เป็นเรื่องของการบังคับ แต่เป็นเรื่องที่มีความเห็นพ้องต้องกันทั้งนโยบายของรัฐและประชากรแต่ละคนแต่ละครอบครัว เป็นเรื่องที่ต้องสร้างเจตคติให้ประชาชนโดยทั่วไปยอมรับว่า สังคมหรือประเทศชาติควรมีจำนวนประชากรในขนาดที่เหมาะสมกับปริมาณทรัพยากรที่มีอยู่อย่างไร แต่ละครอบครัวควรมีขีดความสามารถที่จะรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรได้อย่างดีกี่คน เด็กๆควรทราบว่าตนมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติและรับผิดชอบต่อครอบครัวอย่างไร เช่น เมื่อมีน้องเพิ่มขึ้น ตนจะต้องแบ่งปันสิ่งของให้น้องๆ ต้องช่วยเหลือทำงานบ้าน เมื่อโตขึ้นควรเลือกทางเดินชีวิตรวมทั้งแนวการศึกษาต่ออย่างไร เมื่อมีน้องหลายคนควรจะช่วยเหลือตนเองและครอบครัวเกี่ยวกับการใช้จ่ายในการศึกษาอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเตรียมตัวออกไปเป็นสมาชิกหรือเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี ผู้ที่จะต้องแต่งงานมีครอบครัวในอนาคตควรเรียนรู้ถึงสภาวะเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบัน เพื่อตัดสินใจว่า ตนควรจะมีลูกสักกี่คนถึงจะไม่เดือดร้อนต่อตนเองและสังคม ส่วนผู้ที่อยู่ในวัยชราซึ่งไม่สามารถมีลูกต่อไปอีกแล้ว ก็ควรรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว เพื่อตกทอดเป็นวัฒนธรรมสำหรับสอนคนรุ่นต่อไป การวางแผนครอบครัวทางเจตคติจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นสำหรับประชากรทุกคน โดยมีความเข้าใจถึงความจำเป็นและยอมรับว่า การวางแผนครอบครัวเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ สำหรับการดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุกและมีแบบแผน

(2) การวางแผนครอบครัวทางพฤติกรรม เป็นเรื่องที่จำเป็นมากสำหรับคู่สามีภรรยาควรจะได้ศึกษาหาความรู้ถึงแหล่งที่จะไปขอรับบริการการวางแผนครอบครัว ทราบผลดีผลเสียของการ

วางแผนครอบครัว ทราบถึงการคุมกำเนิดด้วยวิธีต่างๆและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในเรื่องการคุมกำเนิด รับรู้ความเป็นไปถึงสถานการณ์ของครอบครัว ชุมชน ประเทศและโลกปัจจุบัน ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างถูกต้องและมีเหตุผล แสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การวางแผนครอบครัวควรดำเนินไปพร้อมๆกันในหลายด้านดังนี้

(1) การวางแผนในเรื่องขนาดของครอบครัว ขนาดของครอบครัวในทัศนะของแต่ละคน แต่ละสมัยอาจจะไม่เหมือนกัน ในสมัยก่อนประเทศยังมีพลเมืองน้อย ประกอบกับครอบครัวส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยแรงงาน แต่ละครอบครัวจึงต้องการมีลูกมาก การมีลูกมากทำให้เป็นครอบครัวใหญ่มีกำลังทางเศรษฐกิจดี และบางกรณีก็รวมไปถึงการมีฐานะทางสังคมดีอีกด้วย โดยเฉพาะการมีลูกชายซึ่งสามารถเป็นกำลังและแผ่ขยายวงศ์ตระกูลให้กว้างขวางเป็นตระกูลใหญ่ หรือสำหรับในบางท้องถิ่นมีประเพณีว่า เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ความต้องการลูกผู้หญิงก็จะมีมากในท้องถิ่นนั้น จึงทำให้มีการเลือกเพศของลูกกันขึ้น เมื่อยังไม่ได้ลูกเพศหญิงหรือเพศชายตามที่ต้องการ ก็ปล่อยให้มีลูกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ฉะนั้นเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ที่ดินสำหรับใช้ในการทำมาหากินไม่เพียงพอ ความเจริญทางเทคโนโลยีสูงขึ้น ความต้องการแรงคนน้อยลง จึงทำให้ความจำเป็นในการมีลูกมากลดน้อยลงด้วย เพราะว่ายิ่งมีลูกมากกลับจะเป็นการเพิ่มภาระแก่ครอบครัวในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา ขนาดของครอบครัวตามความต้องการ(idealistic family size norm) จึงเล็กตามลงไปด้วย ในปัจจุบันกล่าวกันว่า ครอบครัวที่มีขนาดเหมาะสมกับสภาวการณ์ คือมีบุตรตามจำนวนที่ต้องการพอกับความสามารถที่จะเลี้ยงดูได้ เช่น มีราว 2-4 คน มีลูกหญิงและลูกชายอย่างน้อยเพศละคน หรืออาจมีเพียง 2 คน เป็นผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 1 คน ซึ่งถือกันว่าเป็นขนาดที่เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันอย่างที่สุด

(2) การวางแผนทางด้านเศรษฐกิจ การดำรงชีวิตของบุคคลเกี่ยวข้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ภัยใดๆที่ร้ายแรงก็ดูจะไม่เท่ากับภัยทางด้านเศรษฐกิจ เพราะถ้าเศรษฐกิจไม่ดีย่อมหมายถึงการขาดแคลนปัจจัยในการหล่อเลี้ยงชีวิต ทุกคนจึงจำเป็นต้องวางแผนครอบครัวทางด้านเศรษฐกิจ เยาวชนของชาติทุกระดับชั้นควรจะได้รู้และตระหนักถึงความสำคัญในการจัดงบประมาณ

ของตนเอง รู้จักบริโภคอย่างประหยัดระมัดระวัง รู้จักทำบัญชีรับจ่ายของส่วนตัวและครอบครัว รู้จักซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุดสึกหรอให้กลับใช้ได้ใหม่ เมื่อหาทรัพย์มาได้ก็รู้จักแบ่งออกเป็นสัดส่วน มีส่วนที่สะสมไว้เพื่ออนาคต มีความรู้เรื่องระบบการเงินและฝึกนิสัยให้เป็นคนมัธยัสถ์ นิยมฝากเงินหรือทรัพย์สินไว้กับธนาคารเพื่อความปลอดภัยของตนเอง ทั้งเป็นการช่วยเพิ่มพูนรายได้และช่วยให้กระแสเงินหมุนเวียนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม สมาชิกในครอบครัวควรรู้ว่าในครอบครัวมีรายจ่ายอะไรบ้างและช่วยกันใช้ทรัพย์สิ่งของที่มีอยู่อย่างประหยัด ซึ่งเป็นการช่วยให้ครอบครัวเป็นปึกแผ่น คนหนุ่มคนสาวก็ควรวางแผนว่าเมื่อตนแต่งงานจะต้องมีทรัพย์สินและฐานะอย่างไร เมื่อใดจึงสมควรจะแต่งงาน และเมื่อใดจึงสมควรจะมีลูก สามารถคาดคะเนค่าใช้จ่ายสำหรับการมีลูกแต่ละคนในเรื่องค่าเลี้ยงดู อาหาร เสื้อผ้า การดูแลรักษาสุขภาพอนามัย ตลอดจนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา เพื่อให้ลูกโตขึ้นมาได้อย่างมีความสุขสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญาให้ดีที่สุดตามสมควรแก่อัตภาพ

(3) การวางแผนทางด้านการศึกษา ตามปกติพ่อแม่ย่อมมีความปรารถนาดีต่อลูก อยากให้ลูกได้รับการศึกษาให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างน้อยที่สุดก็เท่ากับระดับเดียวกับพ่อแม่ เพราะเป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาเป็นเครื่องหมายของความเจริญ แต่การศึกษาของบุคคลจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง นับตั้งแต่การเงิน สำหรับค่าเล่าเรียน ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าอาหาร เสื้อผ้า ค่ากิจกรรม ค่าพาหนะ และรวมถึงสติปัญญาของผู้ที่จะศึกษาเล่าเรียนด้วย ในทางด้านเศรษฐกิจถ้าครอบครัวมีจำนวนบุตรพอเหมาะสมกับฐานะที่จะส่งเสียให้เล่าเรียนได้ โอกาสที่ลูกจะได้รับการศึกษาสูงๆก็ย่อมเป็นไปได้ ถ้ามีลูกมากเกินไป ขีดความสามารถทางเศรษฐกิจของพ่อแม่มีจำกัด ความหวังที่จะให้ลูกได้รับการศึกษาสูงขึ้นก็ย่อมจะถูกบั่นทอนลง เพราะกำลังสนับสนุนทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอ สำหรับคนที่มีฐานะดีอยู่แล้ว หากมีลูกน้อยคนก็มีโอกาสสนับสนุนการศึกษาของลูกให้สูงได้เต็มที่ อาจส่งไปเรียนต่อในต่างประเทศก็เป็นได้ ช่วงอายุของลูกที่แตกต่างกันก็มีความสำคัญต่อการให้การศึกษาแก่ลูก ถ้าพ่อแม่มีลูกถี่มาก อายุแก่อ่อนกว่ากันไม่มาก อาจต้องให้เข้าเรียนในชั้นเดียวกันพร้อมๆกัน ภาระที่ต้องรับผิดชอบในคราวเดียวก็เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าทันที ลักษณะอาชีพของพ่อแม่ก็มีผลกระทบต่อการศึกษาของลูก เช่น พ่อแม่ต้องออกไปทำงานในนาไร่ ไม่มีพี่เลี้ยงน้อง ก็อาจต้องให้ลูกคนโตออกจากโรงเรียนเพื่อมารับผิดชอบช่วยพ่อแม่ในการเลี้ยงดูน้อง ก็ทำให้เสียโอกาสในการศึกษาไป

พ่อแม่สามารถจะวางแผนทางการศึกษาของลูกโดยมีวิธีการเพื่อสนับสนุนได้หลายทาง เช่น การออมทรัพย์ไว้เพื่อเป็นทุนการศึกษา การเว้นระยะห่างของการมีลูก การคุมกำเนิดเพื่อให้มีลูกพอเหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจ ลูกที่ยังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนก็ไม่ควรให้หยุดการเรียนเพื่อมาช่วยในการประกอบอาชีพ อบรมสั่งสอนให้ลูกรู้จักวางแผนชีวิตและขยันหมั่นเพียรเพื่อการศึกษาสำหรับตนเอง ช่วยแนะแนวและตั้งจุดมุ่งหมายการศึกษาต่อและอาชีพ ประมาณอายุของตนเองในการแต่งงานให้มีลูกในขณะที่ตนเองยังมีความสามารถทางเศรษฐกิจเพื่อส่งให้ลูกศึกษาเล่าเรียน วางแผนในการทำงานและเก็บออมเพื่อสร้างฐานะครอบครัวให้มั่นคง

สำหรับระดับนโยบายของรัฐเพื่อการให้การศึกษาแก่ประชาชน ควรจะได้ดำเนินทางระบบการศึกษา เพื่อให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา เข้าใจถึงความสำคัญของการวางแผนครอบครัวว่าเป็นเครื่องช่วยในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ควรให้เยาวชนของชาติได้ตระหนักถึงที่ต้องเรียนรู้และยอมรับการวางแผนครอบครัว เพื่อที่จะนำไปปฏิบัติเมื่อเป็นผู้ใหญ่ นอกจากนั้นรัฐควรได้มีการขยายการศึกษาออกไปสู่ส่วนภูมิภาคให้มากขึ้นและมีระดับสูงขึ้น นั่นคือ เพิ่มทั้งจำนวนสถานศึกษา สาขาและระดับที่จะให้บริการทางการศึกษา ควรมีสถาบันอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาคเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ศึกษาเล่าเรียนได้สูงขึ้นและตรงตามความต้องการของท้องถิ่น ระบบบริหารและระบบการถ่ายทอดความรู้ก็ให้ทันสมัยทันเหตุการณ์ เพราะเมื่อบุคคล ครอบครัวได้รับการศึกษาดี ได้ใช้เวลาอยู่ในสถานศึกษามาก ย่อมเป็นการยืดอายุแรกแต่งงานออกไป ยืดเวลาที่จะมีลูกออกไป รวมทั้งยังมีความรู้กว้างขวาง รู้จักติดตามข่าวและนำความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ และช่วยเผยแพร่ให้ผู้อื่นได้ทราบอย่างถูกต้องอีกด้วย ซึ่งจะเป็นหนทางช่วยลดอัตราการเพิ่มของประชากรที่อยู่ในระดับสูงในปัจจุบันให้ลดลงไปได้ด้วย

(4) มาตรการควบคุมการเจริญพันธุ์ การเจริญพันธุ์(fertility)หมายถึง จำนวนบุตรที่เกิดความความเป็นจริง ซึ่งวัดได้โดยการนับจำนวนเด็กที่เกิดขึ้นมาจริงๆ ความหมายของการเจริญพันธุ์แตกต่างจาก ความสามารถมีบุตร(fecundity) ในแง่ที่ว่า ความสามารถมีบุตรนั้น หมายถึงจำนวนบุตรที่จะมีได้ตามความสามารถทางด้านสรีรวิทยาของคู่สมรส ข้อจำกัดของความสามารถมีบุตรที่สำคัญก็คือ อายุและเพศ สำหรับสตรีนั้นความสามารถในการมีบุตรเริ่มจากวันที่มีประจำเดือน จากการศึกษา

เกี่ยวกับประชากรพบว่า 142 เชื้อชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ทั่วโลก สตรีที่มีอายุระหว่าง 15-50 ปีเป็นช่วงที่สามารถมีบุตรได้ สตรีบางกลุ่มอาจจะมีบุตรได้ก่อนอายุถึง 15 ปีหรือภายหลังอายุ 50 ปีไปแล้ว แต่มีจำนวนน้อยมาก ความสามารถมีบุตรของผู้ชายนั้นไม่ค่อยแน่นอนนัก อาจเริ่มจาก 11-14 ปี แต่ต่างจากสตรีตรงที่อายุสูงสุดที่สามารถมีบุตรได้นั้นไม่มีขีดจำกัดเหมือนสตรี ตราบใดที่ยังมีความสามารถร่วมเพศได้ ก็จะอยู่ในวิสัยที่สามารถจะมีบุตรได้เช่นกัน

มาตรการควบคุมการเจริญพันธุ์เป็นสิ่งสำคัญที่คู่สมรสควรจะได้ศึกษาหาความรู้เอาไว้เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการควบคุมขนาดของครอบครัว ความจริงมนุษย์รู้จักมาตรการควบคุมการเจริญพันธุ์มาแล้วประมาณ 2000 ปี โดยทดลองกับสัตว์ เช่น การคุมกำเนิดอุฐโดยการใส่ก้อนกรวดในมดลูก และในศตวรรษที่แล้วมนุษย์รู้จักทำแท้ง ต่อมาก็มีการดัดแปลงและวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จนกระทั่งสมัยปัจจุบันได้มีวิธีป้องกันการปฏิสนธิที่ปฏิบัติกันในระหว่างคู่สมรสใน 3 ลักษณะคือ งดการร่วมเพศ วิธีไม่หลั่งน้ำกาม และวิธีการคุมกำเนิดแบบอื่นๆ

(1) งดการร่วมเพศ (Abstinence) วิธีนี้ได้ผลร้อยเปอร์เซนต์ เพราะเมื่อแต่งงานกันแล้ว สามีภรรยาไม่ร่วมเพศกันก็ย่อมไม่มีบุตร ผู้ที่ยอมรับความจริงว่า มนุษย์ต้องได้รับการตอบสนองความต้องการทางเพศ วิจารณ์ว่า การคุมกำเนิดวิธีนี้ยากที่ผู้ใดจะปฏิบัติได้ และหากจะใช้วิธีคุมกำเนิดนี้ชายหญิงก็ไม่ควรแต่งงานกัน แต่อย่างไรก็ดีคู่สมรสส่วนใหญ่พึ่งวิธีนี้เป็นบางครั้งบางคราว เช่น เมื่อคู่สมรสป่วย ภรรยาตั้งครรภ์ในระยะแรกและระยะก่อนคลอด สามีและภรรยาเป็นกามโรค เป็นต้น วิธีคุมกำเนิดนี้จะให้ผลและไม่ก่อให้เกิดปัญหาบานปลายต่อไป ถ้าคู่สมรสยินยอมพร้อมใจกันทั้งสองฝ่ายและมีทางออกทางอื่น

(2) วิธีไม่หลั่งน้ำกาม (Coitus reservatus or withholding) วิธีนี้ชายหญิงร่วมประเวณีกัน แต่เมื่อชายใกล้จุดจะถึงขั้นหลั่งน้ำกาม จะต้องบังคับตัวเองไม่ให้หลั่ง เป็นวิธีปฏิบัติที่ยากมากที่จะให้ได้ผลดี เพราะเป็นวิธีที่ขัดต่อธรรมชาติและความรู้สึกของมนุษย์

(3) วิธีคุมกำเนิดอื่นๆ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 วิธี คือ

ก. วิธีชาวบ้าน (Folk methods) เป็นวิธีที่มนุษย์รู้จักช่วยตัวเองมานานแล้ว

ใช้กันอยู่หลายวิธีเช่น การหลั่งน้ำกามนอกช่องคลอด(coitus interruptus) วิธีล้างช่องคลอดหลังการร่วมเพศ(post coital douche) วิธีใช้วัตถุอื่นใส่ในช่องคลอดก่อนร่วมเพศ(precoitus vaginal insertion of foreign body) และการให้นมลูกเป็นเวลานาน(prolonged lactation) การคุมกำเนิดวิธีชาวบ้านใน 3 วิธีแรกมักเกิดผลเสียในด้านจิตใจ ขัดกับธรรมชาติในการร่วมเพศของมนุษย์ เพราะสามีภรรยาจะไม่ได้รับความพึงพอใจจากการร่วมเพศได้เต็มที่เนื่องจากขาดระยะโอ้โลมก่อนและหลังร่วมเพศ ซึ่งตามปกติในท่วงทำนองของการร่วมเพศจะมีระยะโอ้โลมก่อนร่วม ระยะร่วมจนถึงขั้นเสียวกระสันสุดยอด และระยะโอ้โลมหลังร่วม ส่วนวิธีสอดใส่วัตถุอื่นในช่องคลอดก็ก่อให้เกิดความรำคาญ อาจทำให้อักเสบได้ ส่วนวิธีสุดท้ายซึ่งจะใช้กันมากในชนบทโดยยืดระยะให้นมลูก ทำให้ผู้เป็นแม่มีประจำเดือนมาช้า แต่มักได้ผลไม่แน่นอน

ข. วิธีสามัญ (Traditional methods) ที่ใช้กันแพร่หลายได้แก่ การใช้ถุงยางอนามัย(condom) สวมอวัยวะเพศฝ่ายชาย การใช้ฝาครอบปากมดลูก(diaphragm cap) การใช้ยาฆ่าอสุจิ(spermicide) และการหาระยะปลอดภัย(safety period)

การใช้ถุงยางเป็นวิธีป้องกันไม่ให้อสุจิไหลเข้าสู่ช่องคลอด เช่นเดียวกับการใช้ฝาครอบปากมดลูก เพียงแต่ว่าฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงเป็นผู้ใช้เท่านั้นเอง สำหรับการใช้ยาฆ่าอสุจิก็มีทั้งชนิดยาเม็ดที่มีฟอง ครีมเคลือบผนังช่องคลอด ยาเหน็บช่องคลอด เป็นวิธีที่ได้ผลปานกลาง แต่มีข้อดีที่ใช้ง่ายและไม่เป็นอันตราย การใช้ถุงยางและฝาครอบมดลูกได้ผลดีกว่า

การคุมกำเนิดโดยการหาระยะปลอดภัยเป็นวิธีที่ไม่ต้องลงทุนและไม่ต้องปรึกษาแพทย์ แต่ต้องอาศัยการสังเกตและจดจำ ฝ่ายหญิงจะต้องทำบันทึกรอบการมีประจำเดือนตลอดระยะ 1 ปี เพื่อหารอบการมีประจำเดือน(menstrual cycle) รอบที่ยาวที่สุดและรอบที่สั้นที่สุด

วิธีนับ เริ่มนับวันแรกที่มีประจำเดือนเป็นวันที่ 1 จนถึงวันก่อนมีประจำเดือนครั้งต่อไปเป็น 1 รอบ เช่น รอบการมีประจำเดือนยาวที่สุด 31 วัน และรอบสั้นที่สุด 27 วัน

ให้เอารอบเดือนที่ยาวที่สุด ลบด้วย 11 นั่นคือ 31 - 11 ได้เท่ากับ 20 วัน

เอารอบเดือนที่สั้นที่สุด ลบด้วย 18 นั่นคือ 27 - 18 ได้เท่ากับ 9 วัน

เพราะฉะนั้น ระยะไม่ปลอดภัยของสตรีผู้นี้คือ วันที่ 9 นับจากวันแรกที่มีประจำเดือน

ไปจนถึงวันที่ 20 รวมทั้งสิ้น 21 วัน

เพื่อการจดจำง่ายๆนิยมใช้ระยะ 1 สัปดาห์ ก่อนและหลังมีประจำเดือนร่วมเพศได้ นอกนั้นเป็นระยะที่ไม่ปลอดภัย

ค. วิธีสมัยใหม่ (Modern methods) เป็นวิธีที่ผู้ใช้ควรปรึกษาแพทย์ ไม่ควรปฏิบัติเอง ที่นิยมใช้กันมากคือ การใช้ฮอร์โมน(steroid) และการใส่ห่วงอนามัย(intra - uterine contraceptive device)

สำหรับการใช้ฮอร์โมนซึ่งเป็นยาที่ประกอบด้วยฮอร์โมนเพศ 2 ชนิด คือ เอสโตรเจน (estrogen) และ โปรเจสเตอโรน(progesterone) ซึ่งทำหน้าที่ไม่ให้ไข่สุก ผู้หญิงเป็นฝ่ายรับประทานยา ชาวชนบทบางทีเข้าใจผิด ผู้ชายเมื่อรับยาไปจากสถานีอนามัยแล้วก็นำไปกินเสียเอง อย่างนี้ป้องกันการมีลูกไม่ได้ เพราะเป็นตัวยาที่ไปควบคุมระบบทางสรีระของฝ่ายหญิงมิใช่ฝ่ายชาย ฮอร์โมนดังกล่าวมักเรียกกันทั่วไปว่า "ยาคุมกำเนิด" สำหรับชนิดกิน(oral pills) มีหลายยี่ห้อ มีทั้งชนิดที่ยาแต่ละเม็ดมีฮอร์โมนทั้งสองอย่างเท่ากันทุกเม็ด และชนิดที่แต่ละเม็ดมีตัวยาไม่เท่ากัน โดย 15-16 เม็ดแรกมีเฉพาะเอสโตรเจน เม็ดต่อไปอีกประมาณ 5 เม็ดมีทั้งเอสโตรเจนและโปร-เจสเตอโรน มีข้อที่ควรปฏิบัติและข้อที่ควรทราบเกี่ยวกับการกินยาคุมกำเนิด ดังต่อไปนี้

<u>ข้อควรปฏิบัติในการกินยา</u>

(1) ควรกินยาหลังอาหาร ซึ่งช่วยให้การดูดซึมเป็นไปช้าๆจะได้ไม่มีอาการข้างเคียงมาก

(2) ควรกินเวลาเดียวกันทุกวัน เพื่อเว้นระยะ 24 ชั่วโมงเท่าๆกัน

(3) ถ้าลืมกินยาให้รีบกินทันทีที่นึกได้ เม็ดต่อไปกินตามเวลาปกติ

(4) ถ้ากินครบชุดแล้วไม่มีประจำเดือน ให้กินชุดต่อไปได้เลยหลังหยุดยาชุดก่อน 7-8 วัน หรือ 5 วันแล้วแต่ชนิดของยา

(5) ถ้ากินยาแล้วมีประจำเดือนออกมามากกว่า 5 วัน ให้รีบปรึกษาแพทย์

(6) ยานี้ไม่ให้ยืมกันกิน เพราะอาจได้ตัวยาที่ไม่ถูกต้อง ทำให้ตั้งครรภ์ได้ง่าย

(7) ไม่ควรซื้อยากินเอง ควรปรึกษาแพทย์

(8) หลังกินยาชุดแรกได้ 10 เม็ดแล้วจึงจะร่วมเพศได้

ข้อควรทราบเกี่ยวกับการกินยา

(1) ผู้กินยามีโอกาสตั้งครรภ์เพียง 0 - 2.3 %

(2) การกินยาคุมกำเนิดอาจทำให้เกิดอาการข้างเคียงได้ เช่น คลื่นไส้ อาเจียน อาจจะระงับอาการเหล่านี้ได้โดยกินยาประเภทลดกรดในกระเพาะ เช่น แคล-เซี่ยมคาร์บอเนต หรือโซเดียมไบคาร์บอเนต บางคนอาจมีสิวฝ้าขึ้นที่หน้า เวียน-ศีรษะ อาการเหล่านี้ควรหายในระยะกินยาสัก 2-3 ชุดแล้ว แต่ถ้าเป็นมากต้องปรึกษาแพทย์ที่สั่งยา

(3) ผู้ที่กินยาแล้วน้ำหนักเพิ่มขึ้นประมาณ 30 % เพราะกินยาแล้วทำให้เจริญอาหาร มีส่วนน้อยที่กินยาแล้วผอมลง เพราะเกิดการสูญเสียน้ำในเนื้อเยื่อของร่างกาย วิธีแก้โดยการงดหรือลดปริมาณเกลือหรือของเค็มในอาหาร

(4) ผู้ที่เพิ่งคลอดลูกใหม่ๆและให้นมลูกไม่ควรกินยาคุมกำเนิด เพราะอาจทำให้น้ำนมแห้ง หรือมีน้ำนมน้อย

(5) ยาคุมกำเนิดไม่ได้ทำให้ผู้กินหมดความรู้สึกทางเพศ แต่กลับจะดีขึ้นเพราะไม่ต้องกังวลเรื่องการตั้งครรภ์

(6) ข้อดีในการใช้ยาคุมกำเนิดชนิดกินคือ บางคนมีอาการปวดท้องก่อนมีประจำเดือน เมื่อกินยาแล้วอาการเหล่านี้จะทุเลาหรือหายไป และช่วยให้มีประจำเดือนสม่ำเสมอในรอบเดือน

(7) ยาคุมกำเนิดไม่ทำให้เป็นหมัน เมื่อหยุดกินแล้วก็สามารถตั้งครรภ์ได้ทันที

(8) ผู้ที่เป็นโรคต่อไปนี้ควรปรึกษาแพทย์ก่อนกินยา คือ โรคตับ ดีซ่าน เบาหวาน โรคระบบโลหิต เช่น ความดันโลหิตสูง โรคหลอดเลือดอุดตัน และโรคมะเร็ง-เต้านม

นอกจากยาชนิดกินแล้ว ยังมียาชนิดฉีด(injection) ซึ่งเป็นฮอร์โมนโปรเจสเตอโรนอย่างเดียว หรือทั้งโปรเจสเตอโรนและเอสโตรเจนรวมกัน มีผลในการชงักการผลิตฮอร์โมนของต่อมพิทิวอิทารีในสมอง(pituitary gland) ทำให้ไม่มีไข่สุก ฉีดยาครั้งหนึ่งป้องกันการตั้งครรภ์

ได้ 3 เดือน แต่โดยมากมักเกิดอาการข้างเคียง เช่น มีประจำเดือนมาไม่เป็นปกติ หรือบางราย เมื่อหยุดฉีดยา อาจมีประจำเดือนติดต่อกันนานถึง 6 เดือน หรือกะปริดกะปรอย

การใส่ห่วงอนามัย เป็นการใส่วัตถุแปลกปลอมเข้าไปไว้ในโพรงมดลูกเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ เหตุผลที่ห่วงอนามัยป้องกันการตั้งครรภ์ได้นั้นเชื่อว่า ห่วงอนามัยช่วยกระตุ้นให้ไข่เดินทางผ่านท่อรังไข่เร็วขึ้นจาก 2-3 วัน เป็นเพียง 2-3 ชั่วโมง ทำให้ไข่หมดโอกาสที่จะผสมกับอสุจิช่วยกันไม่ให้ไข่ที่ได้รับการผสมแล้วฝังตัวในมดลูก หรือ อาจช่วยกระตุ้นให้ผนังมดลูกผลิตสารชนิดหนึ่งที่มีคุณสมบัติป้องกันไม่ให้อสุจิผ่านโพรงมดลูกเข้าสู่ท่อรังไข่ได้โดยง่าย ทั้งหมดนี้ยังคงเป็นข้อสันนิษฐานของแพทย์และนักวิทยาศาสตร์ ห่วงอนามัยบางชนิดทำด้วยโลหะไม่เป็นสนิม เช่น ทองแดง แต่ที่นิยมเป็นวัตถุสังเคราะห์พวกโพลีเอธีลีนซึ่งเป็นวัตถุทึบแสง เวลาเอกซ์เรย์สามารถมองเห็นได้ ทำเป็นรูปวงแหวน ห่วง โบว์ และขดเป็นวง ส่วนมากมักมีเชือกไนลอนผูกติดอยู่ด้วย เพื่อสะดวกในการดึงออกเมื่อไม่ต้องการคุมกำเนิด การใส่ห่วงอนามัยมีข้อห้ามและข้อควรทราบดังต่อไปนี้

ข้อห้ามใช้ห่วงอนามัย

(1) ผู้ที่มีอาการอักเสบเฉียบพลันของอวัยวะในอุ้งเชิงกรานห้ามใช้ แต่ผู้ที่รักษาหายแล้วก็ใส่ห่วงได้ ผู้ที่มีเลือดออกทางช่องคลอดอย่างผิดปกติและไม่ทราบสาเหตุก็ห้ามใช้

(2) ผู้ที่มีครรภ์หรือสงสัยจะมีครรภ์ห้ามใส่ห่วง จะใส่ห่วงได้เมื่อแน่ใจว่าไม่ได้อยู่ในระยะตั้งครรภ์ ซึ่งเรื่องนี้แพทย์จะช่วยได้

ข้อควรทราบในการใช้ห่วงอนามัย

(1) การใช้ห่วงอนามัยอาจมีเลือดออกกะปริดกะปรอยในระยะ 2-3 เดือนแรก

(2) มีอาการเจ็บหน่วงหน้าท้องน้อย และตกขาวเล็กน้อย

(3) ปกติแพทย์หรือพยาบาลจะเป็นผู้ใส่ห่วงอนามัยให้ในขณะที่มีประจำเดือน หรือ ภายใน 1 สัปดาห์หลังจากวันแรกของการมีประจำเดือน หรือหลังคลอด หลังแท้ง แต่ต้องงดการร่วมเพศก่อนใส่ห่วงเพื่อให้แน่ใจว่าผู้ใส่ห่วงไม่ได้ตั้งครรภ์ก่อน

(4) ให้ปฏิบัติตามที่แพทย์นัด เพื่อความแน่นอนที่จะตรวจว่าห่วงยังอยู่ในโพรงมดลูก หรือเปลี่ยนห่วงอนามัยใหม่ให้ทุกๆ 2 ปี

ง. วิธีถาวร (Permanent method) หมายถึงการทำหมัน ซึ่งทำได้ทั้งฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง เป็นวิธีที่แน่นอนที่สุด แพทย์จะทำหมันให้ในกรณีที่คู่สมรสมีจำนวนบุตรพอเหมาะกับจำนวนที่ต้องการแล้ว และในกรณีที่หญิงป่วยหรือมีอาการที่ถ้ามีลูกแล้วอาจมีอันตรายถึงชีวิต การทำหมันชายสะดวกและปลอดภัยกว่าหญิง ไม่ต้องเสียเวลามาก เพียงฉีดยาชาแล้วแพทย์ผูกท่อน้ำเชื้อก็สามารถจะกลับบ้านได้ และภายหลัง 2 วันก็ทำงานได้ตามปกติ ปัจจุบันการทำหมันหญิงก็สะดวก เรียกว่า การทำหมันแห้ง ซึ่งแพทย์สามารถทำได้ทุกโอกาสที่ต้องการ ไม่ต้องรอทำหลังคลอดเหมือนแต่ก่อน แพทย์มีเครื่องมือที่เรียกว่า แลพาโรสโคป(laparoscope) ส่องเข้าทางช่องท้องของคนไข้เพื่อหาท่อรังไข่ทั้งสองข้าง แล้วใช้เครื่องมือที่ทำให้ท่อรังไข่ตัน ซึ่งใช้เวลาเพียง 15 นาทีก็เสร็จ คนไข้พักประมาณ 3-4 ชั่วโมงก็กลับบ้านได้ ผู้ที่มีบุตรครบตามจำนวนที่ต้องการและอยู่ในขอบเขตที่จะสามารถเลี้ยงให้เติบโตเป็นคนดีของชาติบ้านเมืองแล้ว ไม่ควรรีรอให้มีบุตรเพิ่มมากขึ้นอีก ควรหาแพทย์เพื่อทำหมันจะได้หมดห่วงที่จะมีบุตรอีกต่อไป

โดยสรุป ในเรื่องการวางแผนครอบครัว ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในเรื่องการไม่ให้มีบุตร แต่หมายรวมถึง การวางแผนให้มีบุตร และเว้นระยะเวลาของการมีบุตรไม่ให้ถี่จนเกินไป เพื่อให้สอดคล้องกับสุขภาพของมารดา ตลอดจนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว โดยมีเป้าหมายขั้นสุดท้ายคือ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการวางแผนชีวิตเพื่อคุณภาพของชีวิต(life planning for quality of life)

บทที่ 4

ความสำคัญและบทบาทของความเป็นพ่อแม่

4.1 ความเป็นพ่อแม่ และความสำคัญของการเป็นพ่อแม่

ความเป็นพ่อแม่จะเกิดขึ้นหลังจากที่คู่สมรสได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันตามกฎของธรรมชาติ ในแง่ชีววิทยานั้น มนุษย์ทุกคนถือกำเนิดขึ้นมาจากการผสมกันของอสุจิหนึ่งตัวจากผู้เป็นพ่อ และไข่สุกหนึ่งใบของผู้เป็นแม่ ซึ่งเมื่อถึงเวลาไข่จะตกออกจากรังไข่มาอยู่ที่ท่อนำไข่ เมื่ออสุจิของฝ่ายพ่อเข้าไปผสมและมีการรวมนิวเคลียสกับของไข่แล้ว จะเกิดเป็นเซลล์ใหม่ที่มีหน่วยทางพันธุกรรมมาจากฝ่ายพ่อและแม่อย่างละครึ่งมารวมเข้าด้วยกัน ต่อจากนั้นเซลล์ที่มีหน่วยพันธุกรรมจากพ่อแม่มารวมกันก็จะแบ่งตัวทวีจำนวนและพัฒนาขึ้นเป็นส่วนต่างๆของร่างกายจนครบ การรวมกันของอสุจิและไข่เรียกว่า การปฏิสนธิ(fertilization) ซึ่งถือได้ว่าชีวิตใหม่ได้อุบัติขึ้นแล้ว ชีวิตใหม่นี้จะมีจำนวนโครโมโซม 46 อัน หรือ 23 คู่ โดยรับมาจากฝ่ายพ่อ 23 อัน และจากฝ่ายแม่ 23 อัน จึงครบเป็น 23 คู่ บนโครโมโซมจะมียีน(gene) ซึ่งเป็นตัวกำหนดลักษณะทางพันธุกรรมให้แก่ชีวิตใหม่ เด็กจะเกิดเป็นหญิงหรือชายก็สุดแท้แต่ว่า โครโมโซมอันที่ 23 ในอสุจิของพ่อจะเป็น X หรือ Y ถ้าเป็น X เมื่อปฏิสนธิแล้วลูกที่เกิดก็จะเป็นเพศหญิง ถ้าเป็น Y เมื่อปฏิสนธิแล้วลูกที่เกิดก็จะเป็นเพศชาย เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าในไข่ของแม่นั้น โครโมโซมอันที่ 23 มีรูปร่างและขนาดเท่ากัน จัดเป็นโครโมโซม X แต่เพียงอย่างเดียว ส่วนโครโมโซมอันที่ 23 ในอสุจิของพ่อแตกต่างกัน คืออาจเป็น X หรือ Y ก็ได้ ดังนั้นโอกาสที่จะได้ลูกเพศหญิงหรือชายจึงขึ้นอยู่กับโครโมโซมอันที่ 23 ที่อสุจิเป็นผู้นำมา การที่คู่สมรสได้มีการร่วมเพศกันและอยู่ในช่วงจังหวะที่ไข่สุกและตกมาอยู่ที่ท่อรังไข่ พร้อมที่จะปฏิสนธิ เมื่อนั้นความเป็นพ่อเป็นแม่ของคู่สมรสก็จะเกิดขึ้นทันที อาศัยจิตใต้สำนึกของผู้เป็นพ่อแม่และความรู้สึกมีคุณธรรม พ่อแม่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบในชีวิตใหม่ที่ได้ก่อกำเนิดขึ้นมาแล้ว และต้องพร้อมเสมอที่จะทำให้ผู้เป็นลูกที่จะเกิดขึ้นมามีชีวิตต่อไปอย่างมีความสุข เป็นชีวิตที่มีคุณภาพและมีคุณค่าสำหรับสังคมต่อไป

เป็นธรรมดาของพ่อแม่ที่จะมีความรู้สึกว่า การมีบุตรคนแรกเป็นการนำเอาความรัก ความสุข ความหวัง ความมีอนาคตที่มั่นคงมาสู่ครอบครัว พ่อแม่จะเพิ่มความรักใคร่เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น ญาติพี่น้องของแต่ละฝ่ายก็จะมีความปลื้มใจที่จะเห็นก้าวใหม่ของชีวิตที่ได้มีหลานเป็นผู้สืบวงศ์ตระกูลต่อไป ถ้าเป็นสังคมของคนจีน หลานที่เกิดมาเป็นชายคนแรกจะได้รับการเอาใจใส่รักใคร่มากเป็นพิเศษ บุตรที่เกิดมาจะทำให้ชีวิตของครอบครัวใหม่ขยายตัวจากที่เคยอยู่ร่วมกันเพียง 2 คน กลายเป็น 3-4-5 คน ถ้าหากไม่มีการวางแผนในเรื่องขนาดของครอบครัวให้เหมาะสมก็จะมีจำนวนบุตรเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของครอบครัวใหม่อาจทำให้เกิดปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวได้ ในขณะที่บุตรอายุยังน้อย พ่อแม่ก็จำเป็นต้องอบรมสั่งสอนให้เป็นคนที่มีระเบียบแบบแผน ตลอดจนมีความประพฤติที่ดีงาม ควรควบคุมพฤติกรรมที่เด็กได้แสดงออกมาไม่เหมาะสมด้วยการลงโทษบ้าง หรือให้รางวัลและชมเชยเมื่อทำความดี บุตรจะได้รับการเรียนรู้และปฏิบัติตนอย่างถูกต้องจากพ่อแม่ก่อนบุคคลอื่นในสังคม การปฏิบัติตนที่ถือเป็นแบบอย่างได้ของพ่อแม่จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ในระหว่างที่ครอบครัวใหม่มีสมาชิกเพิ่มขึ้น ก็ยังเป็นระยะที่พ่อแม่ต้องปรับตัวเข้าหากันอยู่ตลอดเวลา ในระยะนี้บรรยากาศของความสัมพันธ์จะเป็นช่วงที่ทั้งคู่ปรับตัวเข้าหากันได้ดีพอสมควร ถึงแม้ว่าอาจจะมีข้อขัดแย้งกันบ้างในบางโอกาสแต่ก็สามารถเข้าใจกันได้ง่าย เพราะพื้นฐานของความรักความมีเยื่อใยต่อกันยังสูงมาก สำหรับการปรับตัวกับสมาชิกใหม่เป็นเรื่องที่พ่อแม่จะต้องทำความเข้าใจและรู้จักหน้าที่อันสำคัญที่ทั้งคู่จะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ถ้าพ่อแม่มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันและกันแล้วผลดีจะเกิดขึ้นกับบุตร ตลอดทั้งครอบครัวของคู่สมรสอีกด้วย

พ่อแม่มีความสำคัญต่อชีวิตของลูกๆอย่างไรนั้น ทุกคนคงเคยได้ยินพุทธวัจนะที่กล่าวสั้นๆแต่มีความหมายลึกซึ้งว่า "พ่อแม่เป็นพรหมของลูกๆ" "พ่อแม่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรที่แผ่กิ่งก้านสาขาให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ลูกๆ" บางท่านอาจเคยได้ยินพระราชเสาวณีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบันตรัสแด่พสกนิกร เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา (12 สิงหาคม 2523) มีใจความว่า "แม่ เป็นคำพูดออกเสียงที่มนุษย์เปล่งได้เป็นครั้งแรก ถือกันว่าแม่เป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ของบุตร และมีอุปการะคุณต่อบุตรเป็นอเนกประการ ฉะนั้นการถูกเถิดแม่เป็นมงคลอันอุดมๆ"

ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธวัจนะ หรือ พระราชเสาวณีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรม-ราชินีนาถก็ตามจะเห็นได้ว่า ล้วนเน้นถึงความสำคัญของความเป็นพ่อแม่ที่มีต่อลูก ดังนั้นผู้ที่เป็นพ่อเป็นแม่ที่มั่นอยู่ในคุณธรรมจะต้องตระหนักและรู้ในหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบและดูแลเอาใจใส่ต่อลูก มิใช่จะปล่อยให้ลูกเกิดมาโดยปราศจากความรักความสนใจและความมีเมตตาจากพ่อแม่ แม้ว่าในครอบครัวจะมีปัญหาอย่างใดก็ตามแต่ลูกที่เกิดมาเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวพันกับปัญหาในครอบครัวเลย และเมื่อลูกเกิดมาแล้วแต่พ่อแม่กลับไม่ได้เอาใจใส่อบรมสั่งสอนและให้ความอบอุ่นลูกๆก็จะเป็นผู้รับกรรมและอาจกลายเป็นคนมีปัญหาในอนาคต ความรักใคร่ผูกพันที่พ่อแม่มีต่อลูกเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ผน แสงสิงแก้ว (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:196) ได้กล่าวถึงตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความสำคัญของครอบครัว ดังต่อไปนี้

"...คนไข้โรคจิตพร้อมด้วยประวัติละเอียด 15 ราย จำนวนถึง 14 รายที่มีพ่อแม่แตกแยกกัน ไม่มีความผูกพันรักใคร่ในครอบครัว 5 รายใน 14 ราย พ่อแม่ตายจากกัน 9 ราย พ่อแม่แยกกันอยู่ ทะเลาะวิวาท หย่าร้าง เด็กจะขาดความอบอุ่นในบ้าน ขาดเพื่อน จะไม่พอใจตนเอง ไม่พอใจในสิ่งแวดล้อม เที่ยวไขว่คว้าหาความอบอุ่นและความพอใจจากที่อื่นๆเรื่อยๆไปไม่มีจุดจบ จะหงุดหงิดฉุนเฉียวและอยากทำลาย ซึ่งเป็นขั้นต้นของการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพในทางที่ไม่เป็นสุขต่อไป สุดท้ายเด็กเหล่านั้นลงเอยชีวิตด้วยการเป็นโรคจิต"

"สำหรับอีกรายหนึ่งซึ่งเป็นคนไข้เด็ก เป็นลูกที่พ่อแม่ไม่ต้องการให้เกิดมา บอกว่าเป็นลูกอัปมงคล ดังนั้นความผูกพันรักใคร่ในครอบครัวไม่เกิดขึ้น ยิ่งตอนหลังแม่ตาย ปัญหาแห่งชีวิตซึ่งขาดแม่และขาดความอบอุ่นก็ยิ่งมีมากขึ้น เด็กถูกละเลยทอดทิ้ง ขาดเพื่อน ขาดความรัก ความสนใจ ขาดอารมณ์ ต่อมาเด็กมีอาการหงุดหงิด แยกตัวเอง ไม่นำพาต่อผู้ใดทั้งสิ้น นั่งโยกตัวอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นเรื่องของผู้พยายามปลอบใจตัวเอง โดยหนีออกไปจากโลกอันเศร้าที่ตนได้เผชิญอยู่นี้"

จากการวิเคราะห์ของจิตแพทย์ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ถ้าพ่อแม่ไม่รักลูกและไม่ทำหน้าที่ของตน ไม่จัดสิ่งแวดล้อมที่ดีให้ลูก ความเสียหายที่จะเกิดกับลูกนั้นจะใหญ่หลวง แทนที่

เด็กจะเจริญเติบโตได้ดี กลับเสียคนกลายเป็นปัญหาของสังคม ซึ่งนับได้ว่าเป็นกรรมทั้งของพ่อแม่และตัวเด็กเองในที่สุด

ประภาศน์ อวยชัย (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:198) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทศาลคดีเด็กและเยาวชนกับความมั่นคงแห่งชาติ พบว่าสาเหตุที่เด็กทำผิดนั้นมี 4 ประเภท คือตัวผู้ทำผิดเอง ครอบครัว เศรษฐกิจ ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม สำหรับสาเหตุจากตัวผู้ทำผิดเอง ผู้วิจัยได้ระบุว่า พันธุกรรม ความพิการ หรือโรคภัยไข้เจ็บ ภาวะแห่งจิต สัญชาตญาณ สติปัญญาและการศึกษา จะเห็นว่าล้วนแต่เป็นเรื่อง ที่เกี่ยวพันกับพ่อแม่ทั้งสิ้น ถ่ายทอดมาเป็น "ตัวผู้ทำผิด" และการเลี้ยงดูหลังจากเกิดแล้ว แม้แต่เรื่องการศึกษา ครอบครัวก็มีส่วนรับผิดชอบอยู่มาก ไม่มีใครโต้แย้งได้ว่า พ่อแม่ไม่ใช่ครูคนแรกของเด็ก การศึกษาบางด้าน เช่น จริยศึกษานั้น ถ้าครอบครัวปูพื้นฐานให้แน่นหนาแล้ว เมื่อเด็กออกไปนอกบ้าน ความเลวทรามต่างๆนอกบ้านก็จะมีอิทธิพลต่อเด็กน้อยลงหรือไม่มีก็อาจเป็นได้

สำหรับครอบครัวเป็นสาเหตุให้เด็กกระทำความผิดได้อย่างไร ข้อความต่อไปนี้จะช่วยให้มีความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

"...บ้านและครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันสังคมที่มีความสำคัญอันดับแรกในการสร้างลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของเด็ก ถ้าภายในบ้านหรือครอบครัวมีความผาสุก ทุกคนมีความสามัคคีกลมเกลียวกันเป็นอย่างดี บิดามารดามีความรักความห่วงใยในตัวลูก เอาใจใส่อุปการะเลี้ยงดู และพยายามอบรมบ่มนิสัยที่ดีงามให้แก่บุตร ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุตร ย่อมจะทำให้บุตรเกิดความรักต่อบิดามารดา มีความอบอุ่นใจและมีแต่ความสุข ได้รับแต่สิ่งที่ดีงามเข้ามาในชีวิต เด็กจะเจริญเติบโตด้วยดีทั้งด้านปัญญาและความนึกคิด เพียบพร้อมด้วยความงามทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งจะเป็นกำลังของประเทศชาติบ้านเมืองต่อไป แต่ตรงกันข้าม ครอบครัวที่บิดามารดาไม่มีความสามัคคีเสียสละให้กันและกัน มีแต่ทะเลาะวิวาทกันบ่อยๆ เด็กก็ย่อมจะรับนิสัยก้าวร้าว พูดจาหยาบคาย ชอบทะเลาะวิวาทและหัวดื้อรั้น หรือเด็กในครอบครัวที่พ่อแม่เป็นโรคประสาท ขี้บ่นจู้จี้จุกจิก เด็กมักจะขาดความมั่นคงทางอารมณ์ หรือครอบครัวที่พ่อแม่เล่นการพนันหรือดื่มสุรา เด็กอาจจะติดนิสัยชอบเล่นการพนัน

หรือดื่มสุราไปด้วย เด็กที่พ่อแม่หย่าร้างแตกแยกกันมักจะติดนิสัยพาลเกเรเพื่อหาทางชดเชยความต้องการที่ขาดไป เด็กที่กำพร้าพ่อแม่ถึงแก่กรรมทั้งสองคนจะขาดความรักความอบอุ่นและเกิดปัญหาทางด้านความประพฤติได้เช่นกัน สำหรับครอบครัวที่พ่อแม่เข้มงวดกวดขันมากเกินไป หรือหย่อนมากเกินไปก็จะทำให้เด็กนิสัยเสียและประพฤติผิดได้ง่าย ในทางด้านเศรษฐกิจถ้าครอบครัวยากจนแล้วยังมีลูกมาก พ่อแม่ดูแลไม่ทั่วถึง เด็กก็ได้รับความเดือดร้อน ยิ่งครอบครัวที่พ่อมีเมียน้อย แม่มีชู้ย่อมเป็นภัยต่อจิตใจเด็กเป็นที่สุด จึงกล่าวได้ว่า ครอบครัวที่ไม่สงบสุข มีปัญหาความแตกแยก พ่อแม่ประพฤติตนในทางที่มิชอบ เศรษฐกิจไม่ดี ย่อมทำให้เด็กๆขาดความรักความอบอุ่น ขาดที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ ไม่ได้พบเห็นตัวอย่างที่ดี จะเป็นสิ่งโน้มนำให้เด็กประพฤติผิด ตกเป็นเหยื่อของความชั่วได้ง่าย"

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุทางเศรษฐกิจที่ทำให้เด็กกระทำผิด รายงานผลการวิจัยก็ยังแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบของครอบครัวอยู่นั่นเอง กล่าวคือ ถ้าสมาชิกครอบครัวสุขภาพดี หมั่นทำมาหากิน รู้จักใช้ทรัพยากรต่างๆทั้งในและนอกครอบครัวให้เกิดประโยชน์สูงสุด สภาพเศรษฐกิจของครอบครัวย่อมจะดีขึ้น ถึงแม้ดินฟ้าอากาศจะไม่เอื้ออำนวย การกระจายรายได้ยังไม่ดี อำนาจซื้อของเงินลดลง หรือในระยะที่เศรษฐกิจของครอบครัวตกต่ำมาก พ่อแม่และผู้ใหญ่ทุกคนในครอบครัวจุ่นวายอยู่กับการทำมาหากิน ในระยะเวลาเช่นนั้นก็ควรวางแผนครอบครัวให้มีจำนวนบุตรที่พอเหมาะหรือเว้นระยะการมีบุตรให้สอดคล้องกับความสามารถของพ่อแม่ที่จะรับภาระเลี้ยงดูให้ดีได้

4.2 บทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่

บรรยากาศในครอบครัวที่พ่อแม่มีความรักใคร่กลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความมั่นคงทางอารมณ์ จะเป็นแนวทางให้เด็กรู้หัวหิวว่าตนควรจะปฏิบัติตนอย่างไรต่อสภาพการณ์ ต่อสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่โดยรอบตัว ถ้าบรรยากาศภายในครอบครัวมีลักษณะที่ตรงกันข้าม คือพ่อแม่มีแต่ความขัดแย้งโต้เถียงกัน ไม่รักใคร่ผูกพันต่อกัน หรือพ่อเป็นคนเจ้าชู้สำมะเลเทเมา ขาดความรับผิดชอบใน

หน้าที่ของหัวหน้าครอบครัวที่ดี ส่วนแม่เป็นคนเจ้าอารมณ์หงุดหงิด ทะเลาะอย่างรุนแรงกับพ่อบ่อยครั้ง หากสภาพการณ์ภายในครอบครัวอยู่ในลักษณะเช่นนี้ ลูกๆก็จะปรับตัวได้ยาก ในที่สุดก็จะเกิดความรู้สึกว่าครอบครัวไม่น่าอยู่ ขาดบุคคลที่รักตนอย่างจริงจัง จึงเกิดความอ้างว้างว้าเหว่ และจะกลายเป็นคนที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง มีนิสัยชอบระแวงและมองโลกในแง่ร้าย ดังนั้นพ่อแม่จึงควรรู้บทบาทและหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม ตลอดจนจะต้องรู้จักการวางตนประพฤติตน เพื่อเป็นแบบฉบับที่ดีแก่ลูก โดยคำนึงถึงในเรื่องต่อไปนี้

(1) ความรัก ปกติพ่อแม่จะอบรมสั่งสอนลูกๆได้ผลน้อยถ้าพ่อแม่ไม่มีความรักต่อลูกๆ เมื่อกล่าวเช่นนี้ อาจมีคนแย้งว่า พ่อแม่ย่อมรักลูกเสมอ คงจะหาคนที่ไม่รักลูกของตนได้ยากมาก ข้อนี้เป็นความจริง แต่คนที่ไม่รักลูกก็มีอยู่อีกไม่น้อย นอกจากนั้นคนที่รักลูกไม่มากนักก็มีอยู่อีกจำนวนหนึ่ง บางคนมีความรักลูกก็จริง แต่รักน้อยกว่าสิ่งอื่น เช่น รักลูกน้อยกว่ารักเงิน หรือรักน้อยกว่าเกียรติยศชื่อเสียงของตนเอง บางรายยิ่งร้ายไปกว่านั้นก็คือรักลูกน้อยกว่าความสนุกสนานของตนเอง

นอกจากการมีความรักแล้ว พ่อแม่ยังต้องแสดงความรักให้เป็นที่ประจักษ์แก่ลูกด้วย การที่จะบอกกล่าวว่ารักเฉยๆนั้นไม่เพียงพอ การกอดจูบลูกๆอาจเป็นการแสดงความรักที่ดีอย่างหนึ่ง แต่การแสดงความรักจะต้องมีการแสดงวิธีอื่นๆประกอบด้วย เป็นต้นว่า ความห่วงใยในสวัสดิภาพของลูก การเอาใจใส่ต่อลูกในเรื่องสำคัญๆ การพูดจาปราศรัยกับลูกอย่างสนิทสนม เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการแสดงความรักที่ลูกๆต้องการจากพ่อแม่เป็นอย่างยิ่ง ถ้าพ่อแม่แสดงความรักให้ลูกมีความแน่ใจได้เท่าใดก็ย่อมเป็นผลดีมากเท่านั้น แต่การแสดงความรักต่อลูกมิได้หมายความว่าการปล่อยตามใจลูก เด็กโดยทั่วไปมักเรียกร้องให้พ่อแม่ตามใจตน ส่วนใหญ่ก็มักอ้างเอาความรักมาเป็นเหตุผลประกอบในการเรียกร้อง เช่น ลูกๆอาจกล่าวอ้างว่าถ้ารักจริงก็ต้องอนุญาตให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ การเรียกร้องแบบนี้มักจะมีอยู่เป็นประจำ พ่อแม่จำเป็นต้องใช้วิจารณญาณให้ดีว่า ควรตามใจเด็กอย่างไรบ้าง เรียกว่า "รักลูกให้ถูกทาง" ถ้าพ่อแม่จะปฏิเสธข้อเรียกร้องของลูกก็ควรต้องชี้แจงถึงเหตุผลให้เป็นที่เข้าใจ บางครั้งลูกๆอาจไม่เข้าใจหรือไม่ยอมรับฟังเหตุผลของผู้ใหญ่ จึงมีการต่อว่าต่อขานว่าพ่อแม่ไม่รักตน ในกรณีเช่นนี้ผู้ใหญ่ไม่ควรใจอ่อน เพราะถ้าลูกๆมองเห็นลู่ทางที่จะเอาชนะได้ ครั้งต่อไปก็จะใช้วิธีการเดิมอีก และอาจมากขึ้นจนติดเป็นนิสัย

(2) การปฏิบัติที่คงเส้นคงวา ในการอบรมลูกๆนั้นไม่มีอะไรที่จะทำให้ลูกเกิดความสับสนได้มากเท่ากับการปฏิบัติตนของพ่อแม่ที่ไม่คงเส้นคงวา ครอบครัวที่ขาดระเบียบแบบแผนมักปฏิบัติเช่นนั้น เวลาที่พ่อแม่อารมณ์ดีก็พูดจาหรือปฏิบัติต่อลูกอย่างหนึ่ง พออารมณ์เสียขึ้นมาก็ปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง การกระทำเช่นนั้นทำให้ลูกไม่ทราบว่าจะวางตัวอย่างไรและแบบแผนพฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร บางรายก็ปฏิบัติตนไม่คงเส้นคงวาตามพ่อแม่หรือผู้ปกครองไปด้วย ลูกที่ฉลาดบางคนก็ใช้การปฏิบัติที่ไม่คงเส้นคงวาเพื่อหาประโยชน์ใส่ตนหรือหาโทษใส่พี่น้องซึ่งตนอิจฉาด้วย เช่น เด็กอาจรู้ว่าตนควรเรียกร้องจากผู้ปกครองในเวลาใด หรือควรหลบหลีกพ่อแม่ในช่วงใด ถ้าต้องการให้โทษแก่พี่น้องก็จะนำเรื่องที่ไม่ดีไปฟ้องพ่อแม่เพื่อให้ผู้อื่นได้รับโทษ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่พึงปรารถนา

อีกประการหนึ่งการปฏิบัติที่ไม่คงเส้นคงวา บางครั้งอาจเกิดจากญาติผู้ใหญ่คนอื่นที่อยู่ในครอบครัวก็ได้ เช่นในบางครั้งพ่อแม่ต้องการอบรมเข้มงวดในเรื่องหนึ่ง แต่ญาติผู้ใหญ่อาจเห็นว่าเป็นเรื่องที่ควรปล่อยตามใจเด็ก ข้อขัดแย้งนี้บางครั้งก็ทำให้เกิดความสับสน หรือบางทีก็ฉวยโอกาสหาประโยชน์ใส่ตน

(3) ความคิดเห็นที่ตรงกันของพ่อแม่ การปฏิบัติที่ไม่คงเส้นคงวาซึ่งเกิดจากความขัดแย้งกันระหว่างพ่อแม่จะเป็นผลร้ายมากกว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างพ่อแม่กับญาติผู้ใหญ่ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ลูกๆมีความผูกพันใกล้ชิดกับพ่อแม่มากกว่าบุคคลอื่น ถ้าพ่อว่าอย่างหนึ่ง แต่แม่ว่าอีกอย่างหนึ่ง ลูกจะเกิดความไม่แน่ใจทันที ถ้าปฏิบัติตามฝ่ายหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งอาจลงโทษตนได้ ลูกๆก็ย่อมวางตัวไม่ถูกและก็ไม่ทราบว่าควรจะปฏิบัติตนอย่างไร

สามีภรรยาหลายคู่ที่ปฏิบัติตนเช่นนี้ต่อลูก ทางที่ดีควรปรึกษาหารือกัน เพื่อตกลงกันให้ได้และทำอะไรให้มีความเห็นที่ตรงกัน การตกลงอาจเกิดจากการลดทิฐิยอมแพ้ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถึงแม้ว่าตนเองจะไม่ชอบไม่พอใจก็ควรจะต้องยอมเสียสละ เพื่อให้เกิดผลดีแก่ลูกของตน การเอาชนะกันในเรื่องเช่นนี้คงไม่เป็นผลดีแก่ใครทั้งสิ้น

นักจิตวิทยากล่าวว่า เด็กที่มีปัญหาทางสุขภาพจิต มักมาจากครอบครัวที่พ่อแม่มีความคิดเห็นไม่ตรงกันในเรื่องการอบรมลูก ถ้าพ่อต้องการใช้อำนาจเด็ดขาดเข้าบังคับ แต่แม่ต้องการปล่อย-

ตามใจลูก ความสับสนเช่นนี้อาจทำให้ลูกเสียสุขภาพจิตได้ เมื่อเป็นเช่นนี้นักจิตวิทยาจึงให้คำแนะนำว่า พ่อแม่ควรเลือกแบบของความสัมพันธ์ให้ตรงกัน จะใช้แบบใดก็ได้ แต่อย่าใช้แบบซึ่งขัดกัน และที่สำคัญ ในการเลือกแบบของความสัมพันธ์ พ่อแม่ควรพิจารณาว่าแบบใดจะเป็นผลดีแก่ครอบครัวมากที่สุด

(4) การติดตามแก้ไขความประพฤติของลูกทุกโอกาส การอบรมสั่งสอนลูกนั้นต้องการความเอาใจใส่จากพ่อแม่เป็นอย่างยิ่ง เมื่อสอนไปแล้วก็ไม่ควรสรุปว่าลูกคงนำไปปฏิบัติ โดยมากลูกมักอยากลองอยู่เป็นนิสัย สิ่งหนึ่งที่ลูกมักต้องการลองเป็นอย่างมากคือ ลองขัดคำสั่งสอนของพ่อแม่ดู ถ้าเข้าใจธรรมชาติตามวัยของเด็กในแง่นี้ พ่อแม่จำเป็นต้องติดตามดูแลลูกอยู่เป็นประจำ ถ้าเห็นปฏิบัติไม่ถูกต้องก็ควรรีบแก้ไขทันที

การแก้ไขความประพฤติที่บกพร่องของลูกไม่จำเป็นต้องใช้การลงโทษเสมอไป แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ต้องลงโทษกันบ้าง แต่วิธีการลงโทษก็มีอยู่หลายระดับ เช่น การติเตียน การดุและการเฆี่ยนตีเป็นต้น ถ้าพ่อแม่เลือกระดับการลงโทษให้เหมาะสมกับความผิด และชี้แจงให้ลูกทราบว่าตนถูกลงโทษเพราะอะไร ลูกย่อมจะยอมรับโทษและเต็มใจแก้ไขความประพฤติของตน สิ่งที่พึงหลีกเลี่ยงเป็นอย่างยิ่งก็คือ การลงโทษด้วยความโกรธ การลงโทษแบบนี้นอกจากลูกจะไม่เข้าใจว่าเพราะเหตุผลอะไรแล้ว พ่อแม่ยังอาจจะยับยั้งโทสะไม่ได้ และลงโทษลูกหนักเกินกว่าเหตุก็ได้

สิ่งที่ตรงกันข้ามกับการลงโทษคือการให้รางวัล รางวัลมีหลายประเภทและหลายระดับ นับตั้งแต่การยกย่องชมเชย การให้สิทธิพิเศษบางอย่างไปจนถึงการให้รางวัลเป็นเงินและสิ่งของ ถ้าพ่อแม่เลือกใช้รางวัลให้เหมาะสมก็จะสามารถทำให้เด็กยึดถือพฤติกรรมอันถูกต้องไปปฏิบัติได้มาก

นักจิตวิทยากล่าวว่า การให้รางวัลเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมอันถูกต้องมักมีผลดีกว่าการลงโทษเพื่อป้องกันมิให้เกิดพฤติกรรมอันไม่ถูกต้อง กล่าวง่ายๆว่า การส่งเสริมให้ลูกทำดีจะได้ผลดีกว่าการห้ามมิให้ลูกกระทำไม่ดี เพราะการห้ามนั้นมักทำให้ลูกๆนึกอยากจะลองละเมิดดู ถึงอย่างไรก็ตาม หลักของการอบรมลูกก็ต้องอาศัยการกระทำทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกัน คือส่งเสริมให้กระทำดี และห้ามปรามการกระทำที่ไม่ดี

ความเอาใจใส่เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งสำหรับพ่อแม่ในการอบรมลูก นอกจากความเอาใจใส่จะทำให้พ่อแม่สามารถติดตามความเคลื่อนไหวของลูกได้ทุกโอกาสแล้ว ความเอาใจใส่ยังเป็นการแสดงให้ลูกๆเห็นว่าพ่อแม่มีความรักในตนด้วย ถ้าลูกอยากทราบว่าตนได้รับความรักจากพ่อแม่อย่างสมบูรณ์ก็จะดูได้จากการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดสม่ำเสมอของพ่อแม่ ความสัมพันธ์ภายในบ้านย่อมจะเป็นที่ราบรื่นด้วย

ครอบครัวในภาวะสังคมและลักษณะอาชีพอย่างปัจจุบัน ผู้เป็นพ่อแม่ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ความสัมพันธ์ของพ่อแม่ต้องห่างเหินลูกมากพอสมควร และโดยเฉพาะถ้าลูกกำลังอยู่ในช่วงวัยรุ่นด้วยแล้ว พฤติกรรมต่างๆของลูกจะเปลี่ยนแปลงไป เป็นต้นว่าด้านความคิด ความเป็นตัวของตัวเอง การแต่งกาย ตลอดจนรสนิยมซึ่งมักจะขัดแย้งกับของพ่อแม่ที่เคร่งครัดต่อวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมอยู่ บางทีอาจส่งผลให้ลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่และหลงเชื่อตามสิ่งยั่วยุภายนอก ลูกๆอาจจะทำสิ่งที่ผิดด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าบรรยากาศภายในครอบครัวที่พ่อแม่มีความเข้าใจอันดีมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความเห็นตรงกัน ตลอดจนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนที่ควรปฏิบัติต่อลูกๆอย่างดีที่สุด ก็จะช่วยป้องกันปัญหาต่างๆที่อาจจะเกิดขึ้นได้

บทบาทและหน้าที่ที่สำคัญซึ่งลูกๆควรจะได้รับจากพ่อแม่ก็คือ

(1) การให้ความเจริญเติบโตทางด้านร่างกายและจิตใจ ความเจริญเติบโตทางด้านร่างกายเป็นความจำเป็นอันดับแรกของชีวิต ในขณะที่ลูกยังหาเลี้ยงตนเองไม่ได้ พ่อแม่ต้องมีความรับผิดชอบที่จะดูแลในเรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ดูแลยามเจ็บไข้ได้ป่วยให้แก่ลูกๆอย่างดีตามสมควรแก่อัตภาพ ความอดอยากและหิวโหยมักเป็นสาเหตุให้บุคคลมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากปทัสถาน ในเรื่องความเป็นพ่อเป็นแม่นั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่แต่เฉพาะการให้กำเนิดลูกเท่านั้น แต่ยังต้องมีหน้าที่เลี้ยงดูลูกให้เติบโตขึ้นมาเป็นคนดีไม่เป็นบุคคลที่จะสร้างปัญหาให้แก่สังคม

ความเจริญเติบโตทางจิตใจก็มีความสำคัญและจำเป็นไม่แพ้ความเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย ทุกคนมีความต้องการนับตั้งแต่ได้ลืมตาดูโลกเป็นต้นมา สิ่งแรกที่ต้องการคือ ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยที่จะเติบโตและมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ การตอบสนองความรู้สึกนี้พ่อแม่จะเป็นบุคคลแรกที่จะให้กับลูก

โดยมีความห่วงใยเอื้ออาทร ทำให้ลูกเติบโตขึ้นมาในบรรยากาศที่รู้สึกว่ามีความเป็นมิตร มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน มีความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูก นอกจากนี้เด็กยังต้องการความรู้สึกความเป็นเจ้าของ คือความรู้สึกว่าตนเป็นลูกของพ่อแม่ มีความสัมพันธ์กับพ่อแม่ และท้องเดียวกันพ่อแม่ก็เป็นบุคคลที่ลูกเป็นเจ้าของ มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกว่าคนอื่นๆ สิ่งที่ทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางจิตใจอีกประการหนึ่งก็คือ ความต้องการได้รับการยกย่องชมเชย คำชมเชยย่อมทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เป็นกำลังใจทำให้เด็กสร้างสถานภาพใหม่แก่ตัวเอง ขจัดความรู้สึกด้อยและสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น การให้คำชมเชยมีข้อควรระมัดระวังคือ ไม่ควรใช้บ่อยครั้งจนเกินความจำเป็น หรือไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง เพราะจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคำพูดที่ไม่จริงใจ

ความเจริญเติบโตทางร่างกายและจิตใจดังกล่าวมาแล้ว ถ้าสิ่งใดไม่ได้รับมักมีอิทธิพลต่อปฏิกิริยาตอบสนองของบุคคล โดยเฉพาะทางด้านจิตใจนั้นมีความสำคัญและเป็นที่ปรารถนาไม่แพ้ทางกาย ความต้องการทางด้านจิตใจเมื่อได้รับการตอบสนองก็จะเกิดความรู้สึกพึงพอใจ แต่ถ้าไม่ได้รับการตอบสนองก็จะเกิดความเครียดอย่างรุนแรง และมีผลทำลายบุคลิกภาพ สร้างนิสัย เจตคติ และพฤติกรรมที่ไม่ดีขึ้น หรือเกิดปมด้อยอย่างรุนแรง มีความรู้สึกเกลียด เคียดแค้น มองชีวิตและโลกในแง่ร้าย มีความสงสารตนเอง หาทางออกโดยการก้าวร้าว พยายามที่จะเอาชนะทุกสิ่งทุกอย่าง, โดยแสดงพฤติกรรมที่เป็นสัญญลักษณ์แห่งการทดแทน เป็นต้น

(2) การอบรมสั่งสอน ที่สำคัญคือการปลูกฝังความสามารถในการควบคุมตนเองและความสามารถในการปรับตัวให้แก่เด็ก สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมปัจจุบันต้องยอมรับว่าเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาทางด้านอารมณ์หรือเกิดความเครียดได้เสมอๆ เช่น ความเครียดที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างค่านิยมที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมากับสภาพความเป็นจริงของสังคม และตัวอย่างจากการประพฤติปฏิบัติของบางคนไม่ตรงกับสิ่งที่เรียนมา ทำให้ไม่ทราบว่าจะเลือกค่านิยมใดดี

การปลูกฝังความสามารถในการควบคุมตนเองจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะการให้รู้จักการควบคุมตนเองจากภายใน เป็นการควบคุมที่เกิดจากความต้องการทำดีด้วยความดี เพราะมีความเชื่อมั่นในความดี มีหิริโอตัปปะ คือความละอายและเกรงกลัวต่อความชั่ว ซึ่งต่างกับ-

การควบคุมพฤติกรรมจากอิทธิพลภายนอก ซึ่งเป็นการควบคุมตนเองเพราะกลัวสิ่งภายนอก เช่น กฎหมาย การลงโทษ เป็นต้น การควบคุมพฤติกรรมจากอิทธิพลภายนอกนั้นเมื่อมีโอกาสและคิดว่าไม่มีผู้ใดรู้เห็นก็จะทำความผิด เพราะขาดความมั่นคงในจิตใจที่จะทนต่อสภาพยั่วยุ หรือทนต่อความต้องการของตนเองโดยเฉพาะค่านิยมของสังคมปัจจุบันได้เน้นถึงความสำเร็จทางวัตถุ เช่น เงิน ทองและทรัพย์สินต่างๆที่จะอำนวยความสะดวกสบายให้ ส่วนการพัฒนาทางด้านจิตใจนั้นถูกมองข้ามไป ปัญหานี้จึงเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เด็กวัยรุ่นกระทำความผิด การแก้ไขจะต้องให้เด็กได้พยายามพิสูจน์และตรวจสอบว่าค่านิยมนี้ถูกต้องหรือไม่ เหมาะที่จะยอมรับและคล้อยตามเพียงใด ส่งเสริมปลูกฝังความรู้สึกที่ว่า การสร้างตนตามอุดมคตินั้นแม้จะไม่เทียมหน้าเทียมตาผู้อื่น แต่ก็ให้ความสุขแก่ชีวิตได้เช่นเดียวกัน และเป็นความสุขที่ยั่งยืนมากกว่าสิ่งของนอกกายด้วย

(3) การเอาใจใส่ หมายถึงการหมั่นสังเกตพฤติกรรมของลูกอยู่เสมอ พฤติกรรมที่อาจนำไปสู่การกระทำผิดที่สำคัญคือ ปัญหาสุขภาพจิต ความผิดปกติทางเพศ การใช้ยาเสพติด และการใช้เวลาว่าง

ก. ปัญหาสุขภาพจิต เด็กวัยรุ่นที่กระทำความผิดเป็นจำนวนมากที่มีสาเหตุมาจากปัญหาสุขภาพจิต ทำให้เกิดความผิดปกติทางด้านจิตใจ เช่น โรคประสาท โรคจิต พ่อแม่และผู้ปกครองต้องสังเกตและเอาใจใส่ต่อสภาพจิตของลูกๆ และเมื่อพบความผิดปกติควรนำส่งแพทย์ หรือปรึกษาจิต-แพทย์ นักจิตวิทยา เพื่อค้นหาสาเหตุและให้คำแนะนำแก้ไขตั้งแต่เพิ่งมีอาการเริ่มต้น

ข. ความผิดปกติทางเพศ ลักษณะความผิดปกติทางเพศบางประการ เช่น รักร่วม-เพศ(homosexuality) ทำร้ายคู่ร่วมเพศ(sadism) หรือร่วมเพศกับเด็ก(pedophilia) ซึ่งอาจชักนำให้กระทำความผิดขึ้นได้ เป็นต้นว่า ทำร้ายคู่ร่วมเพศรุนแรงถึงชีวิต รักร่วมเพศกับเพื่อนเพศเดียวกัน พ่อแม่ต้องคอยสังเกตพฤติกรรมทางเพศของลูกโดยเฉพาะลูกชายวัยรุ่น เพื่อหาทางแก้ไขไม่ให้เบี่ยงเบนไปจากปทัสถานได้

ค. การใช้ยาเสพติด การติดยาเสพติดเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำบุคคลกระทำความผิด เช่น ลักทรัพย์ ทำร้ายร่างกาย จี้ ปล้น เป็นต้น ปัจจุบันนี้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดยาเสพติด

กับการกระทำผิดมีอัตราสูงโดยเฉพาะในเด็กวัยรุ่น เพราะผู้ที่ติดยาเสพติดจะพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินไปซื้อยาเสพติด และเมื่อเสพแล้วยาเสพติดบางชนิดก็ไปกระตุ้นให้เกิดความต้องการทางเพศอย่างรุนแรง หรือความต้องการอย่างอื่นที่ผิดแปลกไปจากปกติ การดื่มสุราก็เป็นสาเหตุอันสำคัญในการกระทำผิด พิษของสุราทำให้ขาดการควบคุมตนเอง ดังนั้นเมื่อพบความผิดปกติของลูก สงสัยว่าจะใช้ยาเสพติด พ่อแม่ต้องหาทางแก้ไขช่วยเหลือโดยเร็ว

ง. การใช้เวลาว่าง พ่อแม่ต้องคอยสังเกตว่าลูกใช้เวลาว่างในการเข้ากลุ่มเพื่อนและการพักผ่อนหย่อนใจอย่างไร ในเรื่องเพื่อนนั้นพบว่า ผู้กระทำผิด กลุ่มเพื่อนจะเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากที่สุด ก่อให้เกิดการคล้อยตาม โดยเข้าร่วมผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและชักจูงกันกระทำพฤติกรรมตามกลุ่ม ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมและตนเอง ส่วนการพักผ่อนหย่อนใจนั้น เด็กในสมัยนี้มักนิยมดูภาพนตร์ ดูวีดิโอเป็นส่วนใหญ่ ภาพยนตร์ทางรายการโทรทัศน์และที่ฉายตามโรงภาพยนตร์นั้นบางเรื่องมีเนื้อหาสาระหรือภาพที่ยั่วยุให้เด็กเกิดการกระทำผิด หรือชักนำให้กระทำผิดด้วยการเลียนแบบวิธีการเหมือนอย่างในภาพยนตร์ หรือบางทีมีเนื้อเรื่องที่แสดงการยกย่องผู้กระทำผิด ทำให้ผู้ดูเกิดความรู้สึกว่าการกระทำผิดเป็นการสร้างวีรกรรม ทำให้เป็นคนเด่น กล้าหาญเป็นวีรบุรุษ วัยรุ่นเป็นระยะที่มีความต้องการทางด้านจิตใจที่จะสร้างปมเด่นอยู่แล้ว จึงเพิ่มแรงจูงใจที่จะทำผิดมากขึ้น พ่อแม่ควรสนใจการใช้เวลาว่างของลูกพร้อมทั้งแนะนำให้ลูกรู้จักใช้เวลาว่างให้ถูกต้อง เพื่อการสร้างสรรค์ตนเอง เช่น การอ่านหนังสือ การเล่นกีฬา การทำงานอดิเรก หรือดูภาพยนตร์ที่ดีมีประโยชน์ จะทำให้ลดปัญหาพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปทางเสียหายได้มาก

การกระทำผิดของเด็กวัยรุ่นจะลดลงได้ย่อมอาศัยความร่วมมือของบุคคลหลายฝ่าย อย่างไรก็ตาม พ่อแม่เป็นบุคคลสำคัญอันดับแรกและสำคัญที่สุดในการพัฒนาบุคลิกภาพ บุคลิกภาพอันสมบูรณ์ของลูกย่อมมาจากความสัมพันธ์อันอบอุ่นจากพ่อแม่ ความรักและความอบอุ่นใจที่ลูกได้รับจะเป็นรากฐานที่สำคัญในการปรับตัวและสร้างแบบแผนที่ดีงามสำหรับตัวเด็กเองในระยะต่อมา

นักจิตวิทยาเด็กกล่าวถึงความจำเป็นที่เด็กจะต้องมีพ่อแม่ ดังจะเห็นได้จากบทบาทที่จำเป็นของพ่อและแม่ดังต่อไปนี้

ก. บทบาทอันจำเป็นที่เด็กๆต้องการพ่อ

(1) เด็กชายหญิงจะต้องเห็นแบบอย่างของผู้ใหญ่เพื่อจะได้รู้ว่าบทบาทของสามีหรือบทบาทของพ่อนั้นเป็นอย่างไร มีความรับผิดชอบอย่างไรบ้าง

(2) เด็กชายจะได้ทราบว่าเมื่อโตขึ้นควรจะปฏิบัติตัวอย่างไร ลูกชายอยากเคารพนับถือและเลียนแบบพ่อเท่านั้น

(3) เด็กหญิงจะได้รู้จักบทบาทของผู้ชาย และหัดปรับตัวให้เข้ากับบทบาทของผู้ชาย

(4) พ่ออาจช่วยปลูกฝังลักษณะทั่วไปของผู้ชายให้แก่ลูกทั้งหญิงและชาย คือความเข้มแข็ง อดทน บึกบึน

(5) พ่อที่สนิทสนมกับลูกมีโอกาสที่จะพูดคุยกันอย่างผู้ชาย ลูกจะไม่กลัวพ่อและไม่รู้สึกอับอายเมื่อเกิดความสงสัยในเรื่องเพศ หรือเรื่องอื่นๆก็จะได้ปรึกษาหารือพ่อ แทนที่จะไปแสวงหาคำตอบจากผู้ที่ไม่สามารถให้คำตอบได้ถูกต้องหรือทำให้เห็นเรื่องเพศรสเป็นเรื่องชบขัน สกปรกหรือหยาบโลน

(6) ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างลูกชายกับพ่อ จะช่วยให้ลูกได้เรียนรู้วิธีผูกมิตรไมตรีกับผู้อื่นที่จำเป็นต้องคบหาสมาคมต่อไป

(7) ความเข้มแข็งเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้นำเรื่องต่างๆ จะช่วยให้ลูกเกิดศรัทธาและอยากจะเลียนแบบเช่นนั้นบ้าง

ข. บทบาทของแม่ที่ดี

(1) คอยดูแลลูกให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ รู้จัก กิน นอน เรียน เล่น พักผ่อน เป็นเวลา

(2) จัดอาหารที่มีประโยชน์ให้แก่สมาชิกครอบครัวและปลูกฝังนิสัยการกินที่ดี

(3) สอนให้ลูกรู้จักรักษาความสะอาดของส่วนต่างๆของร่างกาย การแต่งกายให้สะอาดอยู่เสมอ

(4) คอยฝึกฝนกิริยามารยาทที่ดีงามตามความนิยมของวัฒนธรรมไทย เช่น มารยาทในการกิน การแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น

(5) สอนศีลธรรมโดยทำตัวอย่างที่ดีให้เห็น ช่วยให้เด็กเข้าใจความสำคัญที่ศาสนามีต่อการดำรงชีวิตของบุคคล เป็นต้นว่า ให้เด็กเห็นคุณค่าของความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ

(6) สอนให้ลูกรู้จักเก็บรักษาสมบัติข้าวของของตนและของครอบครัว

(7) ต้องการใกล้ชิดและเป็นเพื่อนกับแม่เพื่อเลียนแบบแม่

(8) จะได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดมีค่าสำหรับผู้หญิงจากแม่ และทะเยอทะยานหามาให้เป็นของตน เช่น ชีวิตสมรสที่ผาสุก บ้านที่น่าอยู่ ลูกที่น่ารัก คุณสมบัติของสตรีในการเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี กิริยามารยาทและการแต่งกาย

(9) ช่วยพัฒนาทางอารมณ์ ให้ความรู้เรื่องเพศตามวัยของลูกสาว เพื่อให้ได้เรียนรู้ว่าปรากฏการณ์บางอย่างเป็นเรื่องธรรมชาติตามปกติในชีวิต

โดยสรุปแล้วแม่ที่ดีจะต้องมีบทบาทเป็นเพื่อนของลูก มีความรู้รอบตัวดี ปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ใจเย็น แก้ปัญหาได้อย่างสงบ มีอารมณ์ขันอ่อนโยนและยิ้มแย้มแจ่มใส ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกๆ

4.3 ความสำคัญของคู่สมรสที่มีลูกและวิธีการอบรมสั่งสอนลูก

ลูก เป็นความสัมพันธ์ทางสายโลหิตอันเกิดจากผลของการสมรสระหว่างผู้เป็นพ่อเป็นแม่ การที่จะเป็นพ่อหรือเป็นแม่คนนั้นเป็นได้ไม่ยากนัก แต่การที่จะเป็นพ่อแม่ที่ดีนั้นเป็นยาก โดยเฉพาะความเป็นแม่ หญิงสาวบางคนไม่อยากเป็นหรือไม่ได้ตั้งใจจะเป็นก็อาจบังเอิญเป็นแม่จนได้ ถ้าขาดสติและขาดความระมัดระวังตัวตามประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนด้านศีลธรรม ลูกที่เกิดมาจากแม่ที่ขาดสติหรือไม่จงใจจะให้ลูกเกิด ก็จะกลายเป็นเด็กที่มีปัญหาทางครอบครัว

ทุกคนคงเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า "เด็กคืออนาคตของชาติ" และถ้ากล่าวในแง่ครอบครัวก็จะกล่าวได้ว่า "เด็กๆก็คืออนาคตของครอบครัว" เช่นเดียวกัน ผู้เป็นพ่อเป็นแม่ทั้งหลายควรตระหนัก

และทำความเข้าใจในคำกล่าวนี้ให้ชัดเจน เพื่อการสร้างอนาคตที่มั่นคงของครอบครัว มีผู้รับมรดกสืบทอดต่อจากพ่อแม่ มีผู้สืบวงศ์ตระกูลที่ดีไม่ให้เสื่อมสลายไปจากสังคม ผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของครอบครัวก็คือลูกนั่นเอง ลูกจึงเป็นความหวังอันมั่นคง เป็นอนาคตอันก้าวไกลของครอบครัว ดังนั้นครอบครัวที่มีลูกจึงเป็นครอบครัวที่มีความมั่นคง มีความหวังที่จัดเจน ในสมัยพระพุทธองค์ เมื่อพระนางพิมพายโสธราประสูติพระโอรส ก็ยังได้ขนานนามพระโอรสว่า "ราหุล" ซึ่งมีความหมายว่า "บ่วงคล้องคอ" นั่นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า บุตรก็คือบ่วงสัมพันธ์อันเกิดจากความผูกพันรักใคร่ระหว่างพ่อและแม่

มีผู้กล่าวว่าครอบครัวของคู่สมรสที่มีลูกจะทำให้บทบาทของครอบครัวมีความสำคัญ และพ่อแม่จะได้รับประโยชน์จากการมีลูกดังนี้

(1) ลูกช่วยสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา คือการให้ความรัก รับความรัก ความรู้สึกว่ามีเจ้าของ เป็นเจ้าของ และความรู้สึกอบอุ่นมั่นคง

(2) ความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นความสัมพันธ์ที่กระชับไม่มีอะไรเหมือน มีความดูดดื่มซาบซึ้งปนอยู่กับความรัก ซึ่งเป็นคุณค่าอย่างหนึ่งของชีวิต

(3) การเป็นพ่อเป็นแม่คือประสบการณ์ร่วมอย่างหนึ่งของสามีภรรยา ซึ่งจะช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคู่สมรสให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

(4) ความรักลูกช่วยให้พ่อแม่มีความสามารถในการปรับตัวดียิ่งขึ้น รู้จักจัดหลีกและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ฝึกจิตใจให้มีความอดทน

(5) ความรักและห่วงใยลูกจะเป็นกำลังใจให้กล้าและอดทนในการงาน เพื่อสร้างฐานะที่ดีสำหรับอนาคตของลูก มีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น

(6) เด็กที่สุขภาพดีเลี้ยงง่าย ฉลาด มักมีเรื่องชวนให้สมาชิกสนุกขบขัน เพลิดเพลิน เกิดความเบิกบานใจ ทำให้ชีวิตคลายความเครียดลงในบางเวลา

(7) เมื่อจะได้ลูก สามีภรรยาจะรู้สึกตื่นเต้นกระตือรือร้น รอคอยสมาชิกใหม่ที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตน เฝ้าคอยสังเกตดูความเจริญเติบโตและการแสดงความสามารถใหม่ๆของทารก ทำให้ชีวิตสดชื่นน่าตื่นเต้น

(8) ลูกเป็นตัวแทนกระทำในสิ่งที่พ่อแม่ปรารถนาจะได้ทำ แต่ไม่มีโอกาสได้ทำหรือทำไม่ได้ เป็นการชดเชย

(9) ในครอบครัวชนบท ลูกได้ช่วยเป็นแรงงานในครอบครัวมาก ยิ่งครอบครัวที่ทำธุรกิจ ลูกจะรับทอดกิจการที่พ่อแม่ลงทุนลงแรงไว้

(10) พ่อแม่ได้ลูกเป็นเพื่อน เมื่อเติบโตขึ้นได้อาศัยใช้สอยปรึกษาหารือ ในยามชรา ลูกจะเป็นผู้ดูแลและเฝ้ารักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้

(11) ลูกเป็นต้นเหตุให้พ่อแม่ได้เรียนธรรมชาติจิตใจของตนเอง ถ้ามีนิสัยไม่ดีบางอย่าง เช่น โกรธง่าย ขี้โมโห เห็นแก่ตัว ด้วยความรักความห่วงใยลูกทำให้พ่อแม่ค่อยๆ แก้นิสัยเหล่านั้นให้หมดไป

(12) ลูกเป็นกระจกเงาที่ฉายให้เห็นอิทธิพลของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อบุคลิกภาพ ช่วยให้พ่อแม่เข้าใจตนเองยิ่งขึ้นว่าทำไมตนจึงเป็นเช่นนั้น

(13) ความสนใจในลูกจะเป็นเครื่องเร้าให้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องพัฒนาการของเด็ก

สำหรับวิธีอบรมสั่งสอนลูกนั้น เมื่อทราบแล้วว่าลูกคือความหวังและเป็นอนาคตของครอบครัวพ่อแม่จึงควรจะรู้ว่าจะทำอย่างไรกับอนาคตที่จะให้ลูกเป็นคนดี มีคุณธรรม มีเหตุผล รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ เป็นผู้มีคุณค่าต่อสังคม เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่จะต้องปลูกฝังอุปนิสัยใจคอ ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆให้แก่ลูก ด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสมกับวัย

การจะสร้างคนในชาติให้ดีได้นั้นก็ต้องเริ่มต้นตรงจุดที่ "บ้าน" หรือ "ครอบครัว" การที่จะสร้างคนดีขึ้นที่บ้านก็ย่อมหมายถึงการเริ่มสร้าง "เด็กดี" ขึ้นภายในบ้านก่อน เด็กจะดีได้ก็ต้องอยู่ที่พฤติกรรมที่ถือเป็นแบบฉบับได้จากพ่อแม่ รวมทั้งความอบอุ่นอื่นๆที่จะใช้เป็นเครื่องกล่อมเกลาให้ลูกเติบโตขึ้นมาอย่างไม่มีปัญหา ดังนั้น บ้านและพ่อแม่จึงเป็นผู้มีอิทธิพลเป็นผู้กำชะตาอนาคตของชาติไว้ อนาคตของชาติจะออกมาในรูปใด ก้าวไกลแค่ไหนก็จะขึ้นอยู่กับบรรยากาศของครอบครัวที่อบรมบ่มนิสัยเยาวชนของชาติให้เป็นคนดีหรือคนเลวของสังคม ด้วยเหตุนี้การสร้างบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองก็ต้องเริ่มต้นที่ครอบครัว และครอบครัวจะอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีได้นั้นอาจปฏิบัติได้ 2 วิธี ดังต่อไปนี้คือ

(1) วิธีปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดีให้เด็กเห็น นักวิชาการทั้งหลายเห็นความสำคัญของเรื่องนี้มาก โดยกล่าวว่า เด็กจะประพฤติตนดีก็ต่อเมื่อได้เห็นตัวอย่างที่ดีจากพ่อแม่ นักจิตวิทยาสังคมและนักสังคมวิทยากล่าวว่า ลูกสาวมักเอาอย่างแม่ ลูกชายมักเอาอย่างพ่ออยู่เป็นประจำ ถ้าพ่อแม่เป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ลูกได้ ลูกก็จะมีบุคลิกภาพที่ดีไปด้วย

พฤติกรรมของมนุษย์มักเกิดจากการลอกเลียนแบบจากผู้อื่นเป็นส่วนใหญ่ ลูกย่อมลอกแบบพ่อแม่ของตน เพราะว่าลูกมีความรักพ่อแม่เป็นทุนอยู่แล้ว ลูกจะไม่ยอมลอกแบบก็ต่อเมื่อพ่อแม่เหินห่างจากลูกมากเกินไป หรือเมื่อลูกขาดความรักต่อพ่อแม่ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ในกรณีเช่นนี้เด็กอาจมองดูพฤติกรรมของผู้ใหญ่คนอื่นเพื่อเอาเป็นแบบอย่าง การลอกแบบจากคนอื่นเช่นนี้ ถึงแม้จะสร้างพฤติกรรมอันเป็นแบบแผนขึ้นมาได้ก็ไม่เป็นผลดีแก่ตัวเด็กเท่ากับการลอกแบบจากพ่อแม่

การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกนั้นย่อมมีผลดีสองทางคือ ลูกจะมีบุคลิกภาพที่ดีตามแบบอย่างที่ตนเห็น และในเวลาเดียวกันพ่อแม่ก็จะปรับปรุงบุคลิกภาพของตนให้สมบูรณ์ขึ้น เพราะตนต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกได้อย่างแท้จริง ผลดีทั้งสองทางนี้ย่อมส่งเสริมให้ครอบครัวดีขึ้นอย่างไม่มีปัญหา ดังนั้นวิธีนี้น่าจะได้รับการพิจารณาเพื่อนำเอาไปใช้มากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตามลูกจะบังเกิดความสับสนในใจได้มากถ้าพ่อแม่สั่งสอนให้ลูกปฏิบัติตนอย่างหนึ่ง ส่วนพ่อแม่กลับปฏิบัติไปอีกอย่างหนึ่งซึ่งตรงกันข้ามกับคำสั่งสอนลูกๆของตน หากเป็นเช่นนี้คำสั่งสอนของพ่อแม่จะมีผลน้อยเต็มที

(2) วิธีอบรมเด็กตามโครงการของครอบครัว วิธีนี้ดัดแปลงมาจากการบริหารงานซึ่งใช้ในองค์การต่างๆ ขั้นตอนของโครงการอบรมสั่งสอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. การตั้งความมุ่งหมายให้ชัดเจน พ่อแม่ย่อมมีความมุ่งหมายอยู่ในใจว่าจะอบรมลูกให้เป็นคนดี แต่ความมุ่งหมายเช่นนี้กว้างเกินไป เมื่อนำมาใช้มักแปลเป็นการปฏิบัติไม่ได้ ถ้าจะให้ได้ผลก็ควรแยกรายละเอียดต่อไปว่า การเป็นคนดีหมายความว่าอย่างไร ซึ่งอาจแยกเป็นรายละเอียดออกไปเป็นอย่างๆได้ว่า คนดีคือคนที่มีความรับผิดชอบ คือคนที่มีความสามารถในการทำงาน คนดีคือที่ละเว้นจากการกระทำความชั่ว คนดีคือคนที่มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เป็นต้น ถ้าแยกความมุ่งหมายออกไปให้ชัดเจนเช่นนี้ พ่อแม่ก็ย่อมหาวิธีอบรมเพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหมายได้ง่ายขึ้น

ข. เลือกใช้เครื่องมือและวิธีการอันเหมาะสม เมื่อทราบความมุ่งหมายชัดเจนแล้ว พ่อแม่ควรพิจารณาร่วมกันว่า จะใช้เครื่องมือหรือวิธีการใดจึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จได้ การศึกษาจากตำราต่างๆย่อมทำให้สามารถเลือกวิธีการอันเหมาะสมได้ง่าย เมื่อเลือกได้แล้วก็นำวิธีการดังกล่าวมาใช้ต่อไป

ค. ประเมินผลและติดตามผล เมื่อใช้วิธีใดไปแล้ว พ่อแม่ก็ประเมินผลดูว่าตนอบรมลูกได้ตามความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าได้ผลก็ใช้วิธีการนั้นต่อไป ถ้าไม่ได้ผลก็ต้องดัดแปลงหรือแก้ไขใหม่ การประเมินผลเป็นระยะๆจะช่วยให้พ่อแม่อบรมลูกได้ดีขึ้นตามลำดับ

วิธีอบรมลูกเป็นโครงการเช่นนี้ ถ้ามองดูอย่างผิวเผินก็เหมือนหนึ่งว่า นำเอาวิชาการมาใช้มากเกินไป ความจริงครอบครัวต่างๆย่อมมีขั้นตอนของการอบรมลูกตามที่กล่าวมาแล้ว เป็นแต่เพียงไม่ได้ตกลงในโครงการให้รัดกุมเพียงพอเท่านั้นเอง ถ้าครอบครัวใดต้องการปรับปรุงสิ่งที่ตนปฏิบัติอยู่แล้วให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ก็น่าจะได้นำเอาวิธีการเช่นนี้มาใช้

ในการอบรมสั่งสอนลูก บางครั้งหากลูกปฏิบัติออกนอกลู่นอกทางที่พ่อแม่ต้องการให้ปฏิบัติ อาจจำเป็นต้องอาศัยการลงโทษอยู่บ้าง เพื่อจะได้ดึงให้ลูกเอาใจใส่ที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพ่อแม่ แต่การลงโทษมีทั้งส่วนที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษ พ่อแม่จึงต้องคำนึงในการใช้วิธีลงโทษลูกให้ถูกทาง สิ่งที่ควรคำนึงถึงได้แก่

(1) อย่าทำโทษลูกเพื่อประชดอีกคนหนึ่ง เช่น โกรธพ่อกลับทุบตีลูก อย่างนี้ไม่เป็นธรรมกับลูก

(2) อย่านำสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับการกระทำผิดของลูกมาเป็นการลงโทษลูก เช่น สัญญาว่าคืนนี้จะพาไปดูภาพยนตร์ พอลูกกระทำผิดเลยงดการดูภาพยนตร์ การงดไปดูภาพยนตร์เป็นการลงโทษลูก แต่ไม่สมควรทำเช่นนั้น

(3) อย่าทำเป็นเอาอกเอาใจลูกภายหลังจากที่ได้ทำโทษลูกไปแล้ว จะทำให้ลูกคิดว่าการทำโทษลูกเป็นการบรรเทาโทสะของพ่อแม่ ซึ่งจะทำให้ลูกเห็นว่าพ่อแม่เป็นคนอ่อนแอ ลูกจะไม่เกิดความเกรงใจในคราวต่อไป

(4) อย่าลงโทษลูกซ้ำเมื่อลูกได้รับโทษจากการทำผิดพลาดแล้ว เช่น เมื่อลูกชนไปหกล้ม พ่อแม่กลับโกรธด้วยการดุหรือตีซ้ำ ย่อมเป็นการไม่เหมาะสม เพราะการหกล้มสอนให้เด็กรู้ถึงความเจ็บปวดอยู่แล้ว อย่าเพิ่มความเจ็บปวดทางใจให้เด็กอีก หากว่าลูกยังเล็กไม่เดียงสา พ่อแม่ก็ควรให้ความระมัดระวังเพิ่มขึ้น

(5) อย่าทำโทษลูกด้วยการบ่นจู้จี้ เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และอาจจะเพาะนิสัยช่างบ่นกับลูกโดยไม่รู้ตัว

(6) สิ่งใดที่พ่อแม่บอกลูกว่าผิดก็ให้ถือว่าเป็นความผิดตลอดไป เช่น ลูกเอามือหยอกล้อตบหน้าพ่อแม่ก็ดุในฐานะความประพฤติไม่ดี แต่ต่อมาในขณะที่มีอารมณ์ดี ลูกเอามือตบหน้าอีก พ่อแม่กลับหัวเราะชอบใจ กรณีเช่นนี้จะทำให้ลูกสับสน ไม่รู้ว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูกอย่างไร

(7) อย่าทำโทษให้แตกต่างกันระหว่างพ่อกับแม่ เช่น ถ้าพ่อทำโทษลูกอย่างไรในความผิดอย่างหนึ่ง แม่ก็ควรทำโทษแบบเดียวกัน

(8) อย่าทำโทษโดยความลำเอียง เช่น พี่น้องทะเลาะกัน พี่ถูกทำโทษหนัก น้องถูกทำโทษสถานเบาเพราะเห็นว่าเล็กกว่า จะทำให้พี่เกิดน้อยใจและริษยาน้อง เกิดความเคียดแค้น อาจทำร้ายแก่น้องในภายหลังได้ และลูกอาจขาดความเคารพพ่อแม่ให้ที่ทำโทษลูกด้วยความลำเอียง

(9) อย่าทำโทษลูกพร่ำเพรื่อ ควรทำให้เป็นกิจลักษณะ

(10) อย่าทำโทษลูกโดยอาการไม่สมควร เช่น โกรธไม่พูดด้วยสามวัน

(11) พ่อแม่อย่าโต้แย้งกันในเรื่องการลงโทษต่อหน้าลูก ถ้าจะโต้เถียงกันต้องอย่าให้ลูกรู้เห็น

(12) ถ้าจะทำโทษลูกก็ให้เป็นจริงเป็นจัง ให้ลูกรู้ตัวและยอมรับว่ามีความผิดสมควรจะได้รับโทษตามความผิด

หากจะกล่าวโดยสรุปในเรื่องการอบรมสั่งสอนลูกนั้น มิใช่ว่าจะบอกหรือสั่งเพียงครั้งหรือสองครั้งก็พอ ถ้าจะอบรมสั่งสอนลูกให้บังเกิดผลตามต้องการ จะต้องคอยเอาใจใส่ต่อพฤติกรรม

ของลูกทุกขั้นตอน ถ้าลูกยังไม่เข้าใจก็สอนด้วยวาจา ถึงแม้ลูกจะรับว่าเข้าใจแล้วก็อาจประพฤติตนยังไม่ถูกต้อง พ่อแม่ต้องคอยติดตามแก้ไขอยู่ทุกโอกาสจนกว่าจะเห็นว่าลูกประพฤติได้ถูกต้องเป็นที่ไว้ใจได้แล้ว การอบรมสั่งสอนลูกมิใช่งานที่จะทำได้อย่างฉาบฉวย พ่อแม่บางคนอาจกล่าวแก้ตัวว่าตนมีธุระอื่นอยู่มาก จึงไม่มีเวลาเอาใจใส่ต่อลูกอย่างเพียงพอ ซึ่งเป็นคำแก้ตัวที่ฟังไม่ขึ้น ถ้ารักลูกจริงก็ต้องหาเวลาให้แก่ลูกจนได้ ถ้าสังเกตการใช้เวลาของตนเองให้ดีจะพบว่าอาจใช้เวลาส่วนใหญ่ไปเพื่องานสังคม เพื่อการสนุกสนานส่วนตัว เพื่อพบปะสังสรรค์และดื่มเหล้ากับเพื่อน เวลาเหล่านั้นควรตัดลงไปบ้างเพื่อเจียดเวลาส่วนหนึ่งให้กับการอบรมสั่งสอนลูก โดยความจริงแล้วคงไม่มีใครที่ต้องทำงานอย่างคร่ำเคร่งจนไม่มีเวลาหาความสุขด้วยการอยู่บ้านกับลูกๆที่น่ารัก และให้การอบรมสั่งสอนไปด้วยในตัว

4.4 ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ-แม่-ลูก

ความผูกพัน ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก ย่อมเริ่มต้นตั้งแต่ลูกได้ปฏิสนธิอยู่ในครรภ์ของผู้เป็นแม่แล้ว นั่นคือในแง่ของการได้รับอาหารอย่างถูกหลักโภชนาการ อารมณ์อันมั่นคงหรือปรวนแปรของผู้เป็นแม่ แม้กระทั่งพฤติกรรมต่างๆที่พ่อได้ปฏิบัติต่อแม่ขณะที่มีลูกในครรภ์ เช่น ความรักใคร่ทะนุถนอม ความซื่อสัตย์ การสร้างบรรยากาศอันอบอุ่นราบรื่นแจ่มใสให้แก่ครอบครัว ซึ่งจะส่งผลในด้านความสุขใจ ความสบายใจและสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ให้แก่ผู้เป็นแม่ อันจะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด อารมณ์และบุคลิกภาพไปยังลูกในครรภ์ได้เป็นอย่างมาก

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก เป็นความผูกพันที่ละเอียดอ่อน เป็นแบบฉบับเฉพาะตามลักษณะของบรรยากาศของแต่ละครอบครัว การริเริ่มสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่-ลูกต้องเกิดจากฝ่ายผู้ใหญ่ก่อน เด็กย่อมริเริ่มในเรื่องนี้มิได้เพราะยังไม่รู้เดียงสา ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจึงเป็นการกระทำของพ่อแม่ทั้งสิ้น ผลที่ได้รับจะเป็นผลดีหรือผลเสียก็ตาม พ่อแม่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบฝ่ายเดียว เมื่อผลเสียเกิดขึ้นพ่อแม่บางคนอาจแก้ตัวว่ามีอิทธิพลอย่างอื่นมาทำให้ลูกของตนเสียคนไป หรืออาจกล่าวแก้ว่าลูกเป็นเด็กหัวดื้อสั่งสอนไม่ได้ คำแก้ตัวเหล่านี้ฟังไม่ขึ้นทั้งสิ้น ในเมื่อพ่อแม่-

มีอำนาจและมีโอกาสอย่างเต็มที่แล้ว แต่ไม่ได้ใช้โอกาสนั้นเพื่อสั่งสอนลูกให้ได้ผล และไม่ได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีไว้ การไปกล่าวโทษผู้อื่นหรือเหตุการณ์อื่นจะไม่ช่วยแก้ปัญหาแต่ประการใดเลย

ความไม่เอาใจใส่ต่อลูกด้วยเหตุผลอันไม่สมควร ย่อมทำให้พ่อแม่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ลูกก็ต้องเรียนพฤติกรรมหลายอย่างจากแหล่งอื่นแทนที่จะได้เรียนกับพ่อแม่ ข้อสำคัญที่สุดก็คือ ลูกจะไม่เกิดความรู้สึกรักพ่อแม่อย่างแน่นแฟ้น และพ่อแม่ก็จะไม่แสดงความรักต่อลูกเท่าที่ควร เมื่อทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะนี้ พอลูกโตขึ้นก็ยิ่งจะมีความเหินห่างกันมากขึ้น

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่-ลูกมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิธีอบรมสั่งสอนลูกในระยะแรกเป็นอันมาก แบบของความสัมพันธ์อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้

(1) ความสัมพันธ์แบบปล่อยตามใจ พ่อแม่บางคู่มีความรักลูกเป็นอันมาก จึงปล่อยตามใจลูกแทบทุกอย่าง ไม่ว่าลูกจะต้องการอะไรก็ตามใจได้ทั้งสิ้น บางคนก็กล่าวว่าตนทำเช่นนั้นเพราะความรัก บางคนก็หาเหตุผลประกอบว่า เหตุที่ปล่อยตามใจก็เพราะลูกยังเล็กอยู่ เมื่อโตแล้วจะแก้ไขภายหลัง บางคนก็ว่าลูกของตนสุขภาพไม่ดีต้องพะเน้าพะนอไว้ก่อน มิฉะนั้นลูกจะเจ็บป่วยมากขึ้น บางครอบครัวก็ประสบปัญหากับญาติผู้ใหญ่ของตน เช่น ปู่ ย่า หรือ ตา ยาย ที่อยู่ร่วมกันซึ่งอาจจะตามใจเด็ก และเรียกร้องให้พ่อแม่ยอมตามใจเด็กไปด้วย ไม่ว่าการปล่อยตามใจลูกจะเกิดจากเหตุผลใดก็ตาม จะพบความจริงอยู่เสมอว่า ครอบครัวไทยจำนวนหนึ่งสร้างความสัมพันธ์กับลูกและอบรมสั่งสอนลูกด้วยวิธีนี้

ผลการวิจัยทางจิตวิทยาแสดงว่า ลูกซึ่งได้รับการอบรมจากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่แบบตามใจมักควบคุมความประพฤติของตนไม่ค่อยได้ ขาดความเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ ขาดความรับผิดชอบ ไม่รู้จักคุณค่าในตัวผู้อื่น ไม่เคารพในสิทธิของผู้อื่น ถ้าเป็นลูกที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะดี เด็กมักใช้อิทธิพลทางการเงินของครอบครัวเพื่อหาความสุขหรือความสนุกให้แก่ตนโดยไม่มีขอบเขต มักจะชอบดูหมิ่นคนอื่นจนเป็นนิสัย แม้ใครตักเตือนด้วยความปรารถนาดีก็มักจะถือว่าคนที่ตักเตือนเป็นศัตรู ส่วนลูกที่มาจากครอบครัวยากจนมักจะปล่อยตัวตามเรื่อง ขาดความมักใหญ่ใฝ่สูงและไม่มีความมุ่งหมายในชีวิตที่แน่นอน ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่พ่อแม่ต้องการแต่ก็มักปล่อยตามใจลูกอยู่ต่อไป

พ่อแม่บางคู่กล่าวด้วยความหลงผิดว่า ตนเป็นประชาธิปไตยจึงต้องตามใจลูก คนที่พูดเช่นนี้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการประชาธิปไตยน้อยเต็มที กว่าจะทราบว่าตนคิดผิดผลเสียมักจะเกิดขึ้นกับลูกจนแก้ไขอะไรไม่ได้

(2) ความสัมพันธ์แบบการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด พ่อแม่บางคู่มีความต้องการจะอบรมสั่งสอนลูกอย่างเต็มที่ จึงสร้างความสัมพันธ์กับลูกด้วยวิธีสร้างอำนาจเด็ดขาดเข้าบังคับ คนที่ปฏิบัติแบบนี้มักมีความเชื่อว่าเด็กมีนิสัยที่ไม่ดีติดตัวอยู่เป็นประจำ พ่อแม่ที่ดีต้องคอยบังคับให้ลูกอยู่ในโอวาท ถ้าสั่งสอนด้วยวาจาไม่เป็นผลก็ต้องใช้อำนาจของผู้ปกครองเข้าบังคับ มาตรการที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นการลงโทษ ถึงแม้จะมีการให้รางวัลบ้างก็น้อยเต็มที ครอบครัวที่สร้างความสัมพันธ์แบบนี้ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน

การวิจัยทางจิตวิทยาชี้ให้เห็นว่า ลูกที่ได้รับการอบรมจากครอบครัวแบบใช้อำนาจมักขาดความคิดริเริ่ม ชอบทำตามคำสั่งมากกว่าที่จะคิดเอง จึงปกครองตนเองไม่ได้ เด็กประเภทนี้มักขาดความรับผิดชอบ ถ้าไม่มีคนใช้อำนาจบังคับจะทำอะไรไม่ถูก สำหรับบางรายก็เป็นไปในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ เมื่อตนถูกกดมาจากบ้านนานๆ เวลาออกไปสู่สังคมข้างนอก จึงชดใช้การถูกกดด้วยวิธีรุกรานผู้อื่น ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่พบเห็นได้บ่อยๆในโรงเรียน นักวิจัยบางคนกล่าวว่า ถ้าเด็กไม่สามารถยอมรับวิธีการปกครองแบบนี้ได้ เด็กอาจคิดว่าพ่อแม่ไม่รักตน หรือเป็นศัตรูกับตน

การสร้างความสัมพันธ์ด้วยการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด อาจทำให้เกิดความเรียบร้อยในครอบครัวได้ ถ้าลูกเป็นคนหัวอ่อน พ่อแม่ก็สั่งการได้ตามชอบใจ แต่ผลร้ายในทางบุคลิกภาพของเด็กย่อมเกิดขึ้นดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

(3) ความสัมพันธ์แบบใช้เหตุผลเพื่อทำความเข้าใจกัน พ่อแม่จำนวนหนึ่งรักลูกและเข้าใจถึงธรรมชาติของลูกได้เป็นอย่างดี จึงสร้างความสัมพันธ์กับลูกด้วยการใช้เหตุผลมากกว่าใช้อำนาจ เวลาสั่งสอนอบรมก็ให้เหตุผลแก่ลูกว่าที่พ่อแม่ทำไปเพราะเหตุใด นอกจากนั้นยังส่งเสริมให้ลูกแสดงความคิดเห็นหรือไต่ถามได้ด้วย ในเมื่อความสัมพันธ์แบบนี้อาศัยเหตุผลเป็นที่ตั้ง บางคนจึงกล่าวว่า ความสัมพันธ์แบบนี้เป็นประชาธิปไตย ถึงใครจะเรียกชื่ออย่างไรก็ควรรับทราบต่อไปว่า

พ่อแม่ที่อบรมลูกแบบนี้จะใช้อำนาจควบคุมพฤติกรรมของลูกอยู่เป็นประจำ กล่าวคือ เมื่อทำความเข้าใจกันแล้วลูกต้องปฏิบัติตาม ถ้าปฏิบัติได้ถูกต้องก็ให้รางวัล ถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องก็ว่ากล่าวตักเตือนและแก้ไขพฤติกรรมของลูกเสียใหม่ ถ้าลูกละเมิดข้อตกลงมากๆก็ลงโทษ แต่พ่อแม่ประเภทนี้จะไม่ใช้อำนาจเด็ดขาดโดยปราศจากเหตุผล หรือใช้โดยไม่แจ้งเหตุผลให้ลูกทราบ การปกครองแบบประชาธิปไตยในครอบครัวก็เหมือนกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยของประเทศ คือ เมื่อตกลงทำความเข้าใจกันด้วยเหตุผลแล้ว ต้องมีผู้ใช้อำนาจเพื่อควบคุมดูแลให้ทุกคนปฏิบัติตามข้อตกลง การใช้อำนาจแบบนี้จึงไม่เป็นการกดขี่ และไม่เป็นการทารุณจิตใจแก่ลูก

ผลการวิจัยทางจิตวิทยากล่าวว่า เด็กซึ่งได้รับการอบรมจากครอบครัวแบบนี้จะมีความรับผิดชอบสูง ควบคุมตนเองได้ มีสัมมาคารวะต่อผู้อื่น รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความสามารถในการวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆได้ดี และมีความสามารถในการเป็นผู้นำมากเป็นพิเศษ คุณสมบัติดังกล่าวนี้ย่อมเป็นบุคลิกภาพที่น่าส่งเสริม ดังนั้นผู้เชี่ยวชาญในการอบรมเด็กจึงสนับสนุนให้ผู้ปกครองใช้ความสัมพันธ์แบบใช้เหตุใช้ผลในครอบครัวมากกว่าแบบอื่น

4.5 การมีมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว

การสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวเป็นเรื่องที่คู่สมรสแต่ละครอบครัวควรได้ทำความเข้าใจและศึกษาถึงวิถีทางที่จะปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้เกิดความราบรื่นในชีวิตครอบครัวเป็นอย่างมาก มนุษยสัมพันธ์ก็คือการติดต่อกันเป็นส่วนบุคคล เป็นเรื่องราวของการอยู่ร่วมกันด้วยดี ทำงานร่วมกันด้วยดี มีองค์ประกอบคือ สุขสโมสร สามัคคีและสร้างสรรค์ มนุษยสัมพันธ์จะเป็นในการสร้างเสน่ห์ หรือความนิยมยกย่องให้แก่บุคคลหรือตัวเอง โดยปฏิบัติต่อผู้ที่เกี่ยวข้องให้มีความสุขหรือมีเกียรติมีความภาคภูมิใจ มนุษยสัมพันธ์ต้องการคุณสมบัติรักผู้อื่น ให้เกียรติผู้อื่น และตั้งตนเป็นคนดี (นิพนธ์ ศศิธร 2515:2) เป้าหมายของครอบครัวก็เน้นความมีมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัวด้วยความรู้สึกว่า บรรยากาศของการอยู่ร่วมกันจะต้องมีความรักใคร่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

รู้จักการอยู่ร่วมกัน ทำงานรับผิดชอบด้วยดีตามหน้าที่ที่ตนมีอยู่ภายในครอบครัว รู้จักการยอมรับและให้เกียรติผู้อื่น

ลักษณะความเป็นอยู่ภายในครอบครัวแต่ละระยะของวัฏจักรชีวิตย่อมจะพบปัญหาและอุปสรรคนานาประการ ปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นอาจมีผลกระทบต่อบรรยากาศของความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกอยู่บ้างไม่มากก็น้อย ดังนั้นการมีหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเพื่อการปฏิบัติต่อกันจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ข้อแนะนำต่อไปนี้อาจเป็นประโยชน์ต่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ควรพิจารณาปฏิบัติ กล่าวคือ

(1) การมองเห็นความสำคัญของครอบครัว บางครอบครัวสมาชิกแต่ละคนให้ความสำคัญแก่บทบาทภายนอกมากกว่าบทบาทที่ควรจะเป็นภายในครอบครัว ในเมื่อมีความคิดเช่นนี้ก็ย่อมมีความผูกพันกับครอบครัวน้อยลง แต่ในเวลาเดียวกัน ทุกคนก็หวังพึ่งครอบครัวเมื่อตนประสบปัญหา ทุกคนต้องการความอบอุ่นในครอบครัว โดยที่ตนนำความอบอุ่นมาสู่ครอบครัวแต่เพียงส่วนน้อย ขอให้พิจารณาตัวอย่างต่อไปนี้

"พ่อบ้านเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ครอบครัวอย่างใหญ่หลวง คือเป็นผู้หารายได้ส่วนใหญ่ให้แก่ครอบครัว พ่อจึงทุ่มเวลา กำลังกายและกำลังความคิดเพื่องานในอาชีพทั้งหมด เมื่อกลับมาบ้านพ่อบ้านย่อมมีสิทธิที่จะเรียกร้องความรักและความกตัญญูจากสมาชิกอื่นได้เต็มที่ ในเมื่อพ่อบ้านมีความเหนื่อยอ่อนจากการทำงานอย่างหนักมาแล้ว ก็ย่อมไม่มีอารมณ์ดีพอที่จะแสดงความรักต่อสมาชิกอื่นมากนัก ความหนักอกหนักใจในการงานอาชีพทำให้ต้องวางตนเป็นที่น่าเกรงขามหรือน่ารำคาญแก่แก่สมาชิกอื่น ในเมื่อตนไม่สามารถแสดงความรักให้คนอื่นเห็นได้ การที่จะหวังให้คนอื่นแสดงความรักตอบจึงเป็นความคิดที่ไม่มีเหตุผล สำหรับบางรายแม้แต่ลูกจะเข้าไปเล่นหัวด้วยก็ยังแสดงความรำคาญออกมาให้เด็กเห็น ในเมื่อตัวเองไม่มีมิตรจิตต่อสมาชิกคนอื่น จะไปหวังมิตรใจตอบแทนได้อย่างไร ถ้ามองดูเฉพาะเรื่องการเลี้ยงดูครอบครัว พ่อบ้านคนนี้อาจทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ แต่ถ้ามองในแง่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ก็พอจะพิจารณาได้ว่า พ่อบ้านให้ความสำคัญแก่ครอบครัวน้อยเกินไป แต่ต้องการความอบอุ่นภายในบ้านโดยที่ตนเองไม่ได้นำความอบอุ่นทางด้านจิตใจมาให้คนอื่นเลย"

สำหรับตัวลูกเองก็เช่นเดียวกัน บางคนสนใจต่อกิจกรรมภายนอกจนมองไม่เห็นความสำคัญของสมาชิกอื่นในครอบครัว เด็กวัยรุ่นมักคิดแต่เพียงว่า คนอื่นควรจะทำอะไรให้แก่ตนอยู่เสมอ แต่ไม่ค่อยคิดว่า ตนควรจะทำอะไรให้แก่คนอื่นบ้าง ยิ่งเป็นเรื่องของครอบครัวด้วยแล้ว เด็กวัยนี้ยิ่งถือสิทธิมากขึ้น ในเมื่อตนไม่ได้นำความชื่นอกชื่นใจมาให้แก่ผู้อื่น ตนจะเรียกร้องให้ผู้อื่นทำความชื่นใจให้แก่ตนเพียงฝ่ายเดียวได้อย่างไร

ถ้าพิจารณาจากตัวอย่างข้างบนแล้วพอจะมองเห็นว่า สมาชิกของครอบครัวในระยะที่พ่อแม่ต้องดิ้นรนเพื่อการสร้างฐานะ ในระยะที่ลูกอยู่ในวัยรุ่น วัยที่สนใจภายนอกบ้านมากกว่าภายในบ้าน ซึ่งที่จริงทุกคนต้องให้ความสำคัญและหันมาแสวงหาความสุขในบ้านให้มากขึ้น ทุกคนควรคิดว่าบ้านเป็นศูนย์กลางของชีวิต ทุกคนต้องเสียสละเวลา น้ำใจ และกำลังอย่างอื่นให้แก่บ้านแก่ครอบครัวมากขึ้น ครอบครัวจึงจะมีความอบอุ่นและเป็นที่พึ่งของสมาชิกได้อย่างสมบูรณ์

(2) การพยายามเข้าใจทัศนะของผู้อื่น ในระยะที่สมาชิกของครอบครัวเหินห่างจากบ้านพร้อมๆกันเช่นนี้ ต่างฝ่ายต่างก็มองไม่เห็นทัศนะและความจำเป็นของสมาชิกอื่น ถึงแม้จะรู้เรื่องอยู่บ้างก็ไม่มีความซาบซึ้งเท่าที่ควร เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความสนใจของสมาชิกอยู่นอกบ้านมากกว่าอยู่ในบ้าน จึงทำให้ความเอาใจใส่ต่อทัศนะของคนในบ้านน้อยลงไป

ถ้าจะสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้ดีขึ้น ก็พอจะมองเห็นความจำเป็นของการศึกษาทัศนะของสมาชิกอื่นในครอบครัว ถ้าพ่อมีความสงสัยเกี่ยวกับพฤติกรรมบางอย่างของลูกที่เป็นวัยรุ่น พ่อก็ไม่ควรรีบลงความเห็นว่าลูกของตนประพฤติตนไม่ถูกต้องเสียทันทีทันใด บางทีพฤติกรรมที่เด็กแสดงนั้นตนเองก็อาจเคยทำมาแล้วในสมัยที่ยังเป็นวัยรุ่น แต่เป็นเหตุการณ์ที่ผ่านเลยมานานตนจึงลืมไป และเหมาเอาว่าเด็กสมัยใหม่ประพฤติตนไม่เหมาะสมไม่ถูกต้อง ถ้าได้ศึกษาบทบาทและความรับผิดชอบของลูกประกอบด้วย บางทีพ่ออาจเข้าใจความคิดและปัญหาของลูกได้มากขึ้น การพิจารณาในแง่นี้ย่อมจะทำให้พ่อเห็นอกเห็นใจลูกมากขึ้นกว่าเดิม ข้อสำคัญก็คือ อย่าไปคิดเอาง่ายๆว่าเด็กสมัยนี้ไม่ดีไม่เหมือนสมัยเมื่อตนยังเป็นเด็กอยู่ และไม่ควรคิดว่าเรื่องของเด็ก ปัญหาของเด็กไม่ใช่สิ่งสำคัญ

สำหรับลูกก็เช่นเดียวกันจะมองพ่อแม่ว่าเป็นคนแก่ที่มีความคิดล้าสมัย ซึ่งคอยแต่จะขัดขวางการกระทำของตน ความจริงวิธีคิดของผู้ใหญ่ย่อมแตกต่างกับเด็กอย่างมากมาย เพราะผู้ใหญ่ได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก ย่อมวินิจฉัยอะไรๆได้ดีกว่าเด็ก ย่อมจะคล้อยตามในสิ่งที่เห็นว่าเด็กคิดและทำอย่างถูกต้องแล้ว และจะคัดค้านหรือให้คำแนะนำเมื่อเห็นว่าเด็กทำอะไรไม่ถูกไม่ควร ตามธรรมดาเด็กวัยรุ่นมักจะคิดว่าตนฉลาด เพราะกำลังอยู่ในวัยเรียน ได้เรียนได้รู้จากครูจากโรงเรียน บางทีก็ลืมไปอาจคิดว่าเก่งกว่าพ่อแม่ ยิ่งถ้าพ่อแม่ที่มีการศึกษาต่ำด้วยแล้ว ลูกวัยรุ่นมักคิดว่าตนเองรู้มากกว่าพ่อแม่ ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง เพราะความรู้ความสามารถของคนนั้นมิได้เกิดจากการเรียนหนังสือที่โรงเรียนเพียงอย่างเดียว ประสบการณ์ที่พ่อแม่ได้รับจากชีวิตจริงย่อมทำให้เกิดความคิดและเกิดปัญญาอันลึกซึ้งที่จะแก้ปัญหาหลายๆอย่างได้ เป็นเรื่องที่ลูกๆต้องเข้าใจความสามารถและทัศนะของพ่อแม่เช่นเดียวกัน

(3) มีการพิจารณาปัญหาของครอบครัวร่วมกัน ถ้าสมาชิกของครอบครัวได้พยายามศึกษาทัศนะของผู้อื่นและมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นตามสมควรแล้ว สมาชิกเหล่านั้นอาจร่วมปรึกษาหารือกันได้มากขึ้น ถ้าทุกฝ่ายมีความเห็นว่าตนมีปัญหาที่จะแก้ไขร่วมกัน การปรึกษาหารือกันเช่นนี้คงจะต้องเกิดขึ้นจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ริเริ่มก่อน บุคคลที่ควรทำเป็นอย่างยิ่งคือแม่ แต่แม่อาจจะไม่ริเริ่มถ้าไม่ได้รับการร้องขอจากพ่อหรือจากลูก ตามธรรมดากิจการของครอบครัวมักจะอยู่ในความดูแลของแม่ ใครมีปัญหาก็มักจะนำไปปรึกษาแม่ ถ้าลูกมองเห็นความจำเป็นในการปรึกษาหารือกันทั้งครอบครัว ลูกอาจขอร้องแม่ให้เป็นผู้ริเริ่มขึ้นได้ บางครอบครัวพ่ออาจเป็นศูนย์กลางของกิจการภายในบ้าน ในกรณีนี้ก็ต้องให้พ่อเป็นผู้ริเริ่มแทนแม่

การร่วมปรึกษาปัญหาของครอบครัวไม่จำเป็นต้องทำหลังการศึกษาทัศนะของผู้อื่นเสมอไป ความจำเป็นในครอบครัวบางอย่างอาจทำให้สมาชิกมาร่วมพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นก็ได้ ถ้าได้มีการปรึกษากันบ่อยๆ ก็ย่อมทำให้สมาชิกเข้าใจทัศนะของคนอื่นได้มากขึ้นด้วย

การพิจารณาปัญหาของครอบครัวไม่จำเป็นต้องเป็นพิธีการมากเกินไป ควรถือเอาโอกาสที่เหมาะและสะดวกกับทุกๆคน ไม่ควรปรึกษากันเฉพาะเรื่องแก้ปัญหา ควรปรึกษาในเรื่องที่จะหาทางป้องกันการเกิดปัญหาอีกด้วย นั่นคือ "การกันย่อมดีกว่าการแก้"

(4) มีการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน ในระยะที่ลูกยังเล็กอยู่ สมาชิกของครอบครัวจะแสวงหาความบันเทิงใจร่วมกัน เวลาพ่อแม่ไปดูภาพยนตร์ก็พาลูกไปด้วย ถ้าลูกอยากดูก็ขอร้องให้พ่อแม่พาไปดู เวลาลูกเล่นกีฬาบางอย่างพ่ออาจลงไปเล่นด้วย หรือบางทีอาจร่วมกันทำงานอดิเรกด้วยการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ รดน้ำต้นไม้ ตัดตกแต่งสนามหญ้า เป็นต้น นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ครอบครัวยังสามารถพักผ่อนหย่อนใจได้ด้วยวิธีอื่นอีกมาก จึงทำให้สมาชิกมีความสนิทสนมกัน แสดงความรักใคร่ผูกพันต่อกันอย่างลึกซึ้ง

เมื่อลูกย่างเข้าสู่วัยรุ่น สมาชิกของครอบครัวมีความสนใจแตกต่างกันมากขึ้น พ่อแม่ก็คงจะเลิกสนใจภาพยนตร์ไปแล้ว ส่วนลูกกำลังอยู่ในวัยที่สนใจเต็มที่ แต่ลักษณะเรื่องที่สนใจก็อาจแตกต่างกันตามวัยตามยุคสมัย ถึงแม้พ่อแม่จะไปดูภาพยนตร์บ้างก็มักไม่ได้ไปกับลูกๆ ส่วนการเล่นกีฬาด้วยกันก็คงมีน้อย เพราะกำลังร่างกายของพ่อแม่ที่แก่ไปก็อาจอยากจะพักผ่อนมากกว่าที่จะเล่นกับลูกๆหรือมิฉะนั้นก็มีเวลาว่างไม่พอ เพราะมีภาระอย่างอื่น ส่วนธรรมชาติของเด็กวัยรุ่นก็มักมีความสุขกับการสมาคมกับเพื่อนๆมากกว่าที่จะอยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ สมาชิกจึงเหินห่างจากกันตามธรรมชาติ วัยและความสนใจ โอกาสที่จะพักผ่อนหย่อนใจร่วมกันจึงมีน้อยลง ถ้าจะให้สมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิดสนิทสนมเหมือนเดิม การจัดให้มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจด้วยกันจะช่วยได้มาก วิธีการที่เหมาะกับความสนใจของสมาชิกส่วนใหญ่ เช่น การออกไปรับประทานอาหารนอกบ้านเป็นครั้งคราว การไปทัศนาจร การไปพักแรม การไปชมทัศนียภาพธรรมชาติที่สวยงาม เช่น ชายทะเล ภูเขา น้ำตก และสวนสาธารณะเหล่านี้เป็นต้น ความสำคัญคือต้องจูงใจให้สมาชิกมีความต้องการที่จะพักผ่อนร่วมกัน ทำกิจกรรมเพื่อสันทนาการร่วมกัน

(5) รู้จักการสร้างความสนิทสนมในครอบครัวด้วยวิธีอื่น นอกจากการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกันแล้ว ครอบครัวอาจทำความสนิทสนมร่วมกันได้ด้วยวิธีอื่น ครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำการค้า ทำงานช่างฝีมือ และอื่นๆ ย่อมต้องอาศัยแรงงานจากสมาชิกช่วยเหลือ การได้ทำงานร่วมกันก็มีโอกาสจะปรึกษาหารือกัน บางครอบครัวพี่ๆทำงานหาเงินส่งให้น้องเรียนหนังสือ ในกรณีนี้น้องๆก็ควรเอาใจใส่ต่อพี่ๆด้วยการไต่ถาม ถึงความยากยากลำบากในการหาเงิน ตลอดจนความก้าวหน้าในงานอาชีพ เป็นการแสดงให้เห็นถึงน้ำใจและความรู้สึกในบุญคุณของพี่ เป็นกำลังใจที่ดีต่อกัน

การไต่ถามและการพูดคุยกัน นอกจากจะทำให้สมาชิกครอบครัวรู้เรื่องของกันและกันแล้ว ยังทำให้เกิดความสนิมสนมกันด้วย ถ้าสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกครอบครัวในวัฏจักรช่วงนี้ให้ดี ก็จะพบความจริงว่า พ่อแม่มักไม่ถามข่าวเกี่ยวกับการเรียนของลูกวัยรุ่นบ่อยเท่ากับที่เคยถามในวัยเด็ก บางทีพ่อแม่อาจไม่มีความรู้พอที่จะเข้าใจเรื่องการเรียนของลูก ส่วนลูกก็ไต่ถามเรื่องราวของพ่อแม่น้อยลง ส่วนการถามเพื่อขอความรู้จากพ่อแม่แทบจะไม่มีเลย เพราะลูกแสวงหาความรู้จากทางอื่นมากกว่า เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ สมาชิกครอบครัวน่าจะหาเรื่องอื่นไต่ถามพูดคุยกันให้มากขึ้น ถ้าต่างฝ่ายต่างนิ่งเฉย ความสนิทสนมที่เคยมีอยู่แต่ครั้งก่อนก็ย่อมลดน้อยถอยลงไป

การทำตัวให้สนิทสนมกันย่อมเกิดจากความต้องการของบุคคล ถ้าสมาชิกเห็นว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวบกพร่องไป ทุกคนก็ควรสร้างความต้องการด้านนี้ขึ้น เมื่อมีความต้องการแล้ว การแสวงหาวิธีการคงไม่ใช่เรื่องที่ยากนัก ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าทุกคนต้องมีความตั้งใจร่วมกันทำด้วยกัน จะเกี่ยงงอนให้เป็นหน้าที่ของใครโดยเฉพาะไม่ได้ ข้อเสนอแนะทั้ง 5 วิธีย่อมอยู่ในวิสัยที่จะทำได้ทั้งสิ้นทุกครอบครัว

บทที่ 5

วิกฤตการณ์ในครอบครัว

5.1 ความหมายและประเภทของวิกฤตการณ์ในครอบครัว

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493 ได้อธิบายศัพท์คำว่า "วิกฤต" ไว้ว่า "เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือ เปลี่ยนแปลงไปจากปกติ หรือ ความเสื่อม" ดังนั้น ถ้าพิจารณากันตามรูปศัพท์ของคำว่า "วิกฤตการณ์ในครอบครัว"(family crisis) ก็น่าจะหมายถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆภายในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปตามความผันแปรของวิถีทางการดำเนินชีวิตที่สมาชิกภายในครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะที่โลกเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ ในขณะเดียวกัน ปัญหาและความขัดแย้งต่างๆทางสังคมก็เพิ่มทวีคูณมากขึ้น จนสมาชิกครอบครัวไม่สามารถจะปรับตัวหรือเตรียมที่จะรับสถานการณ์ได้อย่างระมัดระวังเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน หรือไม่ปรารถนาจะให้เกิดขึ้น ก็อาจเกิดขึ้นภายในครอบครัว"

ทวีรัสมิ์ ธนาคม (ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:319-320) ได้ให้ความหมายของวิกฤตการณ์ในครอบครัวว่า "เหตุการณ์ที่ครอบครัวมิได้คาดหวังหรือปรารถนาจะให้เกิดขึ้น สมาชิกของครอบครัวได้รับความกดดัน อับอายขายหน้าหรือไม่สามารถแก้ปัญหาได้เองในบางครั้ง โดยทั่วไปเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นแล้วครอบครัวต้องปรับตัวใหม่ให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป"

ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตครอบครัวจะเกิดขึ้นและดำเนินเหตุการณ์ภายในครอบครัวเป็นระยะๆตามวิถีทางที่คู่สามีภรรยาจะหลีกเลี่ยงความจริงไปไม่ได้และจะดำเนินไปจนถึงวาระสุดท้ายในวัฏจักรของชีวิตครอบครัว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ครอบครัวจะเผชิญกับความสุขบ้าง ความทุกข์บ้างตามปกติวิสัย หรือเป็นไปตามธรรมดาโลก อันเป็นสิ่งที่มนุษย์จะหลีกพ้นใน "สังสารวัฏ" ไปไม่ได้ แต่ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ทุกคนซึ่งเป็นสมาชิกภายในครอบครัวก็จำเป็นต้องปรับตัวและประคับประคองให้วิถีทางการดำเนินชีวิตในกิจวัตรที่สำคัญของครอบครัวซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างราบรื่นและตรงตาม-

เป้าหมายของครอบครัวอย่างดีที่สุดด้วย

คู่สมรสทุกครอบครัวต้องยอมรับความจริงว่า สิ่งต่างๆในโลกมักเป็นของคู่กันโดยหลักของธรรมชาติ กล่าวคือ เมื่อมีการเกิดก็ต้องมีการดับ เมื่อมีทุกข์ได้ก็ย่อมมีสุขได้ ชีวิตจะหลีกเลี่ยงกฎธรรมชาติอันเป็นการเปลี่ยนแปลงในวัฏสงสารนี้ไปไม่ได้ การผันแปรเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยภายนอกที่อาจชักนำให้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในครอบครัวได้ หากสภาพแวดล้อมนั้นเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เหล่านั้นบางครั้งก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ถ้าคู่สามีภรรยามีความเข้าใจต่อสถานการณ์และสามารถปรับตัวเข้าหากันเพื่อหาทางแก้ปัญหาร่วมกันในวิกฤตการณ์นั้นๆได้ แต่บางครั้งก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ถ้าคู่สามีภรรยาไม่สามารถปรับตัวเข้าหากันเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาด้วยอาศัยเหตุผล

ปัญหาหรือวิกฤตการณ์ในครอบครัวนั้นบางทีก็เป็นอุบัติของวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เป็นเหตุการณ์ที่ครอบครัวไม่คาดฝันและไม่ปรารถนาจะให้บังเกิดขึ้นในชีวิตของตน แต่มันก็อาจเกิดเป็นปัญหาจนได้ เช่น การเกิดอุบัติเหตุจนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องมีอันเป็นไป ร่างกายพิการทุพพลภาพหรือต้องตายจากกัน หรือบางวิกฤตการณ์เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป หากได้รับการแก้ไขเสียตั้งแต่ตอนต้นก็อาจไม่กลายมาเป็นปัญหาใหญ่หลวงได้ เป็นต้นว่า สามีหรือภรรยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนอกใจไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน สามีแอบไปรักใคร่ผูกพันกับหญิงอื่น หรือภรรยานอกใจคบชู้ หรือไม่สนใจที่รับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ในครอบครัว ไม่ปฏิบัติหน้าที่อันดีงามของการเป็นแม่บ้านแม่เรือน(house wife) จนในที่สุดกลายเป็นปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ไม่ราบรื่นได้ อาจกลายเป็นวิกฤตการณ์ที่ทำให้เกิดการหย่าร้างแยกทางกันเดิน เป็นต้น วุฒิภาวะของคู่สมรส ความคาดหวังของสังคมในวัฒนธรรมต่างๆ ทรัพยากรของครอบครัว เจตคติและความเข้มแข็งของครอบครัวที่มีต่อเหตุการณ์ การเตรียมพร้อมเพื่อรับสถานการณ์และประสบการณ์ในการเผชิญปัญหา ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความหนักเบาของวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น เหตุการณ์ที่เป็นวิกฤตการณ์ในครอบครัวมีหลายประเภท นับตั้งแต่ความยากจน ความระแวงสงสัยในความไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ปัญหาการปรับตัวของคู่สมรสและสมาชิกในครอบครัว เหล่านี้ขึ้นอยู่กับยุคสมัยและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นแต่ละภูมิภาคและประเทศ ความยากง่ายในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์เป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้เรียนวิชาครอบครัวสัมพันธ์ควรจะได้ทราบไว้

เพื่อหาทางป้องกันได้ การเรียนรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์ รู้จักเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ เป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะผ่อนคลายลดความรุนแรงของวิกฤตการณ์และทำให้ผ่านพ้นไปโดยเร็ว ทำให้ชีวิตครอบครัวสามารถฟันฝ่าอุปสรรคในวิกฤตการณ์นั้นๆไปได้ด้วยดี

5.2 ลักษณะของวิกฤตการณ์

ถ้าจะกล่าวว่าวิกฤตการณ์ในครอบครัวลักษณะใดชนิดใดจะมีความรุนแรงหรือโหดร้ายที่สุดของชีวิตคู่สมรสนั้น คงไม่มีใครสามารถจะวินิจฉัยแน่นอนลงไปได้ นอกจากสถานการณ์ สภาพแวดล้อมและลักษณะของปัญหาในแต่ละครอบครัวจะเผชิญด้วยตัวของตัวเอง วิกฤตการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นอาจรุนแรงโหดร้ายทารุณความรู้สึก ทำลายจิตใจและชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวหนึ่ง แต่อาจจะไม่เป็นสิ่งรุนแรงหรือโหดร้ายทารุณในอีกครอบครัวหนึ่งก็อาจเป็นได้ ทั้งนี้เพราะความรุนแรงของวิกฤตการณ์ขึ้นอยู่กับบรรยากาศความสัมพันธ์ ความผูกพันอันดี ความใกล้ชิด ความอบอุ่นระหว่างสมาชิกที่มีวิถีทางของการใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันอย่างแน่นแฟ้นมากน้อยเพียงใดอีกด้วย

วิกฤตการณ์ในครอบครัวมีมากมายหลายลักษณะ เช่น การแยกกันอยู่ชั่วคราว การไม่มีบุตร บุตรมีความผิดปกติ ความเจ็บป่วย การนอกใจของคู่สมรส รายได้เปลี่ยนแปลง ภาวะค่าครองชพเพิ่มขึ้น ความชราภาพ ความตาย การหย่าร้าง อุบัติเหตุก่อให้เกิดความพิการ และความเปลี่ยนแปลงอื่นๆภายในครอบครัว แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะวิกฤตการณ์ในครอบครัวที่คู่สมรสกระทบกระเทือนในด้านความรู้สึก ด้านจิตใจ ด้านความเป็นอยู่ และในด้านความสัมพันธ์อันเป็นปัญหาและเป็นภัยต่อครอบครัว ซึ่งได้แก่วิกฤตการณ์ที่เป็นปัญหาดังต่อไปนี้

1) ปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัว ความขัดแย้งภายในครอบครัวเป็นชนวนอันสำคัญสำหรับคู่สมรสที่นำมาซึ่งปัญหาการเลิกราหย่าร้างได้ในอนาคต ถ้าความขัดแย้งนั้นมีพื้นฐานอันไม่มั่นคงทางอารมณ์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ได้กล่าวแล้วว่า ชีวิตครอบครัวจะเริ่มต้นด้วยคนสองคนมาใช้ชีวิตร่วมกัน จนมีสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นมาเป็นสองสามหรือมากกว่านั้น สมาชิกในครอบครัวจะปรึกษาเมื่อยามมีทุกข์หรือสุขร่วมกัน โดยแต่ละบุคคลก็จะมีบุคลิกภาพ อารมณ์ เจตคติ ความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่าง

กันไป ถ้าแต่ละฝ่ายไม่สามารถจะยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริง หรือต่างฝ่ายต่างมีทิฐิมานะไม่ยอมลงกัน มุ่งหวังที่จะเอาชนะซึ่งกันและกัน เป็นต้นว่า ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งใช้อำนาจข่มบังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความเกรงกลัวด้วยการใช้กำลังเข้าข่มเหงรังแก หรือการใช้วาจาพูดดูหมิ่นเหยียดหยามกระทบกระทั่งจนอีกฝ่ายหนึ่งทนไม่ได้ ก็จะเกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้น หรือคู่สมรสที่มีพฤติกรรมทำให้หวาดระแวงไม่มีความจริงใจต่อกัน ความไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ก็จะเป็นบ่อเกิดแห่งความขัดแย้งบาดหมางใจ เป็นปัญหาที่จะใช้ชีวิตคู่อยู่ร่วมครอบครัวเดียวกันต่อไปไม่ยืดยาว

อย่างไรก็ดี ในบางกรณีสามีภรรยาที่มีความขัดแย้งกัน แต่ยังไม่ถึงกับเป็นเหตุการณ์ที่รุนแรงนัก ทั้งคู่ก็อาจจะสามารถอดทนที่จะอยู่ร่วมชีวิตกันต่อไป (เพราะละอายต่อสายตาของสังคม)ถ้าสถานการณ์รอบด้านอื่นๆเป็นปกติ แต่ในบางกรณีที่คู่สมรสมีปัญหาที่ต้องถึงวิกฤตการณ์ขั้นแตกหัก คือขัดแย้งมากจนต้องมีการหย่าร้าง สามีภรรยาต้องแยกทางกันเดิน ส่วนมากในกรณีหลังนี้มักจะมีสถานการณ์แวดล้อมภายนอกที่เลวร้ายมาบีบบังคับด้วย เป็นเหตุการณ์ซ้ำเติมจนครอบครัวต้องแตกแยก สถานการณ์ภายนอกที่เลวร้ายและมีอิทธิพลพอที่จะทำให้ความขัดแย้งกลายเป็นปัญหาถึงต้องหย่าร้างในที่สุดก็คือ

(1) ปัญหาญาติพี่น้อง ญาติพี่น้องของคู่สมรสทั้งสองฝ่ายที่เข้ามายุ่งเกี่ยวและแสดงเจตนาดีในภาวะที่ครอบครัวมีข้อขัดแย้งมักจะทำให้คู่สมรสเกิดทิฐิเพิ่มขึ้น พูดจากันไม่รู้เรื่องมากขึ้น สภาวะปกติลำพังแต่คู่สามีภรรยาอาจลดทิฐิมานะลงและออมชอมกันได้ เนื่องจากทั้งคู่มีฐานเริ่มต้นมาจากจุดเดียวกัน คือ "ฐานของความรักความเข้าใจ" แต่เมื่อญาติเข้ามายุ่งเกี่ยว ความคิดที่จะออมชอมอาจถูกปิดกั้น ด้วยเหตุที่ญาติ พี่น้องที่มาเกี่ยวข้องนั้นมิได้อยู่บนฐานความรักความนับถือของอีกฝ่ายหนึ่งอย่างแท้จริง ความแตกหักจึงถึงกาลระเบิดขึ้น ดังนั้นคู่สมรสจะต้องพึงสังวรณ์เอาไว้ อย่าให้ญาติพี่น้องเข้ามายุ่งเกี่ยวมากนัก เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งกันภายในครอบครัว

(2) ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ อันเกิดจากรายได้ในครอบครัวไม่สมดุลเพียงพอกับรายจ่าย ในเรื่องนี้อาจมีสาเหตุมาจากการที่คู่สมรสไม่รู้จักการจัดการทรัพยากรครอบครัวที่ดีพอ ความไม่มั่นคงทางอาชีพ หรือแม้แต่เหตุภายนอกอันเกิดจากความแปรผันในเรื่องค่าครองชีพที่สูงขึ้นในขณะที่ค่าจ้างแรงงานยังคงต่ำเหมือนเดิม ผู้ผลิตขายสินค้าได้ราคาต่ำด้วยเหตุถูกคนกลางเอาเปรียบ ปัญหาถูกมาก สมาชิกครอบครัวไม่อยู่ในวัยที่จะช่วยหารายได้ ขาดการประหยัดและเก็บออม สิ่งเหล่านี้อาจเป็น

เหตุบีบคั้นทำให้เกิดวิกฤตการณ์ที่รุนแรงขึ้นในครอบครัวได้

(3) ความแตกต่างทางวัฒนธรรม สามีภรรยาที่แตกต่างกันในเรื่องเชื้อชาติ แตกต่างกันในเรื่องศาสนา ย่อมมีฐานทางวัฒนธรรมและชนบประเพณีแตกต่างกัน บางครั้งอาจเกิดปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงได้ เพราะค่านิยมในวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละฝ่ายอาจทำให้เกิดทิฐิไม่ยอมลดละกันและเกิดความขัดแย้งกันในที่สุด ดังนั้นคู่สมรสจึงต้องให้เกียรติต่อกัน เพื่อธำรงไว้ซึ่งชีวิตครอบครัวอันราบรื่น

(4) พื้นฐานการศึกษาของคู่สมรสที่แตกต่างกัน สามีภรรยาที่ระดับการศึกษาแตกต่างกันมากๆ บางทีก็พูดกันไม่รู้เรื่อง บางครั้งก็เอาแต่ดื้อรั้นและดึงดัน ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งยอมให้ได้ก็ไม่มีปัญหา หากเมื่อใดไม่ยอมกัน ปัญหาความขัดแย้งก็ตามมา เป็นบ่อเกิดแห่งการทะเลาะวิวาท ฝ่ายที่ขาดการศึกษาก็มักขาดเหตุผล หรือบางครั้งอาจจะกระทำในสิ่งที่ยั่วยุให้ผู้ที่มีการศึกษาขาดสติได้เหมือนกัน

2) ปัญหาการนอกใจของคู่สมรส ไม่มีคู่สมรสใดจะผิดหวังในชีวิตสมรสอย่างรุนแรงเท่ากับที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรู้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งนั้นมีพฤติกรรมที่นอกใจ มีชายอื่นหรือหญิงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตสมรสของตน กรณีการนอกใจของคู่สมรสนี้อาจถือว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่ทารุณโหดร้ายต่อจิตใจ เป็นต้นเหตุอันสำคัญที่จะทำให้เกิดปัญหาการหย่าร้างได้ในที่สุด ถึงแม้ว่าไม่มีการหย่าร้าง แต่จะทำให้ความสัมพันธ์ บรรยากาศของครอบครัวที่เคยอบอุ่นก็จะกลายมาเป็นความหวาดระแวง ขาดความรักที่แท้จริง เกิดไม่เชื่อมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตที่เคยมีต่อกัน นับเป็นการบั่นทอนสุขภาพกายและจิตใจเป็นอย่างยิ่ง ผลสุดท้ายบาปกรรมอาจตกเป็นของลูกๆ ทำให้ลูกๆขาดความมั่นคงทางอารมณ์ ขาดความอบอุ่น ขาดความมั่นใจ ทำลายบุคลิกภาพอันสง่าของลูกเป็นความไม่ยุติธรรมสำหรับลูก

สาเหตุของการนอกใจของคู่สมรสได้มีผู้สนใจทำการศึกษาวิจัยและสรุปไว้ดังนี้

คินซีส์ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:336) กล่าวว่า "การที่ผู้ชายไปมีสัมพันธ์กับหญิงอื่นก็เพราะมีความสนใจในของแปลกๆใหม่ๆ เช่นเดียวกับที่คนเรามีความสนใจในอาหารรสแปลกๆ ดนตรี การละเล่น ศิลปะและวรรณคดี ซึ่งก็อาจรวมเอาเรื่องคู่ขาคนใหม่เข้าไปด้วย ถ้าไม่

มีข้อจำกัดของสังคมและศีลธรรมแล้ว ผู้ชายคงจะสำส่อนไปตลอดชีวิต"

สเตรคเก้อร์ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:336) วิจารณ์เรื่องเพศโดยกล่าวว่า "การมีวุฒิภาวะต่ำและความรู้สึกเย็นชาในเรื่องเพศเป็นสาเหตุของการนอกใจ" ซึ่งตรงกับการวิจัยของ เดียร์บอน (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:336) ซึ่งพบว่าสาเหตุที่สามีส่วนมากนอกใจภรรยาได้แก่

(1) ภรรยาไม่สามารถบรรลุจุดสุดยอดในการร่วมเพศ ทำให้สามีขาดความสนใจที่จะร่วมเพศกับภรรยา

(2) สามีสนใจวิธีร่วมเพศแบบพิศดารที่ภรรยาไม่เห็นด้วยหรือไม่ยอม

(3) สามีมีความต้องการทางเพศมากกว่าภรรยา และรู้สึกจะเป็นการทารุณแก่ภรรยาถ้าไม่ได้หาทางปลดปล่อยความต้องการกับหญิงอื่นบ้าง

ส่วนสาเหตุที่ภรรยานอกใจสามีได้แก่

(1) สามีไม่สนใจความต้องการทางเพศของภรรยา

(2) สามีเป็น "นักรัก" ที่ใช้ไม่ได้ ไม่รู้จักการแสดงความรัก

(3) ภรรยาไม่อาจบรรลุจุดสุดยอดในการร่วมเพศ เพราะสามีไม่ช่วยเหลือ

(4) ภรรยาต้องการให้สามีตอบสนองด้วยปฏิกิริยารุนแรง แต่สามีไม่ยอมปฏิบัติหรือไม่สามารถทำได้

สำหรับ คาปริโอ (อ้างอิงจาก ทวีรัสมิ์ ธนาคม 2524:337) ได้อธิบายว่า "การนอกใจเป็นความผิดปกติของบุคลิกภาพอย่างหนึ่ง ซึ่งฝังรากลึกลงไปตั้งแต่วัยเด็ก เช่นเดียวกับการติดเหล้าหรือยาเสพติด" แต่ทฤษฎีนี้อธิบายได้แต่เฉพาะรายที่ต้องการจะเอาชนะผู้หญิงคนใหม่เรื่อยๆ

ยรรยง ศุทธรัตน์ (ยรรยง ศุทธรัตน์ 2516:56) สรุปว่า "สาเหตุใหญ่ของการนอกใจมักเกิดจากการแต่งงานที่คู่สมรสขาดความเข้าใจกัน และบางคนแต่งงานโดยปราศจากความรัก" พร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบข้อสรุปว่า สามีภรรยาคู่หนึ่งซึ่งฝ่ายสามีไปมีรักใหม่ ด้วยความรู้สึกว่าภรรยาไม่ยกย่องหรือให้เกียรติ มิหนำซ้ำยังดูถูกญาติฝ่ายชายอยู่เสมอ แต่ผู้หญิงคนใหม่กลับปฏิบัติต

ตรงกันข้ามกับที่ภรรยาเคยทำ สามีจึงรู้สึกอบอุ่นใจมาก ฝ่ายภรรยาเองก็ยอมรับว่าเมื่อมีปากเสียงกัน เธอก็อดไม่ได้ที่จะพูดหรือแสดงให้สามีเห็นว่า เธอเป็นผู้ช่วยให้กำลังใจ และเก็บหอมรอมริบตั้งแต่ทั้งคู่ยังไม่มีอะไร จนกระทั่งมีบ้านและทุกสิ่งในปัจจุบัน ท่าทางและคำพูดของภรรยาแสดงออกโดยมิได้ตั้งใจนั้น อาจทำให้สามีคิดว่าเธอดูถูก และเย็นชาต่อความต้องการ ทำให้สามีหันไปหาหญิงอื่น

ที่กล่าวมาแล้วส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องที่ฝ่ายชายนอกใจภรรยา หญิงที่นอกใจสามีก็มีบ้าง อย่างไรก็ตามการที่ภรรยานอกใจสามีมีน้อยอาจเป็นเพราะขนบธรรมเนียมประเพณี หญิงเป็นฝ่ายที่เสียหายถ้าแสดงความต้องการในเรื่องเพศมากเกินไป จึงเก็บความรู้สึกจนเคยชิน ทำให้หญิงเป็นฝ่ายระวังตัวเสมอในเรื่องเพศ รายที่นอกใจอาจเป็นเพราะสามีไม่ได้ให้ความรักความเอาใจใส่ในตัวภรรยาให้มากพอ

ไม่ว่าการนอกใจจะเกิดขึ้นเพราะสาเหตุใดก็ตาม สามีหรือภรรยาที่มีรักนอกสมรส มักจะมีความสุขอยู่ไม่นาน ส่วนมากมักเกิดความไม่สงบสุขเนื่องจากคอยปิดบังฝ่ายตรงข้าม บางทีเกิดความรู้สึกว่าผิดและเกรงจะถูกจับได้ จึงคอยตบตาและหาคำแก้ตัวอยู่เสมอ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งรู้ความจริงเข้า อาจเกิดความผิดหวังและชอกช้ำใจ ประกอบกับความหยิ่งในศักดิ์ศรี จึงนำไปสู่การหย่าร้างได้ บางรายฝืนใจทนอยู่ด้วยกันต่อไป แต่ไม่มีความสุข ซึ่งส่งผลกระทบกระเทือนถึงลูกๆด้วย

การกันไว้ดีกว่าแก้ นับเป็นวิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้อง คู่สมรสควรทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข ทั้งสองฝ่ายจะต้องพยายามและไม่ต้องไปแสวงหาความสุขจากที่อื่น ควรทำความเข้าใจในความต้องการของกันและกัน ไม่ควรปกปิดในเรื่องความต้องการทางเพศระหว่างคู่สมรส ศึกษาความสนใจในเรื่องเพศรสของแต่ละฝ่าย ยินยอมพร้อมใจในสิ่งที่ทั้งสองฝ่ายปรารถนาจะให้เกิดขึ้น มีเจตคติที่ถูกต้องในเรื่องเพศรสและการแต่งงาน การระลึกถึงความสุขของครอบครัว การมีความซื่อตรงต่อกันอยู่เสมอ ตลอดจนการมีวินัยในการควบคุมอารมณ์และจิตใจของตนเอง ล้วนเป็นวิธีป้องกันมิให้คู่สมรสกระทำการนอกใจอีกฝ่ายหนึ่ง

3) ปัญหาการหย่าร้าง การหย่าร้างถือว่าเป็นวิกฤตการณ์ของครอบครัวที่รุนแรง ทารุณจิตใจของคู่สมรสทั้งสองฝ่าย และจะมีผลร้ายไปถึงลูกด้วย โดยเฉพาะสามีภรรยาที่เพิ่งหย่ากันใหม่ๆ อาจจะทุกข์ทรมานใจ เนื่องจากไม่สามารถจะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ในสังคมได้

การหย่าร้าง คือการสิ้นสุดชีวิตแต่งงานของคู่สมรส เป็นการแตกแยกของบุคคลที่เคยมีความรักใคร่ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด การหย่าร้างในความหมายของตัวมันเองเป็นเรื่องของความเศร้า เป็นการทำลายความรักความเชื่อของบุคคลที่เคยมีต่อกันอย่างลึกซึ้ง แต่การหย่าร้างก็ไม่ใช่ว่าเป็นความเศร้าที่ถาวร เพราะอาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขได้เหมือนกัน ในกรณีของคนที่ทุกข์ทรมานอย่างสาหัส ถ้าหากยังคงใช้ชีวิตสามีภรรยาร่วมกันต่อไป หากได้หย่าร้างกันอาจจะเป็นสุขมากกว่า หรือไปแต่งงานใหม่กับบุคคลอื่นที่ทำให้ชีวิตมีความสุขมากขึ้นกว่าเก่าได้

เบอร์เจส และ ลอค (อ้างอิงจาก สุพัตรา สุภาพ 2515:38) ให้ความเห็นว่า "คนที่หย่าร้างกันเหมือนคนที่เกิดอุบัติเหตุจากรถยนต์ชน ซึ่งหมายถึงอุบัติเหตุชีวิตที่ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง แต่ถ้าเกิดขึ้นแล้ว อาจทำให้ทุกข์ทรมานใจที่แสนสาหัส บางคนถึงกับตายได้เหมือนกัน(นั่นคือ ตายทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ เรียกว่า ตายทั้งเป็น ซึ่งเป็นผู้หมดหวังในชีวิต) การหย่าร้างเป็นประสบการณ์ที่ขมขื่นซึ่งส่วนมากคู่สมรสไม่ปรารถนาจะให้บังเกิดขึ้นในชีวิตครอบครัวของตน"

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกของชีวิต เป็นแหล่งผลิตประชากรสำหรับเป็นสมาชิกของสังคม เป็นเครื่องชี้ความเจริญของสังคมและประเทศชาติ ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นแหล่งปลูกฝังคุณธรรมทั้งมวลและเป็นแหล่งที่ทำให้คนเป็นคนอย่างสมบูรณ์ที่สุด ฉะนั้นคู่สมรสจึงควรตระหนักและระมัดระวังอย่าให้วิกฤตการณ์อันรุนแรงนี้เกิดขึ้นกับชีวิตครอบครัวของตนได้ เพราะผลของการหย่าร้างมิได้ตกอยู่เฉพาะคู่สามีภรรยาเพียงข้างเดียว แต่ผู้ที่จะร่วมรับชะตากรรมด้วยและต้องได้รับความทารุณจิตใจอย่างมากก็คือ "ลูก" ลูกซึ่งเคยชินต่อสภาพความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ที่เคยให้ความรักความอบอุ่นและความมั่นคงทางจิตใจก็จะผิดหวัง เพราะบรรยากาศที่เคยมีความหมายสำหรับชีวิตในครอบครัวกลับถูกทำลายหมดไป ทำให้เกิดผลเสียแก่พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพของลูกเป็นอย่างมาก เป็นต้นว่า เด็กที่เคยรัก นิยมชมชอบในพฤติกรรมที่ดีงามต่างๆของพ่อแม่ ตลอดจนบุคลิกลักษณะบางประการที่เคยประทับใจ เมื่อพ่อแม่เกิดการหย่าร้างกัน ก็จะเกิดความรู้สึกที่ว้าเหว่ ขาดที่พึ่ง ขาดความมั่นใจ เกิดความรู้สึกผิดหวังในบุคคล (อาจเป็นพ่อ หรือแม่ หรือทั้งสองคน) ที่เคยรักและชื่นชมอย่างที่สุด

นักจิตวิทยากล่าวว่า เด็กที่มีความรู้สึกไม่มั่นคง ไม่มีความอบอุ่น มองโลกในแง่ร้าย มีความหวาดระแวง ขาดความจริงใจต่อบุคคลอื่น มักเกิดกับเด็กที่มีปัญหาบ้านแตก(broken home) เพราะพ่อแม่หย่าร้างกัน ขอให้ผู้เป็นพ่อเป็นแม่พึงสังวรณ์ไว้ อย่าได้ทำบาปกรรมกับสายโลหิตที่เคยสุดรักสุดถนอมเลย

4) ปัญหาความตึงเครียดและความไม่เป็นระเบียบของครอบครัว ความตึงเครียดและความไม่เป็นระเบียบภายในครอบครัวเป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งที่อาจเป็นชนวนก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ภายในครอบครัว และอาจลุกลามต่อไปจนถึงขั้นรุนแรงที่สุดของชีวิตครอบครัวก็เป็นได้ ความตึงเครียดของคู่สามีภรรยามีอิทธิพลผลักดันมาจากความขัดแย้งทางอารมณ์ ขาดความเข้าใจที่จะโอนอ่อนผ่อนตามกัน ไม่สนใจที่จะหาวิถีทางที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีเหตุผล จนในที่สุดก็จะเกิดการทะเลาะวิวาทกันบ่อยครั้ง ทำให้ครอบครัวตึงเครียด ขาดความสงบสุข สาเหตุสำคัญๆของความตึงเครียดอาจเกิดขึ้นจากสิ่งต่อไปนี้

(1) บทบาทของคู่สมรส บทบาทของแต่ละคนมักจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลจากประสบการณ์แต่หนหลัง ซึ่งปกติจะทำในสิ่งที่ตนเคยทำมา เช่น ฝ่ายหญิงที่ถูกพ่อแม่ตามใจจนเคยชินก็มักจะชอบให้สามีตามใจตนเหมือนพ่อแม่ หรือไม่ก็ชอบให้สามีตามใจลูกเหมือนอย่างที่พ่อแม่เคยเลี้ยงตนมา ฝ่ายสามีก็เช่นกัน มักจะหวังให้ภรรยาปรนนิบัติตนเหมือนที่แม่เคยทำให้ คู่สมรสอาจจะเกิดความตึงเครียดหากแต่ละคนยังคงฝังใจในบทบาทที่เคยได้รับในครอบครัวเดิมของตนมาใช้กับชีวิตการแต่งงาน ความตึง-เครียดจึงเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงระดับความคาดหวังในบทบาท(role expectation) ที่แต่ละคนมีต่อกัน

ความผิดหวังในบทบาทอาจจะทำให้เกิดการก้าวร้าว โกรธ สะเทือนใจและอื่นๆ นอกจากนี้สังคมก็ไม่ได้กำหนดบทบาทของคู่สมรส โดยเฉพาะบทบาทของหญิงลงไปให้แน่นอน การคาดหมายและการปฏิบัติให้ตรงกันคงเป็นไปได้ยาก ความตึงเครียดจึงคงจะต้องมีอยู่เสมอ

(2) ชั้นและความแตกต่างกันในฐานะทางสังคม ความตึงเครียดอาจเกิดขึ้นเพราะคู่สมรสต่างชั้น ต่างอาชีพ ต่างระดับรายได้ ต่างระดับการศึกษา เมื่อชายหญิงที่มีภูมิหลังที่แตกต่างกันต้องมาอยู่ร่วมกัน ความตึงเครียดก็เกิดได้ง่าย สำหรับชั้นของครอบครัวอาจจะแบ่งได้ 3 ชั้นคือ

ก. ชนชั้นสูงหรือชนชั้นร่ำรวย(Upper-class) ซึ่งยังแบ่งออกเป็น ชนชั้นสูงเก่าแก่ที่ร่ำรวยและมีการศึกษาดี กับชนชั้นสูงที่ตั้งใหม่หรือพวกเพิ่งรวย ซึ่งอาจจะมั่งคั่งกว่าครอบครัวที่ตั้งมานาน ชนชั้นสูงเหล่านี้มักจะมองหาคู่ครองในระดับเดียวกัน จึงไม่ค่อยมีปัญหาในการเปรียบเทียบภูมิหลังกัน และส่วนมากมักจะไม่ค่อยแต่งงานกับคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกว่าฯ ส่วนคนธรรมดาถ้าเผอิญได้แต่งงานกับคนชั้นสูงอาจจะถูกบีบคั้นจิตใจ ด้วยเหตุของบุคลิกภาพและฐานะที่แตกต่างกัน ความตึงเครียดในครอบครัวย่อมมีโอกาสเกิดขึ้นได้

ข. ชนชั้นกลาง(Middle-class) เป็นพวกที่รักความก้าวหน้า อยากจะยกฐานะให้สูงขึ้น มีความทะเยอทะยานอยากให้ลูกๆมีการศึกษาที่สูง พยายามอบรมคุณธรรมต่างๆแก่ลูก เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น ความตึงเครียดในครอบครัวอาจจะเกิดขึ้นได้หากพ่อแม่ตั้งความหวังในตัวลูกไว้สูงเกินไป ซึ่งบางครั้งก็ไม่ได้อย่างที่หวัง ส่วนพวกที่สมหวังก็มีไม่น้อย อย่างไรก็ตาม บางทีลูกที่ได้รับการศึกษาสูง มีหน้าที่การงานสูง เมื่อได้ยกระดับตัวเองขึ้นแล้วก็อาจฟุ้งเฟ้อลืมความหลัง มีความอายที่พ่อแม่มีภูมิหลังเป็นชาวสวนชาวนาธรรมดา ในกรณีเช่นนี้พ่อแม่มักจะเกิดความตึงเครียด เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจในภายหลังได้

ค. ชนชั้นต่ำหรือชนชั้นที่ยากจน(Lower-class) คือพวกที่ทำงานใช้แรงงานเป็นหลัก มีอาชีพเป็นกรรมกรรับจ้าง หาบเร่ แผงลอย ส่วนมากมีรายได้ต่ำ สกปรก พูดจาก้าวร้าว ชอบทุบตีลูกรุนแรง เมื่อเกิดทะเลาะกัน สามีมักใช้กำลังทำร้ายร่างกายภรรยา

การมีรายได้ต่ำและยากจนทำให้ชีวิตครอบครัวประสบความลำบาก ลูกๆไม่ค่อยได้รับการดูแลเท่าที่ควร เพราะพ่อแม่มีความจำเป็นต้องหาเงินเพื่อเลี้ยงครอบครัว ไม่มีเวลาพอเพียงที่จะเอาใจใส่อบรมสั่งสอนลูก อย่างไรก็ตาม แม้จะมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคง ก็ยังมีบางครอบครัวใช้เงินโดยไม่จำเป็น เช่น ดื่มสุรา เล่นการพนัน เล่นหวย เล่นม้า เที่ยวโสเภณี เสพยาเสพติด จึงทำให้มีหนี้สิน ยิ่งทำให้ครอบครัวมีความขาดแคลนยิ่งขึ้น

ด้านที่อยู่อาศัยก็เช่นเดียวกัน มักจะคับแคบสกปรก อยู่กันหนาแน่นแออัด เป็นครอบครัว-ขยายที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกันทั้งพ่อ แม่ ลูก หลาน เขย สะใภ้ บางครั้งปัญหาความตึงเครียดจากหลายสาเหตุจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น แต่ถ้าสมาชิกในครอบครัวมีพื้นฐานทางจิตใจที่ดีกว่า มีความสะอาด ซื่อสัตย์

มีความประพฤติดี มีความกตัญญู และพยายามปรับปรุงตัวเองให้ดีกว่าสภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งจะเป็นการช่วยลดความตึงเครียดในครอบครัวลงได้บ้าง

(3) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเขยและสะใภ้ .ปีนความจริงโดยทั่วไปว่าพ่อแม่ทุกคนมีความรักลูก อยากให้ลูกมีความสุข จึงมักจะสั่งสอนลูกๆให้ปฏิบัติตามความคิดของตน ถ้าลูกไม่ทำหรือทำได้ไม่ดี พ่อแม่ก็มักจะโกรธและเสียใจ เช่น ลูกเขยอยากให้ภรรยาอยู่บ้าน แต่แม่ยายอยากให้ลูกสาวทำงานนอกบ้าน หรือแม่สามีอยากให้ลูกสะใภ้ปรนนิบัติคนในครอบครัว หรือเลี้ยงลูกอย่างที่เคยทำในอดีต ถ้าคู่สมรสชอบความเป็นตัวของตัวเองและรักความเป็นอิสระ อาจจะเกิดความตึงเครียดทางจิตใจได้ ในสังคมทั่วไป แม่มักจะผูกพันกับลูกมากกว่าพ่อ ด้วยเหตุนี้แม่ยายหรือแม่สามีมักจะเป็นต้นเหตุของความตึงเครียดมากกว่าพ่อตาหรือพ่อสามี เพื่อหลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งดังกล่าว พ่อแม่ที่ดีไม่ควรจะเข้าไปก้าวก่ายในชีวิตครอบครัวของลูกมากนัก ควรปล่อยให้มีความอิสระและคอยให้ความช่วยเหลือเมื่อถึงคราวจำเป็น

(4) ความตึงเครียดทางเศรษฐกิจ เงินเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตครอบครัว ถ้าขาดเงินบางทีความรักก็หมดความหมาย ความตึงเครียดทางเศรษฐกิจอาจเกิดจากภาวะว่างงาน มีรายได้ตกต่ำ ค่าครองชีพสูงขึ้น มีลูกมากเกินไป ทำให้เกิดความยากจน เป็นเหตุที่ทำให้เกิดการทอดทิ้ง แยกกันอยู่ หรือหย่าร้าง ปัญหาเหล่านี้มักจะเกิดกับครอบครัวชั้นกรรมาชีพมากกว่าครอบครัวชนชั้นกลาง ครอบครัวที่สามีหรือภรรยามีรายได้เพียงฝ่ายเดียว เมื่อรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ความอดอยากหิวโหย ความหงุดหงิด การทะเลาะวิวาทมักเกิดขึ้นในครอบครัว

(5) ฐานะทางการงานของภรรยา ครอบครัวที่ภรรยามีงานทำมีรายได้มาจุนเจือส่งเสริมความอยู่ดีกินดี แบ่งเบาภาระหนักในการหาเงินของสามีได้บ้างก็มักจะไม่ค่อยเกิดปัญหา แต่ถ้าหากว่าภรรยามีความสามารถเหนือสามี มีตำแหน่งหน้าที่การงานดีกว่าสามี สามีอาจเกิดปมด้อย เพื่อนฝูงและสังคมล้อเลียน และถ้าไม่มีใครอยู่ในฐานะยอมต้ำกว่า ก็จะเป็นบ่อเกิดความขัดแย้งและตึงเครียดได้ และที่สำคัญการทำงานของภรรยานั้น ถ้าสามีไม่เห็นด้วยก็จะเกิดปัญหา เพราะสามีบางคนคิดว่าการทำงานของภรรยาเป็นการก้าวก่ายหน้าที่ของตน เพราะเพียงรายได้ของสามีเองก็พอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้ แต่ภรรยากลับทิ้งบ้าน ทิ้งลูก ละเลยหน้าที่อื่นๆในบ้านไปทำงานข้างนอกเพียง

เพื่อต้องการเปลี่ยนบรรยากาศความเงียบเหงาภายในบ้านมากกว่าต้องการได้เงินเดือน เมื่อเป็นเช่นนี้บรรยากาศที่ดีภายในบ้านจึงไม่ค่อยมี สามีบางคนจึงแก้ปัญหาด้วยการไปหาความสุขนอกบ้าน ทำให้ภายในบ้านขาดระเบียบและมีความแตกแยกกันมากขึ้น

(6) บุคลิกลักษณะและแบบความประพฤติของคู่สมรส แบบของความประพฤติเป็นสิ่งที่ทุกคนได้จากการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนแก่ ในวัยเด็กเรียนรู้จากครอบครัว พ่อแม่ญาติพี่น้อง พอโตขึ้นก็เรียนรู้จากสังคมภายนอก ฉะนั้นแบบความประพฤติของคู่สมรสแต่ละคนก็ต่างกันไปตามค่านิยมที่ตนได้รับมา แบบของความประพฤติที่สามีภรรยาขัดแย้งกันมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับมรรยาททางสังคม ภรรยาบางคนอยู่กับสามีไม่ยืดเพราะทนมรรยาทไม่ได้ เช่น สามีชอบถ่มน้ำลาย ชอบกินอะไรด้วยมือ ส่งเสียงดัง พูดจาหยาบคาย เป็นต้น แต่สิ่งเหล่านี้อาจเป็นปัญหาเพียงผิวเผิน ความรู้สึกที่แท้จริงอาจเป็นเพราะสาเหตุอื่นก็ได้ เช่น ความไม่สมดุลทางเพศ ความขัดแย้งทางด้านการเงิน หรือความแตกต่างในเรื่องฐานะทางสังคมและอื่นๆ

ความตึงเครียดภายในครอบครัวอาจจะเกิดขึ้นเพราะคู่สมรสรู้สึกผิดหวังซึ่งกันและกัน การศึกษาของเทอร์แมน (อ้างอิงจาก สุพัตรา สุภาพ 2515:98-99) ในเรื่ององค์ประกอบทางจิตวิทยาที่ทำให้คู่สมรสมีความสุข ได้อธิบายถึงความรู้สึกผิดหวังที่สามีมีต่อภรรยาบางประการคือ การที่ภรรยาชอบพูดค่อนแคะ เห็นแก่ตัว ขี้บ่น ไม่เห็นด้วยกับงานอดิเรก สกปรก สะเพร่า อารมณ์ร้าย หลอกลวง ไม่จริงใจ ไม่ได้เป็นที่รักอีกต่อไป ส่วนภรรยาที่รู้สึกผิดหวังในสามีได้แก่เรื่อง สามีเห็นแก่ตัว ไม่ซื่อ ขี้บ่น ไม่แสดงความรัก พูดไม่รู้เรื่อง โกรธง่าย ใจน้อย ไม่เอาใจใส่ลูกฯ ไม่สนใจบ้าน และประสบความล้มเหลวในด้านการงาน ดังนั้นเพื่อเป็นการลดความตึงเครียด ครอบครัวจะได้อยู่เป็นสุข คู่สมรสจึงควรตั้งตนอยู่ในธรรมอันประกอบด้วย ขันติธรรม(toleration) ให้ความร่วมมือกัน(cooperation) มีการส่งเสริมกำลังใจและเห็นอกเห็นใจกัน(stimulation) รวมทั้งให้ความอิสระแก่กันและกัน(liberation)ตามสมควร

จากการที่กล่าวถึงลักษณะความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ซึ่งอาจส่งผลกระทบไปถึงความไม่เป็นระเบียบของสังคมได้เป็นอย่างมาก ด้วยเหตุที่เกิดความไม่เป็นระเบียบขึ้นภายในครอบครัวก่อนนั่นเอง และได้เน้นย้ำหลายตอนแล้วว่า กำเนิดของครอบครัวมาจากความสัมพันธ์ของ

ชายหญิงที่ปรารถนาจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันแสวงหาความสุขสมหวัง ความรัก ความอบอุ่นมั่นคงด้วยกัน ทุกคนปรารถนาที่จะเห็นชีวิตการแต่งงานของตนมีความสุข สงบราบรื่นตลอดไป มีอนาคตที่สดใส มีลูกอันเป็นสายใยสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของครอบครัว แต่ถ้าคู่สมรสไม่รู้จักการปรับตัวเข้าหากัน ช่วยเหลือร่วมมือกันในการแก้ปัญหาหรือบรรเทาความตึงเครียด มีแต่จะใช้อารมณ์เข้าเกี่ยวข้องยิ่งทำให้มีความเครียดเพิ่มขึ้น ความไม่เป็นระเบียบของครอบครัวก็เพิ่มมากขึ้น ชีวิตสมรสจึงอาจสิ้นสุดลงในวันใดวันหนึ่งก็ได้โดยไม่คาดฝัน

ความไม่เป็นระเบียบของครอบครัว(family disorganization) มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับความไม่เป็นระเบียบของสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ความไม่เป็นระเบียบจากครอบครัวย่อมมีผลกระทบต่อความไม่เป็นระเบียบของสังคม เจตคติ ค่านิยม และปทัสถานของสมาชิกในครอบครัวสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่สมาชิกในสังคมมีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกัน

ความสำเร็จในชีวิตสมรสอยู่ที่ว่า คู่สมรสปฏิบัติตามบทบาทได้สมบูรณ์แค่ไหน เพราะแต่ละคนมีภูมิหลังและค่านิยมไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ครอบครัวก็มีหลายลักษณะ เช่น ครอบครัวที่ไม่มีลูก ครอบครัวนอกสมรสที่ประกอบด้วยแม่และลูกนอกสมรส ครอบครัวหย่าร้างที่มีแม่กับลูก ครอบครัวที่สมบูรณ์คือประกอบด้วยพ่อแม่และลูก ซึ่งแต่ละครอบครัวอาจมีพฤติการณ์ต่างๆกันออกไปตามสภาพแวดล้อมและภูมิหลังของแต่ละครอบครัว

ตามปกติกระบวนการของความไม่เป็นระเบียบของครอบครัวเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ครอบครัวเป็นตัวแทนของการควบคุมทางสังคมที่สำคัญ เนื่องจากครอบครัวเป็นสถาบันเบื้องต้นที่ให้การอบรมสั่งสอนสมาชิกให้รู้จักแนวปฏิบัติหรือปทัสถานต่างๆของสังคม ควบคุมถึงพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่สังคมกำหนด ดังนั้นการยอมรับปทัสถานจึงเป็นการปฏิบัติตามระเบียบของสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเกี้ยวพาราสี การแต่งงาน การอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา แต่เมื่อมีการละเลยไม่ปฏิบัติตาม ความไม่เป็นระเบียบก็เกิดขึ้น การขัดแย้ง การทอดทิ้ง การไม่ยอมรับบทบาทที่สามีและภรรยาควรจะเป็น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องของความไม่เป็นระเบียบในครอบครัว ย่อมทำให้เกิดวิกฤตการณ์อันมีผลให้ครอบครัวหมดสิ้นความสุขได้

5) ปัญหาการตายจากกันของคู่สมรส วิกฤตการณ์ภายในครอบครัวลักษณะหนึ่งที่คู่สมรสไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ไม่มีใครปรารถนาจะให้เกิด นั่นคือ การตายจากกันของคู่สมรส มีคู่สมรสหลายๆครอบครัวมีความเห็นพ้องต้องกันว่า การตายจากกันเป็นวิกฤตการณ์ที่สะเทือนอารมณ์และทารุณโหดร้ายต่อจิตใจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นอย่างมากที่สุด ไม่มีวิกฤตการณ์ใดจะรุนแรงเทียบได้ ในบางครอบครัวอาจทำใจได้และคิดเสียว่า ปัญหาการตายจากกันเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ก็มีอีกบางครอบครัวที่เห็นว่าการตายจากกันเป็นสิ่งดีเพราะไม่ต้องอยู่ไปให้มีความทุกข์ทรมาน โดยเฉพาะคู่สมรสที่มีปัญหาขัดแย้งกันอย่างรุนแรง หรือมีโรคภัยไข้เจ็บที่ไม่สามารถจะรักษาให้หายขาดได้ การมีชีวิตอยู่ก็เสมือนการทรมานอีกฝ่ายหนึ่งให้ได้รับความยากลำบากในการดูแลรักษา ฉะนั้นปัญหาการตายจากกันของคู่สมรสในแต่ละครอบครัวจะถือว่าเป็นวิกฤตการณ์รุนแรง มีความสะเทือนใจต่อสมาชิกในครอบครัวมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับบรรยากาศความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวนั้นๆอีกด้วย

ทุกครอบครัว ทุกสังคมและทุกประเทศต่างก็มีความรักชีวิตและพยายามจะยืดชีวิตของสมาชิกภายในครอบครัวของตนให้ยืนยาวนานมากที่สุด ทุกคนพยายามระมัดระวังตน ไม่ตั้งอยู่บนความประมาทเพื่อให้รอดพ้นจากความตาย แต่แล้วทุกชีวิตก็หนีไม่พ้น เพียงแต่ขอให้เป็นความตายในวัยและเวลาอันควรเท่านั้น ความตายที่ทุกครอบครัวถือว่าเป็นวิกฤตการณ์ที่โหดร้ายทารุณต่อความรู้สึกและจิตใจของสมาชิกภายในครอบครัวมากที่สุดก็คือ การตายที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เช่น การตายด้วยอุบัติเหตุ การตายด้วยโรคปัจจุบันทันด่วน เป็นต้น ซึ่งบางทีจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมอย่างมากมาย ในบางครอบครัวที่หัวหน้าครอบครัวเท่านั้นเป็นผู้มีรายได้ก็จะเกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและการครองชีพของสมาชิกอื่นที่เหลืออยู่เป็นอย่างมาก นอกจากนี้การเตรียมใจที่จะรับสถานการณ์นั้นๆก็รวดเร็วเกินกว่าที่จะปรับตัวปรับใจได้ทัน บางคนอาจกลายเป็นคนที่มองโลกในแง่ร้าย ขาดสติ ขาดความสุข อาจทำให้ตรอมใจตาย หรือมีอายุสั้นเข้า เป็นต้น

ประเภทและสาเหตุของความตายจำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้

(1) ความตายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ(endogenous mortality) ซึ่งทุกชีวิตในแต่ละครอบครัวไม่สามารถจะหนีพ้นได้ ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ที่มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย หรือมีการเกิดแล้วก็ต้องมีการดับ การตายในลักษณะเช่นนี้มีสาเหตุมาจากความชราภาพ โรคภัยไข้เจ็บ

การตายด้วยเหตุดังกล่าวถือว่าเป็นธรรมดาโลก ที่ต้องมีเกิด แก่ เจ็บ และตาย

(2) ความตายที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ(exogeneous mortality) เกิดขึ้นด้วยสาเหตุจากสภาพสิ่งแวดล้อมภายนอกบีบบังคับบั่นทอนชีวิตอย่างกระทันหันโดยไม่คาดคิดมาก่อน เช่น การเกิดอุบัติเหตุโดยทางใดทางหนึ่ง เป็นเรื่องที่นำมาซึ่งความทารุณโหดร้ายต่อจิตใจผู้อยู่ข้างหลังเป็นอย่างยิ่ง

ยัง (อ้างอิงจาก ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ ประภาเพ็ญ สุวรรณ และ ณรงค์ เทียนส่ง 2521:88) ได้ทำการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพการสมรสกับอัตราการตายในประเทศอังกฤษพบว่า บุคคลที่อยู่เป็นโสด หม้าย หรือหย่า มีอัตราการตายสูงกว่าบุคคลที่มีสถานภาพสมรสที่ยังอยู่กินกับคู่สมรสในเปอร์เซนต์ที่สูง ในกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายไป อีกฝ่ายหนึ่งจะตกอยู่ในสภาพตรอมใจตาย คือสุขภาพจิตเสียย่อมส่งผลให้สุขภาพกายเสื่อมโทรมและตายไปในที่สุด

ในกรณีที่มีการตายจากกันเกิดขึ้น ควรปฏิบัติตนและพยายามปรับตัวดังต่อไปนี้

(1) ญาติพี่น้องควรปลอบโยนให้ผู้อยู่คลายความเศร้าโศก โดยการถ่ายทอดความผูกพัน ความสนิทชิดเชื้อที่เคยมีต่อผู้ตายไปยังคนอื่น อาจเป็นญาติหรือเพื่อน

(2) เผชิญความจริงในการดำเนินชีวิตต่อไป

(3) สนองความต้องการของผู้ตาย อาจทำงานที่ผู้ตายตั้งใจจะทำแต่ยังไม่ได้ทำหรือทำยังไม่สำเร็จ ยกย่องผู้ตายด้วยการเขียนหนังสือ สร้างอนุสาวรีย์ บริจาคทรัพย์สินในนามของผู้ตาย อย่างใดอย่างหนึ่งตามที่เห็นเหมาะสม

กล่าวโดยสรุป วิกฤตการณ์ภายในครอบครัวเป็นเรื่องที่อาจเลี่ยงไม่ได้ วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นเครื่องทำลายชีวิตสมรส หรือชีวิตครอบครัว ถ้าคนในครอบครัวได้เตรียมใจที่จะรับสถานการณ์หรือรับวิกฤตการณ์นั้นๆ แม้ว่าวิกฤตการณ์บางอย่างอาจจะเกิดขึ้นโดยรวดเร็วจนปรับตัวไม่ทัน แต่ถ้าคู่สมรสและสมาชิกอื่นๆในครอบครัวมีจิตใจที่เข้มแข็ง ได้สร้างสัมพันธภาพภายใน

ครอบครัวไว้อย่างมั่นคง ก็มีโอกาสที่จะพาตนเองให้ฟื้นตัวจากความทุกข์ระทมหรือความยากลำบากได้เร็วขึ้น

วิธีที่ดีที่สุดที่จะทำให้ชีวิตในวันต่อไปยังความผาสุกให้แก่ตนและผู้อื่น คือใช้ชีวิตในวันนี้ให้มีความหมายและมีประสิทธิภาพสูงสุดเท่าที่ตนจะทำได้

บทที่ 6

กฎหมายครอบครัวที่จำเป็นสำหรับชีวิตสมรส

6.1 ความหมายของกฎหมายครอบครัวและประวัติความเป็นมา

คำว่า "กฎหมาย" ย่อมมีความหมายมากยิ่งไปกว่าการรวบรวมตัวบทกฎหมาย หรือจารีตประเพณีเข้าไว้ด้วยกัน กฎหมายนั้นจัดอยู่ในลำดับเดียวกับศาสนาและจรรยา คือเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งทางสังคมและนับว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสภาพแห่งความเป็นอยู่ของมนุษย์ซึ่งอยู่ร่วมกัน

กฎหมายนั้นถ้าจะให้คำวิเคราะห์อย่างกว้างๆก็คือ กฎข้อบังคับของรัฐ หรือของประเทศซึ่งใช้บังคับความประพฤติของพลเมือง ผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามย่อมมีความผิด ต้องถูกบังคับลงโทษ กฎหมายตามความหมายที่กล่าวนี้มีความหมายกว้าง คือ หมายถึงกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรและที่ไม่เป็นลาย-ลักษณ์อักษรด้วย เช่น จารีตประเพณี เป็นต้น สิ่งที่ถือว่าเป็นกฎหมายนั้นประกอบด้วยลักษณะสำคัญๆดัง-ต่อไปนี้

1) จะต้องเป็นคำสั่งหรือข้อห้ามที่มาจากผู้เป็นใหญ่ หรือมาจากองค์การสูงสุดของรัฐ หรือมิฉะนั้นจะต้องมาจากประชาชนทั้งหลายยึดถือปฏิบัติสืบต่อๆกันมาจนกลายเป็นจารีตประเพณี ซึ่งถือได้ว่าเป็นกฎหมายอย่างหนึ่ง สำหรับกฎหมายลายลักษณ์อักษรนั้น ในประเทศไทยจะต้องได้รับอนุมัติจากสภา-นิติบัญญัติแห่งชาติเสียก่อน แล้วจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้ตราออกใช้เป็นกฎหมายได้

2) คำสั่งหรือข้อห้ามนี้จะต้องมีลักษณะเป็นการทั่วไป คือใช้บังคับแก่ราษฎรหรือพลเมืองทุกคนของประเทศ และใช้บังคับแก่ทุกคนในประเทศไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดภาษาใด

3) จะต้องมีลักษณะเป็นการบังคับให้ปฏิบัติตามได้ ผู้ใดฝ่าฝืนย่อมมีความผิดและถูกลงโทษ การลงโทษมีทั้งทางแพ่งและทางอาญา ทางแพ่งนั้นได้แก่การบังคับให้ใช้สินไหมทดแทน หรือบังคับให้การกระทำที่ฝ่าฝืนตกเป็นโมฆะ เสียเปล่า ไม่มีผลในทางกฎหมาย เป็นต้น ส่วนในทางอาญานั้น ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 ได้จำแนกโทษไว้ 5 ประการ คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ และริบทรัพย์สิน

กฎหมายครอบครัว คือ กฎหมายที่ว่าด้วยเรื่องของครอบครัวทั้งหมด นับจากทารกคลอดจากครรภ์มารดา และมีชีวิตรอดอยู่ เมื่อเจริญเติบโตแล้วโดยธรรมชาติของมนุษย์จะต้องมีความรู้สึกในทางเพศ ตลอดจนความจำเป็นต่างๆที่มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อชายหญิงทำการสมรสมีบุตรหลานสืบสายโลหิตต่อๆมา ต้องมีการสะสมทรัพย์สมบัติ เลี้ยงดูบุตรหลาน อาจมีการขัดแย้งเกิดขึ้นในครอบครัว จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายครอบครัวขึ้นคุ้มครองป้องกัน วางระเบียบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว กำหนดสิทธิหน้าที่ให้สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติต่อกัน

กฎหมายครอบครัวแต่เดิมเรียกว่า "กฎหมายลักษณะผัวเมีย" เป็นกฎหมายเก่าแก่ที่บัญญัติไว้หลายยุคหลายสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯแต่งตั้งเจ้าหน้าที่สะสางและรวบรวมกฎหมายทั้งหมดจากเอกสารที่เหลือจากการที่พม่าทำลายครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2310 กฎหมายที่ตรวจชำระปรับปรุงแล้วได้ประทับตราราชสีห์ คชสีห์ และตราบัวแก้วไว้เป็นหลักฐาน จึงเรียกว่า "กฎหมายตราสามดวง" กฎหมายลักษณะผัวเมียเป็นบทหนึ่งในกฎหมายตราสามดวงนั้น มีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2347 ต่อมาหมอบรัดเลย์และกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้จัดพิมพ์กฎหมายลักษณะผัวเมียขึ้น กฎหมายฉบับนี้เรียกว่า "กฎหมายราชบุรี" มีผลบังคับใช้เป็นเวลากว่า 100 ปี เมื่อประเทศไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2478 กฎหมายลักษณะผัวเมียจึงถูกยกเลิกไป

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว เป็นผลมาจากความพยายามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทรงกอบกู้เอกราชทางศาล ยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ยกเลิกศาลกงสุลที่มาตั้งในประเทศไทย นอกจากการยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและดินแดนภาคใต้ของราชอาณาจักรไทยให้แก่มหาอำนาจตะวันตก เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่จะให้คนในบังคับบัญชาของประเทศเหล่านั้นมาขึ้นศาลไทยแล้ว พระองค์ได้ส่งพระราชโอรสและข้าราชบริพารไปศึกษากฎหมายในภาคพื้นยุโรป เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงระบบกฎหมายไทยให้ได้มาตรฐานสากล อันจะเป็นลู่ทางให้ยกเลิกสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาติมหาอำนาจได้ พระราชโอรสองค์ที่ทรงเป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว ซึ่งมีผลบังคับใช้มาตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2478 นั้น ปัจจุบันถือว่าเป็นกฎหมายเดิม ซึ่งได้ยกเลิกไปแล้วและใช้ตามพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2519 แทน ซึ่งพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2519 มาตรา 3 บัญญัติว่า "ให้ยกเลิกบทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2477 (ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2478) และให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ได้ตรวจชำระใหม่ท้ายพระราชบัญญัตินี้แทน เว้นแต่ในกรณีที่พระราชบัญญัตินี้บัญญัติเป็นอย่างอื่น"

ความในมาตรานี้แสดงว่า เมื่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ปัจจุบันใช้บังคับแล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 เดิมเป็นอันยกเลิก โดยให้ใช้บรรพ 5 ปัจจุบันแทน เว้นแต่กรณีที่พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2519 บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น เป็นอันว่า ถ้าไม่มีบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นในพระราชบัญญัตินี้ ก็ต้องใช้กฎหมายปัจจุบันบังคับทั้งหมด จะใช้กฎหมายเก่าบังคับไม่ได้ต่อไป

6.2 กฎหมายครอบครัวบางลักษณะที่คู่สมรสควรรู้

พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2519 ได้กล่าวไว้ถึงเรื่องครอบครัว 3 ลักษณะ ตั้งแต่มาตรา 1435 ถึงมาตรา 1598/41 ดังต่อไปนี้คือ

ลักษณะ 1 ว่าด้วยเรื่องการสมรส แบ่งเป็น 6 หมวดได้แก่

(1) การหมั้น

(2) เงื่อนไขแห่งการสมรส

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา

(4) ทรัพย์สินและหนี้สินระหว่างสามีภริยา

(5) การสมรสที่เป็นโมฆะ

(6) การสิ้นสุดแห่งการสมรส

ลักษณะ 2 ว่าด้วยเรื่องบิดามารดากับบุตร แบ่งเป็น 4 หมวด ได้แก่

(1) บิดามารดา

(2) สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตร

(3) ความปกครอง

(4) บุตรบุญธรรม

ลักษณะ 3 ว่าด้วยเรื่องค่าอุปการะเลี้ยงดู ไม่แบ่งเป็นหมวด มีเพียง 4 มาตรา ตั้งแต่มาตรา 1598/38 ถึง มาตรา 1598/41

1) การหมั้น ตามประเพณีโบราณ การที่ชายหญิงจะแต่งงานเป็นสามีภริยากันนั้น ฝ่ายชายจะต้องไปหมั้นฝ่ายหญิงก่อน คือเท่ากับเป็นการสู่ขอหญิงมาเป็นภริยา และต้องมีขันหมากไปมอบให้แก่ฝ่ายหญิง เสมือนหนึ่งวางมัดจำไว้ ในสมัยก่อนที่จะใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 นั้น ถือว่าบิดามารดามีอิสระเหนือบุตร บิดามารดาจึงอาจทำการหมั้นแทนบุตรได้โดยไม่จำเป็นต้องปรึกษาหารือบุตรแต่อย่างใด และทั้งจะหมั้นกันตั้งแต่ชายหญิงอายุยังน้อยๆก็ได้ ครั้นเมื่อมีการใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 แล้ว กฎหมายก็ยังคงให้มีการหมั้นกันตามประเพณีเดิม แต่ได้กำหนดถึงอายุของชายหญิงคู่หมั้นขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองได้ไต่ถามความสมัครใจของบุตรก่อน เพราะการสมรสเป็นเรื่องส่วนตัวของชายหญิงโดยแท้ บิดามารดาเป็นเพียงผู้ให้ความเห็นชอบในขั้นสุดท้ายว่าจะอนุญาตหรือไม่ หาได้มีอำนาจที่จะบังคับน้ำใจชายหญิงให้ต้องหมั้นหมายกันเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่

การหมั้น ถ้าจะให้ความหมายในทางกฎหมายแล้ว หมายถึงการที่ชายหญิงทำสัญญาว่าจะทำการสมรสกันและอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยา เป็นสัญญาจองกันไว้ก่อน ยังไม่ถึงขั้นแต่งงานกันเด็ดขาด แต่การสมรสนั้นกฎหมายไม่ได้บังคับว่าจะต้องมีการหมั้นหมายกันก่อน จะทำการสมรสกันเลยทีเดียวก็ได้ แต่ถ้าหมั้นหมายกันไว้ก่อนก็มีผลผูกพันกันขึ้น ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วย

การหมั้น เงื่อนไขของการหมั้นตามกฎหมายกำหนดไว้ 2 ประการ คือ อายุของคู่หมั้น และความยินยอมของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ตามมาตราที่ 1435 และ 1436 ดังนี้

มาตรา 1435 การหมั้นจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว
การหมั้นที่ฝ่าฝืนบทบัญญัติวรรคหนึ่งเป็นโมฆะ

มาตรา 1436 ผู้เยาว์จะทำการหมั้นได้ต้องได้รับความยินยอมของบุคคลดังต่อไปนี้
(1) บิดาและมารดา ในกรณีที่มีบิดาและมารดา
(2) บิดาหรือมารดา ในกรณีที่มารดาหรือบิดาตาย หรือถูกถอนอำนาจการปกครอง
(3) ผู้ปกครอง ในกรณีที่ไม่มีบิดามารดา หรือมีบิดาหรือมารดาแต่ถูกถอนอำนาจการปกครอง
การหมั้นที่ผู้เยาว์ทำโดยปราศจากความยินยอมดังกล่าวเป็นโมฆียะ

การหมั้น นอกจากจะมีเงื่อนไขของการหมั้นตามมาตรา 1435 และ 1436 ดังกล่าวแล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่นที่เกี่ยวข้องกับการหมั้นอีกคือ

(1) ของหมั้น คือทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นสังหาริมทรัพย์หรืออสังหาริมทรัพย์ที่ฝ่ายชายให้ไว้แก่ฝ่ายหญิง เพื่อเป็นหลักฐานการหมั้นและประกันว่าจะทำการสมรสกับหญิง ตามประเพณีโบราณมีการส่งขันหมากกล่าวถามฝ่ายหญิงว่าหญิงจะยินยอมทำการหมั้นหมายกับชายด้วยหรือไม่ ขันหมากกล่าวถามนี้ใช้หมากพลูเป็นของคำนับใส่ไปในขัน เพราะเป็นภาชนะที่ทนทานและสะดวกในการถือ เมื่อฝ่ายหญิงได้รับขันหมากกล่าวถามและยินยอม ฝ่ายชายต้องนำขันหมากไปอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า ขันหมากหมั้น ฝ่ายหญิงก็รับขันหมากหมั้นนั้นไว้เป็นเครื่องมัดจำว่า ชายหญิงทั้งสองฝ่ายจะทำการสมรสกัน ในสมัยต่อมาประชาชนร่ำรวยขึ้น จึงเปลี่ยนขันหมากหมั้นมาเป็นหมั้นด้วยทองคำหรือทรัพย์สินสิ่งอื่น จึงเกิดมีคำว่าของหมั้นขึ้น บทบัญญัติตามกฎหมายว่าด้วยของหมั้นกล่าวว่า

มาตรา 1437 ของหมั้นเป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้ไว้แก่ฝ่ายหญิงเพื่อเป็นหลักฐานการหมั้นและประกันว่าจะสมรสกับหญิงนั้น
ของหมั้นให้ตกเป็นสิทธิแก่หญิงเมื่อได้ทำการสมรสแล้ว

(2) สัญญาหมั้น เป็นสัญญาที่ฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงตกลงกันว่า ชายหญิงจะทำการสมรสกัน แบบของสัญญาหมั้นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 มิได้กำหนดไว้ ฉะนั้นสัญญาหมั้นจึงอาจจะกระทำด้วยวาจา หรือโดยลายลักษณ์อักษรก็ได้ แต่ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขในเรื่องอายุ คือคู่หมั้นชายและคู่หมั้นหญิงจะต้องมีอายุตั้งแต่ 17 ปีขึ้นไป และหากคู่หมั้นยังเป็นผู้เยาว์อยู่จะต้องได้รับความยินยอมของบิดามารดาหรือผู้ปกครองอีกด้วย นอกจากนี้สัญญาหมั้นจะต้องไม่มีวัตถุประสงค์อันขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน อันจะเป็นผลทำให้สัญญาหมั้นเป็นโมฆะด้วย

(3) คู่สัญญาที่จะต้องรับผิดตามสัญญาหมั้น คู่สัญญาหมั้นไม่จำเป็นที่จะต้องเฉพาะแต่ชายและหญิงคู่หมั้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมาตรา 1437 ได้ใช้คำว่า "ฝ่ายชาย" "ฝ่ายหญิง" จึงเห็นได้ว่าบิดามารดาหรือผู้ปกครองของชายหรือหญิง หรือบุคคลอื่นซึ่งมีความสัมพันธ์กับตัวชายหรือหญิงคู่หมั้นในอันที่จะทำสัญญาหมั้น และจัดการสมรสก็อาจจะเป็นผู้ทำสัญญาหมั้นและเข้ามาเป็นคู่สัญญาหมั้นได้

(4) สินสอด คือทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้แก่ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเป็นค่าตอบแทนที่ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงได้เลี้ยงดูหญิงมาจนเติบใหญ่ ตามประเพณีเดิม สินสอดถือว่าเป็นค่าน้ำนมที่ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเรียกร้องเอาจากฝ่ายชาย เพื่อเป็นการตอบแทนที่หญิงยอมสมรส กฎหมายได้บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องสินสอดไว้ว่า

> มาตรา 1437 (วรรคสาม) สินสอด เป็นทรัพย์สินซึ่งฝ่ายชายให้แก่บิดามารดา หรือผู้ปกครองฝ่ายหญิงเพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมสมรส ถ้าไม่มีการสมรสเรียกคืนได้

จากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นว่า ลักษณะของทรัพย์อันเป็นสินสอดนั้น ต้องเป็นทรัพย์สินซึ่งรวมถึงสิทธิเรียกร้องด้วยในประการแรก ประการที่สอง ต้องเป็นของฝ่ายชายให้แก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองฝ่ายหญิง บุคคลอื่นนอกจากนี้ไม่มีสิทธิเรียกร้องหรือรับสินสอด หากจะมีการมอบให้ในกรณีหลังนี้ถือว่าเป็นการให้โดยเสน่หา มิใช่สินสอด และประการสุดท้าย สินสอดให้เพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมสมรส

การตกลงจะให้สินสอดแก่กันนั้นจะต้องตกลงให้กัน "ก่อนสมรส" แต่ทรัพย์สินที่เป็นสินสอดซึ่งตกลงจะให้นั้นจะมอบให้ฝ่ายหญิงก่อนสมรสหรือหลังสมรสก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมอบให้ขณะทำสัญญาว่าจะให้ ทั้งไม่จำเป็นต้องมอบสินสอดให้ขณะที่ทำการหมั้น ซึ่งต่างกับของหมั้นอันจะต้องให้กันในเวลาหมั้น คือก่อนสมรส ในการตกลงจะให้สินสอดนี้กฎหมายมิได้กำหนดแบบไว้ เพียงตกลงด้วยวาจาก็ใช้บังคับได้

สินสอดที่ได้ให้แก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองฝ่ายหญิงไปนั้น ถ้าไม่มีการสมรส มาตรา 1437 วรรคท้ายบัญญัติว่า "ชายเรียกสินสอดนั้นคืนได้" เมื่อดูตามตัวบทแล้วเสมือนหนึ่งว่า เมื่อไม่มีการสมรสก็เรียกสินสอดคืนได้ไม่ว่าฝ่ายไหนเป็นฝ่ายผิด แท้ที่จริงกรณีที่ชายจะเรียกสินสอดคืนได้ "ก็แต่เฉพาะกรณีไม่มีการสมรสอันเนื่องมาจากความผิดของฝ่ายหญิงเท่านั้น"

(5) ผลของการหมั้น เมื่อมีการหมั้นกันถูกต้องตามกฎหมายแล้ว คู่สัญญาหมั้นแต่ละฝ่ายต่างมีความผูกพันตามสัญญาหมั้นนั้น เมื่อมีการสมรสกันแล้ว ของหมั้นย่อมตกเป็นสิทธิของหญิงและถือเป็นสินส่วนตัวของหญิง แม้จะมีการหมั้นกันถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม หากคู่สัญญาฝ่ายใดเกิดผิดสัญญาไม่ยอมสมรส อีกฝ่ายหนึ่งจะฟ้องขอให้ศาลบังคับให้ทำการสมรสไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมีบทบัญญัติว่า

มาตรา 1438 การหมั้นไม่เป็นเหตุที่จะร้องขอให้ศาลบังคับให้สมรสได้
ถ้าได้มีข้อตกลงกันไว้ว่าจะให้เบี้ยปรับในเมื่อผิดสัญญาหมั้น ข้อตกลงนั้นเป็นโมฆะ

มาตรา 1439 เมื่อมีการหมั้นแล้ว ถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้น อีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเรียกให้รับผิดใช้ค่าทดแทน ในกรณีที่มีของหมั้น ให้ของหมั้นตกเป็นสิทธิแก่หญิง ถ้าฝ่ายหญิงผิดสัญญาหมั้น ให้คืนของหมั้นแก่ฝ่ายชาย

มาตรา 1440 ค่าทดแทนนั้นอาจเรียกได้ดังต่อไปนี้
(1) ทดแทนความเสียหายต่อกายหรือชื่อเสียงแห่งชายหรือหญิงนั้น
(2) ทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้น บิดามารดา หรือบุคคล

ผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาได้ใช้จ่าย หรือต้องตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร

(3) ทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้นได้จัดการทรัพย์สินหรือการอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพหรือทางทำมาหาได้ของตนไปโดยสมควรด้วยการคาดหมายว่าจะได้มีการสมรส

ในกรณีที่หญิงเป็นผู้มีสิทธิได้ค่าทดแทน ศาลอาจชี้ขาดว่า ของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นเป็นค่าทดแทนทั้งหมด หรือเป็นบางส่วนของค่าทดแทนที่หญิงพึงได้รับ หรือศาลอาจให้ค่าทดแทนโดยไม่คำนึงถึงของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นก็ได้

(6) การเลิกสัญญาหมั้น การหมั้นระหว่างชายหญิงอาจสิ้นสุดลงด้วยการที่คู่หมั้นทั้งสองฝ่ายยินยอมเลิกสัญญากันเอง การที่คู่หมั้นตาย หรือการที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบอกเลิกสัญญาหมั้นเนื่องจากมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่คู่หมั้น

การเลิกสัญญาหมั้นโดยมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น กฎหมายบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 1442 ในกรณีที่มีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น ทำให้ชายไม่สมควรสมรสกับหญิงนั้น ชายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้และให้หญิงคืนของหมั้นแก่ชาย

เหตุอันสำคัญที่เกิดแก่หญิงคู่หมั้นที่จะทำให้ชายคู่หมั้นมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้นั้น หมายถึงเหตุที่จะกระทบกระเทือนถึงการสมรสที่จะมีต่อไประหว่างหญิงและชายคู่หมั้น อันจะก่อความไม่สงบขึ้นในชีวิตสมรส เหตุสำคัญที่เกิดขึ้นนี้จะเกิดจากอะไรหรือใครเป็นผู้ก่อก็ไม่สำคัญ จะเกิดจากธรรมชาติ อุบัติเหตุ จากบุคคลภายนอก หรือจากคู่หมั้นเองก็ได้ ตัวอย่างเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้นเช่น หญิงคู่หมั้นเกิดวิกลจริต ยินยอมให้ชายอื่นร่วมประเวณีในระหว่างการหมั้น หน้าถูกน้ำร้อนลวกจนเสียโฉม ได้รับอันตรายสาหัสจนต้องตัดแขนทั้งสองข้าง หรือเป็นโรคติดต่ออย่างร้ายแรง เป็นต้น แต่การที่หญิงไม่ยอมให้ชายคู่หมั้นร่วมประเวณีด้วย ชายจะถือเป็นเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้นไม่ได้ เพราะหญิงยังไม่มีหน้าที่ที่จะต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยากับชาย อย่างไรก็ดี ความบริสุทธิ์ของหญิงคู่หมั้นถือว่ามีความสำคัญสำหรับการหมั้น ชายคู่หมั้นมีสิทธิที่จะสันนิษฐานไว้ก่อนว่าหญิงคู่หมั้นยังคงเป็นพรหมจารี เว้นแต่จะได้ทราบข้อความจริงเป็นอย่างอื่น ฉะนั้นหากภายหลังการหมั้น ถ้าชายคู่หมั้นได้ทราบ

ว่าหญิงคู่หมั้นไม่บริสุทธิ์ ไม่ว่าเหตุดังกล่าวจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังการหมั้น ชายคู่หมั้นก็มีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นเสียได้

การเลิกสัญญาหมั้นโดยเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้น กฎหมายบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 1443 ในกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้น ทำให้หญิงไม่สมควรสมรสกับชายนั้น หญิงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้โดยมิต้องคืนของหมั้นแก่ชาย

กรณีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้นเป็นไปในทำนองเดียวกับกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้นดังได้กล่าวมาแล้ว แต่กรณีที่ชายไปร่วมประเวณีกับหญิงอื่น ตามธรรมเนียมประเพณีของไทยไม่ถือว่าเป็นเรื่องชั่วช้าน่าละอาย จึงไม่ถือเป็นเหตุที่หญิงจะไม่ยอมทำการสมรส แต่ถ้าชายไปเป็นชู้กับภริยาคนอื่น หรือไปข่มขืนกระทำชำเราหญิงอื่น ถือกันว่าเป็นสิ่งที่น่าอับอาย หญิงคู่หมั้นมีสิทธิไม่ยอมสมรสด้วยได้ หรือชายคู่หมั้นหมิ่นประมาทหญิงคู่หมั้นซึ่งเป็นการร้ายแรง หญิงคู่หมั้นจะไม่ยอมสมรสกับชายนั้นโดยมิต้องคืนของหมั้นได้

(7) สิทธิเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นที่ล่วงเกินหญิงคู่หมั้น กฎหมายบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 1445 ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นซึ่งได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้น โดยรู้หรือควรจะรู้ว่า หญิงได้หมั้นกับชายคู่หมั้นนั้นแล้ว เมื่อชายคู่หมั้นได้บอกเลิกสัญญาหมั้นตามมาตรา 1442 แล้ว

มาตรา 1446 ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นซึ่งได้ข่มขืนกระทำชำเรา หรือพยายามข่มขืนกระทำชำเราหญิงคู่หมั้นโดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นแล้ว ได้โดยไม่จำเป็นต้องบอกเลิกสัญญาหมั้น

เมื่อชายหญิงได้ทำสัญญาหมั้นกันแล้ว แม้ชายจะยังไม่มีสิทธิในร่างกายของหญิง แต่ก็มีสิทธิหวงแหนมิให้ชายอื่นมาเกี่ยวข้องกับหญิงคู่หมั้นของตนตามกฎหมาย การกระทำของชายอื่นที่เป็นการละเมิดสิทธิของชายที่มีต่อคู่หมั้น เป็นการลบหลู่ดูหมิ่นเกียรติยศและก่อให้เกิดความเสียหายทางจิตใจของชายคู่หมั้น ชายคู่หมั้นมีสิทธิเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นได้

2) การสมรส ในแง่กฎหมายแม้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 มิได้ให้คำจำกัดความไว้ แต่กล่าวได้ว่า การสมรส หมายถึงการที่ชายและหญิงสมัครใจเข้ามาอยู่กินฉันท์สามีภริยากันชั่วชีวิต โดยจะไม่เกี่ยวข้องทางชู้สาวกับบุคคลอื่นใดอีก การสมรสจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 4 ประการ

(1) ในการสมรสนั้นคู่สมรสฝ่ายหนึ่งจะต้องเป็นชายและอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องเป็นหญิง บุคคลเพศเดียวกันจะสมรสกันมิได้

(2) การสมรสจะต้องเป็นการกระทำโดยสมัครใจของชายและหญิง หากชายหญิงไม่ยอมสมรสกันด้วยใจสมัคร การสมรสนั้นเป็นโมฆะ

(3) การอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยาจะต้องเป็นระยะเวลาชั่วชีวิต การที่คู่สมรสจะมีข้อตกลงว่าจะอยู่กินด้วยกันระยะเวลาหนึ่ง เมื่อครบกำหนดแล้วให้สิ้นสุดการสมรส เป็นข้อตกลงที่ขัดต่อกฎหมาย อย่างไรก็ตาม การสิ้นสุดการสมรสอาจเป็นไปได้ตามกฎหมาย โดยมิใช่สิ้นสุดเฉพาะความตายก็ย่อมเป็นไปได้

(4) การสมรสจะต้องมีคู่สมรสเพียงคนเดียว

การสมรสเป็นนิติกรรมสัญญาอย่างหนึ่ง แต่แตกต่างจากสัญญาธรรมดาโดยทั่วๆไป เพราะนอกเหนือจากสัญญาแล้ว การสมรสยังก่อให้เกิดสถาบันทางสังคม(social institution) ขึ้นมาด้วย ในสัญญาธรรมดาคู่สัญญาอาจจะกำหนดเงื่อนไข ข้อตกลง หรือข้อกำหนดอย่างใดๆก็ได้ เว้นแต่จะเป็นการขัดต่อกฎหมาย ขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่ในการสมรสนั้น สภาวะและผลแห่งการสมรสส่วนใหญ่เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดไว้ คู่สมรสไม่อาจตกลงกันให้แตกต่างไปจากที่กฎหมายกำหนดไว้ เว้นแต่ในเรื่องสัญญาก่อนสมรสที่เกี่ยวกับทรัพย์สินตามมาตรา 1465 เท่านั้น นอกจากนี้กฎหมายยังได้กำหนดเงื่อนไขแห่งการสมรสไว้อีกด้วย ดังต่อไปนี้

(1) ชายและหญิงต้องมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์แล้วทั้งสองคน

มาตรา 1448 การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์แล้ว แต่ในกรณีที่มีเหตุอันควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้

โดยทางสรีรวิทยา ชายหญิงที่มีอายุต่ำกว่า 17 ปี มักจะยังไม่มีความเจริญเติบโตในทางร่างกาย จิตใจ และสมองอย่างเต็มที่ ยังไม่ค่อยมีความรู้สึกนึกคิดในการครองเรือน การช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันและการจัดการทรัพย์สิน กฎหมายจึงกำหนดอายุขั้นต่ำของคู่สมรสไว้ว่าจะต้องมีอายุครบ 17 ปีบริบูรณ์ เพื่อให้โตพอที่จะรับผิดชอบในเรื่องการสมรสได้ อย่างไรก็ดี มีข้อยกเว้นว่าศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้หากมีเหตุอันสมควร ซึ่งเป็นการใช้ดุลยพินิจแก่ศาลที่จะมีคำสั่งโดยคำนึงถึงประโยชน์ของบุคคลที่ยื่นคำขอและความมั่นคงของการสมรส ทั้งนี้เพราะการสมรสของบุคคลที่ยังอ่อนอายุนั้น มีแนวโน้มที่จะเลิกรากันได้ง่ายๆ เป็นปัญหาสังคมอีกต่อไป

(2) ชายหรือหญิงต้องไม่เป็นคนวิกลจริต หรือเป็นบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

มาตรา 1449 การสมรสจะกระทำมิได้ถ้าชายหรือหญิงเป็นบุคคลวิกลจริต หรือเป็นบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นบุคคลไร้ความสามารถ

บุคคลวิกลจริตที่ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถก็ดี หรือศาลยังไม่สั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถก็ดี จะทำการสมรสไม่ได้ เพราะคนวิกลจริตเป็นคนที่ไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบในการเป็นคู่ครองของกันและกัน ไม่สามารถใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของสามีภริยาได้ ความวิกลจริตเป็นกรรมพันธุ์ที่จะถ่ายทอดไปยังบุตรที่เกิดมา หากยอมให้มีการสมรสกับคนที่วิกลจริตแล้ว ทรัพยากรมนุษย์ที่เพิ่มขึ้นก็จะเป็นโทษอย่างมหาศาลแก่ชาติบ้านเมือง

(3) ชายและหญิงมิได้เป็นญาติสืบสายโลหิตต่อกัน หรือเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา

มาตรา 1450 ชายหญิงซึ่งเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือลงมาก็ดี เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดาก็ดี จะทำการสมรสกันไม่ได้ ความเป็นญาติดังกล่าวมานี้ให้ถือตามสายโลหิต โดยไม่คำนึงถึงว่าจะเป็นญาติโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่

การที่กฎหมายกำหนดเงื่อนไขนี้ก็ด้วยเหตุผลทางการแพทย์และหลักทางด้านพันธุศาสตร์ที่ว่า ญาติสืบสายโลหิต หรือพี่น้องร่วมบิดามารดามีหน่วยควบคุมลักษณะทางกรรมพันธุ์ หรือ "ยีน" (genes) ที่เหมือนกันมากเกินไป โอกาสที่จะถ่ายทอดลักษณะด้อยทั้งหลายให้ปรากฏออกมา เช่น ปัญญาอ่อน สุขภาพไม่แข็งแรงในบุตรจะมีมาก ทำให้ประชากรรุ่นใหม่ด้อยคุณภาพได้

(4) ผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมจะสมรสกันไม่ได้

มาตรา 1451 ผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมจะสมรสกันไม่ได้

เพราะกฎหมายให้ผู้รับบุตรบุญธรรมและบุตรบุญธรรมเป็นบิดามารดาและบุตรต่อกัน ถ้ามีการสมรสกันย่อมเป็นการกระทบกระเทือนความรู้สึกทางสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี และอีกประการหนึ่งในแง่ของอายุจะแตกต่างกันมาก เพราะผู้รับบุตรบุญธรรมจะต้องมีอายุแก่กว่าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี

(5) ชายหรือหญิงมิได้เป็นคู่สมรสของบุคคลอื่นอยู่

มาตรา 1452 ชายหรือหญิงจะทำการสมรสกันในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้

(6) ชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากัน

มาตรา 1458 การสมรสจะทำได้ต่อเมื่อชายหญิงยินยอมเป็นสามีภริยากัน และต้องแสดงการยินยอมนั้นให้ปรากฏโดยเปิดเผยต่อหน้านายทะเบียน และให้นายทะเบียนบันทึกความยินยอมนั้นไว้ด้วย

(7) หญิงที่เคยสมรสแล้วแต่สามีตายหรือหย่าขาดจากสามีเดิม จะสมรสใหม่ได้ต่อเมื่อเวลาไม่น้อยกว่า 310 วันได้ล่วงพ้นไปเสียก่อน

มาตรา 1453 หญิงที่สามีตายหรือการสมรสสิ้นสุดลงด้วยประการอื่น จะทำการสมรสใหม่ได้ต่อเมื่อการสิ้นสุดแห่งการสมรสได้ผ่านพ้นไปแล้วไม่น้อยกว่าสามร้อยสิบวัน เว้นแต่

(1) คลอดบุตรแล้วในระหว่างนั้น

(2) สมรสกับคู่สมรสเดิม

(3) มีใบรับรองแพทย์ประกาศนียบัตรหรือปริญญา ซึ่งเป็นผู้ประกอบการรักษาโรคในสาขาเวชกรรมได้ตามกฎหมายว่ามิได้มีครรภ์ หรือ

(4) มีคำสั่งศาลให้สมรสได้

การที่กฎหมายกำหนดเงื่อนไขเวลาเอาไว้ เพราะเกรงว่าเมื่อหญิงนั้นสมรสใหม่ เกิดมีบุตรออกมา จะไม่รู้ว่าเป็นบุตรของสามีเก่าหรือสามีใหม่ อาจเป็นปัญหาในแง่สังคมและอารมณ์เป็นปมด้อยกับเด็กอีกต่อไป

(8) ผู้เยาว์จะทำการสมรสได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอมของบิดามารดา หรือผู้ปกครอง

มาตรา 1454 ผู้เยาว์จะทำการสมรสให้นำความในมาตรา 1436 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา 1455 การให้ความยินยอมให้ทำการสมรสจะกระทำได้แต่โดย

(1) ลงลายมือชื่อในทะเบียนขณะจดทะเบียนสมรส

(2) ทำเป็นหนังสือแสดงความยินยอม โดยระบุชื่อผู้จะสมรสทั้งสองฝ่ายและลงลายมือชื่อของผู้ให้ความยินยอม

(3) ถ้ามีเหตุจำเป็น จะให้ความยินยอมด้วยวาจาต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคนก็ได้

ความยินยอมนั้นเมื่อให้แล้วถอนไม่ได้

มาตรา 1456 ถ้าไม่มีผู้มีอำนาจให้ความยินยอมตามมาตรา 1454 หรือมีแต่ไม่ให้ความยินยอม หรือไม่อยู่ในสภาพที่อาจให้ความยินยอม หรือโดยพฤติการณ์ผู้เยาว์ไม่อาจขอความยินยอมได้ ผู้เยาว์อาจร้องขอต่อศาลเพื่ออนุญาตให้ทำการสมรส

ผู้เยาว์หรือบุคคลที่มีอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ยังอยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา บิดามารดาอยู่ในฐานะที่จะตัดสินใจในการเลือกคู่ครองให้แก่บุตรที่ยังอ่อนอายุได้ดีกว่าตัวบุตรเอง นอกจากนี้โดยส่วนใหญ่บิดามารดามักจะต้องให้ความช่วยเหลือด้านการเงินเกี่ยวกับการสมรส จึงสมควรจะต้องได้รับรู้ในเรื่องนี้ ทั้งยังเป็นการให้เกียรติแก่บิดามารดาด้วย

(9) การสมรสจะต้องมีการจดทะเบียนสมรส

มาตรา 1457 การสมรสตามประมวลกฎหมายนี้จะมีได้เฉพาะเมื่อได้จดทะเบียนแล้วเท่านั้น

เมื่อชายหญิงมีคุณสมบัติครบถ้วนตามกฎหมายที่จะทำการสมรส ได้สมรสกันโดยจดทะเบียนสมรส ก็เกิดผลเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายทันที โดยไม่ต้องมีพิธีอย่างอื่นอีก ส่วนพิธีการอื่นๆ เช่น การหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ การกินเลี้ยง การส่งตัวเจ้าสาวต่อเจ้าบ่าว เหล่านี้ล้วนเป็นการปฏิบัติตามประเพณีนิยม ไม่มีความสำคัญในแง่กฎหมายแต่อย่างใด แต่ตรงกันข้าม ถ้าจดทะเบียนกันแล้ว แม้จะไม่มีพิธีแต่งงานตามประเพณี หรือมิได้อยู่กินกันฉันท์สามีภริยา ชายหญิงก็มีฐานะเป็นสามีภริยากันตามกฎหมาย

เมื่อจดทะเบียนสมรสกันแล้ว ชายหญิงย่อมเป็นสามีภริยากันตามกฎหมาย ฉะนั้นแม้จะได้ร้างกันไปนานตั้ง 20-30 ปี ไม่มีบุตรด้วยกัน ทรัพย์สมบัติแบ่งแยกกันไปเป็นสัดส่วน แต่ตราบใดที่ยังมิได้จดทะเบียนหย่า หญิงนั้นยังเป็นภริยาชายโดยชอบด้วยกฎหมายอยู่นั่นเอง หากชายอื่นไปยุ่งเกี่ยวทางชู้สาวด้วยแล้ว สามีทางทะเบียนมีสิทธิฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนฐานชายชู้ได้

การสมรสในต่างประเทศและการสมรสในเหตุฉุกเฉิน กฎหมายได้บัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1459 การสมรสในต่างประเทศระหว่างคนที่มีสัญชาติไทยด้วยกัน หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสัญชาติไทย จะทำตามแบบที่กำหนดไว้ตามกฎหมายไทยหรือกฎหมายแห่งประเทศนั้นก็ได้

มาตรา 1460 เมื่อมีสถิติการณ์พิเศษซึ่งไม่อาจทำการจดทะเบียนสมรสต่อนายทะเบียนได้ เพราะชายหรือหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายตกอยู่ในอันตรายใกล้

ความตาย หรืออยู่ในภาวะการรบหรือสงคราม ถ้าชายและหญิงนั้นได้แสดงเจตนาจะสมรสกันต่อหน้าบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะที่อยู่ ณ ที่นั้นแล้ว ให้บุคคลดังกล่าวแจ้งการแสดงเจตนาขอทำการสมรสของชายและหญิงนั้นเป็นหลักฐาน และต่อมาชายหญิงได้จดทะเบียนสมรสกันภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่อาจทำการจดทะเบียนต่อนายทะเบียนได้โดยแสดงหลักฐานต่อนายทะเบียน และให้นายทะเบียนจดแจ้ง วัน เดือน ปี สถานที่ที่แสดงเจตนาขอทำการสมรสและพฤติการณ์พิเศษนั้นไว้ในทะเบียนสมรส ให้ถือว่าวันแสดงเจตนาขอทำการสมรสต่อบุคคลดังกล่าวเป็นวันจดทะเบียนสมรสต่อหน้านายทะเบียนแล้ว

ความในมาตรานี้มิให้ใช้บังคับถ้าหากจะมีการสมรสในวันแสดงเจตนาขอทำการสมรส การสมรสจะตกเป็นโมฆะ

3) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา เมื่อชายและหญิงได้ทำการจดทะเบียนสมรสโดยปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการสมรสที่กฎหมายกำหนดไว้ครบถ้วนแล้ว ชายและหญิงก็เป็นสามีภริยากัน เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาขึ้นตามกฎหมาย ซึ่งมีบทบัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1461 สามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยา

สามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตน

วัตถุประสงค์แห่งการสมรสก็เพื่อให้ชายหญิงได้อยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยา ทำให้เป็นครอบครัวมีลูกมีหลานสืบตระกูลต่อไป ความสัมพันธ์ในแง่กฎหมายในวรรคแรกที่ว่า ต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยานั้นหมายถึง อยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ร่วมชีวิตในการครองเรือนและทั้งร่วมประเวณีต่อกันด้วย หากอยู่ด้วยกัน พูดคุยกัน รับประทานอาหารร่วมกัน แต่ไม่เคยร่วมประเวณีด้วยกัน ไม่ถือว่าอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยา สำหรับการที่กฎหมายบังคับสามีภริยาจำต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและฐานะของตนนั้น ก็เพราะบุคคลที่เป็นสามีภริยากัน เป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน ถึงกับกล่าวได้ว่าเป็นคนๆเดียวกันตามกฎหมาย การอุปการะเลี้ยงดูหมายถึงการให้ความช่วยเหลือในสิ่ง

จำเป็นแก่การดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นการให้เงินทอง เครื่องอุปโภคหรือทรัพย์สินอื่นใดเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ ตามปกติประเพณีถือว่าสามีเป็นฝ่ายมีหน้าที่หามาเลี้ยงครอบครัว ส่วนภริยารับผิดชอบในการจัดการบ้านเรือน

มาตรา 1462 ถ้าการอยู่ร่วมกันจะเป็นอันตรายแก่กายหรือจิตใจหรือทำลายความผาสุกอย่างมากของสามีหรือภริยา ฝ่ายที่จะต้องรับอันตรายหรือความเสียหายอาจร้องต่อศาลขอให้สั่งอนุญาตให้ตนอยู่ต่างหากในระหว่างที่เหตุนั้นๆยังมีอยู่ก็ได้ ในกรณีเช่นนี้ศาลจะกำหนดจำนวนค่าอุปการะเลี้ยงดูให้ฝ่ายหนึ่งเสียให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งตามควรแก่พฤติการณ์ก็ได้

เหตุที่จะร้องขอให้ศาลอนุญาตให้แยกกันอยู่ชั่วคราวตามนัยแห่งมาตรา 1462 นั้นมีอยู่ 3 ฉรณี กล่าวคือ ประการแรก การอยู่ร่วมกันจะเป็นอันตรายแก่กายอย่างมากของสามีภริยา เช่นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นโรคติดต่ออย่างร้ายแรง ประการที่สอง การอยู่ร่วมกันจะเป็นอันตรายแก่จิตใจอย่างมากของสามีหรือภริยา เช่น ภริยามีชู้ หรือสามีชอบพาหญิงอื่นมานอนด้วยเป็นประจำ และประการสุดท้ายคือ การอยู่ร่วมกันจะเป็นการทำลายความผาสุกอย่างมากของสามีหรือภริยา เช่น สามีตัณหาจัด หรือกามวิตถาร หรือสามีชอบเสพสุราแล้วเมาอาละวาดทุบตีภริยาอยู่เป็นประจำ เป็นต้น

4) ทรัพย์สินและหนี้สินระหว่างสามีภริยา การที่ชายหญิงทำการสมรสเป็นสามีภริยากันนั้นย่อมมีความจำเป็นอยู่เองที่จะต้องนำทรัพย์สินมาใช้ร่วมกันเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ ดังนั้นปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาในทางทรัพย์สินอาจเกิดขึ้นได้หลายประการ กฎหมายได้มีบทบัญญัติในเรื่องดังกล่าวไว้ดังนี้

มาตรา 1465 ถ้าสามีภริยามิได้ทำสัญญากันไว้ในเรื่องทรัพย์สินเป็นพิเศษก่อนสมรส ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาในเรื่องทรัพย์สินนั้น ให้บังคับตามบทบัญญัติในหมวดนี้

ถ้าข้อความใดในสัญญาก่อนสมรสขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือระบุให้ใช้กฎหมายประเทศอื่นบังคับเรื่องทรัพย์สินนั้น ข้อความนั้นๆเป็นโมฆะ

มาตรา 1466 สัญญาก่อนสมรสเป็นโมฆะถ้ามิได้จดแจ้งข้อตกลงกันเป็นสัญญาก่อนสมรสนั้นไว้ในทะเบียนสมรสพร้อมกับการจดทะเบียนสมรส หรือมิได้ทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อคู่สมรสและพยานอย่างน้อยสองคนแนบไว้ท้ายทะเบียนสมรส และได้จดไว้ในทะเบียนสมรสพร้อมกับการจดทะเบียนสมรสว่าได้มีสัญญานั้นแนบไว้

มาตรา 1467 เมื่อสมรสแล้วจะเปลี่ยนแปลงเพิกถอนสัญญาก่อนสมรสนั้นไม่ได้ นอกจากจะได้รับอนุญาตจากศาล

เมื่อได้มีคำสั่งของศาลถึงที่สุดให้เปลี่ยนแปลงเพิกถอนสัญญาก่อนสมรสแล้ว ให้ศาลแจ้งไปยังนายทะเบียนสมรส เพื่อจดแจ้งไว้ในทะเบียนสมรส

มาตรา 1468 ข้อความในสัญญาก่อนสมรสไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต ไม่ว่าจะได้เปลี่ยนแปลงเพิกถอนโดยคำสั่งของศาลหรือไม่ก็ตาม

มาตรา 1469 สัญญาที่เกี่ยวกับทรัพย์สินใดที่สามีภริยาได้ทำไว้ต่อกันในระหว่างเป็นสามีภริยากันนั้น ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบอกล้างเสียในเวลาใดที่เป็นสามีภริยากันอยู่ หรือภายในกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันที่ขาดจากการเป็นสามีภริยากันก็ได้ แต่ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต

เกี่ยวกับทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา กฎหมายได้บัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1470 ทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา นอกจากที่ได้แยกไว้เป็นสินส่วนตัวย่อมเป็นสินสมรส

มาตรา 1471 สินส่วนตัวได้แก่ทรัพย์สิน

(1) ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่ก่อนสมรส

(2) ที่เป็นเครื่องใช้สอยส่วนตัว เครื่องแต่งกาย หรือเครื่องประดับกาย

ตามควรแก่ฐานะ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

(3) ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรสโดยการรับมรดก หรือโดยการให้โดยเสน่หา

(4) ที่เป็นของหมั้น

มาตรา 1472 สินส่วนตัวนั้น ถ้าได้แลกเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินอื่นก็ดี ซื้อทรัพย์สินอื่นมาก็ดี หรือขายได้เป็นเงินมาก็ดี ทรัพย์สินอื่นหรือเงินที่ได้มานั้นเป็นสินส่วนตัว

สินส่วนตัวที่ถูกทำลายไปทั้งหมดหรือแต่บางส่วน แต่ได้ทรัพย์สินอื่นหรือเงินมาทดแทน ทรัพย์สินอื่นหรือเงินที่ได้มานั้นเป็นสินส่วนตัว

มาตรา 1473 สินส่วนตัวของคู่สมรสฝ่ายใดให้ฝ่ายนั้นเป็นผู้จัดการ

มาตรา 1474 สินสมรสได้แก่ทรัพย์สิน

(1) ที่คู่สมรสได้มาระหว่างการสมรส

(2) ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างการสมรส โดยพินัยกรรมหรือการให้เป็นหนังสือ เมื่อพินัยกรรมหรือหนังสือยกให้ระบุว่าเป็นสินสมรส

(3) ที่เป็นดอกผลของสินส่วนตัว

ถ้ากรณีเป็นที่สงสัยว่าทรัพย์สินอย่างหนึ่งเป็นสินสมรสใช่หรือไม่ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นสินสมรส

มาตรา 1475 ถ้าสินสมรสใดเป็นจำพวกที่ระบุไว้ในมาตรา 456 แห่งประมวลกฎหมายนี้ หรือที่มีเอกสารเป็นสำคัญ สามีหรือภริยาจะร้องขอให้ลงชื่อตนเป็นเจ้าของร่วมกันในเอกสารนั้นก็ได้

มาตรา 1476 นอกจากสัญญาก่อนสมรสจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น สามีและภริยาเป็นผู้จัดการสินสมรสร่วมกัน

มาตรา 1477 อำนาจจัดการสินสมรสนั้น รวมถึงอำนาจจำหน่าย จำนำ จำนอง หรือก่อให้เกิดภาระติดพันซึ่งสินสมรส และอำนาจฟ้องและต่อสู้คดีเกี่ยวแก่สินสมรสนั้นด้วย

มาตรา 1478 เมื่อฝ่ายใดต้องให้ความยินยอม หรือลงชื่อกับอีกฝ่ายหนึ่งในเรื่องจัดการทรัพย์สิน แต่ไม่ให้ความยินยอมหรือไม่ยอมลงชื่อโดยปราศจากเหตุผลหรือไม่อยู่ในสภาพที่อาจให้ความยินยอมได้ อีกฝ่ายหนึ่งอาจร้องขอต่อศาลให้สั่งอนุญาตแทนได้

มาตรา 1479 การใดที่สามีหรือภริยากระทำ ซึ่งต้องรับความยินยอมร่วมกัน และถ้าการนั้นมีกฎหมายบัญญัติให้ทำเป็นหนังสือหรือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ความยินยอมนั้นต้องทำเป็นหนังสือ

มาตรา 1480 ในการจัดการสินสมรส ถ้าคู่สมรสฝ่ายหนึ่งได้ทำนิติกรรมไปโดยปราศจากความยินยอมของอีกฝ่ายหนึ่ง นิติกรรมนั้นจะสมบูรณ์ต่อเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งได้ให้สัตยาบัน

ในกรณีที่คู่สมรสฝ่ายหนึ่งได้ทำนิติกรรมไปโดยปราศจากความยินยอมตามวรรคหนึ่ง คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งอาจขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมนั้นได้ แต่ความข้อนี้มิให้ใช้บังคับ ถ้าปรากฏว่าในขณะที่ทำนิติกรรมนั้นบุคคลภายนอกได้กระทำการโดยสุจริต แต่การให้โดยเสน่หาอันมิได้เป็นไปตามสมควรในทางศีลธรรมอันดีหรือในทางสมาคม คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งนั้นย่อมขอให้ศาลเพิกถอนได้เสมอ

ให้นำความในมาตรา 240 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา 1481 สามีหรือภริยาไม่มีอำนาจทำพินัยกรรมยกเลิกสินสมรสที่เกินกว่าส่วนของตนให้แก่บุคคลใดได้

มาตรา 1482 ในกรณีจะมีสัญญาก่อนสมรสหรือสัญญาระหว่างสมรสจะระบุให้สามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้จัดการสินสมรสแต่ฝ่ายเดียวหรือไม่ก็ตาม อีกฝ่ายหนึ่งก็ยังมีอำนาจจัดการบ้านเรือนหรือจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับครอบครัวได้

ถ้าสามีหรือภริยาใช้อำนาจจัดการบ้านเรือน หรือจัดหาสิ่งจำเป็นสำหรับครอบครัวเป็นที่เสียหายถึงขนาด อีกฝ่ายหนึ่งอาจร้องขอให้ศาลสั่งห้ามหรือจำกัดอำนาจนั้นเสียได้

มาตรา 1483 ในกรณีมีสัญญาก่อนสมรสหรือมีสัญญาระหว่างสมรส หรือมีคำสั่งศาลอนุญาตให้สามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้จัดการสินสมรส ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ถ้าสามีหรือภริยาซึ่งมีอำนาจจัดการสินสมรสนั้น จะกระทำหรือกำลังกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งในการจัดการสินสมรสอันพึงเห็นได้ว่าจะเกิดความเสียหายถึงขนาด อีกฝ่ายหนึ่งอาจร้องขอให้ศาลสั่งห้ามมิให้กระทำการนั้นได้

มาตรา 1484 ถ้าสามีหรือภริยาซึ่งมีอำนาจจัดการสินสมรสตามมาตรา 1483

(1) จัดการสินสมรสเป็นที่เสียหายถึงขนาด

(2) ไม่อุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่ง

(3) เป็นหนี้สินล้นพ้นตัวหรือทำหนี้เกินกึ่งหนึ่งของสินสมรส

(4) ขัดขวางการจัดการสินสมรสของอีกฝ่ายหนึ่งโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร

(5) มีพฤติการณ์ปรากฏว่าจะทำความหายนะให้แก่สินสมรส

อีกฝ่ายหนึ่งอาจร้องขอให้ศาลสั่งอนุญาตให้ตนเป็นผู้จัดการสินสมรสแต่ผู้เดียว หรือจะร้องขอให้แยกสินสมรสก็ได้

ในกรณีตามวรรคหนึ่ง ถ้าฝ่ายใดร้องขอ ศาลอาจกำหนดวิธีคุ้มครองชั่วคราว เพื่อจัดการสินสมรสตามที่เห็นสมควรก่อนได้

มาตรา 1485 สามีหรือภริยาอาจร้องขอต่อศาลให้ตนเป็นผู้จัดการสินสมรสโดยเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเข้าร่วมจัดการในการนั้นได้ ถ้าการที่จะทำนั้นจะเป็นประโยชน์ยิ่งกว่า

ในเรื่องเกี่ยวกับหนี้สินของสามีภริยา ไม่ว่าจะเป็นหนี้สินก่อนสมรส หนี้ร่วมระหว่างสามีภริยา หนี้เกี่ยวข้องกับสินสมรส บทบัญญัติตามกฎหมายมีดังต่อไปนี้

มาตรา 1488 ถ้าสามีหรือภริยาต้องรับผิดชอบเป็นส่วนตัวเพื่อชำระหนี้ที่ก่อไว้ก่อนหรือระหว่างสมรส ให้ชำระหนี้นั้นด้วยสินส่วนตัวของฝ่ายนั้นก่อน เมื่อไม่พอจึงให้ชำระด้วยสินสมรสที่เป็นส่วนของฝ่ายนั้น

มาตรา 1489 ถ้าสามีภริยาเป็นลูกหนี้ร่วมกัน ให้ชำระหนี้นั้นจากสินสมรสและสินส่วนตัวของทั้งสองฝ่าย

มาตรา 1490 หนี้ที่สามีภริยาเป็นลูกหนี้ร่วมกันนั้น ให้รวมถึงหนี้ที่สามีหรือภริยาก่อให้เกิดขึ้นในระหว่างสมรสดังต่อไปนี้

(1) หนี้เกี่ยวแก่การจัดกิจการอันจำเป็นในครอบครัว การอุปการะเลี้ยงดู ตลอดถึงการรักษาพยาบาลบุคคลในครอบครัวและการศึกษาของบุตรโดยควรแก่อัตภาพ

(2) หนี้ที่เกี่ยวข้องกับสินสมรส

(3) หนี้ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการงานซึ่งสามีภริยาทำด้วยกัน

(4) หนี้ที่สามีหรือภริยาก่อขึ้นเพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว แต่อีกฝ่ายหนึ่งได้ให้สัตยาบัน

มาตรา 1491 ถ้าสามีหรือภริยาต้องคำพิพากษาให้ล้มละลาย สินสมรสย่อมแยกจากกันโดยอำนาจกฎหมายนับแต่วันที่ศาลพิพากษาให้ล้มละลายนั้น

มาตรา 1492 เมื่อได้แยกสินสมรสแล้วส่วนที่แยกออกเป็นของสามีหรือภริยา ตกเป็นสินส่วนตัวของฝ่ายนั้น

มาตรา 1493 ในกรณีที่ไม่มีสินสมรสแล้ว สามีและภริยาต้องช่วยกันออกค่าใช้สอยสำหรับบ้านเรือนตามส่วนมากและส่วนน้อยแห่งสินส่วนตัวของตน

5) การสมรสที่เป็นโมฆะ การสมรสที่จะเป็นโมฆะนั้นมีแต่เฉพาะที่กฎหมายบัญญัติให้เป็นโมฆะในหมวด 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เท่านั้น และแม้จะเป็นการสมรสที่ฝ่าฝืนเงื่อนไขที่ทำให้การสมรสเป็นโมฆะก็ตาม แต่เฉพาะศาลเท่านั้นที่จะพิพากษาว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ

บุคคลอื่นทั่วไปไม่อาจที่จะกล่าวอ้างความเป็นโมฆะของการสมรสโดยลำพังได้ ซึ่งกฎหมายได้บัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 1494 การสมรสจะเป็นโมฆะก็แต่เฉพาะที่บัญญัติไว้ในหมวดนี้

มาตรา 1495 คำพิพากษาศาลเท่านั้นจะแสดงว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ

มาตรา 1496 การสมรสที่ฝ่าฝืนมาตรา 1449 มาตรา 1450 มาตรา 1452 และมาตรา 1458 เป็นโมฆะ

โดยนัยตามมาตราดังกล่าว การสมรสที่เป็นโมฆะมี 4 กรณี คือ

(1) การสมรสที่ชายหรือหญิงเป็นบุคคลวิกลจริต หรือเป็นบุคคลที่ศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ ทั้งนี้เพราะคนวิกลจริตไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบในการครองเรือนและความวิกลจริตเป็นกรรมพันธุ์ที่จะถ่ายทอดไปยังบุตรได้

(2) การสมรสที่ชายหญิงเป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงต่อกัน หรือเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดา ทั้งนี้เพราะเป็นการขัดต่อศีลธรรม และจะทำให้บุตรที่เกิดมามีสุขภาพไม่แข็งแรง

(3) การสมรสซ้อน ทั้งนี้เพราะการสมรสซ้อนเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นการแย่งคู่สมรสกัน ก่อให้เกิดความแตกร้าวในครอบครัวเดิม

(4) การสมรสที่ชายหญิงไม่ยินยอมเป็นสามีภริยากัน ทั้งนี้เพราะเป็นการขัดต่อหลักการของการสมรสที่จะต้องเป็นการกระทำโดยสมัครใจ

การขอให้ศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็นโมฆะและผลของการสมรสที่เป็นโมฆะ ในแง่กฎหมายบัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1497 การร้องขอให้ศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็นโมฆะนั้น ผู้มีส่วนได้เสียจะร้องขอ หรือให้อัยการเป็นผู้ร้องขอต่อศาลก็ได้

มาตรา 1498 การสมรสที่เป็นโมฆะ ไม่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา

เมื่อคำพิพากษาของศาลแสดงว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดมีหรือได้มาไม่ว่าก่อนหรือหลังจดทะเบียนสมรส รวมทั้งดอกผลดงเป็นของฝ่ายนั้น ถ้าเป็นทรัพย์สินที่ได้มาโดยพินัยกรรม หรือโดยการให้โดยเสน่หา เมื่อพินัยกรรมหรือหนังสือยกให้ระบุว่าให้ทั้งสองฝ่าย ให้แบ่งคนละครึ่ง

มาตรา 1499 เหตุที่การสมรสเป็นโมฆะ ไม่เป็นผลให้ชายหรือหญิงผู้สมรสโดยสุจริตเสื่อมสิทธิที่ได้มาเพราะการสมรสนั้น ถ้าฝ่ายเดียวทำการสมรสโดยสุจริต ฝ่ายนั้นมีสิทธิเรียกค่าทดแทนได้ และถ้าฝ่ายที่ทำการสมรสโดยสุจริตนั้นต้องยากจนลงและไม่มีรายได้พอจากทรัพย์สิน หรือจากการงานตามที่เคยทำก่อนมีคำพิพากษาของศาลแสดงว่าการสมรสเป็นโมฆะ ฝ่ายนั้นมีสิทธิเรียกค่าเลี้ยงชีพได้ด้วย

ให้นำความในมาตรา 1526 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา 1500 เหตุที่ศาลพิพากษาว่าการสมรสใดเป็นโมฆะ ไม่เป็นผลให้บุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต เสื่อมสิทธิที่ได้มาก่อนศาลพิพากษาว่าการสมรสเป็นโมฆะ โดยให้ถือเสมือนไม่มีคำพิพากษาเช่นนั้น

6) การสิ้นสุดแห่งการสมรส นอกเหนือจากการสมรสที่เป็นโมฆะแล้ว การสมรสอาจสิ้นสุดลงด้วยเหตุ 3 ประการ คือ ความตาย การที่ศาลพิพากษาให้เพิกถอน และการหย่า ซึ่งบทบัญญัติตามกฎหมายกล่าวไว้ดังนี้คือ

มาตรา 1501 การสมรสย่อมสิ้นสุดลงด้วยความตาย การหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอน

มาตรา 1502 การสมรสที่เป็นโมฆียะสิ้นสุดลงเมื่อศาลพิพากษาให้เพิกถอน

เนื่องจากในการสมรสนั้น คู่สมรสจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดไว้ เงื่อนไขบางประการเป็นเงื่อนไขที่สำคัญ กฎหมายจึงได้บัญญัติว่า การสมรสที่ฝ่าฝืนเงื่อนไขเป็นโมฆะ อันเป็นผลเสมือนหนึ่งว่าไม่มีการสมรสเกิดขึ้นเลย แต่ก็มีเงื่อนไขบางประการที่กฎหมายเห็นว่ามีความสำคัญ

รองลงมา จึงบัญญัติว่าการสมรสที่ฝ่าฝืนเงื่อนไขชนิดนี้เป็นเพียงโมฆียะ และจะสิ้นสุดลงเมื่อศาลพิพากษาให้เพิกถอนดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 1502 เหตุที่ทำให้การสมรสเป็นโมฆียะตามบทบัญญัติคือ

มาตรา 1503 เหตุที่จะขอให้ศาลพิพากษาเพิกถอนการสมรสเพราะเหตุว่าเป็นโมฆียะมีเฉพาะในกรณีที่คู่สมรสทำการฝ่าฝืนมาตรา 1448 มาตรา 1505 มาตรา 1506 มาตรา 1507 และมาตรา 1509

โดยนัยแห่งมาตรา 1503 การสมรสที่เป็นโมฆียะมีได้ใน 5 กรณีดังต่อไปนี้

(1) การสมรสที่ชายและหญิงอายุยังไม่ครบสิบเจ็ดปีบริบูรณ์

(2) การสมรสโดยสำคัญผิดตัวคู่สมรส

(3) การสมรสโดยถูกกลฉ้อฉล

(4) การสมรสโดยถูกข่มขู่

(5) การสมรสของผู้เยาว์ที่มิได้รับความยินยอมของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง

การหย่าเป็นเหตุทำให้การสมรสสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการที่สำคัญเหตุหนึ่ง กฎหมายยินยอมให้สามีภริยาหย่าขาดจากกันในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะเห็นว่า เมื่อคู่สมรสหมดสิ้นเยื่อใย คลายความเสน่หาอาลัยต่อกันแล้วจะบังคับให้จำต้องทนอยู่ด้วยกันต่อไปน่าจะเป็นการไม่สมควร ในเรื่องของการหย่านั้น กฎหมายได้บัญญัติไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1514 การหย่านั้นจะทำได้แต่โดยความยินยอมของทั้งสองฝ่าย หรือโดยคำพิพากษาของศาล

การหย่าโดยความยินยอมต้องทำเป็นหนังสือและมีพยานลงลายมือชื่ออย่างน้อยสองคน

มาตรา 1515 เมื่อได้จดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายนี้ การหย่าโดยความยินยอมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อสามีและภริยาได้จดทะเบียนหย่านั้นแล้ว

มาตรา 1516 เหตุฟ้องหย่ามีดังต่อไปนี้

(1) สามีอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นฉันท์ภริยา หรือภริยามีชู้อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

(2) สามีหรือภริยาประพฤติชั่ว ไม่ว่าความประพฤติชั่วนั้นจะเป็นความผิดอาญาหรือไม่ ถ้าเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่ง

(ก) ได้รับความอับอายขายหน้าอย่างร้ายแรง

(ข) ได้รับความดูถูกเกลียดชังเพราะเหตุที่คงเป็นสามีหรือภริยาของฝ่ายที่ประพฤติชั่วอยู่ต่อไป หรือ

(ค) ได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินควร ในเมื่อเอาสภาพฐานะ และความเป็นอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภริยามาคำนึงประกอบ

อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้

(3) สามีหรือภริยาทำร้าย หรือทรมานร่างกายหรือจิตใจ หรือหมิ่นประมาทหรือเหยียดหยามอีกฝ่ายหนึ่งหรือบุพการีของอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้ถ้าเป็นการร้ายแรง อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้

(4) สามีหรือภริยาจงใจละทิ้งร้างอีกฝ่ายหนึ่งไปเกินหนึ่งปี อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้

(5) สามีหรือภริยาถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

(6) สามีหรือภริยาไม่ให้ความช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูอีกฝ่ายหนึ่งตามสมควร หรือทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่เป็นสามีหรือภริยากันอย่างร้ายแรง ทั้งนี้ถ้าการกระทำนั้นถึงขนาดที่อีกฝ่ายหนึ่งเดือดร้อนเกินควร ในเมื่อเอาสภาพ ฐานะ และความเป็นอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภริยามาคำนึงประกอบ อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้

(7) สามีหรือภริยาวิกลจริตตลอดมาเกินสามปี และความวิกลจริตนั้นมีลักษณะยากจะหายได้ กับทั้งความวิกลจริตถึงขนาดที่จะทนอยู่

ร่วมกันฉันท์สามีภริยาต่อไปไม่ได้ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

(8) สามีหรือภริยาผิดทัณฑ์บนที่ทำให้ไว้เป็นหนังสือในเรื่องความประพฤติ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

(9) สามีหรือภริยาเป็นโรคติดต่ออย่างร้ายแรงอันอาจเป็นภัยแก่อีกฝ่ายหนึ่ง และโรคมีลักษณะเรื้อรังไม่มีทางที่จะหายได้ อีกฝ่ายหนึ่งนั้นฟ้องหย่าได้

(10) สามีหรือภริยามีสภาพแห่งกายทำให้สามีหรือภริยานั้นไม่อาจร่วมประเวณีได้ตลอดกาล อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้

เมื่อสามีภริยาหย่าจากกันแล้ว การแบ่งทรัพย์สิน และภาระหนี้สินให้เป็นไปตามกฎหมายดังนี้

มาตรา 1532 เมื่อหย่ากันแล้วให้จัดการแบ่งทรัพย์สินของสามีภริยา แต่ในระหว่างสามีภริยา

(ก) ถ้าเป็นการหย่าโดยความยินยอมของทั้งสองฝ่าย ให้จัดการแบ่งทรัพย์สินของสามีภริยาตามที่มีอยู่ในเวลาจดทะเบียนการหย่า

(ข) ถ้าเป็นการหย่าโดยคำพิพากษาของศาล คำพิพากษาส่วนที่บังคับทรัพย์สินระหว่างสามีภริยานั้น มีผลย้อนหลังไปถึงวันฟ้องหย่า

มาตรา 1533 เมื่อหย่ากัน ให้แบ่งสินสมรสให้ชายและหญิงได้ส่วนเท่ากัน

มาตรา 1535 เมื่อการสมรสสิ้นสุดลง ให้แบ่งความรับผิดในหนี้ที่จะต้องรับผิดด้วยกันตามส่วนเท่ากัน

6.3 บุตรบุญธรรม

ปัจจุบันนี้การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมอยู่ภายใต้กฎหมาย 2 ฉบับ คือ กฎหมายครอบครัวในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ.2519 มาตรา 1598/19

ถึงมาตรา 1598/37 และพระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ.2522 ซึ่งมีหลักเกณฑ์และวิธีการโดยย่อดังต่อไปนี้

(1) ผู้จะรับบุตรบุญธรรมต้องมีอายุ 30 ปีบริบูรณ์ และแก่กว่าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 15 ปี

(2) ต้องได้รับความยินยอมจากบุคคลและสถาบันที่เกี่ยวข้อง คือ

(ก) ตัวเด็กเอง ถ้าอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปีบริบูรณ์ ผู้นั้นต้องให้ความยินยอมด้วย

(ข) บิดามารดา ถ้าผู้จะเป็นบุตรบุญธรรมยังไม่บรรลุนิติภาวะ

(ค) คู่สมรส ทั้งของผู้ขอจะรับบุตรบุญธรรมและของผู้จะเป็นบุตรบุญธรรม

(ง) ผู้รับผิดชอบในกิจการสถานพยาบาล ถ้าผู้จะเป็นบุตรบุญธรรมเป็นผู้เยาว์ที่ถูกทอดทิ้งในสถานพยาบาลนั้นๆไม่น้อยกว่า 1 ปี

(3) การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม โดยต้องยื่นคำขอต่อศูนย์อำนวยการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม กรมประชาสงเคราะห์ หรือที่ว่าการอำเภอ หรือประชาสงเคราะห์จังหวัด ซึ่งผู้ขอรับเด็กมีภูมิลำเนาอยู่

(4) ผู้จะรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมต้องนำเด็กไปทดลองเลี้ยงดูไม่น้อยกว่าหกเดือนภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่สวัสดิภาพเด็ก

(5) การรับบุตรบุญธรรมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้จดทะเบียนตามกฎหมาย

เมื่อได้จดทะเบียนเป็นบุตรบุญธรรมแล้วย่อมมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย กล่าวคือ บุตรบุญธรรมมีฐานะอย่างเดียวกับบุตรชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรม แต่ไม่สูญสิทธิและหน้าที่ในครอบครัวที่ได้กำเนิดมา สิทธิเหล่านั้นเช่น

(1) สิทธิในการใช้นามสกุล

(2) สิทธิในการรับมรดก

(3) สิทธิที่จะรับการอุปการะเลี้ยงดูและการศึกษาตามสมควรในระหว่างที่ยังเป็นผู้เยาว์

(4) มีหน้าที่ต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา

(5) มีหน้าที่ถือภูมิลำเนาตามผู้ใช้อำนาจปกครองและอาจถูกเรียกตัวคืนจากบุคคลอื่นที่กักไว้โดยมิชอบ

(6) มีหน้าที่รับการอบรมสั่งสอน ถูกลงโทษตามสมควร ช่วยทำการงานตามความสามารถและฐานานุรูป

ส่วนการเลิกรับบุตรบุญธรรม มีวิธีเลิกได้ 3 วิธีคือ

(1) เลิกโดยความยินยอม คือผู้รับบุตรบุญธรรมตกลงกับตัวบุตรบุญธรรมเอง ถ้าเขาบรรลุนิติภาวะแล้ว หรือตกลงกับบิดามารดาของบุตรบุญธรรม ถ้าเขายังเป็นผู้เยาว์

(2) เลิกโดยผลของกฎหมาย คือเมื่อผู้รับบุตรบุญธรรมทำการสมรสกับบุตรบุญธรรม ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติเรื่องเงื่อนไขการสมรส กฎหมายบัญญัติให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรมกับบุตรบุญธรรมสิ้นไป ถือเป็นอันยกเลิก

(3) เลิกโดยคำพิพากษาของศาล คือกรณีไม่ยอม จำต้องฟ้องร้องต่อศาล อาศัยอำนาจศาลบังคับการฟ้องคดีต้องมีเหตุอ้าง เช่น ฝ่ายหนึ่งทำการชั่วร้าย หมิ่นประมาท เหยียดหยาม ทำการประทุษร้าย ไม่อุปการะเลี้ยงดู จงใจละทิ้ง ต้องคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดให้จำคุกเกินสามปี ทำผิดหน้าที่บิดามารดา ถูกถอนอำนาจปกครองบิดาผู้ให้กำเนิดได้จดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตร เหล่านี้เป็นเรื่องที่จะอ้างเพื่อฟ้องขอเลิกการรับบุตรบุญธรรมได้

6.4 มรดก

มรดกคือทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย รวมทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ เว้นแต่ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตาย และทรัพย์สินเช่นว่านี้จะตกทอดไปยังทายาทที่มีสิทธิรับมรดก

คำว่า "ทายาท" หมายถึงผู้มีสิทธิรับมรดก ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภทคือ

(1) ทายาทซึ่งมีสิทธิตามกฎหมาย แม้เจ้ามรดกจะไม่ได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์มรดกให้ แต่ก็มีสิทธิอยู่นั่นเอง ในฐานะที่เป็นทายาทตามความเป็นจริง เว้นแต่เจ้ามรดกหรือผู้ตายจะยกทรัพย์มรดกให้คนอื่นหมดแล้ว ทายาทตามกฎหมายนี้เรียกว่า "ทายาทโดยธรรม"

(2) ทายาทซึ่งมีสิทธิเพราะเจ้ามรดกทำพินัยกรรมยกทรัพย์มรดกให้ เรียกว่า "ผู้รับ-พินัยกรรม" ซึ่งอาจเป็นใครก็ได้ แต่ต้องเป็นบุคคลโดยจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้ (ในบางกรณีทารกในครรภ์มารดาก็มีสิทธิเป็นทายาทได้)

ทายาทที่จะรับมรดกไม่ว่าจะเป็นทายาทโดยธรรม หรือผู้รับพินัยกรรม จะต้องมีสภาพเป็นบุคคลอยู่ในขณะที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย สำหรับนิติบุคคลมีสิทธิรับมรดกตามพินัยกรรมได้ ถ้านิติบุคคลนั้นสิ้นสภาพไปก่อนผู้ทำพินัยกรรมตาย นิติบุคคลนั้นเป็นอันหมดสิทธิที่จะรับทรัพย์สินตามพินัย-กรรม ในกรณีที่บุคคลที่พึงจะรับมรดกซึ่งกันและกันได้ถึงแก่ความตายพร้อมกัน ต่างคนก็ไม่มีสิทธิได้รับมรดกของกันและกัน แต่ในกรณีที่เด็กในครรภ์มารดาเกิดมารอดอยู่ภายใน 310 วัน นับแต่เวลาที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตายนั้น ถือว่าทารกในครรภ์มารดามีชีวิตอยู่ในเวลาที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย สามารถรับมรดกได้

ทายาทที่เป็นพระภิกษุจะเรียกร้องเอาทรัพย์มรดกในฐานะที่เป็นทายาทโดยธรรมไม่ได้ เว้นแต่จะลาสิกขาบทออกมาเป็นคฤหัสถ์เสียก่อน แต่ถ้าผู้ตายทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้แก่พระภิกษุแม้ว่าจะอยู่ในสมณเพศ พระภิกษุนั้นก็เรียกร้องเอาทรัพย์สินตามพินัยกรรมนั้นได้ อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่เป็นทายาทโดยธรรม ถ้าทายาทอื่นยินยอมแบ่งมรดกให้แก่พระภิกษุที่บวชอยู่ก็ย่อมรับส่วนแบ่งได้ เมื่อพระภิกษุนั้นถึงแก่มรณภาพทรัพย์มรดกให้ตกเป็นสมบัติของวัดที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุนั้น เว้นไว้แต่พระภิกษุนั้นจะได้ยกให้ใครไปก่อนแล้วในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ หรือได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินนั้นไปแล้ว ทรัพย์สินใดเป็นของบุคคลก่อนอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ทรัพย์สมบัตินั้นหาตกเป็นสมบัติของวัดไม่ คงตกทอดไปยังทายาทโดยธรรมได้ ส่วนสามเณรและนักบวชในศาสนาอื่น มีสิทธิในเรื่องมรดกเหมือนคนทั่วไป เพราะกฎหมายห้ามแต่พระภิกษุเท่านั้น

ทายาทโดยธรรมมี 6 ลำดับ แต่ละลำดับมีสิทธิรับมรดกก่อนหลังกันดังนี้

(1) ผู้สืบสันดาน ได้แก่ ลูก หลาน เหลน ของผู้ตาย

(2) บิดามารดาของผู้ตาย

(3) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกับผู้ตาย

(4) พี่น้องร่วมบิดาหรือเฉพาะมารดาเดียวกับผู้ตาย

(5) ปู่ ย่า ตา ยาย ของผู้ตาย

(6) ลุง ป้า น้า อา ของผู้ตาย

สำหรับสามีหรือภริยาของผู้ตายก็ถือว่าเป็นทายาทโดยธรรมด้วย แต่กฎหมายให้สิทธิพิเศษบางอย่าง จึงอยู่นอกลำดับทั้งหกดังกล่าวแล้ว ส่วนแบ่งของทายาทโดยธรรมย่อมเป็นไปตามกฎหมายซึ่งได้รับไม่เท่ากัน และทายาททั้งหกลำดับนี้ไม่ใช่ว่าจะได้รับทุกคน เพราะถ้ามีทายาทในลำดับก่อนอยู่แล้ว ทายาทในลำดับหลังก็หมดสิทธิ เช่น ถ้าลูกได้รับมรดก หลานก็หมดสิทธิ ถ้าบิดามารดาของผู้ตายได้รับมรดก ปู่ ย่า ตา ยาย ของผู้ตายก็หมดสิทธิ แต่สำหรับคู่สมรสของผู้ตาย ผู้สืบสันดาน และบิดามารดาของผู้ตายนั้นมีสิทธิร่วมกัน ไม่มีใครอยู่ในลำดับก่อนหลัง แต่ส่วนแบ่งอาจไม่เท่ากัน

ทายาทโดยธรรมที่กล่าวมาแล้วจะหมดสิทธิถ้าหากว่า เจ้ามรดกหรือผู้ตายได้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์มรดกทั้งหมดหรือบางส่วนให้ผู้อื่น ซึ่งเรียกว่า ผู้รับพินัยกรรม

6.5 พินัยกรรม

พินัยกรรม หมายถึงเอกสารซึ่งเจ้ามรดกแสดงเจตนากำหนดการเผื่อตายในเรื่องทรัพย์สินของตนเองและอาจสั่งการอื่นๆไว้ เช่น การจัดการศพ เป็นต้น พินัยกรรมที่จะมีผลใช้บังคับได้ต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนด ซึ่งมีด้วยกัน 6 แบบ คือ

(1) พินัยกรรมแบบเขียนทั้งฉบับ พินัยกรรมแบบนี้ต้องทำเป็นหนังสือ ลงวัน เดือน ปีที่ทำ ส่วนข้อความต้องเขียนกำหนดรายละเอียดต่างๆทั้งหมดด้วยลายมือของผู้ทำพินัยกรรมเอง และลงชื่อของตนไว้ด้วย

(2) พินัยกรรมแบบมีพยาน พินัยกรรมแบบนี้ต้องทำเป็นหนังสือลง วัน เดือน ปี ที่ทำ ส่วนข้อความจะให้ใครเขียนหรือพิมพ์ก็ได้ แล้วให้ผู้ทำพินัยกรรมลงลายมือชื่อรับรองไว้ด้วย

(3) พินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมือง ผู้ทำพินัยกรรมต้องไปแจ้งข้อความที่ตนประสงค์จะให้ปรากฏในพินัยกรรมต่อเจ้าหน้าที่อำเภอ ต่อหน้าพยานอีกอย่างน้อยสองคน เจ้าหน้าที่จะจดข้อความนั้น แล้วอ่านให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานฟัง แล้วจึงให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานลงชื่อไว้ เจ้าหน้าที่เองก็ลงชื่อและ วัน เดือน ปี กำกับไว้ด้วย

(4) พินัยกรรมแบบเอกสารลับ พินัยกรรมแบบนี้คล้ายกับแบบแรกและแบบที่สอง แต่เมื่อทำเสร็จแล้วให้ผู้ทำพินัยกรรมลงลายมือชื่อในพินัยกรรมและผนึกพินัยกรรมแล้วลงลายมือชื่อคาบรอยผนึก ต่อจากนั้นให้นำพินัยกรรมนั้นไปแสดงต่อเจ้าหน้าที่อำเภอพร้อมด้วยพยานอีกสองคน และให้ถ้อยคำว่าเป็น พินัยกรรมของตน ใครเป็นผู้เขียนอยู่ที่ไหน เจ้าหน้าที่อำเภอจะจดถ้อยคำไว้ แล้วลง วัน เดือน ปี และประทับตราเป็นสำคัญ

(5) พินัยกรรมแบบทำด้วยวาจา ปกติแล้วพินัยกรรมต้องทำเป็นหนังสือ จะทำด้วยวาจาไม่ได้ แต่ถ้าปรากฏว่ามีพฤติการณ์พิเศษซึ่งบุคคลใดไม่สามารถจะทำพินัยกรรมแบบอื่นได้ เช่น ตกอยู่ในอันตรายใกล้ความตาย หรือเวลามีโรคระบาด หรือสงคราม บุคคลนั้นจะทำพินัยกรรมด้วยวาจาก็ได้ โดยแสดงเจตนากำหนดข้อความในพินัยกรรมต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคน หลังจากนั้นพยานจะต้องแสดงตนต่อเจ้าหน้าที่อำเภอโดยไม่ชักช้า และแจ้งข้อความที่ผู้ทำพินัยกรรมได้สั่งไว้ด้วยวาจานั้น ทั้งต้องแจ้งวัน เดือน ปี สถานที่ที่ทำพินัยกรรมและพฤติการณ์พิเศษนั้นด้วย

(6) พินัยกรรมตามแบบกฎหมายต่างประเทศ เมื่อผู้มีสัญชาติไทยอยู่ในต่างประเทศ พินัยกรรมอาจทำตามแบบซึ่งกฎหมายของประเทศนั้นบัญญัติไว้เป็นแบบในการทำพินัย-กรรมก็ได้

สำหรับผู้ที่เป็นพยานในพินัยกรรมแบบต่างๆได้นั้นจะต้องเข้าหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

(1) ต้องบรรลุนิติภาวะแล้ว

(2) ต้องไม่เป็นคนวิกลจริต หรือบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นผู้เสมือนไร้ความสามารถ

(3) ต้องไม่เป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ หรือตาบอดทั้งสองข้าง

(4) พยานและคู่สมรสของพยานจะเป็นผู้รับทรัพย์ตามพินัยกรรมไม่ได้

พินัยกรรมนั้นย่อมมีผลเป็นคำประกาศิต ถ้าหากผู้ตายทำพินัยกรรมไว้ถูกต้องสมบูรณ์ตามกฎหมายแล้ว การกระทำทุกอย่างต้องเป็นไปตามพินัยกรรม เจ้ามรดกจะทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้ใครก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นญาติพี่น้อง บุคคลที่อยู่ในความปกครองจะทำพินัยกรรมยกมรดกให้แก่ผู้ปกครอง หรือคู่สมรส บุพการี ผู้สืบสันดาน หรือพี่น้องของผู้ปกครองไม่ได้ การทำพินัยต้องถือหลักดังนี้

(1) ควรให้เป็นความลับ

(2) ข้อความในพินัยกรรมต้องชัดแจ้ง

(3) ห้ามมิให้มีทางสับเปลี่ยนพินัยกรรมได้

(4) ทำพินัยกรรมได้เฉพาะทรัพย์สินของผู้ทำ

(5) ลงสถานที่ วัน เดือน ปี ในพินัยกรรม

(6) ระบุตัวผู้ทำพินัยกรรมไว้ในตัวพินัยกรรม

(7) ระบุยกเลิกพินัยกรรมฉบับที่ได้ทำมาแล้ว (ถ้ามี)

(8) ให้มีข้อความแสดงว่า "ให้เมื่อตายแล้ว"

(9) ยกทรัพย์สินสิ่งใดให้ใครควรระบุให้ชัดเจน

(10) ระบุว่ายกให้แก่ผู้รับเป็นสินเดิมหรือสินส่วนตัว

(11) ระบุผู้รับพินัยกรรมไว้ในพินัยกรรมให้ชัดเจน

6.6 สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดาและบุตร

บทบัญญัติตามกฎหมายสรุปได้ดังนี้

(1) บุตรชอบด้วยกฎหมายมีสิทธิใช้นามสกุล และรับมรดกของบิดามารดาได้

คำว่า "บุตรชอบด้วยกฎหมาย" หมายความว่า เด็กที่เกิดจากสามีภริยาที่ได้จดทะเบียนสมรสกันถูกต้องตามกฎหมาย หรือเป็นเด็กที่สามีรับรองว่าเป็นบุตรของตนเอง หรือศาลสั่งว่าเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย

(2) ผู้ใดจะฟ้องบุพการีของตนเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญาไม่ได้ แต่เมื่อผู้นั้นร้องขอพนักงานอัยการจะยกคดีขึ้นว่ากล่าวก็ได้

คำว่า "บุพการี" คือผู้สืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไป ได้แก่ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด และเลยทวดขึ้นไป

(3) บุตรจำต้องเลี้ยงดูบิดามารดา แต่ในกรณีบิดามารดาจะเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูจากบุตรได้ต่อเมื่อเป็นผู้ไร้ทรัพย์สิน และไม่สามารถหาเลี้ยงตัวเองได้

(4) บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามสมควรแก่บุตรในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์ แต่ถ้าบรรลุนิติภาวะแล้ว บิดามารดาไม่มีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเว้นแต่บุตรจะเป็นคนทุพพลภาพ และหาเลี้ยงตัวเองไม่ได้

(5) บุตรซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะต้องอยู่ให้อำนาจปกครองของบิดามารดา อำนาจปกครองอยู่แก่บิดา แต่ในกรณีต่อไปนี้ อำนาจปกครองอยู่กับมารดา

(ก) บิดาตาย

(ข) ไม่แน่นอนว่าบิดามีชีวิตหรือตาย

(ค) บิดาถูกศาลสั่งเป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ

(ง) บิดามีจิตฟั่นเฟือนต้องรักษาตัวในโรงพยาบาล

(จ) บุตรนอกสมรส คือบุตรไม่ชอบด้วยกฎหมาย และบิดาไม่ได้จดทะเบียนรับรองว่าเป็นบุตร

(ฉ) ศาลสั่งให้อำนาจปกครองอยู่แก่มารดา

(6) ผู้ใช้อำนาจปกครองตามข้อ 5 ซึ่งอาจจะเป็นสามีหรือภริยาก็ได้ มีอำนาจ

(ก) กำหนดที่อยู่ของบุตร

(ข) ทำโทษบุตรตามสมควรเพื่อว่ากล่าวสั่งสอน

(ค) ให้บุตรทำงานตามสมควรแก่ความสามารถและฐานานุรูป

(ง) เรียกบุตรคืนจากบุคคลอื่นซึ่งกักขังบุตรไว้โดยมิชอบด้วยกฎหมาย

(7) บิดาหรือมารดาซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง ย่อมเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมของบุตรโดยกฎหมาย ในกรณีที่บุตรยังไม่บรรลุนิติภาวะ หรือถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ ผู้ใช้อำนาจปกครองเป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์

(8) บิดาหรือมารดาซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง มีอำนาจจัดการทรัพย์สินของบุตร แต่ทั้งนี้ต้องจัดการด้วยความระมัดระวังเท่าที่วิญญูชนจะพึงกระทำ

คำว่า "วิญญูชน" หมายถึงคนปกติทั่วไป

(9) บิดาหรือมารดาซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง จะทำหนี้ที่บุตรจะต้องทำเองโดยได้รับความยินยอมของบุตรไม่ได้ หนี้ที่บุตรต้องทำเอง เช่น

(ก) หนี้ซึ่งบุตรจะต้องปฏิบัติการชำระหนี้ด้วยตนเอง ซึ่งตามสภาพของหนี้ บุคคลอื่นจะปฏิบัติการชำระหนี้แทนไม่ได้ เช่น สัญญาจ้างทำของซึ่งมุ่งถึงฝีมือของผู้รับจ้าง

(ข) หนี้ที่มีสภาพไม่นำผลประโยชน์เป็นทรัพย์สินมาสู่ผู้เยาว์ เป็นหนี้เกี่ยวกับความพอใจในทางจิตใจ เช่น การทำบุญเล็กๆน้อยๆ

(10) ถ้าบุตรมีเงินได้ ให้ใช้เงินได้เป็นค่าอุปการะเลี้ยงดูและการศึกษาก่อน ส่วนที่เหลือผู้ใช้อำนาจปกครองจะเอาไว้ตามสมควรก็ได้ เว้นแต่ทรัพย์สินซึ่งบุตรได้มาทางอื่นให้โดยความเสน่หาหรือพินัยกรรม ซึ่งมีเงื่อนไขว่า ห้ามมิให้ผู้ใช้อำนาจปกครองใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินนั้น

(11) นิติกรรมที่กระทำเกี่ยวกับทรัพย์สินของบุตรดังต่อไปนี้ บิดาหรือมารดา ผู้ใช้อำนาจปกครองจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาล คือ

(ก) ขาย หรือแลกเปลี่ยน หรือจำนอง อสังหาริมทรัพย์

(ข) ให้เช่าอสังหาริมทรัพย์เกินกว่า 3 ปี

(ค) ให้กู้ยืมเงิน

(ง) ประนีประนอมยอมความ

(จ) ให้โดยเสน่หา เว้นแต่เอาเงินได้ของบุตรให้แทนบุตรเพื่อการศาสนา หรือการสมาคมตามประเพณีพอสมควรแก่ฐานานุรูปของเด็ก

(ฉ) ได้รับมรดก หรือพินัยกรรม หรือการให้โดยเสน่หา ซึ่งมีเงื่อนไข หรือค่าภาระติดพัน

(ช) รับหรือไม่รับมรดก หรือพินัยกรรมหรือการให้โดยเสน่หา ซึ่งมีเงื่อนไข หรือค่าภาระติดพัน

(ฌ) มอบข้อพิพาทให้อนุญาโตตุลาการวินิจฉัย

(12) ถ้าในการกระทำกิจการใด ประโยชน์บิดาหรือมารดา ผู้ใช้อำนาจปกครองขัดกับประโยชน์ของผู้เยาว์ ผู้ใช้อำนาจปกครองต้องได้รับอนุญาตจากศาลก่อน จึงจะทำกิจการนั้นได้ มิฉะนั้นการกระทำนั้นเป็นโมฆะ

(13) บิดาหรือมารดา ผู้ใช้อำนาจปกครอง อาจถูกศาลถอนอำนาจปกครองได้ดังนี้

(ก) ผู้ใช้อำนาจปกครองเป็นผู้ไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถโดยคำสั่งของศาล

(ข) ใช้อำนาจปกครองเกี่ยวแก่ตัวเด็กโดยมิชอบ เช่น ทำโทษบุตรอย่างทารุณ

(ค) ผู้ใช้อำนาจปกครองประพฤติชั่ว เช่น เป็นโจร อันธพาล

(ง) ผู้ใช้อำนาจปกครองโดนศาลสั่งให้ล้มละลาย

(จ) ผู้ใช้อำนาจปกครองจัดการทรัพย์ของเด็กในทางที่ผิดจนอาจเป็นภัยแก่ทรัพย์สินของเด็ก แต่อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ใช้อำนาจปกครองถูกถอนอำนาจ-

ปกครองบางส่วนหรือทั้งหมด ไม่เป็นเหตุให้ผู้ใช้อำนาจปกครองพ้นจากหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเด็กตามกฎหมาย

(14) บิดาหรือมารดา ผู้ใช้อำนาจปกครอง ย่อมสิ้นสุดการใช้อำนาจปกครองในกรณีดังต่อไปนี้

(ก) บุตรตาย

(ข) บุตรบรรลุนิติภาวะ คือมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์

(ค) ผู้ใช้อำนาจปกครองตาย

(ง) เมื่ออำนาจปกครองอยู่แก่บิดา แล้วกฎหมายให้อำนาจปกครองอยู่แก่มารดา

(จ) ผู้ใช้อำนาจปกครองยินยอมให้บุตรเป็นบุตรบุญธรรมผู้อื่น

(ฉ) ผู้ใช้อำนาจปกครองถูกศาลถอนอำนาจ

เนื่องจากในแง่กฎหมายจะกล่าวว่า "บุคคลทุกคนต้องรู้กฎหมาย" ฉะนั้นบุคคลใดจะอ้างความไม่รู้กฎหมายมาเป็นข้อแก้ตัว เพื่อให้ตนพ้นจากความรับผิดตามกฎหมายย่อมไม่ได้ โดยนัยดังกล่าวคู่สมรสจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวเอาไว้บ้าง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการครองเรือน

บรรณานุกรม

ก่อ สวัสดิพาณิชย์ ความสัมพันธ์ในครอบครัว วัฒนาพานิช 2519, 177 หน้า

ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ สังคมไทย แพร่พิทยา 2522, 270 หน้า

ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ ประภาเพ็ญ สุวรรณ และ ณรงค์ เทียนส่ง ประชากรศึกษา ไทยวัฒนาพานิช 2521, 198 หน้า

โชค จารุจินดา คำบรรยายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว อรุณการพิมพ์ 2526, 206 หน้า

ครุฑ โสตถิพันธุ์ กฎหมายประจำบ้านสำหรับประชาชน รวมการพิมพ์ 2513, 456 หน้า

ทวีรัสมิ์ ธนาคม ครอบครัวสัมพันธ์ วิบูลย์กิจการพิมพ์ 2524, 360 หน้า

——— พัฒนาการเด็ก วิบูลย์กิจการพิมพ์ 2525, 367 หน้า

นิพนธ์ เทพวัลย์ ประชากรศาสตร์ ไทยวัฒนาพานิช 2519, 291 หน้า

นิพนธ์ ศศิธร "คำบรรยายเรื่องการประชาสัมพันธ์และมนุษยสัมพันธ์" เอกสารใช้ประกอบในการประชุมใหญ่สันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 13 ณ ห้องประชุมคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 28 มีนาคม 2515, หน้า 2 (อัดสำเนา)

นิยม บุญมี ปัญหาการดำเนินชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2524, 120 หน้า (อัดสำเนา)

นวลละออ สุภาผล "ครอบครัวกับการกระทำผิด" คหเศรษฐศาสตร์ 4:92-97 ธันวาคม 2525

บุญสนอง บุณโยทยาน มนุษย์กับสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2510, 135 หน้า

ประสาท หลักศิลา สังคมวิทยา ก้าวหน้า 2514, 486 หน้า

ประสพสุข บุญเดช คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว ป.สัมพันธ์พาณิชย์ 2526, 243 หน้า

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน ลักษณะสังคมไทย บริษัทบพิธ 2518, 373 หน้า

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 พิมพ์ครั้งที่ 2 อักษรเจริญทัศน์ 2526, 930 หน้า

วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ หนังสือสำหรับค้นคว้าและอ้างอิง วิชาประชากรศึกษา โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2521, 313 หน้า

วิมลศิริ ชำนาญเวช "บุตรบุญธรรม" ใน กฎหมายรอบตัวเรา หน้า 37-51 โครงการเผยแพร่ความรู้กฎหมายเพื่อประชาชน ชุดที่ 2 2524

สอ้าน สังขวาสี "จุดเริ่มต้นของชีวิต-วินาทีที่ไข่ถูกผสม" แม่และเด็ก 108:53-61 พฤษภาคม 2526

สุพัตรา สุภาพ ปัญหาสังคม ไทยวัฒนาพานิช 2515, 177 หน้า

อรุณ รักธรรม หลักมนุษยสัมพันธ์กับการบริหาร ไทยวัฒนาพานิช 2522, 420 หน้า

อนุมานราชธน, พระยา ประเพณีเรื่องการแต่งงานบ่าวสาวของไทย กองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ 2515, 167 หน้า

อุทัย หิรัญโต สังคมวิทยาประยุกต์ โอเดียนสโตร์ 2519, 350 หน้า

Bierstedt, Robert A. The Social Order. New York, McGraw-Hill Book Company, 1963.

Davis, Kingsley. Human Society. New York, The Macmillan Company, 1969.

Gross, Irma H. Elizabeth W. Crandall and Marjorie M. Knoll. Management for Modern Families. 3 rd ed. New York, Meredith Corporation, 1973. 710 p.

Hertzler, J.O. American Social Institutions. Boston, Allyn and Bacon Inc., 1961.

Horton, Paul B. and Chester L. Hunt. Sociology. 4 th ed. New York, McGraw-Hill Book Company, 1976. 562 p.

Kippley, John F. and K. Sheila. The Art of Natural Family Planning. Quezon City, JMC Press, Incorporated, 1975. 214 p.

Klemer, R.H. Marriage and Family Relationships. New York, Harper and Row Publishers, 1970.

Nickell, Paulena, Ann S. Rice and Suzanne P. Tucker. Management in Family Living. 5 th ed. New York, John Wiley & Sons, Inc., 1976. 475 p.

Young, Kimball and Raymond W. Mack. Sociology and Social Life. New Yok, American Book Company, 1959.